

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 48 том 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Збірник включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 1471 від 26.11.2020 р. (додаток 3).

Видання включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 5 від 15.03.2021 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна**, д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарев**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики **М.В. Мамич**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

С.В. Голик, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; **І.І. Дмитрів**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор кафедри германських та східних мов, Міжнародний гуманітарний університет; **А.А. Кісельова**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Одеська юридична академія»; **А.П. Ладиненко**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **В.Я. Мізецька**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування, Міжнародний гуманітарний університет; **Г.В. Савчук**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та мовознавства, Міжнародний гуманітарний університет; **Ю.О. Томчаковська**, кандидат філологічних наук, доцент, в.о. зав. кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.В. Шевченко-Бітенська**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов № 1, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.К. Гадамський**, доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славистики, Опольський університет (Ополе, Польща).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:
Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2021

© Міжнародний гуманітарний університет, 2021

МОВОЗНАЧСТВО

---

*Мицкан Д. А.,**магістр кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича**Камишова Т. М.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри германської філології**Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького*

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ СФЕРИ МАРКЕТИНГУ

Анотація. Статтю присвячено вивченню історії появи та розвитку англomовної термінології сфери маркетингу. У статті надається визначення поняття «термін сфери маркетингу», аналізується історія появи та зміни значення її ключового терміна, з'ясовуються історичні передумови виникнення її англomовної термінології. Основна увага приділяється у статті встановленню та наданню характеристики періодів її розвитку. Такий аналіз здійснюється з урахуванням подій, що відбувалися у сфері маркетингу, а також основних чинників її розвитку.

Термін сфери маркетингу є мовною одиницею на позначення її фахового поняття. Термінологія англійської мови сфери маркетингу формувалася не одне століття. Термін «marketing» з'явився в англійській мові ще задовго до її появи і почав використовуватися в ній у дещо іншому значенні.

Історія появи та розвитку англomовної термінології сфери маркетингу визначається трьома періодами: зародження (1857–1900 роки), становлення (1900–1950 роки) та подальший розвиток (1950 рік – донині). У перший період, під час зародження сфери маркетингу, що відбувалося у Сполучених Штатах Америки, використовувалися прості за будовою економічні терміни. Другий період характеризується формуванням маркетингу як окремої сфери економічної та підприємницької діяльності, окремої наукової дисципліни, яку почали викладати в американських університетах, а також появою ринкової концепції розвитку сфери маркетингу, в аналізованій термінології з'явилися одиниці на позначення суто маркетингових понять. На цьому етапі до англomовної термінології сфери маркетингу увійшли також одиниці зі сфери реклами, психології, військової справи.

Третій період розвитку англomовної термінології сфери, виокремлення якого зумовлено появою великої кількості наукових праць із маркетингу, концепцій соціально-етичного, соціально відповідального маркетингу, характеризується спеціалізацією й уточненням значення термінів на позначення понять сфери, появою великої кількості нових термінів у ній. Більшість із цих одиниць були термінами-словосполученнями, які позначали складні поняття сфери. До аналізованої термінології у вказаний період увійшли також математичні терміни. Поява та поширення всесвітньої мережі Інтернет і цифрових технологій, необхідність створення нових стратегій просування та збуту товарів і послуг через Інтернет також сприяли появі нових понять в аналізованій сфері та термінологічних одиниць на їх позначення. Поповнення англomовної термінології сфери маркетингу відбувається й нині.

Ключові слова: англійська мова, економічні терміни, історія розвитку, передумови виникнення, термінологія сфери маркетингу.

Постановка проблеми. Увага до термінології як об'єкта лінгвістичного аналізу зумовлена тенденцією до швидкого збільшення обсягу термінологічної лексики у зв'язку з появою та розвитком різних галузей науки та техніки, культури та мистецтва, інтегративними процесами, що відбуваються в них, глобалізацією та міжнародною кооперацією світової спільноти. Численні термінологічні розвідки, здійснені вітчизняними та закордонними лінгвістами у ХХ–ХХІ ст., привели до появи нових питань теоретичного та практичного характеру в термінознавстві, нових парадигм і напрямів вивчення термінологічних одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча термінологія сфери економіки й інших суміжних із нею галузей англійської мови загалом не залишилась поза увагою мовознавців [див.: 1; 2; 3], ще й дотепер невивченою є англomовна термінологія сфери маркетингу, зокрема в діахронічному аспекті. Про значущість діахронічних аспектів дослідження термінології різних мов свідчить збільшення наукових публікацій вітчизняних [4; 5] і закордонних лінгвістів [6; 7].

Такі дослідження сприяють розширенню знань про термінологію як один із динамічний шарів лексичного складу, який у процесі свого розвитку зазнає кількісних і якісних змін під впливом різних екстралінгвістичних та інтралінгвістичних чинників. Вказані факти і визначають *актуальність* наукової розвідки.

Мета статті полягає в з'ясуванні історії появи та формування англomовної термінології сфери маркетингу. **Завданнями** статті є надання визначення поняттю «термін сфери маркетингу»; аналіз історії появи та зміни значення ключового терміна сфери *marketing*; з'ясування історичних передумов виникнення англomовної термінології сфери маркетингу; встановлення та надання характеристики періодів її розвитку в корелятивному зв'язку з подіями, що відбувалися в аналізованій сфері.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка термінологія з'являється у зв'язку з появою нової професійної сфери, нової галузі науки, техніки, мистецтва, культури тощо. Під терміном сфери маркетингу розуміємо мовну одиницю на позначення її фахового поняття. Сфера маркетингу почала зароджуватися у США в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. під впливом розвитку підприємницької діяльності й економіки у країні. Зміст поняття «маркетинг» (від англ. *marketing* – *ринкова діяльність*), під яким розуміють нині «професійну діяльність, що виявляється у процесах створення, просування та надання продуктів чи послуг

покупцям з метою отримання прибутку» [8, с. 12], сформувався в результаті багаторічної еволюції праці та поглядів підприємців на ринок та його безпосередні складники.

На ранніх стадіях ринкової економіки це поняття позначалося в англійській мові термінами *distribution* – процес просування та поширення товарів або послуг, *trade* – комерційна діяльність з купівлі-продажу або обміну товарів, *commerce* – обмін чи купівля та продаж товарів у великих масштабах. Саму ж лексичну одиницю *marketing* було утворено в середньоанглійський період розвитку англійської мови від давньоанглійського слова *market*, що у XII ст. мало значення “*a meeting of people for the purpose of trade by private purchase and sale; the people assembled at such a meeting*” [9, с. 17]. Пізніше відбулося розширення значення слова, оскільки воно вже стало позначати те місце, де відбувалися зустрічі людей з метою продажу й обміну товарів (“*a public place where a market is held*” [9, с. 18]).

Лише в 1561 р. в англійській мові з'явилося слово *marketing*, що позначало акт або процес купівлі чи продажу на ринку (*the act or process of selling or purchasing in a market*) [10, с. 289]. З розвитком англомовного суспільства значення слова *marketing* розширювалося, до нього додавалися нові компоненти, зокрема семема *increase of profit* – «збільшення прибутку» [9, с. 19].

У США першою людиною, яка у процесі промислової та комерційної діяльності інтуїтивно прийшла до ідеї генералізації оригінальних прийомів збільшення прибутку, які назвали «прототипами майбутніх маркетингових прийомів», був американський винахідник та володар заводу Сайрус Маккормік (1809–1884 рр.). У 1831 р. ним було створено та запатентовано плуг для оранки схилів, того ж року він сконструював механічну жнивну машину. У 1847 р. С. Маккормік відкрив у Чикаго підприємство з виробництва жнивварок. У перший же рік роботи йому вдалося продати 800 машин. Йому належать ідеї про організацію поставок запчастин, обслуговування устаткування після продажу, продажу на виплат [11, с. 21].

Проте навіть на батьківщині про його ідеї згадали лише у другій половині XIX ст., коли економіка країни пережила низку криз товарного перенасичення ринків і загострення проблеми реалізації товарів. Одна з найсильніших таких криз припала на 1857 р. Міцна на ті часи промисловість створювала велику кількість товарів, пропонувала їх на ринку, усе більше міцніла індустрія послуг. Попит почав відставати від пропозиції, унаслідок чого сповільнювалося просування товарів до їхніх споживачів. Виникла необхідність у нових елементах просування товарів і методів їх реалізації, тобто практичні потреби створили умови для привернення уваги та розвитку наукових інструментів, які б могли сприяти вирішенню проблем ринку, які було створено. Саме внаслідок кризи 1857 р. окремі промисловці вперше звернулися до теоретичних і практичних принципів впливу на ринок, запропонованих С. Маккорміком. Отже, 1857 р. вважається першою віхою як в історії маркетингу, та і в історії становлення англомовної термінології, що обслуговувала відповідну галузь

Соціально-економічні процеси, що відбувалися в американському суспільстві з 1857 р., характеризувалися постійною зміною цільової спрямованості діяльності промислових і комерційних підприємств, та, як наслідок, зміною змісту самого поняття «маркетинг». Це дозволило науковцям виокремити основні періоди в його розвитку як окремої науки, надати

їх концептуальну характеристику. Це, у свою чергу, надає можливість виокремити етапи становлення та розвитку понятійно-термінологічного апарата маркетингу.

У фаховій літературі з маркетингу представлено варіанти періодизації історичного розвитку підходів до концепції маркетингу, що пропонуються П.С. Зав'яловим [12, с. 7–8], Т. Левіттом [13, с. 32–34]. Як приклад наведемо періодизацію підходів до концепції маркетингу, яку пропонує О.Н. Книшова:

- товарна орієнтація (1857–1900 рр.);
- збутова орієнтація (1900–1950 рр.);
- ринкова орієнтація (1950–1960 рр.);
- маркетингове управління (1960 рр. – донині) [8, с. 27].

Вивчення історії розвитку маркетингової думки [8; 9; 11; 13], з одного боку, та діахронічне соціолінгвістичне дослідження походження номенів і термінів маркетингу, з іншого, надає нам можливість запропонувати власну періодизацію історії появи та розвитку англомовної термінології, яка її обслуговує:

- період зародження англомовної термінології маркетингу (1857–1900 рр.);
- період становлення англомовної термінології маркетингу (1900–1950 рр.);
- період розвитку англомовної термінології маркетингу (1950 р. – дотепер).

На першому з визначених етапів для номінації предметів, явищ і понять, що стосувалися сфери розширення торгівлі та просування на ринку, підприємці використовували комерційну термінологію, більшість якої склалася в англійській мові в XIV–XVIII ст., наприклад: *advertisement* (XV ст.), *business* (XIV ст.), *commerce* (1537 р.), *company* (1553 р.), *enterprise* (1844 р.), *investment* (1615 р.), *retailer* (XV ст.) тощо. Оскільки саме на цьому етапі виникли історичні передумови для трансформації інтуїтивних знань і досвіду підприємців в наукові, то цей період можна назвати періодом зародження англомовної термінології сфери маркетингу.

Другий період у формуванні англомовної термінології сфери маркетингу є періодом її становлення. Він включає в себе три етапи: 1) етап концептуалізації термінології; 2) етап інтеграції термінів; 3) етап перегляду термінів. Період із 1900 по 1920 рр. характеризується яскраво вираженою орієнтацією на виробництво та наміром виробити якомога більше товарів, продати їх будь-яким способом без урахування потреб покупців. Основною практичною спрямованістю маркетингу цього етапу було вдосконалення виробництва з метою збільшення прибутку. Приклади термінів, які виникли на цьому етапі, такі: *productivity* (1810 р.), *profit maximization* (1802 р.), *operation improvement* (1864 р.).

Тоді ж маркетинг як окрему дисципліну почали викладати в Мічиганському (з 1901 р.), Іллінойському (з 1902 р.) університетах, а також в університеті штату Огайо (з 1905 р.). Навчальний курс називався “*Distribution of Products*” [9, с. 23]. Перші студенти-маркетологи навчалися як економісти, хоча знання, які надавали їм, а також ідеї, які просували в їхньому середовищі, дещо відрізнялися від загальноновизнаних теорій того часу. Вони стосувалися проблем попиту, його еластичності, рівноваги товарів на ринку. Саме тому одиницями вокабуляра сфери маркетингу на зазначеному етапі були не тільки економічні терміни, але й такі одиниці, як: *profit maximization* (1902 р.), *operation improvement* (1914 р.), *ability to purchase* (1907 р.), *equilibrium*

(1908 р.), *elasticity of demand* (1920 р.). У перших дослідженнях із маркетингу підлягли переосмисленню теорія вартості (*value theory* – 1876 р.) та теорія розподілу товарів (*theory of distribution* – 1917 р.), унаслідок чого ці одиниці, а також одиниці, що позначали поняття, необхідні для їх пояснення й осмислення, також надійшли до термінології сфери маркетингу.

Починаючи з 1902–1903 рр. ідеї маркетингу активно розвиваються у працях з реклами. Так, наприклад, у 1902 р. американський науковець та підприємець У. Скотт опублікував роботу “Theory and practice of advertising” [9, с. 22]. У 1913 р. у видавництві Нью-Йорка “Doubleday, page and Co” було видано книгу академіка Sh. Terry “Advertising as a business force”, у якій рекламна діяльність розглядалась як невід’ємна частина процесу управління продажами [9, с. 25].

Така увага та розуміння значущості реклами для просування товарів привели не тільки до розроблення теоретичних концепцій і практичних прийомів реклами під час продажу товарів, але й появи рекламних термінів у термінології маркетингу, наприклад: *philosophy of advertising* (1902 р.), *canned presentation* (1904 р.), *advertising copy* (198 р.), *principles of advertising* (1909 р.).

Окрім економічних і рекламних понять, до термінології сфери англійської мови маркетингу входять на цьому етапі також терміни зі сфери психології, наприклад: *perceived product quality*, *response rate*, *perceptual mapping*, *consumer reaction*, *mood advertising*, *behavioral stage*. Це було зумовлено використанням психологічних концепцій до дослідження діяльності суб’єктів-споживачів, впливом біхевіоризму на розвиток окремих концепцій маркетингу [9, с. 56]. Саме на цьому етапі термін *marketing* уживали в англійській літературі відповідного фаху поряд із термінами *distribution*, *trade*, *commerce* [13, с. 62].

Другий етап першого періоду розвитку маркетингу та його термінології припадає на 1920–1930-ті рр. У цей час відбувся перегляд цілей діяльності промислових підприємств, якими вважали вже не просто виробництво товарів та їх продаж, але й підвищення їхньої якості, хоча й із метою максимально вигідного продажу, а не через урахування потреб покупців [9, с. 59]. Таку орієнтацію виробництва називають товарною [13, с. 71].

На цьому етапі в термінологію англійської мови сфери маркетингу надійшли такі одиниці, як: *halo effect* (1928 р.), *production control* (1929 р.), *market research* (1926 р.), *market investigation* (1929 р.). Розроблення принципів і основ маркетингу, політики ціноутворення привело до появи в аналізованій термінології таких одиниць, як: *point of concentration*, *outgrowth of labor division* (1922 р.), *transfer of goods* (1824 р.), *price fixing* (1920 р.), *early-bird price* (1922 р.), *discount rate* (1927 р.).

Наступний етап другого періоду в розвитку англійської термінології та самої сфери маркетингу датується 1930–1950 рр. На цьому етапі спеціалісти з виробництва та підприємці усвідомили необхідність вивчення того факту, як краще збувати продукцію. Основною причиною спрямованості маркетингу в цей час стала глибока економічна криза 1929–1933 рр., яка і створила передумови до чергової зміни маркетингової орієнтації.

Переорієнтація на збут за допомогою збільшення попиту на товари стала основним змістом маркетингу у 30–50-ті рр. XX ст., унаслідок чого сформувалася так звана концепція збуту (*selling concept*) [9, с. 81], яку також називають концепцією інтенсифікації комерційних зусиль [11, с. 442]. Зміни у практичній орієнтації маркетингу не могли не викликати появи нових понять,

термінів для їх номінації, зокрема: *presell* (1947 р.), *preselling* (1948 р.), *large-scaling retailing* (1945 р.), *sales density* (1949 р.), *sales orientation* (1932 р.). Розширюється значення словосполучень *market research* та *market researching*: *market research – research into the size, location, and makeup of a product market* [9, с. 101]; *market researching – research into means of promoting, selling, and distributing a product or service* [там само].

У вказаний період маркетингологи зосередилися на зборі кількісної інформації, що була необхідною для аналізу чинників, що впливала на обсяг збуту та квоти продажів [11, с. 89]. У зв’язку із цим термінологія англійської мови сфери маркетингу поповнилася такими термінами, як: *factor analysis* (1931 р.), *panel study* (1938 р.), *cluster analysis* (1948 р.), *operation research* (1945 р.). Активно розвивалися у вказаний період різні маркетингові програми виходу на ринок, упровадження нових дилерських мереж, формування маркетингових стимулів для оптимізації збуту продукції. Унаслідок цього в аналізованій термінології з’явилися нові одиниці на позначення нових знань і нових форм комунікації, зокрема: *product line* (1935 р.), *marketing image* (1939 р.), *market basket* (1943 р.) тощо.

На вказаному етапі до англійської термінології сфери маркетингу входять одиниці з військової сфери. Це пояснюється тим фактом, що після Другої світової війни значна кількість американських військових вищого рангу звільнилися з армії, почали працювати у відносно новій і надзвичайно перспективній сфері, очолили відділи маркетингу в багатьох американських підприємствах [11, с. 93]. Саме тому в аналізованій термінології з’явилися такі одиниці, як: *marketing strategy*, *market capture*, *brand war*, *marketing tactics*, *surprise attack*, *flagman store*, *flagship store*.

Останній, тобто третій із визначених нами періодів розвитку англійської термінології сфери маркетингу, було поділено нами на три етапи: етап переосмислення та спеціалізації термінів, етап соціально-етичних запозичень та етап інтернет-запозичень. Такий розподіл зумовлений екстралінгвальними чинниками, які впливали на розвиток аналізованої термінології англійської мови.

На першому із вказаних етапів (1950–1970-ті рр.) спостерігається підвищений інтерес до теоретичних аспектів маркетингу, що виявляється в появі великої кількості наукових праць (так, наприклад, у 1950 р. виходить, а в 1964 р. перевидється наукова праця Р. Кокса й В. Альдерсона під назвою “Theory in marketing”, у 1958 р. з’являється книга “Plan-Do-Check-Act model” та ін.) [9, с. 124]. Унаслідок цього аналізована термінологія поповнюється термінами-словосполученнями, наприклад: *normality of heterogeneity*, *standpoint of differential advantage*, *balance power*, *effective matching accomplishing*. Уточнюється та переосмислюється також значення ключових термінів сфери. Сам термін *marketing* було переосмислено. Так, у 1967 р. в першому підручнику з маркетингу Ф. Котлера йому було надано таке визначення: “Marketing is a social and managerial process whereby individuals and groups obtain what they need and want through creating and exchanging product and value with other” [11, с. 142].

В аналізовану термінологію проникають також математичні терміни й одиниці на позначення понять обчислюваної техніки (наприклад, *multivariate analysis*, *calculus of approximation*, *system analysis*, *data processing*), що пояснюється залученням математичних моделей і методів до сфери маркетингу, необхідністю обробки й аналізу великої кількості показників, інформації в ній.

Унаслідок поширення телебачення у США, розуміння його можливостей у рекламуванні різних товарів та послуг в англійську мовусфери маркетингу потрапляють такі терміноодиноці, як: *cable audience, media coverage, media fighting, media effectiveness* тощо.

На другому з визначених нами етапів відбувається перехід від традиційної ринкової концепції, прийнятої до цього у сфері маркетингу, до передової концепції соціально-етичного маркетингу, яка в англійській мові дістала назву *societal marketing concept* [13, с. 164]. Суть цієї концепції визначається тим, що спочатку компанія виявляє потреби, нестатки й інтереси цільових ринків, а потім забезпечує їх та клієнтів безпосередньо [8, с. 182]. У зв'язку із цим аналізована термінологія поповнюється термінами *societally conscious, societally-oriented marketer, ethical pricing, ethical advertising*.

На цьому етапі з'являються також терміноодиноці на позначення маркетингових прийомів, що вводять в оману покупців, наприклад: *deceptive pricing, deceptive promotion, misleading promotion*. До аналізованої термінології входять також терміни, що позначають поняття так званого «соціально відповідального маркетингу» (*socially responsible marketing*), що передбачає необхідність якомога краще враховувати потреби споживачів та суспільства загалом [8, с. 214], зокрема: *consumer-oriented marketing, innovative marketing, value marketing, sense-of-mission marketing*. Цей підхід дістав також назву *enlightened marketing* (*прояснений маркетинг*), покликаний підтримувати оптимальне функціонування всієї системи маркетингу в довгостроковій перспективі [13, с. 191].

З 90-х рр. XX ст. сфера маркетингу переживає значні зміни, зумовлені істотними технологічними чинниками. Поява та поширення всесвітньої мережі Інтернет та цифрових технологій суттєво вплинула не тільки на покупців, але й на продавців. Щоб процвітати в епоху цифрових технологій, спеціалісти з маркетингу повинні були переглянути стратегії просування товарів та послуг на ринок, їх збуту на ньому, реклами товарів тощо. Свідомостю активного входження інтернет-технологій у маркетинг є така подія, як створення Американської маркетинговою асоціацією власного сайту *ama.org* у 1994 р. [8, с. 11]. Унаслідок вищезазначених чинників в англійській термінології сфери маркетингу з'являються такі одиниці, як *online marketing, commercial online service, e-commerce, open trading network* тощо.

Висновки. Отже, історія появи та розвитку англійської термінології сфери маркетингу визначається трьома періодами: зародження, становлення та безпосереднього розвитку. Цей розподіл визначається екстралінгвальними чинниками розвитку відповідної сфери. Під час її зародження у США використовувалися прості за будовою англійські економічні терміни. Другий період, зумовлений фактом формування маркетингу як окремої сфери діяльності та наукової дисципліни, вирізняється появою термінів на позначення простих маркетингових понять. Третій період її розвитку, зумовлений появою великої кількості наукових праць і концепцій із маркетингу, поширенням інтернет-сфери, характеризується специфікацією й уточненням значення окремих одиниць, появою великої кількості нових термінів-словосполучень на позначення складних понять маркетингу й інтернет-маркетингу. Перспективи подальших досліджень убачаємо в аналізі структурних і семантичних особливостей англійської термінології сфери маркетингу.

Література:

1. Вихляй Т.В. Структура и семантика английских экономических терминов. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*. 2009. Вып. 90. С. 34–37.
2. Ивина Л.В. Лингвокогнитивные основы анализа отраслевых терминосистем (на примере англоязычной терминологии венчурного финансирования) : учебно-методическое пособие. Москва : Академический проект, 2003. 304 с.
3. Тарасевич Т.М. Функции экономической терминологии в структуре рекламного дискурса : монография. Омск : Издательство АНО ВПО «Омский экономический институт», 2008. 152 с.
4. Асмукович І.В. Формування та розвиток англійської авіаційної термінології. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. № 6. С. 112–117.
5. Куц Е.О. Історія розвитку, структурно-семантичні особливості та способи творення кінематографічних термінів англійської мови. *Науковий вісник Чернівецького університету* : збірник наукових праць. Чернівці : Видавничий дім «Родовід», 2015. Вип. 692. С. 308–313.
6. Хижняк С.П. Англо-американская и русская терминология права. Социолінгвістический аспект возникновения и развития. Саратов : Изд-во СГАП, 1997. 78 с.
7. Klasson K. Developments in the terminology of physics and technology. *Acta universitatis stockholmiensis. Stockholm studies in English*. Stockholm : Almqvist and Wiksell Internat, 1978. P. 193–197.
8. Кнышова Е. Н. Маркетинг : учебное пособие. Москва : ИНТРА-М, 2002. 282 с.
9. Bartels R. The history of marketing thought. Columbus, Ohio : Grid Inc., 1976. 237 p.
10. Doyle Ch. A Dictionary of Marketing. Oxford : Oxford University Press, 2016. 464 p.
11. Kotler Ph. Principles of marketing. 3-d ed. Englewood Cliffs, N. J. : Prentice-Hall, 1980. 728 p.
12. Завьялов П.С. Маркетинг в схемах, рисунках, таблицах. Москва : Инфра-М, 2000. 206 с.
13. Levitt T. The marketing imagination. New York : Free Press ; London : Collier Macmillan, 1983. 203 p.
14. Skeat W. An Etymological Dictionary of the English Language. Mineola : Dover Publication, 2005. 832 p.

Mytskan D., Kamyshova T. History of emergence and development of the English-language terminology of the sphere of marketing

Summary. The article is devoted to the study of history of emergence and development of the English-language terminology of the sphere of marketing. The definition of the notion of a term of the sphere is given, history of emergence and changes of meaning of its key term is analyzed, and historical preconditions of emergence of its English-language terminology are clarified in the article. Such analysis is done together with the analysis of events happened in the sphere of marketing and main factors of its emergence and development.

A term of the sphere of marketing is a language unit used to denote its professional notion. The English-language marketing terminology has been forming for centuries. Its key term «marketing» appeared in the English language long before its emergence. Becoming its element and key term, it had also changed its original meaning.

The history of emergence and development of the English-language marketing terminology is determined by three periods: emergence (1857–1900), formation (1900–1950) and development (1950 – till now). Simple economic terms were used in the period of emergence of the sphere

of marketing in the USA. The second period is characterized by the process of forming of marketing as a separate sphere of economic and entrepreneurial activity, a special scientific discipline, taught in American universities, emergence of market conception of the development. Terms denoting pure marketing notions appeared in that period. Terms from advertising, psychological and military spheres also came into the analyzed terminology then.

New terms appeared at the third stage of development of the English-language marketing terminology due to the facts of emergence of different scientific works in marketing,

its socially ethical and socially responsible conceptions, the development of the Internet-sphere and the sphere of digital technologies, necessity of creating of new strategies of promoting and sailing of goods and service due to this. Most of such terms were word-combinations denoting complex marketing notions. New terms designating notions of marketing and Internet-marketing come into the analyzed terminology now.

Key words: English language, economic terms, history of development, precondition of emergence, terminology of sphere of marketing.

*Мігай Н. В.,**магістр кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича**Камишова Т. М.,**кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри германської філології**Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького*

АНГЛОМОВНА ТЕРМІНОЛОГІЯ СФЕРИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ЕПОНІМІЧНІ ОДИНИЦІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню англomовної термінології інклюзивної освіти та її термінів-епонімів. У статті надається визначення понять «термін», «термін-епонім», «інклюзивна освіта», «термін сфери інклюзивної освіти», здійснюється загальна характеристика англomовної термінології сфери інклюзивної освіти. У статті також встановлюються причини появи епонімічних одиниць у вказаній термінології, з'ясовуються групи її найбільш численних одиниць, аналізуються їхні структурні, змістові та гендерні особливості.

Термін є засобом іменування фахового поняття певної галузі наукового знання чи професійної діяльності. Інклюзивна освіта є нині самостійною сферою науково-педагогічної діяльності, відносно новим напрямом спеціальної педагогіки, спрямованим на вирішення проблем освіти дітей з обмеженими можливостями. Фахові поняття вказаної сфери позначаються термінами.

Англomовна термінологія сфери інклюзивної освіти не є гомогенною. Це пояснюється особливостями й історією розвитку самої сфери інклюзивної освіти в англomовному світі. Її термінологія представлена вузькоспеціальними одиницями на позначення фахових понять сфери, базовими термінами, запозиченими із спеціальної педагогіки, термінами, запозиченими з медицини, психології, а також загальнонауковими термінами.

До складу визначеного шару термінологічної лексики англійської мови належать також епонімічні терміни. Ці терміни містять власні назви. Вони виконують функції конкретизації й індивідуалізації, а також функцію евфемізації в окремих професійних текстах. Групами найбільш численних термінів-епонімів в аналізованій термінології англійської мови є одиниці номінації синдромів хвороб дітей з обмеженими можливостями та їх тестуванням. Власні назви позначають у них прізвища науковців, які виявили або розробили їх. До складу епонімічних назв можуть входити також топоніми.

Терміни, що позначають синдроми хвороб дітей з обмеженими можливостями, є двокомпонентними. Власні назви використовується в них у препозиції до ключового слова із загальним значенням. Терміни на позначення видів тестування є багатоконпонентними одиницями з різноманітними логіко-синтаксичними зв'язками між компонентами. Більшість власних назв позначають у термінах вказаних груп осіб чоловічої статі.

Ключові слова: англійська мова, гендерні особливості, інклюзивна освіта, структура, тематична група, епонімічний термін.

Постановка проблеми. Роль освіти в житті людини важко переоцінити. Саме освіта та навчання сприяють повноцінному розвитку особистості, формуванню не тільки правильного уявлення про себе та навколишній світ, але й умінь і навичок, необхідних для подальшого життя та діяльності. Саме тому різні виміри, засоби та способи освіти та навчання стають предметом особливої уваги представників різних наук гуманітарного циклу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звернення до вивчення предметної сфери інклюзивної освіти зумовлено причинами інтенсивного розвитку медично-педагогічної сфери, виникнення в ній нових термінів, необхідністю їх уточнення. Натепер інклюзивна освіта є прогресивним способом навчання дітей з особливими освітніми здібностями. Саме цей факт визначає актуальність вивчення її термінологічних одиниць, зокрема термінів-епонімів, які належать до них.

Цим фактом і зумовлена мета наукової розвідки, а її завдання полягають у визначенні понять «термін», «термін-епонім», «інклюзивна освіта», «термін сфери інклюзивної освіти», наданні загальної характеристики англomовної термінології сфери інклюзивної освіти та її складу, встановленні причин появи та функцій термінів-епонімів, а також їхньої ролі в англomовній професійній комунікації сфери інклюзивної освіти, з'ясуванні груп її найбільш поширених термінів-епонімів, а також їхніх структурних, змістових і гендерних особливостей.

Виклад основного матеріалу. У лінгвістиці та термінознавстві немає єдиного визначення поняття «термін» у зв'язку з різними поглядами науковців на його сутність [див.: 1, с. 7; 2, с. 12; 3, с. 28; 4, с. 4–5]. Значна кількість термінологів вказують на зв'язок терміна з фаховим поняттям, яке він позначає [5, с. 32; 6, с. 17; 7, с. 308]. Саме тому терміну надаються такі дефініції: «слово чи усталене словосполучення, що виражає спеціальне поняття науки, техніки або іншої галузі людської діяльності та має дефініцію, що розкриває ті ознаки цього поняття, які є релевантними для спеціальної галузі, якій належить це поняття» [5, с. 33], «лексична одиниця (слово чи словосполучення) спеціальної мови, яка використовується для точного найменування спеціальних понять» [6, с. 12] «слово або словосполучення, яке застосовується для логічно точного визначення спеціальних понять, встановлення їх змісту та відмінних ознак» [8, с. 21].

У сучасній медичній, психологічній, педагогічній термінології існують терміни, до складу яких входять власні назви

(імена). Такі терміни називаються епонімічними (від грецьк. *εponυμος* – той, що надає своє ім'я) [9, с. 45]. У лінгвістичній літературі ці одиниці іменуються епонімами [10, с. 25; 11, с. 82] або термінами-епонімами [5, с. 74; 9, с. 46].

В.М. Лейчик надає таке визначення термінам-епонімам: «терміни, елементами структури яких є власні назви, що або позначають авторів відповідних об'єктів, явищ, одиниць виміру, або присвоюються на честь відомих діячів науки та культури» [5, с. 75]. «Використання власної назви у складі терміна-епоніма зумовлено тим, що терміни-синоніми, які позначають певне фахове поняття, не завжди правильно відображають його сутність, а визначення поняття за допомогою описової конструкції не є зручним» [11, с. 21]. Терміни-епоніми є інтернаціональними і, як відзначає О.О. Брагіна, їх поява та творення «підтримує тенденцію мовної інтернаціоналізації, закріплює контакти між науковцями світу, спираючись водночас на національний країнознавчий фонд» [11, с. 22].

Поява термінів-епонімів зумовлена як позамовними, так і суто мовними чинниками. Ці терміни дозволяють не тільки «увічнити імена науковців, які відкрили, описали ту чи іншу хворобу, психологічне явище тощо, але й кваліфікувати їхню сутність, деталізувати, адекватно позначити їхнє значення саме за допомогою компонента епоніма» [9, с. 45]. Тому ці одиниці виконують функцію конкретизації й індивідуалізації.

Крім того, такі терміни сприяють ефемізації мовлення в деяких комунікативних ситуаціях і сферах (наприклад, у разі встановлення окремих діагнозів). У зв'язку із цим говорять про можливість виконання окремими із цих термінів функції ефемізації [10, с. 26]. Це стосується і сфери інклюзивної освіти.

Зазначимо, що інклюзивна освіта (від франц. *inclusive* – той, що включає в себе, лат. *include* – заключаю, включаю) є відносно новим напрямом спеціальної педагогіки, спрямованим на вирішення проблем освіти дітей з обмеженими можливостями [12, с. 55]. У процесі інклюзивної освіти велика увага приділяється не тільки підтримці вчителя в навчанні таких дітей, але й передусім взаємній підтримці школярів у формі спільної праці під час засвоєння матеріалу.

Прийнято вважати, що ідея інтегрованого навчання дітей із відхиленнями у фізичному та психічному розвитку (тобто ідея про спільне навчання зі звичайними дітьми) виникла в 60-ті рр. ХХ ст. [13, с. 50].

У процесі розвитку система освіти для дітей з обмеженими можливостями пройшла шлях від ізоляції до інклюзії. Історію освіти для цих дітей умовно поділяють на такі етапи та моделі навчання:

– початок – середина 60-х рр. ХХ ст. – «медична модель» освіти дітей з обмеженими можливостями, коли освіта таких дітей була ізолюваною;

– середина 60-х рр. – середина 80-х рр. ХХ ст. – «модель інтеграції», згідно з якою «особливі» діти повинні були перебувати та навчатися в оточенні звичайних однолітків;

– середина 1980-х рр. – дотепер – «модель повного включення», тобто коли діти з обмеженими можливостями не тільки навчаються та перебувають в оточенні звичайних однолітків, але й коли таких однолітків більше, ніж «особливих» дітей [14, с. 372–373].

Зазначимо, що у США, Канаді та Великобританії організація інклюзивної освіти є більш ефективною, ніж в інших країнах світу. Крім того, у зазначених країнах ведеться розроблення

та впровадження нормативних актів, що сприяють розширенню освітніх можливостей інвалідів [13, с. 54]. Усе це не може не впливати на розвиток англійської термінології інклюзивної освіти як особливого шару термінологічної лексики, утвореної одиницями медичної термінології та соціальної педагогіки. Саме тому термінологію інклюзивної освіти, зокрема англійську, можна вважати водночас і міждисциплінарною, і галузеву. До її складу входять:

– власні фахові терміни, що виникли саме в межах сфери інклюзивної освіти (наприклад, *tutoring support, inclusive schooling*);

– базові терміни, які є запозиченими з термінології, що становить фундамент цієї галузі знання (терміни спеціальної педагогіки – *special education teacher, sign language, early intervention strategies*);

– терміни із суміжних галузей (педагогіки – *teacher training, child-centered philology, pre-teaching specialized vocabulary*, медицини – *disablement, impairment, hard of hearing, physical and mental disabilities*, психології – *child-centered psychology, development psychology*);

– загальнонаукові терміни, що мають однакове значення в різних галузях знання, але їхнє значення уточнюється та набуває додаткових конотацій у конкретній галузі (*American sign language, individual education program (IEP Team), education for all-together*).

До складу аналізованого шару термінології англійської мови входять терміни-епоніми, які поряд з іншими термінологічними одиницями сфери інклюзивного навчання слугують засобами номінації її фахових понять. Найбільш поширеними групами цих термінів є одиниці на позначення синдромів хвороб дітей з обмеженими можливостями та їх тестуванням. Це зумовлено тим фактом, що такі тести та синдроми було названо на честь науковців, якими вони були розроблені та виявлені. Отже, наведемо приклади першої з виокремлених нами найбільш поширених груп термінів-епонімів сфери інклюзивної освіти з їх описом:

(1) *Down's syndrome (John Langdon Down, an English physician, 1866) is a genetic condition caused by the presence of an extra chromosome in a person's DNA* [15, с. 204];

(2) *Angelman syndrome (Dr. Harry Angelman, an English pediatrician, 1965) is a chromosomal (neuro-genetic) disorder caused by the absence of a gene. People with Angelman syndrome will have developmental delay, little or no speech, seizures, and walking and balance disorders* [15, с. 199];

(3) *Sotos syndrome (Professor Juan Sotos, an American pediatric endocrinologist, 1964) is a genetic disorder characterized by excessive physical growth during the first few years of a child's life* [15, с. 229];

(4) *Andersen syndrome (Dr. Dorothy Andersen, an American pathologist, 1938) is an inherited disease. It affects the lungs and digestive system by clogging them with thick, sticky mucus, which makes it hard to breathe and digest food* [15, с. 199];

(5) *Martin-Bell syndrome (R. Martin, J. Bell, American doctors, 1943) is the most common known cause of inherited learning disabilities* [15, с. 218];

(6) *Asperger's Syndrome (Hans Asperger, a Viennese psychiatrist, 1940) is a form of autism. People with Asperger syndrome may have difficulties in social relationships and communicating* [15, с. 201];

(7) *Tourette's syndrome (Dr. Georges Gilles de la Tourette, a pioneering French neurologist, 1885) is an inherited neurological*

(brain) condition that results in involuntary and uncontrollable sounds and movements [15, с. 232];

(8) *Apert syndrome* (Eugene Apert, a French physician, 1906) is a genetic disease in which the seams between the skull bones close earlier than normal during prenatal development, affecting the shape of the head and face [15, с. 200];

(9) *Turner syndrome* (Henry H. Turner, MD, an American pioneer endocrinologist, 1938) is a chromosomal condition caused by complete or partial absence of the second sex chromosome. Girls born with Turner syndrome typically have short stature and may have high palate, low-set ears, low hairline, webbed-neck, droopy eyes, broad chest, scoliosis, or flat feet [15, с. 234].

Як свідчать наведені приклади, за своєю структурою терміни-епоніми на позначення симптомів дитячих хвороб і розладів, які впливають на життя та навчання дітей, є здебільшого двокомпонентними одиницями: поряд із власною назвою до їхнього складу входить лексема *syndrome*, що має загальне значення. Вона є ключовим компонентом вказаного терміносполучення, а уточнення його значення відбувається саме за допомогою власної назви, що вживається у препозиції.

За своїми структурними характеристиками терміни-епоніми на позначення тестів та приладів для з'ясування наявності психічних і фізичних розладів у дітей з обмеженими можливостями є багатокомпонентними. Наведемо приклади таких одиниць з їх описом та подальшим коментарем щодо компонентного складу:

(10) *Kaufman assessment battery for children (K-ABC)* (Alan S. Kaufman and Nadeen L. Kaufman, 1983) is a clinical instrument for assessing cognitive development. Its construction incorporates several recent developments in both psychological theory and statistical methodology [15, с. 211];

(11) *Leiter international Performance scale* (Russel G. Leiter, psychologist, 1901) is a nonverbal test for measuring intelligence [15, с. 213];

(12) *Raven's progressive matrices* (John C. Raven, an English psychologist, 1936) are non-verbal multiple choice measures of the general intelligence, in each test item, the subject is asked to identify the missing element that completes a pattern [15, с. 226];

(13) *Goodenough-Harris drawing test* (Florence Goodenough, Dale B. Harris, an American psychologist) is a psychological projective personality or cognitive test used to evaluate children and adolescents for a variety of purposes [15, с. 207];

(14) *Goldman-Fristoe-Woodcock test* (1970) (Goldman, Fristoe, Woodcock, 1970) tests the ability to discriminate speech sounds against two different backgrounds: quiet and noise [15, с. 205].

(15) *Columbia mental maturity scale* (Columbia University, NY) an individually administered intelligence test used to assess the ability of young children to reason, or to think properly [15, с. 203].

Ключовим компонентом вказаних термінів виступають власні назви науковців, які розробили той чи інший тест чи засіб для тестування (прикл. 10–14), та власна назва, що, у свою чергу, входить до назви одного з університетів в Нью-Йорку (прикл. 15). Характерною рисою окремих із наведених термінів-епонімів є використання подвійної власної назви (прикл. 14), а також трьох власних назв (прикл. 15) на позначення науковців-винахідників. Залежними від власних назв і один від одного є всі інші компоненти термінів-епонімів, тобто їхні одиниці із загальним значенням.

Зазначимо, що більшість онімів, які використовуються в епонімічних термінах сфери інклюзивної освіти, є власними назвами на позначення осіб чоловічої статі (John Langdon Down – *Down syndrome*, Dr. Harry Angelman – *Angelman syndrome*, Professor Juan Sotos – *Sotos syndrome*, Dr. Georges Gilles de la Tourette – *Tourette's syndrome*, Dr. Herman Snellen – *Snellen vision screening*, Joseph M. Wepman – *Wepman auditory discrimination test*). Власні назви на позначення жіночих прізвищ усе ж таки наявні у вказаних термінах (Ellen V. Piers – *Piers-Harris Self Concept Scale*, Susan G. Jordan – *Jordan Left-Right Reversal Test*, Lauretta Bender – *Bender Visual-Motor Gestalt Test*).

Серед проаналізованих нами термінів наявні не тільки терміни-епоніми із власними назвами на позначення прізвищ кількох чоловіків (*Goldman – Fristoe-Woodcock Test – Jordan Goldman, Martin Fristoe, Michael Woodcock*), але також термін-епонім, який містить власні назви на позначення прізвищ двох осіб жіночої статі (*Goodenough-Harris Drawing Test*), що вказує на те, що винахідниками тесту були дві жінки (Florence Goodenough, Ellen V. Piers).

Терміни-епоніми сфери інклюзивної освіти є точними, стилістично нейтральними одиницями, значення яких зрозумілі її фахівцям. Такі характеристики сприяють широкому використанню цих одиниць у фаховій науковій і науково-популярній літературі.

Висновки. Отже, сфера інклюзивної освіти є особливою сферою соціальної педагогіки, спрямованою на вирішення проблем навчання дітей з обмеженими можливостями, їхню цілковиту інтеграцію в загальноосвітній процес. Фахові поняття вказаної сфери позначаються термінологічними одиницями. Натепер можна говорити про наявність англомовної термінології та формування англомовної терміносистеми сфери інклюзивної освіти, до якої входять не тільки суто фахові одиниці на позначення спеціалізованих понять інклюзивної освіти, але й базові терміни, запозичені зі спеціальної педагогіки, суміжних із нею галузей, загальнонаукові терміни. До складу аналізованого шару термінологічної лексики англійської мови входять також терміни-епоніми, ключовими тематичними групами яких є одиниці на позначення синдромів хвороб дітей з обмеженими можливостями та їх тестуванням. За структурними характеристиками ці одиниці є двокомпонентними та багатокомпонентними одиницями. Більшість онімів, що входять до складу епонімічних термінів англійської мови сфери інклюзивної освіти, є власними назвами на позначення осіб чоловічої статі. Перспективи подальших досліджень убачаємо в аналізі способів творення англомовних термінів сфери інклюзивної освіти та її епонімічних одиниць.

Література:

1. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии : Вопросы теории и методики. Москва : Наука, 1961. 158 с.
2. Реформатский А.А. Вопросы терминологии. Москва : Изд-во АН СССР, 1961. 231 с.
3. Татаринов В.А. Общее терминоведение. Москва : Московский Лицей, 2006. 528 с.
4. Шелов С.Д. Определение терминов и понятийная структура терминологии. Санкт-Петербург : Изд-во СПб. гос. ун-та, 1998. 234 с.
5. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура. 3-е изд. Москва : Издательство ЛКИ, 2007. 256 с.
6. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основы терминотворения: Семантические та социолінгвістичні аспекти. Київ : КМ "Academia", 2000. 218 с.

7. Куц Е.О. Історія розвитку, структурно-семантичні особливості та способи творення кінематографічних термінів англійської мови. *Науковий вісник Чернівецького університету* : збірник наукових праць. Чернівці : Видавничий дім «Родовід», 2015. Вип. 692. С. 308–313.
8. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология : Вопросы теории. Москва : Наука, 1989. 246 с.
9. Михайлишин Б.П. З історії термінів-епонімів. *Мовознавство*. 1994. № № 4–5. С. 45–50.
10. Кальниченко А.А., Кальниченко Н.Н. Английские эпонимические имена в терминах. *Вестник Международного Славянского университета. Серия «Филология»*. 1999. № 4. С. 25–27.
11. Брагина А.А. Синонимы в литературном языке. Москва : Наука, 1986. 127 с.
12. Corbett J. Include/exclude : Redefining the boundaries. *International Journal of Inclusive Education*. 1997. № 1. P. 55–64.
13. Nakken H., Pijl S.J. Getting along with classmates in regular schools : a review of the effects of integration on the development of social relationships, *International Journal of Inclusive Education*. 2002. № 6. P. 47–61.
14. Поескова Г.И. «Дважды особенные» одаренные дети : практика инклюзивного обучения в США. *Молодой ученый*. 2012. № 10. С. 371–374.
15. Hammeken Peggy A. The paraprofessional's essential guide to inclusive education. New York : Crown Publishing Group, 2008. 248 p.

Mihai N., Kamyshova T. English terminology of the sphere of inclusive education and its eponymic terms

Summary. The article is devoted to the research of English terminology of inclusive education and its terms-eponyms. The definitions of the notions of “term”, “eponymic term”, “inclusive education”, “term of inclusive education” are given in the article, and general characteristics of English terminology of inclusive education is made in it. Great attention is also given to the analysis of eponymic units of the terminology. Thus

reasons of their emergence in this terminology are determined, groups of most numerous eponymic units are clarified, their structural, semantic and gender peculiarities are analyzed.

A term is a means of designation of a professional notion belonging to a certain branch of scientific knowledge or professional activity. Inclusive communication is an independent branch of scientific and pedagogic activity, a relatively new discipline of special pedagogy aimed at solving problems of education of children with disabilities. Professional notions of such sphere are designated by terms.

English terminology of the sphere of inclusive education is not homogeneous. This can be explained by peculiarities of history of development of the branch itself in the English-speaking world. The analyzed terminology is represented by units designating professional notions, basic terms, borrowed from the special pedagogy, terms borrowed from medicine, psychology, and general scientific terms.

Eponymic terms also belong to the analyzed layer of the English-language terminology. Such terms contain proper names. They fulfill the function of concretization and individualization as well as euphemization in professional texts. Groups of most numerous terms-eponyms of the analyzed terminology are represented by the units designating syndromes of diseases of children with disabilities and their testing. Proper names denote surnames of scholars that revealed or invented them. Eponymic terms of the analyzed terminology can also contain toponyms.

Terms designating syndromes of diseases of children with disabilities are two-component units. Proper names in such terms are used in preposition to the key word with general meaning. Terms denoting types of testing are multicomponent units with various logical and syntactical relations between their components. Most of proper nouns designate persons of masculine gender in them.

Key words: English language, gender peculiarities, inclusive education, structure, semantic group, eponymic term.

*Nagaitseva N. I.,
Candidate of Philology, Professor,
Professor at the Department of Humanities
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"*

*Romanov Yu. O.,
Candidate of Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Humanities
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"*

OCCASIONAL WORDS AS A LINGUISTIC PHENOMENON AND EXPRESSION OF AUTHORS' SELVES

Summary. This article is devoted to occasionalisms – speech units unknown to common vocabulary and used only in a certain context as an individual author's stylistic means. The features of occasional words are: belonging to speech, nonce use, non-repeatability, expressiveness, nominative optionality, word-formation productivity, non-normativity, and so on. Occasionalisms can be formed not only according to existing word-formation models but also with violations of the rules of word-formation inherent in a language; and also using occasional means: inter-word overlap, contamination, graphical derivation, etc. Occasionalisms should be distinguished from neologisms because of their different functions: neologisms are meant to enrich a language lexicon while occasionalisms or nonce words merely have a stylistic function.

The article attempts to provide a selection of occasionalisms (nouns, adjectives, verbs, participles and adverbial participles, adverbs) occurred in the poetic works of Russian symbolists, acmeists, futurists and consider such means of their formation as: suffixation, interfixation, use of singularia tantum in plural and vice versa, pluralia tantum in singular – for nouns; suffixation, interfixation, incorrect forms of comparatives – for adjectives; affixation – for verbs; use of archaic suffixes, occasional combinatory power, incorrect forms – for participles and adverbial participles; derivation not only from adjectives but also from nouns and verbs, stem-composition – for adverbs.

From the analysis of occasionalisms in the poetic discourse of the brightest literary trends of the last century, it follows that even this insignificant quantitatively, but qualitatively unique segment of poetic speech makes it possible to understand the essential individuality of authors, to fully feel the expression of the authors' selves.

Key words: occasionalisms, word-formation, poetic language, L2 teaching, Russian as foreign language, international students.

Introduction. When L2 learning, international students gradually gain an understanding of a language system which includes clearly separated groups of words (parts of speech), their grammatical and derivational characteristics, combinatory power, and functioning in syntactic structures.

The vocabulary is learnt, although easily, but it is still rather limited in regards to polysemy and stylistic potential. However, a hard-working L2 learner can master synonymy and antonymy, homonymy and paronymy, manifestations of polysemy of lexical units in speaking and writing after several years of continuous language learning.

A different matter is the vocabulary of most talented individuals (especially poets) who make new words "darkened" in form and meaning in order to give freshness and brightness to their creations. Such "incorrect" (according to word formation and combinatory power) words are called occasionalisms. They are created by the authors as momentary means of expression in a certain context and are not intended for common use. Sometimes, out of context, they are incomprehensible even to a native speaker despite the fact that they often have neutral parallels. They are difficult to explain, difficult to reproduce, and difficult to adequately translate. And yet in natural language, it is possible and necessary to freely create new, unheard-of meanings in unheard-of forms because occasionalisms paint the works of their authors in a unique color of selfhood and dissimilarity.

Review of literature. Occasionalisms can be defined as unusual speech units (mostly, words) created by the speaker/writer to express any individual meaning due to a specific context [1], or a word/expression unknown to language and used only in a certain context as an individual author's stylistic means [2]; they are derivative words created in violation of the rules of word formation, most often in violation of a feature within the word-formation type [3]. The features of occasional words are: belonging to speech, nonce use, non-repeatability, expressiveness, nominative optionality, word-formation productivity, non-normativity, etc. [4]. Occasional word formation is particularly active in creating nouns; it can occur in making verbs (I. Ulukhanov describes 43 word-formation patterns used in occasional verbs [5]), adjectives, adverbs; there is evidence of the leading role of suffixation when forming occasional words represented in the youth magazines [6]. In addition to word formation, occasionalisms can also be formed using occasional means: inter-word overlap (*офицербер* (офицер + бербер)), contamination (*дегенералиссимус* (дегенера/т + генералиссимус)), graphical derivation (*СМИлостивиться*), etc. [3].

Occasionalisms should be distinguished from neologisms because of their different functions: neologisms are meant to enrich a language lexicon, while occasionalisms or nonce words merely have a stylistic function [7].

The purpose of this study is to provide a data bank of occasional words (nouns, adjectives, verbs, participles and adverbial participles, adverbs) used in Russian poetic context and consider the means of their formation.

Main body of the research. The creators of the most expressive occasionalisms were decadents. In Russian literature, decadence was represented by several trends, close to each other, but also significantly different (symbolism, acmeism, futurism, etc.).

Symbolists created a vague and logically transcendental image of things and ideas, yearned for spiritual freedom, anticipated and at the same time feared social upheavals; they can be characterized by a decadent mood, passive dissatisfaction with the social system. The poetry of symbolism was based on a word with imprecise, vague content; on logically “unsteady” images. In an effort to experience the ideal essence of the world, symbolists called for a general interpretation, a symbolic understanding of such images emphasized the sacred mission of the Poet standing above the crowd. The music of symbols makes a person a reflected poet. Improvisation in symbolic poetry is a search for new combinations of thoughts, colors, and sounds; hence the artistic sophistication of their language undergone formal experiments to varying degrees (V. Bryusov, I. Annensky, A. Blok, K. Balmont, F. Sologub, A. Bely).

Acmeism manifested a return to the material world, a departure from the ambiguity and “fluidity” of images to the exact meaning of the word, a craving for humanism, optimism, civic consciousness. In the poetry of acmeists, there is a connection between form and content, adherence to the picturesquely visible world, intense psychologism, and search for words since verse is the highest form of speech. But acmeists are inherent in an excessive tendency towards aestheticism, intimacy, modernist motives (N. Gumilyov, A. Akhmatova, S. Gorodetsky, O. Mandelstam).

Futurism focused on creating the art of the future. Futurists rejected traditional culture and its values, welcomed urbanism. In poetry, futurists created «заумь» – an abstruse language in which words were free to born: sound combinations and word transformations with deformed content but most emotionally charged (V. Khlebnikov, D. Burluk, V. Mayakovsky).

Later A. Blok, V. Bryusov, S. Gorodetsky, A. Akhmatova, S. Yesenin, V. Mayakovsky, N. Aseev completely departed from the decadent apologetics of individualism, speculation, mythological romanticism, escape from reality, pretentious “sophistication” of poetic language to the ideas of collectivism and solidarity, militant citizenship, a concrete-material perception of the world, a genuine reform of the language of new poetry. The poetry of the Soviet era was characterized by the pathos of revolutionary transformations, a philosophical understanding of history, the romance of building a new world, an acutely publicistic orientation, humanism of lyrics, and skillful experimentation with the form.

We describe occasional nouns formed by using few morphs.

1. Feminine singularia tantum nouns with zero suffix with the meaning of abstract feature formed from nouns: *толиць шей, смрадъ* продажная, *гнусь* заплаканная, *ясь* утренняя, *нудь* эмигрантская, *рьянь, ёжь* (В. Маяковский); *розовая водь, стеклянная хмарь,* видели *березь* и *цветь*, *тягостная бредь,* приятная *звень,* злая *заморозь,* грозная *мориць, синь* и *сонь* (С. Есенин); *весень,* тёплая *влажь* (И. Северянин); бугайская *мычь* (И. Сельвинский); водяная *круть* <...> водяная *верть* (В. Бокв).

2. Feminine singularia tantum nouns with suffix *-ость* formed from adjectives with the meaning of an abstract quality: *неприличность* (В. Маяковский); *застылость* линий, *прах* и *гнилость* (И. Анненский); *ослепительность* (А. Белый); *чудовищность* (К. Бальмонт); *розовость* вод, белая *лунность* (С. Есенин); *душистость* (И. Северянин); *ангельскость* его

красоты, вся *любящсть* её природы (А. Цветаева); суровая *детскость* (Н. Асеев); *снежность* седины (И. Уткин); *незаметность, невозвратность, забитость* естества; *глыбость,* в своей *маленькости* и хрупкости (Е. Евтушенко).

3. Neuter singularia tantum nouns with suffixes [-j-], *-ств-* with the meaning of collectiveness and action in progress formed from nouns and verbs: *негритьё, солдатё, людё, лошадьё, бородё, машинё, громадё, стёганье, козырянье, стихачество* (В. Маяковский); *угрюмство* (А. Блок).

4. Masculine, feminine, neuter, and plural nouns with suffixes *-к-, -ишк-, -ик-, -чик-, -иц-* with derogative diminutive and augmentative sense: *версийка, королевка, культуришка, любвишка, поцелушко, житьишко, кровишка, стончик, корытико, любвица, кровіца, бытище, галифіца; Тучи в клочки, в клочки – клочки* (В. Маяковский).

5. Feminine singularia tantum nouns with non-productive suffixes: *сердитба* (М. Горький); *сеятьба, бегня, скульня* (В. Маяковский); *щебетня, голубонь, [Джим] с доверчивой приятцей* (С. Есенин); *предгрозя* (И. Северянин); *немота* (О. Мандельштам); *последняя отцединка* (Б. Пастернак); *недовера,* плотские *наслажденьца* (Е. Евтушенко); существительные Pluralia tantum с разными словообразовательными формантами от категориально разных мотивирующих основ: скрежещущие *пережёвы* (Б. Пастернак); *невянтицы* (А. Белый); *мелехлюнди* (В. Маяковский).

6. Compound nouns formed with the help of interfixes *-о-, -и-* and stem-composition with the meaning of a collective non-processual and processual feature: *маяка одноглазье, свицвоночье, громкоголосие, рыхотель, яростные водкоборцы, пятиминутье, пятилучие, дрыгоножество, людоедчество* (В. Маяковский); *шестиэтажье* (Н. Тихонов); *доброшершавость* языка [собаки] (Е. Евтушенко); сентябрьский *листоlet* (С. Есенин); *мигоlet* (А. Белый).

In addition to word formation, such means to create occasional nouns are frequent.

1. Usage of singularia tantum nouns in plural and pluralia tantum nouns in singular: *Легло на город громадное горе / и сотни маленьких горь.* [Том] *рад был, / что есть и хлеб, и деньга* (В. Маяковский).

2. Nouns in expressive discourse can be used in other genders: *Холодина синяя на дворе, / Даже окна в инее в январе* (П. Коган); <...> *Глотая темень хладный, / Безропотная грудь безропотно молчит* (А. Белый); *И на покорную рояль / Властительно ложились руки* (А. Блок).

3. Usage of proper nouns which are individual names of a unique object in plural: *Есть Моисеи посреди дубов, / Марии между пальм* (Н. Гумилёв) [transfer by similarity]. *Твой иконный и строгий лик / По часовням висел в рязанях* (С. Есенин) [transition from organic singularity to plurality crushing the object integrity].

4. Found in the texts “incorrectnesses” used in plural, stipulated by authors’ goal to get as close as possible to everyday speech of common people: *калеки и калекши, парижаки, рбжьа; я подхожу и губми шевелю; жмёт плечьми; смахни за ушми эмигрантские сплетни; волосев копны, чистописаниев ремёсла* (В. Маяковский).

Occasional adjectives are also formed by using few morphs.

1. Belonging is expressed by suffixes [j], *-ин-, -ов-, -ск-*: *дело рачье, орава звёрья, жизнь фрачья, шкуры скряжьи,*

пятки *домовы*, натура *обывателя*, *воробы* рёбра, званьє *капитанье*, *лошажье* ржанье, *небе* лицо, *лавры* звоны, *язычы* стропила; *позтиное* сердце, мастерская *геньина*, глаза *пантерины*, свирепость *мужина*, ловля *мушиная*, мненьє *старшино*, *ветровы* пальники, *милиционеровы* усы, *товаровы* цены, *коридорова* битва, *карнавалово* весельє, *одеялово* стёганье, *эполетово* шитьє, *царёвы* серебряники, князёвы сынки, философия *цудова* (В. Маяковский); *гвоздёвый* быт (И. Сельвинский); *пурговый* свист, травы *ворожбиные*, *галочья* стая (С. Есенин); *гумские* дамы (ГУМ), *трамвайский* язык (В. Маяковский); *сочельниковская* ёлка (А. Вознесенский).

2. The similarity of a feature, peculiarity, intensity, attribution to an object (a substance) are expressed by suffixes *-н-*, *-аст-*, *-яч-/юч-*, as well as the zero suffix: *статейная* форма, *рояльная* ножка, *лаечные* перчатки, *поцелуйная* сладость; *молоткастый*, *серпастый* паспорт, *штыкастые* щупальцы, *усахая* няня (В. Маяковский); *ночь звездастая* (Е. Евтушенко); *клювастые* птицы (Н. Рубцов); *рѣв злючий*, *воднячий* Ревком (= водный); *посылаю к чертям свинячим*; *вечер хмурый*, *декабрь* (В. Маяковский); *сумрак чарый* (А. Блок); *цурый* лик (А. Белый); *глаза немножко жмурые* (А. Цветаева).

3. Extremely living and complex adjectives with the meaning of characteristics, comparisons formed by using interfixes *-о-*, *-е-* and simple stem-composition: *моря рѣволюцые*, *старомозгий* Плюшкин, *бесконечночасый* хвост, *море синевоное*, *огнедымные* бразды, *скалоликий* Крым, *крикогубый* Заратустра, *потноживотые* женщины, бритва *обоюдоострая*, страна *миллионнолобая*, *массомая* *быкомордая* орава, *многохамая* морда, *тысячезапахая* клумба, *радуглазая* аптека, *строкопѣстрый* стих, *зверорыбы* морды, *трѣхпоя* работа, *всехсветная* Россия, *грозобуквый* ералаш, эскадры *верблюдокорабледраконы*, *тело лазоревосинесквозное* (В. Маяковский); *молитвословный* ковыль, *златоклыкый* Омеж, *златозубая* высь, свечка *чисточетверговая* (С. Есенин); *пучки цветов кровавоглавы* (Н. Заболоцкий); *громокопийный* кубок (И. Северянин); *город звонкотрубый* (Я. Смеляков); *красношапый* клеверок (В. Боков); *улицы снежным-снежны* (Е. Евтушенко); *деревья сумрачно-странно-безмолвны* (К. Бальмонт); *тиховейные* ночи, *блѣкло-призрачная* луна, *воздушно-чѣрный* стан (И. Анненский); *яблочко-холодное* лицо, *поэтически-дикарские* радости (И. Бунин); *осины в лисье-рысых* палантинах (Л. Мартынов); *бело-рыжее* месиво распутицы (А. Вознесенский).

Despite the considerable length of such adjectives, their word-formation features are poorer, as a result of which their semantics are more transparent, and the effect on the reader is stronger.

4. Considering occasional adjectives, one cannot fail to mention the occasional nature of the comparatives they form and which, as is known, in Russian are motivated only by qualitative adjectives using suffixes *-е*, *-ее* (*-ей*). Nevertheless, there are: 1) incorrect forms of comparatives from qualitative adjectives: *плоше*, *кратче*, *легше*, *старей* (В. Маяковский); *жутче*; *лейся* *песня звяньше* (С. Есенин); 2) comparatives from relative and possessive adjectives: *роза чайнее*; *орѣл злей*, *орлинее*; *американстей* американца, *вьть поднебесней* (В. Маяковский); *быть славы пепельней* и *легкодымней* пелены (С. Есенин); 3) comparatives from adjectivized participles: *революция, воды изжажданней*; *море блестящей*; *то жаренней ты*, *то варѣнней*; *взоры озарѣнней*; *путь протоптаннее* (В. Маяковский); 4) illogical

comparatives: *небывалей* не было в истории <...> факта; *любовь расцветает романнее*; *уста сахарного сахарней*; *доллар всех поэм родовей* (родовитый); *рисуют кто поцекистей* (ЦК); *Нью-Йорка ньюйоркстей* (В. Маяковский).

Occasional verbs are formed: 1) without prefixes from names (including own names): *тианинить*, *виолончелить*, *фокстротиться*, *гроссбухнуть*, *миссисипиться*, *мусолиниться*, *именинить*, *цудить*, *июлиться*, *огнеть*, *злеть*, *фундудеть*, *железнодорожить* (В. Маяковский); or 2) using affixes from nouns and verbs (the most frequent Aktionsarten are intensive-inceptive and intensive-terminative) with prefixes *в-*, *вз-/вс-*, *вы-*, *из-/ис-*, *раз-/рас-*, etc.: *в тебя вцелую* губы *фонарей*; *в Мексику вглазелись*; *вграфил* в линию; *в воздух* <...> *всвистал*; *в каждое ухо ввой* (В. Маяковский); [пули] в спину *вцарапали*; *Хвойной позолотой взвѣнивает* лес (С. Есенин); *безличное – вочеловечить* (А. Блок); *в душу не вдышит*; *возлюбуюсь на фонтан* (Е. Евтушенко); *взбундлась* злоба; *взруманились* щѣки; *взъярилась* царица; *знамя, взметись!* *глаза выдразили*; [любовницу] *вылюбил*; *любовь вызарилась*, *ярость вырычут*, *имя выем*; *волосики выщетились*, *высюсюкивать* стихи, *голос выреву*, *душу выржу*; *вызнакомь* сердце, *вымчи* меня, *вымолоди* себя (В. Маяковский); *Ты сердце выпеснил* весне (С. Есенин); *выдымил* папиросу (О. Смирнов); *издымится* мясо дьявола, *цепь исцелую*; *в кровь лицо изотру*; *израдила* лоб; *грудь испешиходили*; *скала распостелилась*; *бог не разукоризнится*; *рассерьѣзничались* дети; *развезувился* <...> *Ай-Петри*; *размерсился* Сезанн; *рассыаем* штыки; *приедет и* <...> *разаявит*; *размолний* голоса; *раструбливайте* смех; *расканарейте* закат; *республику разэлектричь*, *расфееривался* фейерверк; *прохожие развозмуцались*; *небо раззолотонбело*; *расфабричь* пустыри; *Тело намускули* в спорте (В. Маяковский); *Напылили* кругом. *Накопытили*. *Отоснилась* ты мне навсегда (С. Есенин); *отзмеилась* Ока; *откнулись* кнопки (В. Маяковский); *оттрепетали* тетерева (Б. Слуцкий); *отдышали* в лесах кабаны (Н. Асеев); *Пастернака перепастерначит* (А. Ахматова).

Occasional participles and adverbial participles formed from occasional verbs are also bright and impressive: *гвоздимые* строками; *мечтаемая* жизнь; *мужиковствующих* свора; *в кресло вкресленный*; *быт тарабарящий*; *раздушенными* аплодисментами *оляпан*; *голова заталмужена*; *в смокинг виштопорен*; *имя в платочке расоплено*; *выфлажено* всё; *сердце изоханное*; *расцветочный* ковѣр; *мечусь разжужженным* ульем; *исслезѣнные* веки; *печаль в покой воркестрована*; *выместренный* галстук; *разбриллиантенная* рука; *разжемчуженная* шея; *раскитаенные* фамилии; *Чикаго* <...> *землѣю прижаблен*; *Чикаго* спит, *обтанцован*, *опит*; *радость развоскресена* (В. Маяковский); *обосѣненная* тишина, *взвихренная* конница (С. Есенин); *обезвоскресенная* душа (И. Северянин); *колосья хлеба, вытарчивающие* окрест (А. Белый); *огневующий* плот (Н. Гумилѣв); *огнѣм калѣнный* (Б. Ручѣв); *хмельн* конями (Н. Недогонов); *слуюно плеца*; *замашинив* денежки; *рыхотелье* подушками *выхоля*; *свистит* вода, *фонтанясь*; *Париж* <...> *кончается* один, *в сплошной складбищась* Лувр; *щѣки в шаль ора́мив*; *в винницкой* глуши *тѣмутаканясь* <...> *я* рисовал; *взвидя*, что есть *любовная* ржа, *ты* *зубы* *стиснь*; *грохотом расчересчурясь*; *дни* *текут* <...> *не бѣлѣствуюя*; *вылазя* из щелей; *испершив* плотки; *отчаянием иссечась*; *изоржав* громогласие меди; *штыками иглясь* (В. Маяковский).

For the sake of a poetic complexity, poets withdraw from the set of common language means and rules (especially in such bookish phenomena as participle and adverbial participle) in difficult verb forms. Here are some groups of poetical “errors”: 1) violation of rules of adverbial participle formation: perfective verbs require adverbial participle formation using suffix *-в* (cf.: *задеря, изгрязня, излаская, замоча, испестря* instead of: *задрав, изгрязлив, изласкав, замочив, испестрив*); imperfective verbs – using suffixes *-а/-я* (Пространства бегут, с хвоста нарастав (cf.: *нарастая*)); 2) adverbial participles from verbs non-productive for adverbial participles: *мечусь, оря, жили, жря и ржа*; по наркоматам *лазя*, *заказов ждя*; *землю паша*; *вперёд поя и свища* (В. Маяковский); Все кричали, *пяча грудь* (С. Есенин); 3) use of archaic suffixes *-ши; -учи/-ючи*: в автомобиле, *покрышки сбивши* <...> *улепётывал бывший*; *старый мир стоит* <...> *поджавши хвост*; рубить дрова, *силой своей играючи* (В. Маяковский); 4) incorrect forms of participles: *собака несёт перееханную* <...> *лапу*; *рука за пояс ткнута*; *любовь любому дадена*; *Пётр с проломанной головой собственного собора* (В. Маяковский); *прошёл ты путь неиденный* (В. Брюсов); *пренебрэгнутые мои* (Б. Пастернак); 5) incorrect forms of verbs: *Прощевай; зажгёшь Стрелку; выйди* <...> *бог-человек*; *тащ в хату пианино*; *шею крочь; наваксь щиблетину* (В. Маяковский); *душу-яблоню ветром стряхать*; *готов был сгинуть* (С. Есенин); 6) occasional combinatory power: *Ходит взяточников банда, / Кошельки порастопыря*. *Смотрят буржуи, глазки раскорячив*. *Мотор умолк, тревогу отгаркав* (В. Маяковский); *отелившееся небо*; *град рыгающей грозы* (С. Есенин).

Occasional adverbs (in the poetic texts) are incomparably fewer than occasional parts of speech discussed above, but they also have their own remarkable features.

1. Occasional adverbs in *-о* are formed not only from adjectives but also from nouns and participles: Он пролетит <...> / *сверкая перьями нарчово* (Е. Евтушенко); *грузно сидел, бульжно* (Ф. Гладков); *Был закат непревозидимо жёлт* (В. Маяковский).

2. By suffix-prefix *по-...и* with the meaning of similarity: *пена океана / Пузырится по-виногражьи* (И. Сельвинский); *по-мышьи* *пискнув, отбежал* (Л. Мартынов).

3. Stem-composition: Ты манишь *сладко-исключительно* (К. Бальмонт); И весело, *радостно-лихо* стало Петру (С. Дангулов).

4. Prepositional-nominal and adverbial etymology: *с безработицы* *загруститя*; *в подмогу* *познаням* (В. Лифшиц); *работа внеохоту* (А. Межиров); *поэзия должна быть вся «напрóсвет»* (А. Вознесенский); И вот уже сумеркам *невтерпь*; *летят парусá наоткóсь* (Б. Пастернак); *Дойдём пешкодёром* (В. Маяковский); *зубами ветер цапая взаглот* (А. Вознесенский).

Having presented a data bank of occasionalisms, we will once again trace their functioning in an extended context: *Неумь, рáзумь и безумь* – / Три сестры плясали вместе (В. Хлебников); *Сирень моей весны фимьямною лиловью / Изнёжила* *кусты* (И. Северянин); *Цветы людей и в соль и в стыть / Умеют ползать и ходить* (С. Есенин); *дуб молодой, не разжёлудься, / Так же гнётся, как в поле трава* (С. Есенин); [Родная земля] *Хворяя, бедствуя, немóтствуя* на ней, / О ней не вспоминаем даже (А. Ахматова).

Conclusions. As our analysis of occasionalisms in the poetic discourse of the past century shows, even only this insignificant quantitatively, but qualitatively unique segment of the language

of poets makes it possible to see their difference and essential individuality, to feel the expression of authors' selves. This is the longing for the bygone world of I. Annensky, and the historicism of the multifaceted thinking of V. Bryusov, and the sad-melancholic musicality of A. Blok and A. Bely, and the apologetics of the strong and mentally beautiful lyric hero of the acmeists, and the underlined national ethos and melodiousness of the poetry by S. Yesenin, and “the rough tongue of poster” of “the agitator, the rabble-rouser” V. Mayakovsky.

And the similarity lies in their zealous patriotism, genuine civic consciousness, passionate love for their mother-tongue manifested in the filigree expressiveness of the word and the thought contained in it; the harmony of strict taste and unsurpassed experimentation to enrich the literary language. After all, according to Y. Yevtushenko, “a poet in Russia is more than a poet”.

Therefore, for many L2 learners, foreign philologists, translators, writers, the invaluable linguistic finds of Russian poets can become an important testing ground for expanding and improving their linguistic knowledge and linguistic discoveries.

References:

1. Сковородников А. Энциклопедический словарь-справочник. Выразительные средства русского языка и речевые ошибки и недочеты : словарь-справочник. 3-е изд., стер. Москва : Флинта, 2011. 480 с.
2. Российский гуманитарный энциклопедический словарь : в 3-х т. Т. 2 (3 – П) / ред. П. Клубков. Москва : Гуманит. изд. центр «Владос»; Филол. фак. С.-Петерб. гос. ун-та, 2002. 720 с.
3. Козинец С. Словарь окказионализмов русского языка. Москва : Флинта, 2019. 223 с.
4. Бутакова Л. Морфемика и словообразование : учебное пособие. 2-е изд. Москва : Флинта, 2017. 228 с.
5. Улуханов И. О словаре «Окказиональные глаголы русского языка». *Известия Российской академии наук. Серия литературы и языка*. 2020. Т. 79. № 6. С. 33–41. DOI: 10.31857/S241377150013062-1.
6. Матюшенко Е. Тенденции функционирования окказиональных слов в молодежных журналах. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2012. № 11. С. 112–115.
7. Mattiello E. Analogy in Word-Formation : A Study of English Neologisms and Occasionalisms. Berlin ; Boston : De Gruyter Mouton, 2017. I – x, 247 p.

Нагайцева Н., Романов Ю. Оказіоналізми як лінгвістичний феномен і вираження авторської самості

Анотація. Статтю присвячено окказіоналізмам – мовленнєвим одиницям, що не містяться в загальноновживаному словнику, а використовуються лише в певному контексті як індивідуальні авторські стилістичні засоби. Ознаками окказіональних слів є: належність до мовлення, уживання в єдиному разі, невідтворність, виразність, номінативна факультативність, словотворча продуктивність, ненормативність тощо. Оказіоналізми можуть утворюватись не лише за наявними словотвірними моделями, але й із порушеннями законів словотвору, що діють у мові; а також за допомогою окказіональних засобів: міжслівного накладення, контамінації, графічної деривації тощо. Варто відрізнити окказіоналізми від неологізмів, бо вони виконують різні функції: неологізми мають на меті збагачення мовного лексикону, тоді як окказіоналізми мають тільки стилістичну функцію.

У статті зроблено спробу надати добірку окказіоналізмів (іменники, прикметники, дієслова, дієприкметники та дієприслівники, прислівники) з поетичних творів російських

символістів, акмеїстів, футуристів, розглянути такі засоби їх утворення, як: суфіксація, інтерфіксація, уживання *singulalia tantum* у множині і, навпаки, *pluralia tantum* в однині – для іменників; суфіксація, інтерфіксація, некоректні форми компаративів – для прикметників; афіксація – для дієслів; уживання архаїчних суфіксів, okazionalna сполучуваність, некоректні форми – для дієприкметників та дієприслівників; деривація не тільки від прикметників, але й від іменників і дієприкметників, складання основ – для прислівників.

З аналізу okazionalizmів у поетичному дискурсі найяскравіших літературних течій минулого століття випливає, що навіть лише цей незначний кількісно, але якісно унікальний сегмент поетичного мовлення дає змогу зрозуміти суттєву індивідуальність авторів, повною мірою відчувати вираження авторської самості.

Ключові слова: okazionalizmi, словотвір, поетична мова, викладання другої мови, російська мова як іноземна, іноземні студенти.

*Назаренко О. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри філології**Дніпровського аграрно-економічного університету*

ВАРІАТИВНІСТЬ ТРАКТУВАННЯ СЕМАНТИКИ ЛЕКСЕМ- ЗООНІМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ: ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Статтю присвячено розгляду семантики лексем-зоонімів в українській фразеології. Значний пласт фразеологічного фонду української мови становить анімалістична фразеологія, і це можна пояснити екстралінгвістичними чинниками, як-от споконвічне сусідство людини і тварини. Процес порівняння своїх якостей з якостями тварин, пошук еталонів і формування стереотипів – усе це передавалось від покоління до покоління, передаючи національний світогляд, світосприйняття та менталітет народу. Залежно від розповсюдженості або відомості в певному ареалі тих чи інших тварин з'являлися і фразеологізми з лексемами-зоонімами. У роботі увага приділяється дослідженню варіативності трактування семантики фразеологізмів – темі, яка є невичерпною для лінгвістичних розвідок. Пов'язана вона насамперед з особливостями відображення мовної картини світу окремої нації в автентичних сталих лексичних сполуках. Здійснено спробу з'ясувати культурно-історичні передумови виникнення й особливості трактування семантики лексем зоологічного походження в українській фразеології. У дослідженні використано лінгвокультурологічний підхід до аналізу зоонімів у складі фразеологізмів. З огляду на те, що в мовах усього світу такі одиниці використовуються для характеристики образу людини і мають високий конотативний потенціал, картина світу, відображена фразеологічними засобами мови, постає як мовне явище національної та культурної спадщини. У процесі аналізу релевантності значень зоонімів в українській фразеології було доведено, що символіка зоонімів у фразеологізмах корелює із традиційними уявленнями про характер і поведінку тієї чи іншої тварини; полісемія зоонімів у фразеології зумовлена різними стилями поведінки, які проявляли тварини у процесі взаємодії з людиною; символіка зоонімів часто ґрунтується на спостереженнях людини над поведінкою і характером тварини; зооніми у фразеологізмах транслюють символіку національних рис людини, зображену кризь призму анімалізму. Фразеологічні одиниці накопичують, зберігають і транслюють найрізноманітнішу інформацію, яка стає підґрунтям до розуміння мовної картини світу.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологізм, зоонім, менталітет, символ, семантика, лексема.

Постановка проблеми. Фразеологічні одиниці утворюються та розвиваються у процесі функціонування кожної мови. Якщо лексеми виникають чи запозичуються для того, щоб людина могла позначити певну реалію об'єктивного світу, фразеологізми, натомість, більшою мірою демонструють суб'єктивне сприйняття дійсності кризь призму семантичних та світоглядних аналогій. Фразеологізми в мові існують паралельно

зі звичайними лексемами, вони можуть позначати однакові поняття або відтінки значень, але принципова відмінність фразеології полягає в тому, що вона демонструє світоглядні та культурно-історичні характеристики носіїв мови, у якій утворюється та функціонує. Інакше кажучи, щоб розкрити значення фразеологізму, часто треба розуміти особливості національного мислення, і навпаки, сталі лексичні одиниці характеризують автентичність кожної мови, її зв'язок з етносом.

Дослідження варіативності трактування семантики фразеологізмів – одна з тем, що є невичерпною для лінгвістичних розвідок. Пов'язана вона насамперед з особливостями відображення мовної картини світу окремої нації в автентичних сталих лексичних сполуках. Діахронічний аспект таких досліджень дає можливість визначити культурно-історичні передумови виникнення чи функціонування фразеологізму, який, у свою чергу, є своєрідним маркером мовної свідомості того чи іншого періоду існування нації. Актуальність нашого дослідження не викликає сумнівів, адже вона полягає в з'ясуванні закономірностей співіснування та взаємовпливу мови і культурно-національної свідомості. Популярність цього напрямку досліджень сприяла виникненню і бурхливому розвитку наприкінці ХХ ст. комплексної наукової дисципліни – лінгвокультурології. Саме вивчення взаємозв'язку та взаємодії мови і культури протягом усього періоду їх функціонування в межах конкретної національної ментальності є предметом наукових розвідок фахівців у галузі лінгвокультурології. Такий підхід є особливо актуальним у контексті з'ясування особливостей національного менталітету українського народу з метою протистояння експансійній політиці іноземних держав. Тому закономірною постає тема: «Варіативність трактування семантики лексем – зоонімів в українській фразеології: діахронічний аспект».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному науковому просторі є досить багато наукових робіт, присвячених функціонуванню зоосемізмів у фразеології. Часто така проблематика порушується в контексті компаративної лінгвістики (З. Дубравська [1], О. Коваленко, В. Рзасва [2], Є. Крижко [3] та інші). На нашу думку, дослідження семантики фразеологізмів у культурно-історичному діахронічному розрізі дає можливість вкотре продемонструвати автентичність української лексики та її тісний зв'язок із ментальними особливостями культури нашого етносу.

Мета статті – з'ясувати культурно-історичні передумови виникнення й особливості трактування семантики лексем зоологічного походження в українській фразеології.

Наукова новизна дослідження полягає у використанні лінгвокультурологічного підходу до аналізу зоонімів у складі фразе-

ологізмів, що, у свою чергу, дає можливість простежити та з'ясувати джерела полісемії таких лексем в українській фразеології.

Виклад основного матеріалу. Фразеологія фіксує величезний досвід людей, відображає символи й асоціації, пов'язані із працею, побутом та культурним життям носіїв мови. Досвід, який накопичується в мові загалом і у фразеологізмах зокрема, дозволяє нам зазирнути в минуле, пізнати культуру наших предків, оскільки стали лексичні одиниці передають ментальність, національний характер, спосіб життя і мислення. Н. Дем'яненко пов'яже існування різноманітних мовних одиниць із поняттям «мовної картини світу»: «Кожен індивід по-своєму неповторно відтворює світ. Індивіди ж суттєво відрізняються один від одного. Вони мають різні природні властивості, нахили, можуть бути неоднаково пов'язані з культурними досягненнями своєї епохи. Ця багатогранність картин світу є об'єктивною потребою історичного розвитку. Картина світу служить своєрідним посередником у спілкуванні індивідів, забезпечує їх взаєморозуміння. Розуміння можливе лише в разі, якщо в людей, що спілкуються, виникає єдине значеннєве поле. Широкий контекст, визначений культурою, уможливлє розуміння людей» [4, с. 35]. Те, що більшість фразеологічних одиниць розуміються нами на підсвідомому рівні, підтверджує думку про нерозривний зв'язок між мовою та ментальністю кожного етносу. Картина світу, відображена фразеологічними засобами мови, розглядається як мовне явище національної та культурної спадщини, а тому визначається як фразеологічна картина світу. У фразеологічній картині світу чітко простежується унікальність національного й унікальність мови, оскільки фразеологічні одиниці часто поєднують у собі компоненти значення, що містять інформацію про специфічні національні риси людей.

Анімалістична фразеологія – це величезний шар фразеологічних одиниць, утворених шляхом асоціативного порівняння двох світів: тваринного та людського. Фразеологічні одиниці з назвами тварин характеризуються значною поширеністю й універсальністю в багатьох культурах. Про це свідчить той факт, що в мовах усього світу вони використовуються для характеристики образу людини і мають високий конотативний потенціал. Картина світу, відображена фразеологічними засобами мови, відповідно, постає як мовне явище національної та культурної спадщини. У фразеологічній картині світу найбільш чітко відображена національна унікальність кожної мови, оскільки фразеологічні одиниці часто містять компоненти-значення, що несуть інформацію про специфічні етнічні риси людей. Отже, можна стверджувати, що кожна конкретна мова є особливою системою, яка впливає на свідомість людей і формує їхню картину світу. Мовна картина світу, натомість, відображає комплекс уявлень про світ. Це створює однорідність мовної сутності, сприяє консолідації мовної та культурної ідентичності в баченні світу та його позначенні за допомогою мови.

О. Цвид зазначає, що «культ тварин в українському фольклорі своїми витоками сягає мисливської доби, коли м'ясо тварин було єдиним харчовим продуктом. У період скотарства деякі види тварин лишалися головною опорою й основою кочівників. Під час переходу до осілого землеробського способу життя їхня роль не зменшилась. Незважаючи на те, що молоко й м'ясо стали поступатися рослинній їжі, тварини набули нового великого значення для людини, ставши їй помічником в обробці землі» [5, с. 33]. Це дає підстави стверджувати,

що деякі фразеологізми, до складу яких входять зооніми, утворились на основі історично зумовленого ставлення прадавніх українців до тієї чи іншої тварини.

Поліморфним у контексті семантико-образного навантаження в українській фразеології постає зоонім «віл». Такі лексичні одиниці можна умовно назвати історизмами, адже в сучасному житті українців цю тварину можна зустріти хіба в парках чи звіринцях, отже, ті характеристики, на основі яких базувалося уявлення та семантико-символічне навантаження образу вола, досі функціонують лише у свідомості українців, у літературних творах, фольклорі, а також у фразеологічних одиницях. Образ вола є досить поширеним в українському фольклорі. Віл як жертвна тварина відомий у сербів, македонців, болгар та інших слов'ян. Його різали на Петра, Іллю або на Успіння. У весільних піснях знаходимо такий мотив: «Сіли, сванечки, сіли, / Сивого вола з'їли./ Сивого, рогатого, / Ми роду багатого»). Іноді замість «сивого» уживається «чорного». Але віл у будь-якому разі лише ритуальна страва, тому його роль може перебирати на себе інша жертвна тварина. Наприклад: «Було вола не бити, / Бо волом тре робити, / Було свино колоти: / У свині нема роботи». Образ вола, який простежується у весільних піснях, свідчить про його жертвний характер. У поліському фольклорі ця тварина возвеличується як головний помічник господаря, вона здатна «поорати гори-долини, посіяти жито, ярини і всякі пашини». У веснянках віл виступає вісником весни [5, с. 38]. Як бачимо, узагальнене значення образу вола в українській культурі зосереджується здебільшого на значенні помічника господаря.

Розглянемо, яке семантичне навантаження має лексема *віл* у конкретних фразеологізмах, і як це значення корелює з культурно-історичними уявленнями українців щодо образу цієї тварини. З. Дубравська стверджує, що в україномовній фразеології зоонім *віл* постає як прототип працьовитості [1, с. 52]. Насправді ж діапазон семантичних відтінків цієї лексеми у фразеології значно ширший.

Фразеологічне порівняння як *віл* [6, с. 109] уживається зазвичай для гіперболізації будь-якої дії. Така семантика зумовлена фізіологічними особливостями тварини: силою, витривалістю. Сталий вислів як *віл на рогатину* [6, с. 109] передбачає вживання в дещо негативному контексті, пов'язаному з упертістю цієї тварини. Такі аналогії виникали в українців у процесі трудової взаємодії з волами: керувати ними було досить складно, адже вони здебільшого були впертими та неповороткими.

Покірність – одна з тих ментальних рис українців, що дозволяла іноземним загарбникам століттями тримати народ «у ярмі» (вислів, до речі, запозичений від назви деталі в упряжі для волів). На позначення цієї риси характеру людини вживається фразеологізм як *віл до обуха* [6, с. 110], що означає покірність та приреченість. На прикладі вживання зооніму *віл* у фразеологізмах спостерігаємо явище полісемантизації лексеми, що виникло в результаті багатовікових спостережень людини над зовнішнім виглядом, звичками та поведінкою тварини.

Є також низка фразеологізмів, за якими можна простежити давні ремесла та заняття українців. Зокрема, для позначення процесу боротьби людини зі складними життєвими обставинами використовуються сполуки: *битися як птах у клітці*, *битися як риба в саку* [6, с. 30]. Безперечно, семантика таких лексичних одиниць зумовлена спостереженнями людей над поведінкою птахів і тварин. Більш чітко виражений національно-

символічний компонент значення містить сполука *битися як горлиця* [6, с. 30]. І. Франко стверджував, що горлиця і ворон постають як символи доброго і злого янгола. «Якщо Веселовський образи горлиці і ворона називає біблійними символами, тобто образами ангела і чорта, то це не треба розуміти буквально. Адже у всій Біблії ми не знаходимо ніде ворона як символу злого духа. У Старому завіті він подається навіть як посланець бога і певною мірою, отже, як символ доброго ангела, який готує пророка Іллію.

Горлиця також ніде не виступає в Біблії як символ ангела. У Старому завіті, а саме в заповідях Мойсея, вона виступає жертвою, яку повинні приносити бідні, отже, є свого роду символом бідності, а часто також символом невинності. У Новому завіті голуб є постійним символом святого духа. Взагалі у більшості рукописних списків нашої притчі не знаходимо голуба, а тільки горлицю, – а це все ж таки велика різниця, тому що горлиця у християнській символіці відіграє особливу роль. Вона є символом співчуття і самотності – отже, й пустельного життя та аскетизму, який однозначний ідеї співчуття до людських помилок, покуті кожного за гріхи всіх як його найчистіше джерело і найвища мета» [7, с. 645]. З огляду на таке трактування, семантика фразеологізму *битися як горлиця* набуває зовсім іншого відтінку значення – переживання людиною цілого спектра почуттів, пов'язаних зі спокутою або самотністю.

Вівчарство в Україні було однією із провідних галузей тваринництва. Протягом тривалого часу, коли українці займалися цим видом діяльності, формувалися цікаві традиції, що знайшли своє відображення в мові й культурі. Наші предки розводили овець із прадавніх часів, адже ці тварини забезпечували людину всім необхідним для життя: цінними продуктами харчування, матеріалами для теплої одягу тощо.

Вівчарство в українському селянському господарстві узгоджувалося з усталеним напрямом і основними засадами культури господарювання. Хліборобські засади господарств на більшості території України і значною мірою ландшафт зумовлювали особливості випасання худоби загалом і овець зокрема. Якщо для великої худоби були характерними вигінний, відгінний, навіть змішаний типи (коли корів залишали в селі, а воли і коні стаціонарно літувались на відповідних пасовищах), то для овець побутувала відгінна форма випасання, лише у степовій зоні переважала вигінна. Своєрідного колориту – не лише як господарське заняття, а й як етнокультурне явище – набуло полонинське господарство в Карпатах, зокрема на етнографічній Гуцульщині, де воно збереглося в повному обсязі до 30-х рр. ХХ ст. У карпатському вівчарстві знайшли своє відображення окремі елементи пастухування з Полісся, Поділля чи Лівобережжя [8]. Цей вид тваринництва залишив також свій значний слід в українській фразеології. Стійкі лексичні сполуки з використанням лексем *вівця* та *вовк* демонструють полісемантичне трактування цих зоонімів. Фразеологізм *вовк в овечій шкурі* досі поширений у використанні для позначення таких рис характеру людини, як лицемірство, нещирість, підступність. Значення виразу *як голодні вовки на вівцю* [6, с. 110] ґрунтується на прямому порівнянні між поведінкою тварини і людини. Те саме можна сказати про фразеологізм *і вовки не пролізуть* [5, с. 110], у значенні *густий*.

Досить цікавим з етимологічного погляду є значення зооніму у фразеологізмі *як бугай у болоті* (голосно) [6, с. 46]. Саме таку назву в українців дістала пташка родини чаплевих завдяки своєму вмінню видавати звуки, схожі на рев бика.

Ще один фразеологізм, пов'язаний із заняттями українців, – *як бджола* [6, с. 26]. Існує багато тлумачень значення символу бджоли. Бджоли мають велике значення у природі та господарстві. З одного боку, символіка медоносної бджоли стосується родючості, з іншого – жовтий колір бджоли також є символом сонця й енергії, з якої вона отримує життя. Без цього природного джерела світла ми не можемо підтримувати життя. Проте чи не найстійкіша асоціація, пов'язана із семантикою зооніму та його функціонуванням у фразеології, – надзвичайна працездатність цієї комахи. Саме ця характеристика покладена в основу тлумачення фразеологічного звороту: *як бджола* – означає важко і віддано працювати. Водночас полісемія зооніму *бджола* підтверджується функціонуванням фразеологізму *як бджоли у вулику* [6, с. 26], що виник також на основі спостережень людини за особливостями поведінки цієї комахи.

Протягом усього свідомого існування людина надавала різноманітних значень образам тварин, що її оточували. Ці семи трансформувалися не лише в номінативні мовні одиниці, а й стали основою для фольклорних образів та вищих одиниць мовної організації – фразеологізмів. У результаті проведеного аналізу релевантності значень зоонімів в українській фразеології ми виявили такі закономірності:

- символіка зоонімів у фразеологізмах корелює із традиційними уявленнями про характер і поведінку тієї чи іншої тварини;
- полісемія зоонімів у фразеології зумовлена різними стилями поведінки, які проявляли тварини у процесі взаємодії з людиною;
- символіка зоонімів часто ґрунтується на спостереженнях людини над поведінкою і характером тварини;
- зооніми у фразеологізмах транслюють символіку національних рис людини, зображену крізь призму анімалізму.

Висновки. Отже, фразеологізми із зоонімічним компонентом є однією з найчисленніших і семантично різноманітних груп фразеологізмів. Фразеологічні одиниці, що містять лексеми на позначення тварин (рис їхнього характеру), відображають багатовікові спостереження людини за зовнішнім виглядом, звичками та поведінкою мешканців тваринного світу. З іншого боку, їх трактування часто демонструє ставлення людини до навколишнього світу. Сукупність цих значень та їх інтерпретація у фразеології становить собою частину культурно-інформаційного фонду національної мови.

Обрана нами тема для дослідження має значний потенціал для подальших наукових розвідок: зокрема, варто з'ясувати варіативність трактування семантики лексем зоологічного походження в міжкультурному контексті, адже символіка зоонімів може проявляти полісемантичність, залежно від особливостей функціонування в різних культурно-етнічних середовищах. Крім компаративного, можливий також розвиток подальшого дослідження фразеології із залученням культурологічних аспектів становлення та розвитку української мови.

Література:

1. Дубравська З. Зооніми як окремі лексичні одиниці та як компоненти сталих виразів. *Молодий вчений*. 2018. № 3.1 (55.1). С. 51–54.
2. Коваленко О., Рзаєва В. Функціонування зоосемізмів у фразеологізмах німецької та української мов. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2013. Вип. 2. С. 30–38.
3. Крижко О. Терміни-зооніми у внутрішньомовному аспекті. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 52. С. 145–147.

4. Дем'яненко Н. Фразеологічні одиниці на позначення ментальної діяльності людини як відображення мовної картини світу (на матеріалі польської мови). *Культура народів Причорномор'я*. Р. 1 : Лексическая семантика. 2002. Т. 32. С. 34–37.
5. Цвид О. Зооморфна символіка в контексті весільної обрядовості західного полісся. *Проблеми славістики*. Луцьк, 1999. № № 3–4. С. 33–41.
6. Словник фразеологізмів української мови / уклад. : В. Білоноженко та ін. ; відп. ред. В. Винник. НАН України, Ін-т укр. мови, Укр. мов.-інформ. Фонд. Київ : Наук. думка, 2003, 788 с.
7. Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. Київ : Наукова думка, 1981. Т. 30. С. 645–651.
8. Українські традиції. Вівчарство. URL: <http://traditions.in.ua/remesla/vivcharstvo> (дата звернення: 15.02.2021).

Nazarenko O. Variability of interpretation of lexemes-zoonyms semantics in Ukrainian phraseology: diachronic aspect

Summary. The article is devoted to the consideration of lexemes-zoonyms semantics in Ukrainian phraseology. Significant layer of the phraseological fund of the Ukrainian language is animalistic phraseology. It can be explained by extralinguistic factors such as eternal neighborhood of a man and an animal. The process of comparing one's traits with the features of animals, the search for standards and stereotypes formation- all this was passed from generation to generation, transmitting national worldview, world perception and mentality of the people. Depending on the prevalence or notability of any given animals in a certain area phraseological units with lexemes-zoonyms appeared.

The article focuses on the study of variability in interpretation of phraseological unit semantics – an inexhaustible area for linguistic research. It is foremost connected with the peculiarities of the linguistic worldview reflection of an definite nation in authentic permanent lexical compounds. An attempt to investigate cultural and historical preconditions for the origin and peculiarities of interpretation of lexemes in Ukrainian phraseology was made. The study used a linguoculturological approach to the analysis of zoonyms as a part of phraseological units. Taking into consideration the fact that in the every language of the world such units are used to characterize the image of a person and they have a high connotative potential, the picture of the world reflected by the phraseological means of the language appears as a linguistic phenomenon of the national and cultural heritage. In the process of analyzing the relevance zoonyms meanings in Ukrainian phraseology it has been proven that the symbolism of zoonyms in phraseology correlates with traditional ideas about the character and behavior of an animal; polysemy of zoonyms in phraseology is caused by different styles of behavior demonstrated by an animal during interaction with humans; symbolism of zoonyms is often based on human observations of the behavior and character of an animal; zoonyms in phraseology compile symbolism of national features of a person depicted through the prism of animalism. Phraseological units accumulate, store and convey the variety of information that becomes the basis for understanding the linguistic picture of the world.

Key words: phraseological unit, phraseologism, zoonym, mentality, symbol, semantics, lexeme.

*Народова М. І.,**магістр кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича**Петренко О. Д.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ФУНКЦІЇ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню функційних і структурних характеристик англійських юридичних термінів. У зв'язку із цим у статті надається дефініція понять «термін», «юридичний термін», визначаються ключові типи юридичних термінів за значенням, встановлюються функції, які виконують ці терміни в англійських юридичних текстах. Основна увага приділяється аналізу структурних характеристик англійських юридичних термінів. Такий аналіз супроводжується також визначенням способів їх творення, встановленням їхніх частининомовних характеристик.

Юридичний термін є мовною одиницею, що позначає фахове поняття галузі юриспруденції. Англійські юридичні терміни поділяються на одиниці, значення яких є зрозумілим усім носіям мови, і одиниці, значення яких є зрозумілим лише спеціалістам відповідної галузі. Такі одиниці являють собою елементи юридичних текстів, виконують функції позначення фахового поняття, специфікації та редукції знання в цих текстах.

За своєю структурою вони поділяються на прості, складні та термінсполуки. Прості англійські юридичні терміни є різними частинами мови. Вони представлені кореневими та похідними словами, утвореними шляхом афіксації (префіксації, суфіксації, а також префіксації та суфіксації водночас). Окремі прості юридичні терміни англійської мови утворюються шляхом конверсії. Такі одиниці є іменниками, утвореними від дієслів, та навпаки.

Складні юридичні терміни англійської мови утворюються шляхом словоскладання або ж складання основ. Компонентами таких термінів можуть бути не тільки самостійні, але й службові частини мови. Термінсполуки аналізованої термінології є дво-, три- та чотирикомпонентними одиницями. Вони поділяються на сталі та вільні сполуки. Характеристикою сталих термінів-сполучень є семантична зв'язність та цілісність їхнього значення. Сталі англійські юридичні термінсполуки є іменними та дієслівними.

Окремі терміни-сполучення підлягають скороченню. Скорочуються та стають аббревіатурами дво- та трикомпонентні одиниці англійської юридичної термінології. Її невід'ємними елементами є також аббревіатури гібридного типу.

Ключові слова: аббревіатура, афіксація, складний термін, структурні особливості, юридичний термін, функції.

Постановка проблеми. Роль термінології у формуванні знань і професійній комунікації важко переоцінити. Саме тому

термінологічні одиниці завжди були предметом зацікавлення мовознавців. Особлива увага до термінології лінгвістів зумовлена також фактом її збільшення, зумовленим ускладненням фахових понять, які вона позначає, появою нових термінів і переосмисленням тих, що існують.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на той факт, що англійська юридична термінологія не залишилася поза увагою науковців [1–5], ще й дотепер не було приділено окремої уваги вивченню функційних і структурних особливостей її одиниць.

Саме цим фактом і зумовлена мета наукової розвідки, а її завдання полягають у визначенні понять «юридичний термін», з'ясуванні функційних і структурних особливостей юридичних термінів англійської мови, а також способів творення цих одиниць та їхніх частининомовних характеристик.

Виклад основного матеріалу. Оскільки терміном вважають насамперед «слово, що чітко й однозначно позначає наукове чи спеціальне поняття» [6, с. 11], «мовний знак (слово чи словосполучення, сполучення слова, або словосполучення з особливими символами тощо), що виражає поняття певної галузі знань і тому має дефініцію (тлумачення, пояснення), на яку свідомо орієнтуються ті, хто його використовують» [7, с. 19], «слово чи словосполучення, що позначає поняття спеціальної сфери спілкування в науці, виробництві, техніці, мистецтві, у конкретній галузі знань чи людської діяльності» [3, с. 12], під юридичним терміном ми розуміємо слово чи словосполучення на позначення фахового поняття галузі юриспруденції.

Зазначимо, що натеper у лінгвістиці існує велика кількість визначень поняття «юридичний термін». Так, наприклад, С.П. Хижняк вважає юридичні терміни словами чи словосполученнями, які позначають фахові правові поняття [9, с. 7]. М.А. Ширінкіна зазначає, що юридичний термін – це «слово чи словосполучення, яке використовується у сфері законодавства, є засобом позначення юридичного поняття, що має точний і визначений зміст і відрізняється змістовою однозначністю та функціональною сталістю» [8, с. 57].

Також варто зазначити, що деякі юридичні терміни використовуються не тільки в мові юриспруденції, але й у повсякденному житті носіїв тієї чи іншої мови. Саме тому їхнє значення зрозуміле всім, оскільки «сфера їх уживання виходить за межі юридичного тексту» [3, с. 21]. У зв'язку із цим М.А. Ширінкіна пропонує розрізняти ці терміни на:

1) загальнозживані, тобто зрозумілі всім, такі, що використовуються у прямому значенні;

2) спеціальні юридичні терміни, що є зрозумілими лише спеціалістам галузі юриспруденції [8, с. 58].

Юридичні терміни являють собою не тільки елементи терміносистеми, природної мови та текстів відповідного спрямування, виконують певні функції. Однією з таких функцій є функція позначення фахового поняття, яке використовується в юридичному дискурсі. Для юридичних термінів характерна специфічність, яка виражається в таких аспектах, як:

1) змістова унікальність та неповторність знання в терміні;

2) встановлення та фіксація семантичних компонентів терміна у вигляді дефініції;

3) вираження та формулювання в тексті будь-яких якостей, функцій, станів предмета через термін, тобто в розкритті сутності поняття, що позначається, що дозволяє відрізнити його від суміжних понять [9, с. 23].

На основі вказаних чинників О.П. Носіковська виокремлює функцію специфікації юридичного знання [10, с. 13]. Крім того, науковець говорить про функцію редукції знання, яку виконує юридичних термін [10, с. 14]. Така функція виявляється у здатності терміна, що має просту форму, вміщати складний зміст фахового поняття галузі юриспруденції. Редукціонізм знання полягає у здатності одиниці складного поняття.

За структурою будь-які терміни поділяються на прості, складні та терміни-словосполучення [11, с. 72]. Прості терміни складаються з одного кореня чи однієї основи. Вони представлені простими кореневими словами (наприклад, *law* – закон, *правопорядок*, *justice* – правосуддя, *юстиція*, *mercy* – помилування) або похідними термінами, утвореними шляхом афіксації. Такі терміни утворюються шляхом префіксації, наприклад: *dis-* (*disinherit* – позбавити спадщини, *discontinue* – припинити справу), *fore-* (*forejudge* – вирішувати упереджено), *il-* (*illegal* – заборонений законом), *post-* (*postdate* – датувати більш пізнім числом, *postmortem* – помертвий), *ex-* (*ex-prisoner* – колишній ув'язнений), *re-* (*resentence* – переглянути вирок).

Кожен із вказаних префіксів має значення. Так, наприклад, додавання префікса *dis-* змінює термін на протилежний за значенням (*inherit* – *disinherit*); префікси *post-* та *ex-* є так званими «префіксами часу» (*date* – *postdate*, *prisoner* – *ex-prisoner*); префікс *re-* використовується для позначення повторення дії (*sentence* – *resentence*) та інші.

Творення англомовних юридичних термінів відбувається також шляхом суфіксації, тобто додавання до основи або кореня суфіксів, наприклад: *-ion*, *-ation*, (*abdication* – відмова від дитини, *violation* – порушення (права, закону, договору), *-ment* (*enforcement* – примусове використання права, закону), *-age* (*carriage* – ухвалення голосуванням (законопроект, резолюції), *-er* (*prisoner* – ув'язнений, *арештант*, *lawyer* – юрист, адвокат). Зазначимо, що юридичні терміни із суфіксами *-ion*, *-ation*, *-ment*, *-age* слугують засобами номінації понять юридичної галузі, тоді як одиниці із суфіксом *-er* позначають осіб, які працюють у ній або є тим чи іншим чином дотичні до неї. Похідними є також терміни, утворені префіксально-суфіксальним шляхом, наприклад: *dis-*, *-ance* (*discontinuance* – припинення справи), *dis-*, *-ment* (*disbarment* – позбавлення звання адвоката, позбавлення права адвокатської практики), *dis-*, *-ation* (*disaffiliation* – вихід (з)).

Творення простих англомовних юридичних термінів здійснюється також шляхом конверсії, за допомогою якої «нове слово

створюється без кількісного змінення основної форми вихідного слова і без застосування будь-яких лінійних словотворчих засобів» [12, с. 92], наприклад: *bribe* (*хабар*) – *to bribe* (*давати хабар*), *advocate* (*адвокат, захисник*) – *to advocate* (*захисати*); *to appeal* (*апелювати, звертатися*) – *appeal* (*апеляція*). Моделами творення вказаних термінів є $N \rightarrow V$, $V \rightarrow N$. Зазначимо, що конверсійний спосіб термінотворення не є загалом продуктивним порівняно з афіксальним в англійській мові.

І.М. Юровський вказує на наявність великої кількості англомовних юридичних термінів, утворених шляхом словоскладання або ж складання основ [13, с. 212]. «Хоча зазвичай складні терміни становлять менший відсоток порівняно із простими або термінами-словосполученнями, роль вказаних одиниць у будь-якій термінології не можна недооцінювати, оскільки подібні одиниці здатні позначати не тільки прості, але й складні фахові поняття. Крім того, ці терміни також слід диференціювати за способом творення» [14, с. 309]

Наведемо приклади складних термінів англійської мови галузі юриспруденції: *landmark* – *принципово нове рішення, що слугує прецедентом*, *due-bill* – *боргова розписка*, *statute-permitted* – *дозволений статутом*, *late-endorsed* – *свідок, внесений до списку свідків після складання першочергового списку*, *state-owned* – *той, що належить державі*. Отже, терміни *statute-permitted*, *late-endorsed*, *state-owned* свідчать про те, що складні юридичні терміни творяться не тільки поєднанням слів, але й із використанням суфіксації. Окремі із цих термінів утворюються також за допомогою голосного звука, що з'єднує два слова, наприклад: *John-a-nokes*, *John-a-stiles* – *увяна сторона в судовому процесі*.

Необхідно також зазначити, що складні англомовні юридичні терміни галузі юриспруденції утворюються поєднанням різних частин мови: іменників (наприклад: *courtroom* – зал суду, *manslaughter* – ненавмисне вбивство), іменників і прикметників (наприклад: *court-material* – військово-польовий суд, *tax-free* – той, що обкладається податком), іменників і прислівників (наприклад: *blood-guilty* – винний у вбивстві), іменників і дієприкметників I (наприклад: *standard-setting* – встановлення стандарту, *interest-bearing* – той, що має відсотки, *dope-peddling* – роздрібна торгівля наркотиками, *plea-bargaining* – судові рішення, що базується на угоді про визнання провини), іменників і дієприкметників II (наприклад: *statute-privileged* – той, що користується привілеями за законом, *statute-repealed* – скасований законом, *mobster-controlled* – той, що контролюється гангстерами), прикметників (наприклад: *executive-dative* – адміністратор, призначений за рішенням суду, *general-criminal* – злочинний намір). Компонентами аналізованих термінів можуть бути не тільки самостійні, але й службові частини мови (наприклад: *by-procuration* – за дорученням, *bylaws* – постанови, підзаконні акти тощо).

Англомовні юридичні терміни, утворені шляхом словоскладання, уживаються на позначення фахових понять галузі (*manslaughter* – ненавмисне вбивство, *blackmail* – шантаж, *вимагання*, *safe-conduct* – гарантія недоторканості), а також правопорушників або інших осіб (*wrongdoer* – правопорушник, *mortgager* – хабарник, *kidnapper* – викрадач дітей, *landlord* – орендодавець, домовласник).

Терміни-словосполучення є невід'ємними компонентами аналізованої термінології англійської мови. Ключовими одиницями є терміни-словосполучення на позначення особи, утворені

шляхом поєднання іменників, здійсненим за допомогою при-
йменника чи без нього (*attorney for the plaintiff* – адвокат пози-
вача, *probation officer* – інспектор, що спостерігає за поведінкою
умовно засуджених злочинців); терміни на позначення конкрет-
ного чи абстрактного поняття, утворені за допомогою іменни-
ків або сполученням іменника та прикметника (*abuse of power* –
зловживання владою, повноваженнями, *contempt of court* –
неповага до суду, *warrant of arrest* – ордер на арешт; *petty offence* –
незначне правопорушення, *death penalty* – страта, *positive*
evidence – прямий доказ, *criminal responsibility* – кримінальна від-
повідальність); терміни зі значенням дії в галузі юриспруденції,
утворені за допомогою дієслова й іменника (*to commit a crime* –
учинити злочин, *to condemn / to sentence to death* – засудити на
смерть, *to file a complaint* – подавати скаргу).

Наведені терміни є двокомпонентними, проте в аналізо-
ваній термінології є досить три- та чотирикомпонентних тер-
мінів, наприклад: *abide by the rules of evidence* – дотримувати-
ся правил подання доказів, *administrator de bonis non with*
will – піклувальник про спадкове майно з доданим заповітом,
administrator de bonis non with will annexed – піклувальник про
спадкове майно з недоданим заповітом, *affirmatively choose to*
establish the procedure – внести позитивне рішення щодо роз-
гляду, *be adjudicated a delinquent* – оголошуватися в судовому
порядку тощо.

Велика кількість англійських термінів-словосполучень
галузі юриспруденції є сталими або семантично зв'язаними.
Заміна компонентів у таких мовних одиницях, на відміну від
вільних словосполучень, призводить до порушення цілісно-
сті їхнього значення або взагалі до незрозумілості. Сталі тер-
міни словосполучення англійської мови галузі юриспруденції
є іменними та дієслівними, наприклад: *judge appellate* – суддя
апеляційного суду, *judge associated* – судовий засідатель, *court*
case – судова справа; *to take a law off the books* – скасувати
закон, *to take and affidavit* – знімати письмові свідчення під при-
сягою, *to take cognizance of* – приймати до розгляду (справу), *to*
take evidence – приймати докази, *to give color* – визнавати наяв-
ність видимості законної підстави позову, *to give judgment* –
виносити судові рішення, *to take accountable* – притягувати
до відповідальності тощо.

Зазначимо, що деякі терміни-словосполучення англій-
ської юридичної термінології підлягають скороченню. Аналіз
фактичного матеріалу дозволив з'ясувати, що скорочуються
та стають аббревіатурами дво- та трикомпонентні терміни, напри-
клад: *ABA* – *American Bar Association* – Американська асоціація
юристів, *AG* – *attorney general* – генеральний прокурор, міністр
юстиції, *ALJ* – *administrative law judge* – суддя адміністратив-
ного суду, *A/S* – *arrest / summon* – арешт, виклик до суду,
COP – *code of practice* – процесуальний кодекс, *DC* – *district*
court – районний суд, *FJ* – перший суддя, *HC J* – *high court*
of justice – верховний суд, *LOE* – рівень достовірності,
LTS – *long-term suspension* – дисциплінарний арешт тощо.

Найбільш поширеними тематичними групами англійських
юридичних аббревіатур є засоби позначення осіб, що працю-
ють або мають стосунок до галузі юриспруденції (наприклад:
JUB – *justice of the upper bench* – суддя найвищого рівня, *LJ* – *lord*
justice – лорд-суддя, *CD* – *condemned* – засуджений), а також
аббревіатури на позначення органів юрисдикції (наприклад:
CA – *court of appeal* – апеляційний суд, *CPS* – *crown prosecution*
service – служба судового переслідування).

Своєрідністю англійської юридичної термінології є наяв-
ність у ній аббревіатур гібридного типу. Для утворення таких
одиниць скорочуються не початкові літери терміна, а кілька його
літер, наприклад: *cfmd* – *confirmed*, *afsd* – *aforsaid*, *plf* – *plaintiff*,
pbl – *preamble*, *fpt* – *fingerprint*. В англійському юридичному
дискурсі також широко використовуються аббревіатури латин-
ського походження. Ці одиниці не є спеціальними юридичними
термінами (*i.e.* – *that is, etc.* – *and so on, vs* – *in opposition to*,
NB – *take special note*). Вони вживаються в текстах різних науко-
вих галузей. Їх застосування сприяє лаконічності текстів.

Висновки. Отже, юридичні терміни слугують засобами
позначення фахових понять галузі юриспруденції. У юридич-
них текстах ці одиниці виконують функції позначення фахового
поняття, а також специфікації та редукції фахового знання. За
своєю структурою англійські юридичні терміни поділяються на
прості, складні та терміни-словосполучення. Прості англійські
юридичні терміни утворюються шляхом афіксації та конверсії,
складні – словоскладання та складання основ, терміни-словос-
получення – синтаксичним шляхом. Окремі з термінів-словоспо-
лучень підлягають скороченню. Перспективи подальших дослі-
джень вбачаємо в аналізі лінгвокультурологічних характеристик
юридичних термінів різних варіантів англійської мови.

Література:

- Максименко М.С. Тематические группы англоязычной юриди-
ческой терминологии. *Вестник гуманитарного факультета*
Ивановского государственного химико-технологического универ-
ситета. 2011. № 2. С. 54–59.
- Романюк О.В., Бялик В.Д. Етимологічне походження та історія
розвитку англійської юридичної термінології. *Вчені записки*
Таврійського національного університету імені В.І. Вернад-
ського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». 2020. Т. 31 (70).
№ 3. Т. 3. С. 177–181.
- Усова Т.В. Когнитивно-дискурсивные особенности англоязычной
юридической терминологии : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04.
Москва, 2009. 191с.
- Хижняк С.П. Англо-американская и русская терминология права.
Социолінгвістический аспект возникновения и развития. Сара-
тов : Изд-во СГАП, 1997. 78 с.
- Чаюк Т.А. Інтернаціональні одиниці англійської юридич-
ної термінології. *Актуальні питання гуманітарних наук*.
2020. Вип. 31. Т. 2. С. 294–298.
- Шелов С.Д. Определение терминов и понятийная структура тер-
минологии. Санкт-Петербург : Изд-во СПб. гос. ун-та, 1998. 234 с.
- Татаринов В.А. Общее терминоведение. Москва : Московский
лицей, 2006. 528 с.
- Хижняк С.П. Юридическая терминология : формирование
и состав. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1997. 136 с.
- Ширинкина М.А. Причины миграции профессиональной лек-
сики в словарный состав общеупотребительного языка. *Языки*
профессиональной коммуникации. Челябинск : ЧелГУ, 2007.
№ 2. С. 57–60.
- Носиковская О.П. К вопросу о функциях юридических терминов
современного административного законодательства. *Правопоря-*
док : история, теория, практика. 2016. № 1 (8). С. 5–10.
- Коваленко А.Я. Загальний курс наукового перекладу. Київ : Інкос,
2001. 320 с.
- Бортничук Е.Н., Василенко И.В., Пастушенко Л.П. Словообразо-
вание в современном английском языке. Киев, 1988. 261 с.
- Юровський І.М. Про утворення англо-американської юридич-
ної термінології. *Питання романо-германської філології*. 1973.
№ 2. С. 210–218.

14. Куц Е.О. Історія розвитку, структурно-семантичні особливості та способи творення кінематографічних термінів англійської мови. *Науковий вісник Чернівецького університету* : збірник наукових праць. Чернівці : Видавничий дім «Родовід», 2015. Вип. 692. С. 308–313.
15. Giffs S. H. *Barron's Law Dictionary*. New York : Barron's Educational Series. 2010. 640 p.
16. Thomas K. *Dictionary of Legal Terms*. New York : Barron's Educational Series, 2011. 652 p.

Narodova D., Petrenko O. Functions and structural peculiarities of juridical terms of the English language

Summary. The article is devoted to the research of functional and structural characteristics of juridical terms of the English language. The definitions of the notions of “a term”, “a juridical term” are given in the article. Key types of juridical terms according to their meanings and functions which such terms perform in juridical texts are determined in it. Main attention is given to the analysis of structural characteristics of English juridical terms in the article. Such analysis is accompanied by the word-building and part-of-speech analyses of juridical terms.

A juridical term is a language unit designating a professional notion of the sphere of jurisdiction. Juridical terms of the English language are subdivided into the units understandable to all of its native speakers and units understandable only to specialists of the correspondent sphere. Being part and parcel

of juridical texts such units perform the function of designating of professional juridical knowledge, as well as functions of specification and reduction of knowledge in juridical texts.

According to their structure English juridical terms are subdivided into simple, compound and terms represented by word-combinations. Simple English juridical terms are represented by different parts of speech. They are also subdivided into root terms and derivatives, formed by means of affixation (prefixation, suffixation, and prefixation-suffixation). Simple juridical terms of the English language can be formed by conversion. Nouns formed from verbs and verbs formed from nouns are among them.

Compound juridical terms of the English language are made by means of compounding. Components of such words are not only notional but semi-notional words as well. Multicomponent terms or terms represented by word-combinations of the analyzed terminology are two-, three- and four-component units. They are subdivided into set and free word-combinations. Set word-combination is characterized by semantic cohesion of its components and integrity of meaning. Multicomponent units of the analyzed terminology are nominative and verbal ones.

Two- and three-component English juridical terms are subjected to shortening and become abbreviations. Hybrid abbreviations also exist in the analyzed terminology.

Key words: abbreviation, affixation, compound term, structural peculiarities, juridical term, functions.

*Ніколаєва Т. М.,**orcid.org/0000-0002-4642-1578**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземної філології**Київського національного університету культури і мистецтв*

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕТРОНІМІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті здійснено аналіз лексичних особливостей ретронімів сучасної англійської мови. Установлено, що у процесі функціонування мови як комунікативного засобу відбуваються постійні зміни її системи на всіх рівнях. Найбільш рухомих у цьому відношенні є лексичний пласт. Виникнення нових матеріальних і нематеріальних об'єктів викликає необхідність позначити ці реалії в мові, що, у свою чергу, приводить до виникнення великої кількості неологізмів. Категоріальна система англійської мови дає змогу визначати об'єкти, що знову виникли в рамках вже наявних категорій. Розглянемо явище ретронімів в англійській мові як один зі способів осмислення реалій.

На основі аналізу наукової літератури встановлено, що термін «ретронім» походить від латинського прислівника «retro-» і грецького «-опута», що в перекладі означає «називати у зворотному напрямку». У статті проаналізовано розуміння явища ретронімів, характерне для англійської філологічної традиції. Підсумовано, що за тематикою ретроніми бувають такі: комп'ютерні терміни і засоби зв'язку; назви електричних і побутових приладів; назви предметів повсякденного вжитку; назви елементів масової культури; суспільно-політичні терміни тощо.

Узагальнено, що процес ретронімічного створення слів і словосполучень є невід'ємною частиною формування лінгвістичної картини світу, зачіпає глибинні процеси концептуалізації, потребує точної фіксації у відповідних словниках і посібниках. Ретроніми коригують уже сформовану англійську мовну картину світу, завдяки сучасним засобам зв'язку вони практично відразу ж засвоюються й активізуються в мовах-реципієнтах. Підкреслено, що виникнення нового слова диктується прагматичними потребами. Відправник повідомлення вибирає з наявного лексичного тезауруса те, що найкращим чином виражає його думки і почуття.

У результаті здійсненого аналізу характеру переосмислення наявних реалій констатовано, що: а) ретроніми здебільшого відображають звуження значення, зумовлене розширенням значення слова, яким спочатку позначалася та чи інша реалія; б) є ретроніми, у яких спостерігається розширення значення; в) ретроніми, у яких спостерігається перехід від позитивної конотації до негативної, становить 7%; г) ретроніми, у яких спостерігається метафоричне розширення значення, становлять 4%. Встановлено, що утворення ретронімів більшою мірою зумовлено екстралінгвістичними чинниками. Паралельно розвитку суспільства з'являються нові предмети, явища.

Ключові слова: ретроніми, неологізми, особливості, лексичні особливості, англійська мова.

Постановка проблеми. Інтенсивність суспільно-політичних процесів, що активно відбуваються в сучасному

світі, серйозно змінила мовну картину світу. Межа ХХ та ХХІ ст. воістину стала періодом інформаційного і науково-технічного буму. У кожній національній мові відчутно посилився потік запозичень з інших міжнародних мов, передусім з англійської мови. Тоді як перед англійською мовою постає ціла низка проблем функціонування мови в іншопольтурному середовищі, що не може не впливати на розвиток мови.

Особливої гостроти набуває засвоєння нової лексики, нових словотворчих моделей, нових повсякденних і термінологічних виразів англійської мови, бо, будучи породженням сучасної глобалізації, вона залишається національною мовою англійського народу і міжнародною мовою жителів Великобританії. Але водночас це мова сучасного бізнесу, політики, технологічних інновацій, науки і методики, і, звичайно ж, мова міжкультурного спілкування.

У процесі функціонування мови як комунікативного засобу відбуваються постійні зміни її системи на всіх рівнях. Найбільш рухомих щодо цього є лексичний пласт. Виникнення нових матеріальних і нематеріальних об'єктів спричиняє необхідність позначення цих реалій у мові, що, у свою чергу, приводить до виникнення великої кількості неологізмів. Категоріальна система англійської мови дає змогу визначати об'єкти, що знову виникли в рамках вже наявних категорій. Розглянемо явище ретронімів в англійській мові як один зі способів осмислення реалій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вивчення ретронімів та ретронімів в англійській мові не нове. Окресленій проблемі присвятили свої наукові пошуки Ю. Антюфєєва [1], І. Грацкова [2], О. Дзюбіна [3], Є. Дубенець [4], Ю. Зацький [5], А. Александер (Atkins Alexander) [6], Б. Лаурі (Bauer Laurie) [7], С. Кук (C. Cook) [8], Д. Лоурен (Davidson Lauren) [9], Б. Фентон (Ben Fenton) [10], М. Грампетро (Marina Grampietro) [11], Д. Кереманс (Daphné Kerremans) [12] та інші. Однак мова завжди перебуває в динаміці інтенсивного розвитку. Тому проблема вивчення лексичних особливостей ретронімів сучасної англійської мови не втрачає актуальності.

Метою статті визначено аналіз лексичних особливостей ретронімів сучасної англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Для початку дамо визначення терміна «ретронім». У лінгвістиці ретронімами (або паліндромами другого типу, ретронімного) зазвичай називають асиметричні паліндроми, тобто текст, який під час прочитання у зворотному напрямку розгортається вже з іншим значенням, протиставляє їх.

Однак у терміна є ще одне значення, яке і послужить основою для аналізу в даній статті. Ретронім (з англ. *Retronym*) – це

нове ім'я або назва, змінене після того, як первинне найменування стало використовуватися для іншого предмета або для сукупності нового предмета і того, що раніше існував. Термін був уперше зафіксований у 2000 р. в *The American Heritage Dictionary* (4-е видання). Явище ретронімії в даному значенні є малорозробленим у вітчизняній лексикології.

Сам термін «ретронім» походить від латинського прислівника *retro-* і грецького *-опута*, що в перекладі означає «називати у зворотному напрямку». Під ретронімом варто розуміти «нову назву, що використовується для позначення вже наявного поняття, первинне найменування якого стало використовуватися для іншого предмета».

У нашій роботі ми аналізуємо розуміння явища ретронімії, характерне для англійської філологічної традиції, яке розглядається як нова назва, що використовується на позначення вже наявного поняття, первинне найменування якого стало використовуватися для іншого предмета. Тільки після виникнення кольорових телевізорів телевізори старого зразка дістали найменування чорно-білих телевізорів. Саме таким шляхом виникли найрізноманітніші за тематикою ретроніми:

- комп'ютерні терміни і засоби зв'язку;
- назви електричних та побутових приладів;
- назви предметів повсякденного вжитку;
- назви елементів масової культури;
- суспільно-політичні терміни тощо.

Виникнення і функціонування в мові ретронімів призводить саме до коректування наявної картини світу, тому їх дослідження вважаємо актуальним. Проаналізуємо на конкретних прикладах, як виникнення ретронімів впливає на наше уявлення про світ. Слово *“guitar”* (гітара) з'явилося у XV ст. для позначення даного музичного інструмента. Однак винайдення у 1930 р. електрогітари спричинило введення в обіг нового терміна *“acoustic guitar”* (акустична гітара) для позначення вже наявного інструмента, щоб уникнути двозначності. Тому що слово *“guitar”* із появою неологізму *“acoustic guitar”* могло бути пов'язане з категоріями «електрогітара» й «акустична гітара»: *“They usually involve acoustic guitars, beat-up pianos and contemplative looks at his instruments between songs”*.

Отже, необхідність відрізнити базове поняття від неологізму викликає виникнення ретроніма. Тобто ретронім – слово, яке з'являється у відповідь на неологізм.

Вищенаведений приклад ретроніма *“acoustic guitar”* можна назвати нейтральним, тому що диференціація вже наявного в мові / базового поняття від нового відбувається шляхом нейтрального опису базового поняття без накладання на нього негативної конотації, чого не можна сказати про наступний приклад.

Традиційна пошта, яку колись називали *“mail”*, з 1983 р. стала називатися *“snail mail”*. Дана зміна зумовлена появою в 1982 р. неологізму *“e-mail”* (електронна пошта). Ретронім *“snail mail”* – яскравий приклад того, що часом утворення ретроніма може спричинити спотворення реальності.

Вищенаведені приклади свідчать, що процес ретронімічного створення слів і словосполучень є невід'ємною частиною формування лінгвістичної картини світу, зачіпає глибинні процеси концептуалізації, потребує точної фіксації у відповідних словниках і посібниках. Крім того, що ретроніми коригують уже сформовану англійську мовну картину світу, завдяки сучасним засобам зв'язку вони практично відразу ж засвоюються й активізуються в мовах-реципієнтах.

Отже, аналіз словотворчих моделей, які активно використовуються в сучасній англійській мові, зокрема в мові медіатекстів, дозволяє судити про продуктивні тенденції мовного розвитку. Розуміння словотворення не тільки як джерела готових назв, а й правил їх утворення за певними моделями і схемами у співвідношенні з екстралінгвістичними чинниками, дозволило значно поглибити й уточнити уявлення про механізм словотворення. Нові лексичні одиниці створюються у процесі мовлення як здійснення мовцем певного комунікативного наміру, а не як одиниці, заздалегідь плановані мовцем для розширення або поповнення лексики.

Власне виникнення нового слова диктується прагматичними потребами. Відправник повідомлення вибирає з наявного лексичного тезауруса те, що найкращим чином виражає його думки і почуття. Якщо в лексиконі відправника такого слова немає, він або створює нову лексичну одиницю, або ж нерідко видозмінює стару. Саме в руслі цього процесу можна говорити про ретронімію як про модель поповнення словникового запасу, що стає дедалі продуктивнішою через стрімкі темпи науково-технічного прогресу.

У результаті здійсненого аналізу характеру переосмислення наявних реалій можна констатувати, що:

1. Ретроніми здебільшого відображають звуження значення, зумовлене розширенням значення слова, яким спочатку позначалася та чи інша реалія. Так, «війна із застосуванням звичайних видів зброї» позначається словом *“war”*, з розробкою ядерної зброї була трансформована в ретронім *“conventional war”*. Таке звуження значення в досліджених ретронімах зумовлене потребою в диференціації значень, щоб уникнути пресупозиційної двозначності.

2. Ретроніми, у яких спостерігається розширення значення, становлять 1% (наприклад, усі ігри *“Game Boy”*, що вийшли у світ до гри *“Game Boy Color”*, стали позначатися збірним ретронімом *“Game Boy Mono”*).

3. Ретроніми, у яких спостерігається перехід від позитивної конотації до негативної, становлять 7% (очевидно, що утворення ретроніма *“black-and-white television”*, тобто переосмислення, несе лише позитивні конотації реалій, накладає прямо протилежні конотації на той предмет, який позначається).

Отже, ретронім може відображати переосмислення того чи іншого предмета, поняття і, як результат, перехід від позитивної конотації до негативної, незважаючи на те, що сам предмет водночас залишається незмінним. Розвиток протилежної конотації вже наявної реалії варто позначати схемою «від + до –». Спостерігається стійка тенденція у відсутності прикладів переходу «від – до +». Річ у тому, що політичні, економічні, соціальні зміни, науково-технічна революція XX ст. постійно спричиняють виникнення нових понять, а водночас і нових слів (неологізми). Утворення нових, більш удосконалених модифікацій тих чи інших предметів і понять неминує спричиняє переосмислення старих понять. Очевидно, що на тлі нововведень наявні реалії набувають зазвичай негативних конотацій.

4. Ретроніми, у яких спостерігається метафоричне розширення значення, становлять 4% (виникнення понять віртуальної реальності зумовило необхідність в її розмежуванні від фізичної реальності). Отже, неологізм *“cyberspace”* зумовив переосмислення наявного поняття і, як наслідок, виникнення ретронімів *“meatspace”*, *“meat life”*. Ретроніми *“meatspace”*, *“meat life”*, *“snail mail”* були створені на основі метафоричного розширення значень слів *“meat”*, *“snail”*.

Висновки. Отже, утворення ретронімів більшою мірою зумовлено екстралінгвістичними чинниками. Паралельно розвитку суспільства з'являються нові предмети, явища. Нові реалії вносять у мову свої найменування. Так, наприклад, виникнення ретроніма "hard disk" було викликано неологізмом "floppy disk". Тоді як поняття «мова», що позначається словом "language" було перейменовано в "natural language". Дана трансформація зумовлена утворенням таких неологізмів, як "programming languages", "constructed languages". З вищенаведених прикладів очевидно, що поява неологізмів спричиняє переосмислення наявних понять і утворення ретронімів. Оскільки автономні процеси, що відбуваються всередині лексичної підсистеми мови, опосередковані зовнішніми стимулами.

Усі напрями переосмислення наявних реалій пов'язані з тенденцією до диференціації. Вона зумовлена необхідністю дати окреме найменування кожному виду того чи іншого роду, тим самим встановити логічні родо-видові відносини. З огляду на зазначені потреби виникають нові слова, які уточнюють відомі раніше загальні поняття. Отже, можна констатувати, що одним із провідних чинників, які впливають на виникнення ретронімів, є тенденція «мовної економії» (О. Еперсен), або «закон економії мовних зусиль» (А. Мартіне).

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі вбачаємо у висвітленні англійських нумеронімів як типу аббревіацій у мові соціальних мереж.

Література:

1. Антюфеева Ю. Английские новообразования в развитии: потенциальное слово, окказионализм, неологизм : дис. ... канд. филол. наук. Тула, 2004. 184 с.
2. Грацкова И. Неологизмы в современном английском языке. *Science Time*. 2015. № 5 (17). С. 114–118.
3. Дзюбіна О. Скорочення як спосіб утворення неологізмів в сучасній англійській мові. (на матеріалі англійських інтернет-видань та форумів у молодіжних соціальних мережах). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2014. Вип. 3. С. 309–312.
4. Дубенец Э. Лингвистические изменения в современном английском языке. Москва : Глосса-Пресс, 2003. 256 с.
5. Зацний Ю. Мова і суспільство : збагачення словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя, 2001. 385 с.
6. Atkins Alexander. Tag Archives: how many words enter the English language each year. Why do some new words last and others fade? URL: <https://atkinsbookshelf.wordpress.com/tag/how-many-words-enter-the-english-language-each-year/>.
7. Bauer Laurie. *The Oxford Reference Guide to English Morphology*. Oxford University Press, 2015. 720 p.
8. Cook C. Exploiting linguistic knowledge to infer properties of neologisms. Toronto : University of Toronto, 2010. 154 p.
9. Davidson Lauren. Is your daily social media usage higher than average? URL: <http://www.telegraph.co.uk/finance/newsbysector/mediatechnologyandtelecoms/11610959/Is-your-daily-social-media-usage-higher-than-average.html>.
10. Fenton Ben. The cool century – 100 years of being hip. *The Telegraph*. URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/4193946/The-cool-century-100-years-of-being-hip.html>.

11. Grampietro Marina. Social Media Neologisms. URL: <https://prezi.com/ijlgp2z1lfgg/social-media-neologisms/>.
12. Kerremans Daphné. A Web of New Words. A Corpus-Based Study of the Conventionalization Process of English Neologisms. Frankfurt am Main ; Berlin ; Bern ; Bruxelles ; New York ; Oxford ; Wien, 2015. 278 p.

Nikolaieva T. Lexical characteristics of retronyms in the modern English language

Summary. The article analyzes the lexical features of the retronyms of the modern English language. It has been established that in the process of language functioning as a communicative means, constant changes of its system occur at all levels. The most floating in this respect is the lexical layer. The emergence of new material and non-material objects makes it necessary to mark these realities in the language, which, in turn, leads to the emergence of a large number of neologisms. The categorical system of the English language allows defining objects that have reemerged in terms of already existing categories. Let us consider the phenomenon of retronyms in the English language as one of the ways to comprehend realities.

Based on the analysis of scientific literature, it has been established that the term retronym comes from the Latin dialect "retro-" and Greek "-onyma", which in translation means to call in the opposite direction. The article has analyzed the understanding of the phenomenon of retronyms, which is characteristic for the English philological tradition. It has been summarized that on the subject of retronyms there are the following fields: computer terms and means of communication; electrical and household appliances; items of the everyday usage; elements of mass culture; socio-political terms, etc.

It has been summarized that the process of retronym creation of words and phrases is an integral part of the formation of the linguistic picture of the world. It touches the deep processes of conceptualization and requires accurate attachment in the appropriate dictionaries and manuals. Retonyms correct the already established English linguistic picture of the world. Due to modern means of communication, they are almost immediately assimilated and activated in the recipient languages. It has been emphasized that the emergence of a new word is dictated by pragmatic needs. The sender of the message chooses from the available lexical thesaurus that what best expresses their thoughts and feelings.

As a result of the analysis of the nature of the rethinking of the existing realities, it has been stated that: a) retronyms in the vast majority reflect the narrowing of the concept caused by the expansion of the meaning of the word, which, at first, was affected by this or that reality; b) there is a number of retronyms that are featured by the expansion of its meaning; c) retronyms, among which there is a transition from positive to negative connotations, make up 7%; d) retronyms, among which there is a metaphorical expansion of the meaning, add up to 4%. It has been figured that the formation of retronyms is largely due to extra linguistic factors. New objects and phenomena have been appearing in parallel with the development of society.

Key words: retronyms, neologisms, characteristics, lexical peculiarities, English language.

*Овсяник С. В.,**студентка IV курсу**Національного технічного університету України**«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»**Лазебна О. А.,**кандидатка філологічних наук, доцентка,**в. о. завідувача кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови**Національного технічного університету України**«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НОВИННИХ ЗАГОЛОВКІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ПРЕСИ

Анотація. Статтю присвячено розгляду основних проблем перекладу новинних заголовків сучасної німецькомовної преси. Велику увагу було приділено особливостям перекладу німецькомовних газетних та журнальних заголовків, а також дослідженню та порівнянню типів заголовків сучасної німецькомовної й україномовної преси, оскільки вони є важливими комунікативними одиницями, які допомагають організувати контакт між автором і читачем. Мета представленої наукової розвідки полягає у визначенні та класифікації основних способів перекладу німецьких заголовків. Виявлено, що в заголовках переважно вживаються жаргонізми, просторіччя, скорочення, метафори, сленгізми, неологізми, екзотизми, іронія, повтори, фразеологізми, алітерація, для них характерні лаконічність, гра слів, опущення артикля тощо. Крім того, автори вдаються до економії мовних засобів під час створення заголовків газетних матеріалів. На шпальтах німецьких газет та журналів спостерігається також тенденція до вживання імперативної форми дієслова в заголовках, яка може перекладатися як неозначеною формою дієслова, так і формою наказового способу дієслова, що значно підсилює динамічність спілкування. Помітною є тенденція до економії мовних засобів під час створення заголовків газетних матеріалів. Встановлено, що заголовок виконує багато важливих функцій у тексті, а саме: номінативну, інформаційну, апелятивну, графічно-видільну, експресивно-оцінну й інтригуючу. Основний зміст дослідження становить аналіз розбіжностей між заголовками та способи їх адекватного перекладу. Перекладачі, які інтерпретують заголовки німецької преси українською мовою, час від часу вдаються до таких трансформацій, як: опущення допоміжних або смислових дієслів, лексичні та граматичні заміни, перестановки та додавання. Встановлено, що заголовок може мати декілька варіацій перекладу, оскільки це деякою мірою залежить від особистого стилю і майстерності перекладача, а його успіх буде залежати від того, чи вдалося перекладачу адекватно й чітко передати його зміст.

Ключові слова: газетні / журнальні заголовки, стаття, адекватність, еквівалентність, перекладацькі трансформації.

Постановка проблеми. Переклад заголовка можна вважати окремою проблемою теорії перекладу, від вирішення якої здебільшого залежить успішність перекладу всього тексту. Варто відзначити, що під час перекладу заголовків статей на шпальтах газет та журналів перекладачу мало лише перекласти

його іншою мовою, потрібно зберегти основну функцію заголовка – привернути увагу людини до проблеми, яка розкривається у статті, заінтригувати її, спонукати до ознайомлення з текстом статті.

Завдання перекладача полягає у здійсненні адекватного й еквівалентного перекладу зі збереженням головної ідеї тексту. Отже, проблема пошуку нових способів перекладу заголовків та вдосконалення вже наявних залишається актуальною і потребує подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з вивченням специфіки тексту заголовка, уже тривалий час привертають увагу дослідників та лінгвістів. Теоретико-методологічну основу дослідження особливостей перекладу заголовків та вивчення специфіки тексту сформульовано на основі праць таких дослідників, як: І.В. Арнольд, О.П. Божко, Н.Л. Волкогон, Л.Ф. Грицюк, М.Ю. Доценко, Л.А. Зільберт, А.М. Коваленко, Л.О. Коробова, Е.О. Лазарева, Л.О. Ноздріна, Е.Г. Різель, О.М. Траченко, інших.

Прагмалінгвістичний підхід до аналізу заголовків відображено в дослідженні М.Ю. Доценко [1], яка наголошує на тому, що саме прагматичні чинники і прагматична настанова адресанта зумовлюють вибір структурно-семантичної конструкції, яку буде реалізовано в заголовку.

Актуальність даної розвідки полягає в необхідності вивчення особливостей і труднощів перекладу заголовків німецькомовної преси, оскільки особливий стиль заголовків періодичних видань може спричинити складнощі при перекладі.

Об'єктом дослідження є новинні заголовки сучасної німецькомовної преси, а **предметом** – особливості перекладу новинних заголовків газет і журналів (на матеріалі німецької й української мов), перекладацькі перетворення, які дозволяють подолати труднощі і досягти адекватності в перекладі.

Мета статті полягає у визначенні та класифікації основних способів перекладу німецьких заголовків. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: дати визначення заголовка як найважливішого елемента змісту; описати основні види і функції заголовків; охарактеризувати лексико-стилістичні особливості заголовків; визначити граматичні особливості заголовків; описати основні труднощі перекладу

німецьких заголовків українською мовою; розглянути і проаналізувати структуру назв заголовків і варіанти їх перекладу.

Матеріалом для дослідження слугували періодичні видання Німеччини, а саме: “Der Spiegel”, “Bild”, “Die Welt”, “Focus”, “Die Zeit” 2019–2021 рр. видання. Заголовки з даних видань були дібрані методом суцільної вибірки, їхня кількість становить 500 одиниць.

Виклад основного матеріалу. У наш час періодичні видання, як і електронні, відіграють важливу роль у житті кожної людини, адже в них друкується інформація про щоденні проблеми суспільства. Але невід’ємною частиною будь-якого тексту є заголовок, за допомогою якого привертається увага читача до тексту.

Незважаючи на велику кількість визначень, необхідність подальшого глибокого дослідження особливостей новинних заголовків все ж таки залишається. Однак у нашій статті у визначенні поняття «заголовок» ми більше схилиємося до позицій Л.Ф. Грицюк та І.В. Арнольд. На думку Л.Ф. Грицюк, «заголовок у творі набуває значення своєрідної тези самого корпусу тексту, специфічного смислового й психосоціолінгвістичного вузла, ядра ідеї твору, ключа до його змісту» [2, с. 55]. І.В. Арнольд називає заголовок «однією із сильних позицій (разом з початком та закінченням твору або формально виділеної частини твору), тобто найважливішим елементом змісту, який у тексті займає місце, щоб привертати найбільшу увагу читача» [3].

Як слушно зазначають М.М. Цимбаліста, В.А. Котвицька й О.А. Лазебна, «заголовок виступає єдиною ланкою між автором та читачем у комунікаційному процесі. За кожним заголовком і текстом статті стоїть мовна особистість автора, його спосіб мислення, сприйняття світу, інтелектуальний рівень тощо» [4, с. 101].

Виходячи з позицій відомих учених, можемо стверджувати, що заголовки відіграють значну роль, оскільки вони займають сильну позицію в тексті і позиціонують себе як важливі комунікативні одиниці, які допомагають організувати контакт між автором і читачем. Під сильною позицією трактується специфічна організація тексту, яка забезпечує висунення на перший план найважливіших смислів тексту та сприяє фокусуванню уваги на найважливішому [3, с. 60]. Адже саме після того, як читач осмислить заголовок, він вирішить, чи варто далі читати сам текст.

Як слушно зазначають дослідники В.А. Вомперський [5, с. 4] та З.М. Тураєва [6, с. 54], заголовок виконує багато важливих функцій у тексті: номінативну, інформаційну, апелятивну, графічно-видільну, експресивно-оцінну й інтригуючу. Одна з основних функцій, яку, на нашу думку, повинні виконувати всі заголовки, – інформаційна. Вона є універсальною, оскільки будь-який заголовок так чи інакше інформує читача про текст. Відомий лінгвіст М.М. Антонович вважає, що основною функцією заголовків є привернення уваги, суть її полягає в тому, що заголовки містять чітке, стисле повідомлення, яке запалює іскру зацікавленості в потенційного читача [7, с. 103]. І ми з ним цілком погоджуємося, адже саме на заголовок читач передусім звертає увагу. Тому заголовок має бути чітким, точним, влучним, містити елемент новизни або інтриги, щоб спонукати читача до прочитання статті.

О.О. Сафонов визначає номінативну функцію як вихідну, онтологічну функцію заголовків, основне призначення якої – ідентифікувати текст, назвати його, виділити серед інших публікацій [8, с. 205]. Учений вважає, що апелятивна функція імплі-

цитно «схилиє» адресата на бік адресанта, автор ставить за мету вплинути на читача з допомогою такого заголовка. Отже, заголовок може бути рекламним та слугувати приверненню читачкої аудиторії. Тобто читач, який усвідомив прочитаний текст, зрозумів головну ідею поданої інформації, може погодитися чи не погодитися з позицією автора. Ми погоджуємося з думкою В.П. Вомперського, що стосується безпосереднього звернення до читача, автор намагається вплинути на останнього, викликати певну реакцію й особисте ставлення до прочитаного [5, с. 84].

На думку Е.О. Лазарєвої, графічно-видільна функція – це єдина функція, яка реалізується немовними засобами: за допомогою шрифту, кольору, ліній та малюнків [9, с. 96]. Нами виявлено заголовок, який привертав увагу читача за допомогою курсиву:

Das Vibrierende, das die Stadt hatte, ist weg [10].

Експресивна функція, як зазначав В.П. Вомперський, характеризує особистість автора публікації [5, с. 84]. Е.О. Лазарєва поєднує експресивну функцію з оцінювальною [9, с. 71]; О.О. Сафонов – з рекламною [8, с. 205], а В.С. Мужев розглядає її з апелятивною [11, с. 88].

Залежно від того, який тип заголовка добирає автор до свого матеріалу, він реалізовує комунікативну мету. М.С. Тимошик пропонує власну класифікацію заголовків за такими ознаками: за змістом (тематичні прості, тематичні складні); формою зображення (нумераційні, літерні, німі); місцем розташування (заголовок на шмцтитулі, заголовок шапкою, заголовок у розріз із текстом, заголовок у підбір із текстом, заголовок віконцем, заголовок боковиком) [12, с. 252–256].

Український учений В.І. Іванов виділяє типи газетних заголовків за кількома ознаками. Зокрема, за способом поліграфічного виконання всі заголовки в газеті поділяються на набірні та клішовані. Набірні заголовки поділяються на ті, що виконуються шрифтами ручного і машинного набору. Залежно від призначення, ролі, яку заголовки виконують на газетній шпальті, дослідник подає такі їх типи: основні (головні), підзаголовки, внутрішні підзаголовки, надзаголовки, рубрики, шапки [13, с. 114].

Залежно від оформлення заголовків В.Е. Шевченко поділяє їх на два види: шрифтові та зображальні. Шрифтові заголовки можуть бути виділені лише титульними шрифтами або збільшеними проміжками, а можуть відкреслюватися лініями, рамками, встановлюватися на плашках, виворітках, поверх зображальних елементів. Зображальні заголовні компоненти умовно поділяються на три групи: текстові – мальованими літерами, символічні – у вигляді емблеми, зображення, логотипу і комбіновані, або зображально-текстові – монтаж із літер та ілюстрації [14, с. 392]. Зображальні заголовки можуть застосовуватися у двох випадках: для заміни назви рубрики, шапки або заголовка, наприклад, у гороскопі символізує знаки зодіаку, та як доповнення до заголовного компоненту із символічною вказівкою на його зміст [15, с. 67].

Матеріали дослідження засвідчують, що в заголовках простежується тенденція використання жаргонізмів, просторіччя, скорочень, метафор, сленгізмів, неологізмів, екзотизмів, гри слів, іронії, повторів, фразеологізмів і навмисне змінених стійких виразів, зміст яких є прозорим лише для тих, хто добре знає культуру німецькомовних країн. Крім того, помітною є тенденція до економії мовних засобів під час створення заголовків газетних матеріалів.

Переклад фразеологізмів у заголовках німецькомовних статей є також досить складним. Для адекватного перекладу таких заголовків необхідно ретельно опрацювати зміст статті.

Наведемо приклади функціонування фразеологізмів, дібрані з текстових матеріалів газет та журналів:

- *Gutes Essen ist Balsam für die Seele* – бальзам на душу [16];
- *Zum Haare raufen – Kritik an Vorstoß zu Sex für Pflegefälle* – бути в розпачі [17];
- *RB-Chef legt für Läuferin Klosterhelfen “Hand ins Feuer”* – ругатися за кого-небудь 100%, гарантувати, довіряти [17];
- *Ärztpräsident Montgomery sollte sich eine Sache hinter die Ohren schreiben* – зарубати собі на носі [17];
- *Die behandeln uns wie ein rohes Ei* – церемонитися з будьким / обходитися з великою обачністю [16];
- *“Alter Schwede” vor Hamburg-Derby in St. Pauli-Farben bemalt* – старий! (дружнє звернення) [17];
- *Wir wollen keinen Eiertanz aufführen* – дуже обережно підходити до вирішення делікатного питання / справи, лавірувати в будь-якій ситуації [16].

Наведені приклади фразеологізмів не викликають труднощів під час перекладу, оскільки є досить розповсюдженими і мають українські відповідники, які закріплені у словнику.

Так, варто зазначити, що нами було зафіксовано функціонування римування в заголовках. Наведемо приклади: *Wandel durch Mandel* [16]; *Gier am Pier!* [18]; *Knirpse knipsen* [16].

Рими підсилюють одну з функцій, яку виконує заголовок, а саме – інтригуючу, таким способом надають заголовку колоритності. До того ж завдяки римуванню заголовків може надовго запам'ятатися.

Перифрази використовують як для уникнення тавтології, так і для емоційного забарвлення, наприклад: *Grünes Gold* [16].

Повтори заголовка часто використовуються для підсилення виразності газетних текстів та привернення уваги читача. Наведемо приклади:

- *Vom Urururur-ururururur-ururururur-großvater* [16];
- *Spiel, spiel, spiel, spiel!* [10];
- *Mann, Mann, Mann* [10];
- *Schulen zu, Schulen auf, Schulen zu* [10];
- *Kipp, kipp, hurra!* [16];
- *Revolve in der Revolve* [16];
- *Trinken, ohne zu trinken* [16].

Нами було також зафіксовано запозичення з англійської мови в заголовках німецької преси. Вони надають динамічності німецькій пресі, зацікавлюють людей у прочитанні статті. Іноді автор хоче посилити емоційне забарвлення фрази, із цією метою використовує у своєму заголовку іншомовні слова. Крім того, читач, який побачив іншомовне слово у заголовку, може виявити інтерес до прочитання всієї статті, оскільки йому буде цікаво дізнатися про значення невідомого слова. Наведемо приклади:

- *Doping für Kriminelle* [16];
- *Dritter Lockdown in Frankreich rückt näher* [18];
- *Deutsche Corona-Software läuft in Afrika reibungslos* [18];
- *Heute Abend geht auf mich: Junger Verkäufer taucht in TV-Show mit drei Frauen auf* [19];
- *Nachwuchs im Circus Krone: Ein Baby macht Hoffnung* [19];
- *Celeste: Der nächste Megastar nach Adele & Amy Winehouse!* [19].

Тексти сучасної преси майорять змішаними / гібридними композитами. Згідно з В.А. Котвицькою, «гібридні утворення

у сучасній німецькій мові – це перш за все результати субстантивного й ад'єктивного словоскладання, найчастіше – з англійськими компонентами. Компонент-англіцизм (англійськомовний компонент) може посідати як початкову, так і фінальну позиції у складному слові, а може (рідко) розташовуватись і поміж німецькими словами – компонентами складного слова» [20, с. 166].

У процесі аналізу німецьких періодичних видань нами було виявлено, що газетні заголовки містять спеціальні терміни, які часто представлені у вигляді скорочень і аббревіатур. Інколи аббревіатури та скорочення можуть бути невідомими широкому колу читачів, у такому разі варто користуватися спеціальною довідковою літературою, словниками, тлумачити значення аббревіатур. Однак існує багато скорочених назв, із якими читачі газет та журналів вже давно знайомі, тому в їх тлумаченні немає жодного сенсу. Характерною рисою публіцистичного стилю сучасної німецької мови є велика кількість скорочень, наприклад:

- *Der AfD laufen die Mitglieder davon* [18];
- *CDU-Chef Laschet will 35 Prozent plus X* [18];
- *FBI identifizierte mehr als 400 Verdächtige* [18];
- *RKI registriert 157 neue Todesfälle* [10];
- *SPD will Hartz-IV-Grundsicherung abschaffen* [17].

У заголовках переважно трапляються політичні аббревіатури, які зазвичай знайомі, оскільки вони означають назви партій, установ, організацій.

Широке використання в публіцистичному стилі імен і назв робить повідомлення конкретним і передає інформацію певним особам. Це передбачає фонові знання, які дозволяють читачу зв'язати назву з названим об'єктом. Так, німцям поза контекстом добре відомо, що *der Kaiser* – це кайзер, у 1871–1918 рр. титул монархів Німецької імперії (*Der Kaiser ist ein lieber Mann* [16]; *Kaiser ohne Kleider* [16]); *Woelki* – Райнер Марія Велькі – німецький кардинал (*Hat Woelki Missbrauch vertuscht?* [18]); *Ramelow* – Рамелов – німецький політик, член партії «Ліві», прем'єр-міністр Тюрингії із 2014 р. (*Ramelow zockte bei Corona-Gipfel “Candy Crush”* [18]); *Merkel* – Ангела Доротія Мєркель – німецька політикня, Федеральна канцлерка Німеччини із 2005 р. (*Diese Städte haben Merkels Corona-Ziel schon geschafft* [18]); *Kretschmann* – Вінфрід Кречман – німецький політик із партії «Союз 90 / Зелени» (*Kretschmann rastet im TV aus* [18]); *Bobic* – Фреді Бобич – німецький футболіст, грав на позиції нападника, зараз є спортивним директором франкфуртського «Айнтрахта» (*Bobic steht auf der Hertha-Liste!*), «Герта» – німецький професійний футбольний клуб із міста Берліна, який виступає в Бундеслізі.

На шпальтах німецьких газет та журналів спостерігається також тенденція до вживання імперативної форми дієслова в заголовках, яка може перекладатися як неозначеною формою дієслова, так і формою наказового способу дієслова, що значно підсилює динамічність спілкування, на кшталт: *Nimm das Gegenteil an!* [16]; *Gehen Sie jeden Tag in die Fabrik!* [16]; *Stoppt die “Schröderisierung”!* [18].

Грамаптично-синтаксичні труднощі, з якими стикаються перекладачі у процесі перекладу заголовків на шпальтах німецьких газет та журналів, полягають у відмінностях і особливостях грамаптичного і синтаксичного складу німецької й української мов як особливого жанру газетного функціонального стилю.

За словами Л.С. Бархударова, усі види трансформацій, що здійснюються у процесі перекладу, можна звести до чотирьох елементарних типів, а саме: 1) перестановки; 2) заміни; 3) додавання; 4) опущення [21, с. 153].

Головною метою перекладу є досягнення адекватності. Адекватний переклад А.В. Федоров слушно визначає як «вичерпну передачу смислового змісту оригіналу й повноцінну функціонально-стилістичну відповідність йому». Учений уважає, що «повноцінність перекладу полягає в передачі специфічного для оригіналу співвідношення змісту й форми шляхом відтворення особливостей останньої або створення функціональних відповідностей цим особливостям. Це передбачає використання таких мовних засобів, які, часто і не збігаючись за своїм формальним характером з елементами оригіналу, виконували б аналогічну смислову й художню функції в системі цілого» [22, с. 173].

Висновки. У підсумку варто зауважити, що переклад окремих заголовків дав можливість представити різні види міжмовних трансформацій, до яких вдаються перекладачі у процесі інтерпретації заголовків рідною мовою. Заголовок може мати декілька варіацій перекладу, оскільки це деякою мірою залежить від особистого стилю і майстерності перекладача, а його успіх буде залежати від того, чи вдалося перекладачу адекватно й чітко передати його зміст.

Перспективи подальших пошуків убачаємо в зіставленні структурних характеристик заголовкових текстів української та німецької преси.

Література:

- Доценко М.Ю. Синтаксис газетного заголовка: структура, семантика, прогнозування смислового розвитку тексту : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Санкт-Петербург, 2009. 243 с.
- Грицюк Л.Ф. До питання про лінгвістичний статус заголовка. *Мовознавство*. 1989. № 5. С. 55–58.
- Арнольд І.В. Значення сильної позиції для інтерпретації художнього тексту. *Іноземна мова в школі*. 1978. № 4. С. 60–70.
- Цимбаліста М.М., Котвицька В.А., Лазебна О.А. Структурно-семантичне наповнення й комунікативно-прагматичні характеристики новинних заголовків сучасної німецькомовної преси. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». Одеса, 2019. Вип. 41. С. 101–104.
- Вомперський В.П. К изучению синтаксической структуры газетного заголовка. *Искусство публицистики (Проблемы теории и мастерства)* : тезиси докладов. Алма-Ата : Казах. гос. ун-т им. С.М. Кирова. 1966. С. 82–85.
- Тураева З.М. Лингвистика текста : структура и семантика. Москва : Просвещение, 1986. 126 с.
- Антонович М.М. Функції газетних заголовків, виражених сполученням типу NNN. *Іноземна філологія*. 1992. № 103. С. 103–110.
- Сафонов А.А. Стилистика газетных заголовков. *Стилистика газетных жанров*. Москва : Наука, 1981. С. 205–227.
- Лазарева Е.А. Заголовок в газете. Свердловск : Изд. Уральского ун-та, 1989. 96 с.
- Die Zeit : журнал. URL: <https://www.zeit.de/> (дата звернення: 02.02.2021).
- Мужев В.С. О функциях заголовков. *Вопросы романо-германской филологии* : ученые записки. Москва : Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М. Тореза. 1970. Вып. 55. С. 86–94.
- Тимошик М.С. Книга для автора, редактора, издавателя. 2-ге вид., стереот. Київ : Наша культура і наука, 2006. 560 с.
- Іванов В.Ф. Техніка оформлення газети. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2000. 222 с.
- Шевченко В.Е. Заголовки як спосіб впливу на суспільну свідомість. *Наукові записки Луганського національного педагогічного університету* : у 3-х т. Серія «Філологічні науки». Вип. 5. Луганськ : Альма-матер, 2004. Т. 1. С. 388–397.
- Шевченко В.Е. Система рубрикації газети – основа її архітектонічної організації. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2001. Т. 2. С. 53–69.
- Der Spiegel : журнал. URL: <https://www.spiegel.de/> (дата звернення: 13.03.2021).
- Die Welt : газета. URL: <https://www.welt.de/> (дата звернення: 26.12.2021).
- Das Bild : газета. URL: <https://www.bild.de/> (дата звернення: 11.10.2021).
- Der Focus : журнал. URL: <https://www.focus.de> (дата звернення: 21.01.2021).
- Котвицька В.А. Структурно-семантичні особливості змішаних композит з компонентами-англіцизмами у сучасній німецькій мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». 2016. Вип. 60. С. 165–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2016_60_63.
- Бархударов Л.С. Язык и перевод : Вопросы общей и частной теории перевода. Москва : Международные отношения, 1975. 240 с.
- Федоров А.В. Основы общей теории перевода : лингвистические проблемы. 5-е изд. Санкт-Петербург ; Москва : ООО «Издательский дом «Филология ТРИ», 2002. 416 с.
- Гусар М.В. Лінгвокогнітивний і комунікативно-прагматичний аспекти приватних газетних оголошень : на матеріалі сучасної британської періодики : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2004. 22 с.
- Чердиченко О.І. Про мову і переклад. Київ : Либідь, 2007. 248 с.

Ovsyanyk S., Lazebna O. Features of translation of news headlines of the modern German-language press

Summary. The article is devoted to the consideration of the main problems and peculiarities of the translation of news headlines of the modern German-language press. Interpretations of titles can be considered special difficulties that occur in the translation path and, for the most part, the success of the translation of the entire text depends on overcoming these difficulties. Much attention was paid to the peculiarities of translation of German-language newspaper and magazine headlines, as well as the study and comparison of headline types of modern German-language and Ukrainian-language press, as they position themselves as important communicative units that help organize contact between author and reader. The purpose of the presented scientific article is to identify and classify the main ways of translating German headlines. It was found that jargons, colloquialisms, abbreviations, metaphors, slangisms, neologisms, exoticisms, play on words, irony, repetitions, phraseology, in particular, alliteration, conciseness, omission of the article, auxiliary verbs are mainly used in the titles. In addition, the authors resort to saving language resources when creating headlines. In the columns of German newspapers and magazines there is also a tendency to use the imperative form of the verb in the headlines, which can be translated as an indefinite form of the verb and the form of the imperative mood of the verb, which greatly enhances the dynamics of communication. It is established that the title performs many important functions in the text, namely: nominative, informational, appellative, graphic-distinctive, expressive-evaluative and intriguing. The main content of the study is the analysis of discrepancies between the titles and ways of their adequate translation. Interpreting the headlines of the German press into Ukrainian, translators from time to time resort to the following transformations: omission of auxiliary or semantic verbs, lexical and grammatical substitutions, permutations and additions. The main thing is to achieve equivalence and adequacy in translation. It was found that the title can have several variations of the translation, as it depends to some extent on the personal style and skill of the translator.

Key words: newspaper / magazine headlines, article, adequacy, equivalence, translation transformations.

*Павлик Н. В.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та славістики
Бердянського державного педагогічного університету**Олійник Е. В.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та славістики
Бердянського державного педагогічного університету**Вусик Г. Л.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та славістики
Бердянського державного педагогічного університету*

ЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ БІЖЕНЦІВ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ЕФЕКТИВНОЇ АДАПТАЦІЇ

Анотація. Вимушена міграція, яка набула рівня глобальної міжнародної проблеми, є одним із найскладніших питань у сучасному світовому просторі і потребує комплексного підходу до вирішення.

Мета пропонованого дослідження полягає в осмисленні проблем мовної інтеграції вимушено переміщених осіб у міжнародній практиці, сприянні розвитку мовленнєвої взаємодії як основного засобу входження мігрантів у місцевий соціум, формуванні соціокомунікативної компетенції – обов'язкової компоненти успішного комунікативного процесу, що виховує, серед іншого, поважливе ставлення біженців до традицій спільноти, яка приймає.

У роботі застосовано низку методів дослідження: інтерпретаторсько-аналітичний метод, на основі якого вивчалися українські та закордонні джерела із застосуванням синтезу, аналізу, систематизації й узагальнення; метод теоретичного узагальнення, який сприяв формулюванню висновків і обґрунтуванню практичних рекомендацій; соціолінгвістичні методи і прийоми, зокрема прийом лінгвістичної інтерпретації та зіставний аналіз об'єктивних і суб'єктивних характеристик мовленнєвої поведінки переселенців.

У процесі дослідження виявлено чинники, які впливають на рівень засвоєння мови країни, яка приймає біженців: 1) рідна мова; 2) попередній рівень освіти; 3) культурне середовище країни походження; 4) норми поведінки; 5) фізичне та психічне здоров'я; 6) соціальна ідентичність, або самовідтворення.

Комунікативну компетенцію кваліфікуємо як здатність людини розуміти та відтворювати мову держави, що приймає, відповідно до різноманітних цілей та специфіки ситуації спілкування.

Соціально-мовну адаптацію позиціонуємо як процес накопичення активного й пасивного словникового запасу, що забезпечує передачу інформації з метою успішної вербальної комунікації для біженців з інших країн. Уважаємо за доцільне розглядати означену форму адаптації на фонетичному, лексичному, граматицічному та стилістичному рівнях. Результатом соціально-мовної адаптації, на нашу думку, має бути цілковите мовне споріднення мігранта з мовою, яку він не сприймає як іноземну. Водночас успішна

мовна адаптація неможлива в ізолюваному від носіїв мови соціумі.

Пропонована стаття дає поштовх для подальших досліджень міграційної політики країн Євросоюзу; виробленню стратегії щодо врегулювання ситуації, яка склалася нате пер у європейських державах унаслідок напливу біженців із країн Сходу й інших.

Ключові слова: вимушено переміщені особи, біженці, міграційна політика, лінгвістична інтеграція, соціально-мовна адаптація, соціокомунікативна компетенція.

Постановка проблеми. Вимушена міграція, яка набула рівня глобальної міжнародної проблеми, є одним із найскладніших питань у сучасному світовому просторі та потребує комплексного підходу до вирішення. У попередніх дослідженнях зазначалося, що це, по-перше, окреслення шляхів для запобігання масовому вимушеному переселенню осіб та виникненню нових потоків біженців, по-друге, виявлення правових і гуманітарних ресурсів для їх ефективної суспільної інтеграції й адаптації в нових умовах проживання [1, с. 21]. 3-поміж причин біженства виділимо такі: воєнно-політичні й етнічні конфлікти, соціально-економічні кризи, політичні переслідування, природні катаклізми (так звана екологічна міграція) тощо. У щорічному звіті Управління Верховного комісара ООН у справах біженців про Глобальні тенденції (18 червня 2020 р.) наголошується, що станом на кінець 2019 р. було переміщено 79,5 мільйонів осіб, тобто вимушене переміщення торкнулось більше одного відсотка людства (станом на кінець 2018 р. – 70,8 мільйонів переміщених осіб) [2].

Останні роки в Україні також спостерігаються активні міграційні процеси, які відбуваються трьома шляхами: 1) внутрішня вимушена міграція через воєнний конфлікт; 2) міграція з України, так звана трудова міграція; 3) міграція в Україну – як транзитну територію, через яку проходить міграційний потік до західноєвропейських країн.

Ґрунтовний аналіз міжнародного та власне українського досвіду дозволив визначити основні проблеми, з якими стикаються переміщені особи: а) питання їхнього правового статусу

на територіях, що приймають; б) задоволення гуманітарних потреб (доступ до освіти, медичних послуг, соціального забезпечення тощо); в) офіційне працевлаштування; г) психологічна й соціальна адаптація; г) негативна інформаційна політика, яка призводить до можливої дискримінації за національними, культурними й іншими ознаками, віросповіданням тощо; д) надія лише на державну фінансову допомогу як основне джерело існування тощо [1, с. 21].

Одним із найважливіших аспектів у правовій та соціальній адаптації мігрантів є їхнє міжособистісне спілкування та безпосередня взаємодія з представниками державних органів допомоги біженцям, органами виконавчої влади, іншими повноважними особами, громадськими об'єднаннями, місцевим населенням, що є важливим елементом підтримки й інтеграції переміщених осіб. Отже, пріоритетною компонентою міграційної політики будь-якої держави є лінгвістична інтеграція як один із ресурсів соціально-культурної адаптації біженців.

Мега статті – осмислення проблем мовної інтеграції вимушено переміщених осіб у сучасному міжнародному просторі, сприяння розвитку мовленнєвої взаємодії як основного засобу входження мігрантів у місцевий соціум, формування соціокомунікативної компетенції – обов'язкової компоненти успішного комунікативного процесу, що виховує, серед іншого, поважливе ставлення біженців до традицій спільноти, яка приймає.

Методи дослідження. *Теоретико-методологічною основою дослідження* є міждисциплінарний і комплексний підходи до аналізу проблеми вимушеної міграції в сучасному світі, що ґрунтуються на застосуванні теорії наукового пізнання, основних методологічних принципах науковості, об'єктивності, системності, соціальної зумовленості, взаємозв'язку теорії і практики; дослідженнях закордонних і українських учених стосовно теорії вивчення проблем міграції, зокрема й пошуку шляхів подолання кризи вимушеного переміщення населення. *Інформаційну базу дослідження* становлять міжнародні та національні законодавчі акти щодо регулювання міграційних процесів та роботи з біженцями; статистичні обрахунки; праці в галузі права, політології, історії, соціології, економіки, культурології, лінгвістики в контексті міграції і проблем біженців; використані методичні та нормативні документи.

У процесі дослідження використано комплекс *методів наукового дослідження*, зокрема: *інтерпретаторсько-аналітичний метод*, на основі якого вивчалися українські і закордонні джерела із застосуванням синтезу, аналізу, систематизації й узагальнення; *метод теоретичного узагальнення*, який сприяв формулюванню узагальнених висновків і обґрунтуванню практичних рекомендацій; *метод історичного аналізу* – використовувався під час опису міграційних процесів в історичній динаміці; *соціологічний метод* – під час дослідження проблем реалізації прав біженців, їхньої соціально-мовної адаптації; *соціолінгвістичні методи і прийоми*, зокрема *прийом лінгвістичної інтерпретації та зіставний аналіз* об'єктивних і суб'єктивних характеристик мовленнєвої поведінки переселенців.

Під час дослідження дотримувалися методологічних принципів *об'єктивності* (який сприяє комплексному аналізу соціально-мовного аспекту міграційних процесів і основних засад мовної політики суспільства щодо біженців і передбачає виключення суб'єктивізму, однобічності й упередженості в доборі й оцінці досліджуваних явищ); *сутнісного аналізу* (співвіднесення в досліджуваних явищах зовнішнього, осо-

бливого й одиничного, проникнення в їхню внутрішню структуру); *логічного й історичного* (поєднання вивчення історії об'єкта (генетичний аспект), теорії (структури, функцій, зв'язків об'єкта в його сучасному стані), перспектив розвитку); *концептуальної єдності дослідження* (пояснення досліджуваного явища, виходячи з розуміння сутності та закономірностей соціально-мовної адаптації та лінгвістичної інтеграції біженців).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість проблематики вимушеного переміщення осіб, міграційних процесів спричинила виділення окремої наукової галузі, що ґрунтується на комплексному підході до вивчення питань біженців у сучасному міжнародному просторі. Учені наголошують на мультидисциплінарному характері означеної теми (Л. Жванко), аналіз якої потребує інструментарію різних наукових галузей, а саме: права, міжнародного права, соціології, історії, демографії, економіки, соціальної діяльності, лінгвістики тощо. Вивчення наукових праць з окресленої проблеми показало, що питання історії появи біженства у світовому просторі й еволюції поняття «біженець» перебувають у центрі уваги як українських (Л. Біла-Гіунова, О. Гончаренко, Л. Жванко, О. Малиновська, Т. Сироїд та інші), так і закордонних дослідників (М. Баймуратов, М. Буроменський, Дж. Вернант, Л. Горденкер, А. Граль-Мадсен, Г. Гудвін-Гілл, Я. Макдональдс, Г. Меландер, Г. Стенберг, Л. Холборн та інші).

Пріоритетними напрямками в дослідженні питань вимушених переселенців і біженців є такі:

I. *Нормативно-правове регулювання статусу біженця в міжнародній та національній практиці.* Права біженців – це окрема галузь міжнародного права; у цьому аспекті ретельно вивчаються нормативно-правові акти, що окреслюють статус біженців і вимушених переселенців, та скеровується організаційно-правова діяльність відповідних міжнародних і регіональних органів щодо захисту вимушених переселенців (І. Ковалишин [3], В. Марковський [4], А. Потирала [5], Т. Сироїд [6] та інші).

II. *Соціальна адаптація вимушених переселенців і біженців.* У широкому сенсі досліджуваної проблеми вчені слушно говорять про становлення нової галузі соціології – *соціології міграції*, об'єктом якої є міграційний процес як соціальна взаємодія населення, що включене в соціально-географічне переміщення, а предметом – об'єктивні та суб'єктивні аспекти соціальних взаємин переміщених осіб у межах попереднього і нового соціуму [7, с. 90; 8, с. 267] (О. Балакірєва [9], О. Малиновська [10], О. Ольхович [11] та інші).

III. *Проблема біженства в історичному аспекті.* Історія біженства вивчається досить активно – від найдавніших часів до сьогодення; у науковій літературі також широко висвітлений процес створення глобальної системи міжнародного захисту вимушених переселенців. Вивчення історичного досвіду, зокрема причин цього явища, на думку фахівців, допоможе знайти інструменти для подолання міграційної кризи, яка виникла у світі в останні роки (Л. Жванко [12] та інші).

III. *Соціально-економічні наслідки міграційних процесів.* У науковому обігу існує поняття *економічна міграція*, що тлумачиться як зміна місця проживання через пошук роботи, пов'язана з посиленням глобалізаційних процесів у світовій економіці. Наукове зацікавлення викликають питання важливості міграційних процесів узагалі й біженства зокрема для національних економік, а саме: відстежується вплив міграції на економічний

розвиток, рівень безробіття, зміни у сфері зайнятості населення, державні витрати на розміщення переміщених осіб та їхню соціальну адаптацію тощо [8, с. 316–317] (І. Майданік [13] та інші).

IV. *Міграційні процеси в соціокультурному вимірі*. Наукове осмислення сутності міграції неможливе без вивчення соціокультурної складової частини цього явища, що передбачає аналіз міжкультурних взаємин та вироблення стратегій формування найбільш прийнятної моделі нового полікультурного суспільства. Указані напрями підкреслюють багатовимірність та глобальність обраної проблематики, тому методи її вирішення повинні бути різноплановими – від запобігання до забезпечення репатріації (повернення на Батьківщину) або успішної інтеграції в місцеву спільноту (Є. Дніпровська [14], О. Риндзак [15], С. Слабінська [16] та інші).

Виклад основного матеріалу. Міграція пов'язана із процесом акультурації – взаємодією та взаємовпливом різних соціокультурних систем, сприйняттям цілком або частково культури іншої спільноти. В основі будь-якої адаптації – правової, соціокультурної, економічної, соціальної тощо – лежить комунікативний процес, мовні та мовленнєві вміння і навички, що дозволяють повноцінно жити і діяти в будь-якому лінгво-соціумі. Саме питання соціально-мовної адаптації в контексті міграційної політики і роботи з біженцями потребує особливої уваги, зокрема, важливе розроблення теоретично-методологічних та практичних механізмів *лінгвістичної інтеграції* з метою формування соціокомунікативної компетентності та розв'язання проблем переселенців.

Термін *інтеграція* має різне трактування в науковій літературі. У соціології *інтеграцію* розуміють як процес встановлення оптимальних зв'язків між відносно самостійними мало пов'язаними один з одним соціальними об'єктами (індивідууми, групи, соціальні класи, держави) і подальше їх перетворення на єдину, цілісну систему, у якій узгоджені взаємозалежні її частини на основі спільних цілей, інтересів; залучення інвалідів у суспільство як повноправних його членів, що беруть активну участь у всіх сферах життєдіяльності [17]. Глумачний словник Оксфордського університету розглядає інтеграцію як «акт чи процес поєднання двох і більше частин таким чином, щоб вони функціонували разом» [18, с. 675]. Інтеграційні процеси відбуваються як у межах уже створеної системи, що приводить до підвищення рівня її цілісності й організованості, так і під час виникнення нової системи з раніше не пов'язаних елементів.

Фахівці з питань міграції розглядають інтеграцію як динамічне послідовне виконання політик, спрямованих на активні заходи із забезпечення можливостей вивчати мову нового для них суспільства, його традиції, культуру та цінності, а також доступу до ринку праці та соціальної підтримки [19]. Важливо підкреслити, що інтеграція мігрантів – обоюсторонній процес, спрямований на асиміляцію і приживаність мігрантів у соціумі, який приймає, що може сприяти як економічному, так і демографічному розвитку самого суспільства [20].

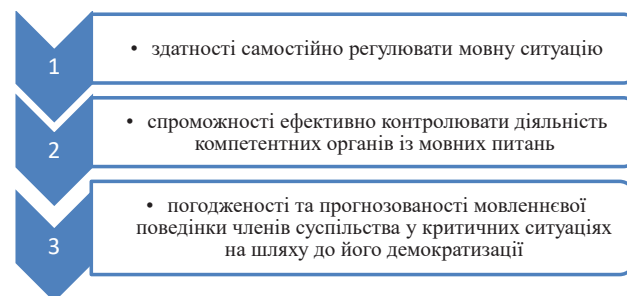
О. Риндзак, узагальнивши наукові студії з означеної проблематики, виділяє три групи моделей інтеграції мігрантів у суспільство, що приймає: *ліберальну*, *комунітарну* (колективістську) і *реляційну*. За ліберальної концепції індивід визнається найважливішою суспільною одиницею, а основою існування такого соціуму виступає рівність індивідів, що передбачає рівні права (голосування і свобода слова)

і обов'язки (необхідність дотримуватись закону і не порушувати права інших громадян). Протилежною ліберальній вважається комунітарна модель, яка має три напрями розвитку: а) асиміляція, суть якої полягає в тому, що мігранти повинні відмовитись від своїх звичаїв, традицій, натомість сприйняти норми і цінності суспільства, що приймає, – вивчити мову, пристосуватись до способу життя більшості тощо; б) так звана модель сплаву означає, що мігранти не повинні розчинитись у цінностях панівної більшості, а влитися в неї таким чином, щоб сприяти процесу формування нових зразків культури; в) мультикультуралізм має на увазі збереження мігрантами власної культури поряд із культурою більшості; вони беруть активну участь в економічному і політичному житті суспільства, що приймає, і мають право розвивати свою власну мову, зберігати звичаї тощо. Наступна модель – реляційна – передбачає інтегроване суспільство з високим ступенем соціальної взаємодії й участі; метою державної інтеграційної політики є розроблення і реалізація заходів щодо включення мігрантів у суспільство без вимоги щодо їхньої асиміляції. Сутність реляційної моделі – соціальна рівність, культурна різноманітність, політична єдність [15, с. 72–75].

Дослідники виділяють два типи інтеграції: повну, яка передбачає асиміляцію мігрантів, і часткову, що ґрунтується на процесах адаптації та пристосування до нових умов.

Інтеграція біженців до країни, яка їх приймає, складається з вивчення мови, норм, соціальних ролей, звичаїв країни тощо. Саме мова є одним із визначальних засобів інтеграції: якщо біженець може говорити і розуміти мову спільноти, що приймає, можливості для інтеграції значно збільшуються. Вивчення державної мови країни – один із пріоритетів, який має бути доступним на початковому етапі процесу інтеграції.

Критерієм мовної інтеграції може вважатися характер діяльності суспільства, який виявляється у:

У процесі дослідження виявлено чинники, що впливають на рівень засвоєння мови країни, яка приймає біженців.

1. *Рідна мова*. Проблеми, що виникають у процесі вивчення мови, залежать від типологічних подібностей і відмінностей, які існують між рідною і цільовою мовою. Процес ускладнюється, коли цільова мова відрізняється від рідної або іншої вже вивченої мови.

2. *Попередній рівень освіти*. Багато біженців прибувають із країн, які мають нестабільну інфраструктуру, з високим рівнем зuboжіння, війною. Це означає, що багато хто з них не мав можливості відвідувати школу й не зміг здобути основні знання навіть із рідної мови.

3. *Культурне середовище країни походження*. Якщо окремі групи біженців може пов'язувати культурний простір (як-от пострадянський), то абсолютно протилежна ситуація

спостерігається для категорій біженців із незнайомим для них культурним середовищем.

4. *Норми поведінки.* Європейські освіта, поведінка і традиції часто відрізняються від культурних норм країн походження біженців. Такій категорії людей може знадобитися допомога у сприйманні нових звичаїв, адаптації до них (*наприклад, серед слов'ян прийнято хвалити слухачів, тоді як представники деяких культур відчують у такому разі незручність; занадто пильний погляд під час візуального контакту може сприйматися як образа; неприпустимі тактильні контакти тощо*).

5. *Фізичне здоров'я.* Надзвичайно важливий чинник у процесі опанування мови, особливо це стосується біженців похилого віку: у багатьох ослаблені слух і зір, що знижує можливість сприйняття навчального матеріалу.

6. *Психічне здоров'я.* Депресія є поширеним явищем серед біженців. Вони пережили війну, розлади, розлуку з Батьківщиною, близькими. Депресія посилюється ще від того, що біженці, які не знають мови, звичаїв країни, яка їх приймає, не здатні вирішувати елементарні побутові проблеми.

7. *Соціальна ідентичність, або самовідтворення.* Маючи в себе на Батьківщині певний соціальний статус, в іншій країні біженець часто може претендувати лише на найнижчі соціальні щаблі.

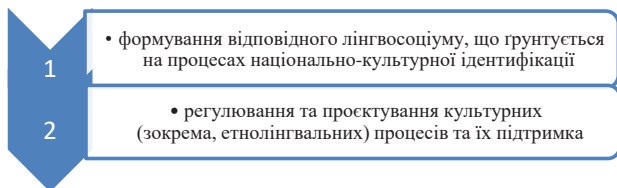
Коли йдеться про інтеграцію біженців, не варто забувати про процес акультурації, що іноді може бути бар'єром до інтеграції.

З'ясовано, що *чинниками, які знижують рівень мотивації під час вивчення мови, є:*

1) *соціальна ізоляція.* Щоб вивчити нову мову, треба говорити нею, якомога частіше контактувати з її носіями. Неможливість повноцінної соціалізації призводить до зниження мотивації у процесі опанування мови;

2) *зміна сімейних ролей.* Діти, що засвоюють мову, зазвичай швидше починають виконувати функцію координаторів у сім'ї, розтлумачують дорослим ситуації, допомагають у задоволенні потреб, пов'язаних із комунікаціями.

Визначено основні ознаки інтеграційних можливостей мови, а саме:

Інтеграційну функцію в суспільстві може виконувати тільки мова, яка офіційно визнана мовою міжнародного спілкування в межах тієї чи іншої держави. Результатом процесу мовної інтеграції повинен стати спільний для країни комунікативний простір.

Соціокомунікативна компетентність. У сучасних дослідженнях пропонують різні визначення *комунікативної компетентності*. Її розглядають як:

– рівень сформованості міжособистісного досвіду, необхідного особі, щоби в межах власних здібностей та соціального статусу успішно функціонувати в певному суспільстві (Є. Пассов);

– складну багатокомпонентну динамічну цілісну мовленеву діяльність, на характер якої можуть впливати різноманітні чинники (О. Іскандрова);

– здатність координувати взаємодію окремих компонентів для забезпечення ефективності та результативності комунікації (В. Топалова).

Результати ознайомлення з науковою літературою й аналіз вищенаведених визначень комунікативної компетентності дали нам змогу сформувати власне розуміння цього поняття в контексті запропонованого дослідження.

Комунікативну компетентність кваліфікуємо як здатність людини розуміти та відтворювати *мову держави, яка приймає*, відповідно до різноманітних цілей та специфіки ситуації спілкування.

Спираючись на структуру комунікативної компетентності, яку запропонували Б. Блум, Г. Мадос та Дж. Гастінгс, виокремлюємо такі компоненти цього поняття:

Структура комунікативної компетентності	
Дискурсивна компетентність	– здатність поєднувати окремі речення у зв'язне усне або письмове повідомлення
Соціолінгвістична компетентність	– здатність розуміти контекст і здійснювати функцію впливу на співрозмовника
Стратегічна компетентність	– здатність ефективно брати участь у спілкуванні, обираючи для цього правильну стратегію дискурсу
Лінгвістична компетентність	– здатність розуміти та продукувати вивчені або аналогічні висловлювання, а також потенційна здатність розуміти нові, невивчені висловлювання

Соціально-мовна адаптація. На нашу думку, спілкування в соціумі має фундаментальне значення та є однією з найважливіших складових частин успішної та самодостатньої особистості. Тому в дослідженні розглядаємо адаптацію як цілісний, системний процес, що характеризує взаємодію людини із соціальним середовищем. Оскільки науці відомий термін «соціокультурна адаптація», то поняття «соціально-мовна адаптація», безперечно, заслуговує на застосування. Навіть більше, ці дві термінологічні сполуки тісно взаємопов'язані.

Соціально-мовну адаптацію варто позиціонувати як процес накопичення активного й пасивного словникового запасу, що забезпечує передачу інформації з метою успішної вербальної комунікації для біженців з інших країн. Уважаємо за доцільне розглядати означену форму адаптації на фонетичному, лексичному, граматичному та стилістичному рівнях. Результатом соціально-мовної адаптації, на нашу думку, має бути повне мовне споріднення мігранта з мовою, яку він не сприймає як іноземну. Водночас успішна мовна адаптація неможлива в ізольованому від носіїв мови соціумі.

Висновки. Глобальні інтеграційні процеси сучасного світу – об'єктивна тенденція розвитку всіх сфер суспільного життя. У запропонованому дослідженні порушено проблему вимушеної міграції, яка є однією з найскладніших у сучасному світовому просторі, проаналізовано міжнародний та власне український досвід щодо лінгвістичної інтеграції біженців.

З-поміж соціолінгвістичних проблем на особливу увагу заслуговують мовна інтеграція, соціокомунікативна компетентність, соціально-мовна адаптація.

Поняття *мовна адаптація* в різні періоди є одним із найбільш цікавих, динамічних та дискусійних явищ. Адаптаційні процеси мігрантів, зокрема їхня соціально-мовна адаптація, визначаються психологічними особливостями індивіда, рівнем особистого розвитку, поведінкою, а також віком, метою міграції, видом діяльності тощо, що уможлиблює перспективи для подальших досліджень.

Результатом мовної інтеграції повинен стати спільний для країни комунікативний простір, що важливо для адаптації як

цілісного, системного процесу, який характеризує взаємодію людини із соціальним середовищем. Соціально-мовна адаптація передбачає вільне користування мовою у процесі взаємодії в соціумі.

Пропонована стаття дає поштовх для подальших досліджень міграційної політики європейських країн; виробленню стратегії щодо врегулювання ситуації, яка склалася натеper у державах Європи унаслідок напливу біженців із країн Сходу й інших.

Література:

- Вусик Г., Олійник Е., Павлик Н. Теоретико-методологічне осмислення проблем міграційної політики щодо вимушено переміщених осіб у сучасному міжнародному просторі. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. Вип. 50. С. 20–26.
- 1% людства зазнало переміщення: звіт УВКБ ООН про Глобальні тенденції (2020). URL: <https://www.unhcr.org/ua/23245-1-людства-зазнало-переміщення-звіт-увкб.html> (дата звернення: 09.03.2021).
- Ковалишин І. Правовий статус біженців в Україні: проблеми теорії та практики / автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2005. 20 с.
- Марковський В. Прогалини у правовому регулюванні мовної інтеграції іммігрантів в Україні. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvny/03_2016/16mvjivu.pdf (дата звернення: 09.03.2021).
- Potygała A. Organizacja Narodów Zjednoczonych wobec problem uchodźstwa: geneza, istota i praktyka aktywności. Warszawa : Dom Wydawniczy Elipsa, 2015. S. 115.
- Сироїд Т. Міжнародно-правове підґрунтя регулювання статусу біженців вимушених переселенців: реалії та перспективи. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2017. Вип. 24. С. 154–157.
- Юдина Т. Социология миграции: к формированию нового научного направления. Москва : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2004. 400 с.
- Методология и методы изучения миграционных процессов : междисциплинарное учебное пособие / под ред. Ж. Зайончковской, И. Молодиковой, В. Мукомеля. Москва : Центр миграционных исследований, 2007. 370 с.
- Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції : наукова доповідь / за ред. О. Балакіревої ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів НАН України». Київ, 2016. 140 с.
- Малиновська О. Інтеграція біженців в Україні: проблеми та шляхи їх подолання. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2015. Вип. 19–20. С. 5–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf_2015_19-20_3 (дата звернення: 09.03.2021).
- Ольхович О. Підготовка соціальних працівників до роботи з біженцями у вищих навчальних закладах США і Канади : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2008. 21 с.
- Zhvanko L. Bizhenstvo na yevropeiskomu kontynenti: sotsiohumanitarni vyklyky. Abstracts of Papers' 15. *Bezpekovi, politychnyi, ekonomichnyi ta humanitarnyi vymiry suchasnoho etapu yevropeiskoi ta yevroatlantychnoi intehtatsii Ukrainy*. Uzhhorod, 2015. P. 181–184.
- Майданік І. Вплив зовнішніх трудових міграцій на економічний розвиток регіонів. *Формування ринкової економіки : збірник наукових праць : спец. вип. : Демографічний розвиток України і пріоритетні завдання демографічної політики : Міжнародна науково-практична конференція*. Київ : КНЕУ, 2006. Т. 2 : Демографічні аспекти регулювання і відтворення трудового потенціалу. С. 77–86.
- Днепровська Є. Національна специфіка культурних моделей інтеграції. *Стратегічні пріоритети*. 2012. № 4 (25). С. 48–52.
- Риндзак О. Моделі політики інтеграції мігрантів у приймаюче суспільство. *Економіка та держава*. 2014. № 1. С. 72–75.
- Слабінська С. Соціокультурна інтеграція та адаптація мігрантів у сучасній Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03. Київ, 2010. 20 с.
- Соціологія. Короткий енциклопедичний словник / за заг. ред. В. Воловича. Київ : Укр. центр духовної культури, 1998. 736 с.
- Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Sixth Edition ; ed. by Sally Wehmeier. Oxford : University Press, 2000. 1540 p.
- Дослідження з питань інтеграції, злочинів на ґрунті ненависті та дискримінації різних категорій мігрантів. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/study_0.pdf (дата звернення: 09.03.2021).
- Ионцев В. А. Интеграция мигрантов – эффективный путь устранения неравенства и ксенофобии в принимающем обществе. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/integratsiya-migrantov-effektivnyy-put-ustraneniya-neravenstva-i-ksenofobii-v-prinimayushchem-obschestve> (дата звернення: 09.03.2021).

Pavlyk N., Oliinyk E., Vusyk H. Linguistic integration of refugees: state and prospects of effective adaptation

Forced migration, which has reached the level of a global international problem, is one of the most difficult issues in the modern world and requires a comprehensive approach to solving it.

The purpose of the proposed study is to understand the problems of language integration of forcibly displaced persons in the modern international space, promoting the development of speech interaction as the main means of migrants entering into local society, the formation of socio-communicative competence as a mandatory component of a successful communication process that brings up a respectful attitude of refugees to the traditions of the host community.

A number of research methods are used in the work: interpretive-analytical method, on the basis of which Ukrainian and foreign sources were studied with the use of synthesis, analysis, systematization and generalization; the method of theoretical generalization, which contributed to the formulation of conclusions and substantiation of practical recommendations; sociolinguistic methods and techniques, in particular, the method of linguistic interpretation and comparative analysis of objective and subjective characteristics of speech behaviour of migrants.

The study identified factors that affect the level of language acquisition of the host country: 1) native language; 2) previous level of education; 3) the cultural environment of the country of origin; 4) norms of behaviour; 5) physical and mental health; 6) social identity or self-reproduction.

Communicative competence is qualified as a person's ability to understand and reproduce the language of the host country in accordance with the various goals and specifics of the communication situation.

We position socio-linguistic adaptation as a process of accumulation of active and passive vocabulary, which ensures the transfer of information for the purpose of successful verbal communication for refugees from other countries. We consider it appropriate to consider this form of adaptation at the phonetic, lexical, grammatical and stylistic levels. In our opinion, the result of socio-linguistic adaptation should be the complete linguistic affinity of the migrant with a language that he does not perceive as a foreign language. However, successful language adaptation is impossible in a society isolated from native speakers.

The proposed article provides an impetus for further research on migration policy in the European Union; developing a strategy for resolving the current situation in European countries due to the influx of refugees from the East and others.

Key words: forcibly displaced persons, refugees, migration policy, linguistic integration, socio-linguistic adaptation, socio-communicative competence.

*Пеленейченко Л. М.,**доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України*

СПЕЦИФІКА КОМУНІКАТИВНОГО САБОТАЖУ В ДОСУДОВОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ КІНОФІЛЬМІВ)

Анотація. Робота присвячена виявленню специфіки комунікативного саботажу в досудовому дискурсі. Аналіз здійснено на матеріалі художніх кінофільмів детективного жанру. Обґрунтовано ідентифікаційні ознаки аналізованого феномена, до яких віднесено такі: «відкритий зрив комунікативної взаємодії», «зумисне припинення комунікації», «прихована протидія співбесіднику», «створення перешкод у вирішенні питання», «орієнтованість на власні цілі». Установлено, що специфіка комунікативного саботажу в досудовому дискурсі полягає в наявності незмінних характеристик і варіативних. Доведено, що до незмінних ознак належать такі: а) одна й та сама мета підозрюваних – відвести підозру від себе, увести слідчих в оману; б) залежність вибору способів саботування від соціального статусу підозрюваних; в) приреченість саботажу на провал у будь-якому разі; г) посилення підозри з боку слідчих, якщо саботаж помічений; д) спрямування слідчих на пошуки істини незалежно від того, помічений саботаж чи ні. Варіюються в досудовому дискурсі комунікативні стратегії й тактики, обрані суб'єктами саботування. Підозрювані, що мають високий соціальний статус, якщо вони насправді скоїли злочин, удаються до ухилення від відповіді, фамільярної комунікативної поведінки, протистояння, агресивних або цинічних заяв, залякування слідчих і навіть погроз. Інші підслідні послуговуються стратегіями ухилення від відповіді, замовчування фактів, брехні, доволі часто стратегією театру, яка може реалізовуватися в тактиках розігрування сцен із метою дискредитації слідчого або симуляції хвороби. Установлено, що дискурсивними маркерами комунікативного саботажу в досудовому розслідуванні є всі названі комунікативні стратегії й тактики, крім брехні, оскільки про те, що підозрюваний бреше, на момент діалогу слідчі не знають або не впевнені в цьому. Власне мовними маркерами є образливі слова, фамільярні та цинічні висловлення, гіперболи й інші мовні засоби вираження емоцій та оцінок. Показано, що встановлення слідчим факту брехні стає доказом, який наносить нищівний удар по алібі підозрюваного, а отже, результат комунікативного саботажу в досудовому дискурсі завжди приречений на провал.

Ключові слова: комунікативний саботаж, досудовий дискурс, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, слідчий, адвокат, підозрюваний.

Постановка проблеми. Проблема комунікативного саботажу останнім часом привертає все більшу увагу науковців [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. Пояснити цей факт можна загальною роллю мовної комунікації в діяльності людей. Від результату комунікативної взаємодії залежить успішність виконання завдань у будь-якій сфері життя соціуму. Варто зауважити, що

науковці створили солідну теоретичну базу для забезпечення комунікативної компетентності широкого загалу. Усі бажаючі легко знайдуть інформацію про сучасні вимоги до комунікації, про її закономірності, механізми впливу на співбесідника, комунікативні стратегії, що забезпечують очікуваний ефект тощо. Значно менше вивчені перешкоди комунікації, огріхи її учасників і помилки, хоча в наукових джерелах і в посібниках деяка інформація про них усе ж подана [10; 11; 12]. Однією з перешкод на шляху досягнення мети ініціатора діалогу є комунікативний саботаж його візаві. У теоретичних джерелах частково розкрито назване поняття [1; 2; 5; 6; 7; 8], проте негативний ореол значення вказаного слова спонукає до більш глибокого його осмислення, а потреба соціуму в забезпеченні ефективної комунікативної взаємодії вимагає практичних порад у розпізнаванні цього явища й моделюванні адекватної реакції на нього. Особливо важливою вчасна реакція на комунікативний саботаж є в тих ситуаціях, де назване явище заважає успішному виконанню соціальних функцій ініціатора спілкування. Наприклад, в академічному дискурсі комунікативний саботаж учня може ускладнити роботу вчителя й навіть створити конфліктну ситуацію; у судовому дискурсі комунікативний саботаж свідка може зумовити неправильне рішення судді, а в досудовому дискурсі – слідчого. Отже, актуальним стає питання про особливості комунікативного саботажу в різних типах дискурсу: його способи, дискурсивні та мовні маркери, реакція на спроби впливу названого типу. У статті представлено дослідження, спрямоване на виявлення специфічних ознак комунікативного саботажу в досудовому дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Юридична лінгвістика як окрема галузь мовознавчої науки заявила про себе не так давно – наприкінці ХХ століття, проте сьогодні вона активно розвивається завдяки зусиллям учених різних країн [13; 14; 15]. У працях науковців названої галузі більше уваги приділяється проблемам судового дискурсу: якості промов учасників судового процесу, специфіці судової аргументації тощо [13; 14; 15]. Досудовий дискурс вивчений менше, а питання комунікативного саботажу залишилося поза полем зору дослідників. Щодо стану розробленості обраної теми в зазначеному дискурсі можна зафіксувати два факти: з одного боку, відсутність її осмислення, з іншого – наявність певної бази для розроблення. Недостатня увага до названого питання, можливо, пояснюється тим, що феномен комунікативного саботажу не отримав глибокого осмислення й у загальній теорії комунікації безвідносно до юридичного дискурсу. Явно бракує інформації про те, як швидко розпізнати факт комуні-

кативного саботажу, якою мірою він є прихованим чи відкритим; у які способи та з якою метою його здійснюють; наскільки він небезпечний, як він може змінити хід комунікативної взаємодії та подальші події тощо. І все ж праці із загальної теорії комунікації, риторики та юридичної лінгвістики, опубліковані до цього часу [10; 11; 12; 13; 14; 15; 16], створили певну базу для наукових розвідок у царині обраної теми. Передусім запропоновано різні моделі аналізу дискурсу: у статті використана модель Т. ван Дейка, що орієнтує на виявлення контекстів дискурсу: соціального, прагматичного та лінгвістичного [16]. Представлені в науковому просторі розвідки з проблем комунікативного саботажу не стосуються досудового дискурсу, проте можуть розглядатися як підґрунтя в дослідженні будь-якого типу дискурсу: запропоновані дефініції поняття комунікативного саботажу, виокремлені його види, схарактеризовані способи його здійснення [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9]. Попри наявність суперечливих думок, вони все ж забезпечують передумови для подальшого розроблення проблеми.

Мета статті – виявити специфіку комунікативного саботажу в досудовому дискурсі. Для досягнення поставленої мети необхідно поетапно виконати низку конкретних завдань, а саме: обґрунтувати ознаки, необхідні для ідентифікації аналізованого феномена в комунікації; виявити комунікативні стратегії, за допомогою яких саботаж здійснюється; зафіксувати дискурсивні ознаки, що дають змогу або примушують здійснити комунікативний саботаж, установити способи їх вираження й обґрунтувати адекватну реакцію. Матеріалом для дослідження слугували художні кінофільми детективного жанру, у яких представлено епізоди комунікативного саботажу в досудовому розслідуванні. З огляду на те що художні кінофільми, як і художні друковані твори, відображають реальне життя, вибір матеріалу названого типу вважаємо прийнятним.

Виклад основного матеріалу. Визначення аналізованого поняття дещо відрізняється в наукових працях різних авторів [1; 4; 5]. Так, Т.М. Ніколаєва, яка першою схарактеризувала феномен комунікативного саботажу, інтерпретувала його як комунікативні установки, що спрямовані на зрив ідеально прозорого обміну інформацією в бесіді [5, с. 226]. Із визначенням загалом можна погодитися, і все ж деякі уточнення стають необхідними. По-перше, комунікація передбачає не тільки обмін інформацією, а й інші цілі, як-то: переконання, спростування, дізнання (у судовому дискурсі) тощо; по-друге, комунікативних установок як обов'язкового елементу саботажу може й не існувати – бажання саботувати може виникнути в ході розмови, спонтанно – як реакція на небажану тему, у напрямі якої пішла бесіда, неадекватну поведінку співбесідника тощо. Зауважимо, що деякі автори вважають, що комунікативний саботаж не може виникати спонтанно – він завжди готується заздалегідь [4]. В.Ю. Андрєєва визначає комунікативний саботаж як «прийом здійснення мовного впливу, який виражає прихований опір і спрямований на ігнорування змістової частини висловлення з метою ухилення від спілкування, викривлення або приховування інформації» [2, с. 5]. По-перше, ухилення від прямої відповіді є все ж способом саботажу, а не метою: мета стосується факторів, які спонукають ухилитися від комунікативної взаємодії. По-друге, подане визначення є релевантним не для всіх типів дискурсу. Так, у досудовому розслідуванні свідки, як правило, не ухиляються від спілкування, проте часто ставляться до нього несумлінно: щось приховують, щось вига-

дують, а змістову частину висловлення слідчого не ігнорують, а враховують у своїх свідченнях. Звернемося до визначень слова «саботаж», поданих у тлумачних словниках, і спроектуємо відповідну інформацію на поняття «комунікативний саботаж». Академічний словник української мови подає два значення аналізованого слова: «1. Навмисний зрив роботи, який виявляється у прямій відмові від неї або у недбалому, несумлінному її виконанні. 2. Прихована протидія здійсненню чого-небудь» [17, с. 7]. Схожі дефініції знаходимо й в інших лексикографічних джерелах [18, с. 1283; 19]. Спільні семантичні ознаки всіх тлумачень – «зрив роботи», «несумлінне виконання», «прихована протидія». Названі ознаки розглядаємо як такі, що ідентифікують і феномен комунікативного саботажу, щоправда, з деякими поправками стосовно ознаки прихованості, оскільки вважаємо, що установка на протидію комунікації може бути й відкритою. На цьому етапі роботи приймемо твердження про можливість відкритого саботажу як одну з робочих гіпотез, а в процесі аналізу досудового дискурсу підтвердимо або спростуємо її. У статті інтерпретуємо комунікативний саботаж як приховану протидію співбесіднику або відкритий навмисний зрив комунікативної взаємодії чи створення перешкод для неї, що здійснюється з метою ствердження своїх оцінок, забезпечення своїх інтересів і досягнення власних цілей. Ідентифікаційними ознаками у виборі матеріалу для аналізу фактів комунікативного саботажу вважаємо такі: «відкритий зрив комунікативної взаємодії», «зумисне припинення комунікації», «прихована протидія співбесіднику», «створення перешкод у вирішенні питання», «орієнтованість на власні цілі». Поняття «комунікативний саботаж» за окремими параметрами співвідноситься з іншими: маніпулятивним мовним впливом, конфліктом, спростуванням думок співбесідника тощо. Порівняння названих та інших феноменів здійснено в працях В.Ю. Андрєєвої, яка переконливо довела, що названі поняття не є тотожними [1; 2]. Авторка включає до об'єктів, які порівнюються з комунікативним саботажем, також комунікативну невдачу, мовленнєву демагогію та мовленнєву агресію. Варто відзначити, що комунікативна невдача може статися через помилки одного з комунікаторів, а не через саботаж. Мовленнєва демагогія може бути одним зі способів комунікативного саботажу, проте вона може свідчити й про інші ознаки, як-то: прояв самозакоханості мовця, психічні відхилення тощо. Використання того чи іншого способу комунікативного саботажу залежить від виду аналізованого феномена.

Питання про види комунікативного саботажу та складники саботування розглядалося в наукових джерелах [5; 9], проте потребує аналізу стосовно різних типів дискурсу. Т.М. Ніколаєва виділила чотири види комунікативного саботажу: спрямованість на нав'язування партнеру власної думки щодо ситуації, яка обговорюється; небажання відповідати на певне запитання; прагнення ухилитися від ремо-предикативного аспекту бесіди, тобто обміну новою інформацією, яка базується на думці, а не на факті; бажання задіти, образити співбесідника [5, с. 226]. Звертають на себе увагу декілька ознак. По-перше, спрямованість на нав'язування партнеру власної думки щодо ситуації, яка обговорюється, може бути характерною не тільки для саботажу комунікації, а й для протилежного ефекту – її продовження, наприклад, якщо суб'єкт мовлення має непереборне бажання переконати в чомусь партнера по комунікації. По-друге, небажання відповідати на певне запитання не є видом саботажу –

воно супроводжує аналізований дискурс завжди або принаймні в більшості ситуацій. По-третє, щодо бажання задіти, образити співбесідника зауважимо, що воно може виникати й поза межами саботажу, як самоціль, а сам факт образи – один зі способів здійснення комунікативного саботажу, а не вид.

Не завжди виділені дослідниками види саботажу відповідають одному й тому самому параметру. Так, Альфред Флейшман в одну й ту саму групу включив складові елементи, що відповідають різним параметрам: то «спосіб саботажу» (перебивання співбесідника, відволікання, спростування думки співбесідника, висміювання), то «результат саботажу» (порушення зібраності співбесідника) [9, с. 341–344]. У дослідженні види комунікативного саботажу будемо виділяти за ознаками в межах досудового типу дискурсу, а саме: за мотивами його використання, за цілями на різних етапах комунікації, за способами здійснення, за типом мовних маркерів, за результатом. Наведені ознаки розглядаємо як параметри аналізу теми й моделюємо дослідження в напрямі категоризації в межах названих ознак.

Оскільки ця робота виконується на матеріалі досудового дискурсу, логічно виокремлювати різновиди ситуацій за ознакою їх учасників. У досудовому дискурсі комунікативна взаємодія здійснюється між такими агентами: слідчий (або адвокат, який розслідує справу із свого боку) – підозрюваний; слідчий (або адвокат) – свідок; слідчий (або адвокат) – його колега. Приймаємо припущення, що факт комунікативного саботажу може трапитися в парах «слідчий – підозрюваний» і «слідчий – свідок». Інші ситуації є діловими, їхні учасники – колеги, зацікавлені в успішному завершенні слідства. Вони можуть обговорювати проблеми, дискутувати, з чимось погоджуватися, щось заперечувати, але всі названі мовленнєві дії не виходять за рамки етичних норм, а в них комунікативний саботаж унеможливується. Уважаємо, що в процесі дослідження наведена робоча гіпотеза може підтвердитися, доповнитися або відкинутися, якщо не підтвердиться.

Аналіз фрагментів художніх кінофільмів, у яких представлено факти комунікативного саботажу в досудовому дискурсі, показав, що мотиви його здійснення залежить від рольового статусу агентів. Усі підозрювані в здійсненні комунікативного саботажу керуються одним і тим самим бажанням – відвести від себе підозру, а мотиви свідків варіюються залежно від психологічних факторів: захистити підозрюваного (у разі прихильності до нього); захистити себе (якщо в процесі дізнання можуть впливати факти, що загрожують репутації самого свідка). Основна мета саботажу – відвести від себе підозру, а допоміжні цілі на різних етапах діалогу можуть бути різними. Способами здійснення впливу аналізованого типу є використання комунікативних стратегій і тактик. Одні з них можуть слугувати маркерами саботажу, інші – ні. Розглянемо, у чому конкретно виражаються комунікативні ознаки, названі вище, на прикладі фрагмента з художнього кінофільму «Деякі хороших хлопців». Соціальний контекст досудового дискурсу репрезентує фабула цієї стрічки. Вона базується на розслідуванні вбивства солдата, яке сталося у військовій частині затоки Гвантанамо. Підозрюваними в злочині є два сержанти, які останніми спілкувалися з потерпілим, проте командування частини намагається цей трагічний випадок представити як самовбивство. У військового адвоката й у юриста відділу внутрішніх справ (далі – Джоан) виникають сумніви щодо цього твердження. В адвоката поки що немає версії, і він опитує офі-

церів і солдатів, які за умовами службової діяльності контактували з убитим. Орієнтуючись на ідентифікаційні ознаки, виділені нами вище, зафіксуємо факти саботажу різних персонажів фільму. Установимо, як змінюються способи саботування, використані героями фільму протягом діалогу. Зафіксуємо ще одну ознаку аналізованого соціального контексту дискурсу: важливу роль відіграє соціальний статус учасника діалогу. Так, полковник обіймає високу посаду, його не тільки поважають, а й побоюються. Навіть зайве запитання, яке ставить під сумнів відповіді полковника, здається іншим військовим образливим для такої високопоставленої особи. І все ж шукати істину вкрай необхідно. Діалог подаємо курсивом; маркери комунікативного саботажу виділяємо напівжирним шрифтом; наші коментарі – у дужках, без курсиву, напівжирним шрифтом.

Адвокат: Дякую, що приділили нам час.

Полковник: Капрал відвезе Вас до літака.

Юрист відділу внутрішніх справ (Джоан): Зачекайте, у мене є питання.

Адвокат (звертаючись до Джоан): Ні, у Вас немає запитань! (Адвокат саботує продовження діалогу. Мотив – він побоюється образити полковника й намагається захистити колегу від можливих неприємностей у майбутньому).

Джоан: Того ранку, коли це сталося, Ви зустрічалися з доктором Стоуном? (Реакція на саботаж із боку Джоан: вона ніби не помічає факту саботування й продовжує спокійно ставити запитання).

Полковник: Зрозуміло. Загинула моя людина.

Джоан: Ось бачите, загинула. Тепер далі. Ви чули про Червоний Кодекс?

Полковник: Я чув цей термін. (Ухиляється від прямої відповіді: лише чув термін).

Джоан: У лютому Ви отримали циркуляр від командувача флотом: забороняється рядовому складу муштрувати своїх товаришів?

Полковник: Той, хто його написав, кубинський АК-47 радянського виробництва і в очі не бачив. (Замість прямої відповіді спочатку висловлює свою оцінку директиви). Проте директива надійшла від командувача, і я звернув на неї відповідну увагу. На що ви натякаєте, Джо? (Починає протистояння, докоряючи в натяках).

Адвокат: Ні, вона ні на що не натякає. Це прояв її шарму. Ми йдемо. Дякуємо. (Адвокат знову вдається до саботажу подальшого розпитування, бо побоюється образити полковника).

Джоан: Я вважаю, що тут усе ще використовується Червоний кодекс. У затоці Гвантанамо діє Червоний кодекс? (Звернемо увагу на реакцію Джоан: вона знову ніби не помічає саботування).

Адвокат (звертаючись до Джоан): Він не зобов'язаний відповідати. (Утретє намагається саботувати діалог через побоювання образити полковника).

Джоан: Ні, зобов'язаний. Полковник?

Полковник (звертаючись до адвоката): Слухай, до мене дійшло. Вона ж старша за тебе за званням! (Змінює тему розмови, що свідчить про роздратування).

Джоан: Так, сер.

Полковник: Послухай, я скажу тобі децю. І скажу щиро. Тобі дуже пощастило в житті. У цьому світі немає нічого більшого сексуального, ... вірте мені, панове, ...ніж жінка, якій

ти вранці віддаєш честь. І кажу вам, просувайте їх усіх по службі! Це правда. (Удруге змінює тему розмови; цинічність, фамільярність і сексизм висловлень свідчать про роздратування полковника).

Джоан: Полковнику, Червоний кодекс усе ще діє на цій базі?

Полковник: Звісно, я полковник. І мені необхідно приїмати холодний душ, поки яку-небудь бабу не оберуть президентом. (Фамільярний тон, образливі слова, ще одна зміна теми розмови).

Джоан: Я чекаю відповіді на своє запитання.

Полковник: Стежте за своїм тоном, капітане! (Ухиляється від відповіді, натомість атакує співбесідницю, роблячи зауваження; виявляє ознаки агресії) Я людина спокійна, але ця чортова спека просто зводить мене з розуму. (Знову змінює тему розмови, виявляє ознаки агресії). Ви запитуйте мене про Червоний кодекс. Що ж, я відповім для протоколу. Своїми наказами я його не заохочую. Але неофіційно я скажу вам, що це невід'ємна частина навчання. І якщо він працює за мою спиною, то нехай так і буде. Я командую своїм підрозділом так чи інакше. Якщо хочете під мене копати, кидайте кістки та ризикуйте. (Виявляє ознаки агресії; залякує співбесідницю). Я спідаю в 300 ярдах від 4000 кубинців, у яких є наказ убити мене. Тому не думайте, що мене так просто залякати і знервувати. (Змінює тему розмови; перебільшує факт небезпеки; виявляє невдоволеність гострим запитанням, роздратування, гнів, агресію).

Як видно з наведеного уривку, робоча гіпотеза, що в спілкуванні між колегами комунікативний саботаж унеможливується, не підтвердилася: адвокат намагався припинити подальше розпитування, яке продовжила Джоан. В умовах досудового дискурсу комунікативний саботаж реплік колеги все ж виявився можливим: побоювання образити чи викликати роздратування особи з високим соціальним статусом виявилось сильнішим, ніж необхідність дотримання етичних норм у спілкуванні з колегою. Щоправда, подальший плин подій, який стосується вже не тільки досудового, а й судового дискурсу, показав, що для адвоката найбільш сильним усе ж є бажання знайти істину – і в цьому пошуку не залишається місця для саботажу. Ще один мотив здійснення комунікативного саботажу адвокатом – бажання захистити колегу від можливих подальших неприємних ситуацій, а також вираження повної довіри до високопоставленої особи. Спосіб саботажу, які використав адвокат, – натяк на те, що необхідно припинити опитування, який вербально виражався запереченням: *Ні, у Вас немає запитань*. У наступній спробі саботажу той самий натяк: *Ми йдемо*, а бажання зменшити напруження в розмові, запобігти можливим негараздам колеги в майбутньому вербально виразилося спробою перевести розмову на жарт: *Ні, вона ні на що не натякає. Це прояв її шарму*. Отже, у спілкуванні з колегою в досудовому дискурсі комунікативний саботаж використовуються, проте має специфіку: його мета – запобігання можливим негараздам колеги, що можуть статися в майбутньому. Визначенню поняття саботажу, запропонованому в статті, така комунікативна поведінка не суперечить: можна вважати, що сформульована вище мета адвоката відповідала його інтересам: закінчити слідство без будь-яких ускладнень. Звернемо увагу на ще один аспект комунікативної поведінки адвоката: його саботаж був відкритим. Отже, робоча гіпотеза про можливість не тільки прихованого саботажу, а й відкритого підтвердилася.

Факти комунікативного саботажу з боку полковника зафіксовано неодноразово, і вони свідчать про те, що полковника варто перевести в групу підозрюваних (за сюжетом фільму саме він дав наказ убити солдата, який був «слабкою ланкою» в частині). Мотив комунікативного саботажу, до якого вдається полковник, – не допустити жодних підозр щодо його ролі в скоєнні злочину. На різних етапах діалогу його інтенції дещо змінюються. У першій репліці він намагався переконати, що не знайомий із тонкощами кодексу, а просто **чув термін**, а отже, говорити нема про що. При цьому полковник послуговувався комунікативною стратегією брехні, яка реалізувалася в тактиці приховування інформації. У другій репліці, усвідомлюючи, що командир частини не міг не прочитати документ від командування, полковник переводить розмову в площину звинувачень у натяках і починає протистояння. Іншими словами, стратегія протистояння реалізується з використанням тактики звинувачень. На цьому етапі вперше реалізується намір припинити розмову. Далі йде серія висловлень, що виражають той самий намір. Полковник використовує стратегію брехні, а маркерами саботажу є тактики, які її реалізують: ухиляння від прямої відповіді, початок протистояння, а потім його посилення, вираження роздратування, зміна теми розмови, докори співбесідниці, звинувачення її в чомусь з елементами погрози (*Якщо хочете під мене копати, кидайте кістки та ризикуйте*), зауваження (*Стежте за своїм тоном!*). Названі маркери є дискурсивними. Власне мовними маркерами вважаємо образливі слова, фамільярні та цинічні висловлення, гіперболи й інші мовні засоби вираження емоцій та оцінок.

Аналіз інших кінофільмів, у яких представлено досудовий дискурс, дав змогу виявити різноманітність способів комунікативного саботажу, до якого вдаються підозрювані. Одні з них можуть слугувати маркерами саботажу, інші – ні. До способів, які не можуть бути маркерами, належить така: використання стратегії введення в оману, що реалізується через тактику брехні. Цей спосіб не можна розглядати як маркер, оскільки слідчий чи адвокат, який проводить власне розслідування, не знає, що йому брешуть, або не впевнений у цьому. Агресія з боку свідка не завжди сигналізує саме про саботаж: вона може бути наслідком інших факторів. До способів, які можуть розглядатися як дискурсивні маркери саботажу, відносимо ухиляння від відповіді, зміну теми розмови, вираження роздратування, фамільярну поведінку, залякування, погрози. Найбільш яскравим дискурсивним маркером є використання комунікативної стратегії театру, яку можна назвати ще й стратегією шоу. Вона реалізується через різні тактики: тактику наклепу, брехні, погроз, шантажу тощо. Усі названі тактики проілюструємо на прикладі фрагмента з художнього кінофільму «Кримінальний талант». Головна героїня цього кінофільму, авантюристка, розігрує сцену зустрічі зі слідчим як з одним зі своїх клієнтів:

Боже мій! Дядько Сергій? А що це я вас відразу не впізнала? Ви, напевно, в окулярах. Зніміть їх зараз же. Ось, значить, де ви пропадаєте. А я ж, дурепа, шукаю, а він тут сидить. Лапа, а що ти до мене не заходиш, а? Чого, дружина притиснула, так? Або ти іншу знайшов? Бешкетник! ... Ну що тепер поробиш? Сергію, поцілуймося. Ну, як ти мене навчив... Давай!

На іншому допиті стратегію театру підозрювана реалізує з використанням тактики брехні: заявляє, що бажає визнати свою провину, починає ніби зізнаватися в скоєнні злочинів, диктує текст для запису, а потім несподівано для слідчого, який

повівся на брехню й почав записувати «зіння», починає декламувати уривок із твору М. Горького. Інший варіант реалізації стратегії шоу в цьому ж фільмі – симуляція серцевого нападу з наступним розігруванням сцени насильства з боку слідчого й погрозами, що повідомить про цей факт вищим інстанціям. Спроба симуляції хвороби – досить поширений спосіб комунікативного саботажу, який у тій чи іншій формі репрезентований у численних детективних кінофільмах.

Здавалось би, що добре розіграні сценарії комунікативного саботажу, використання ефективних стратегій і тактик впливу на співбесідника мали б забезпечити досягнення цілей суб'єкта саботування, проте плин подій (за сюжетами різних кінофільмів) свідчить про протилежний результат. У ситуаціях, у яких слідчі (чи адвокати, що ведуть власне розслідування) комунікативний саботаж помітили, підозра в них тільки посилюється, вони ще з більшим ентузіазмом продовжують розслідування й виграють справу. Якщо ж факт саботажу залишився непоміченим (як в одному з епізодів фільму «Кримінальний талант»), підготовка до суду ускладнюється, проте підозра не зникає, а слідчому доводиться шукати неординарні способи збирання інформації та впливу на підозрюваних. Отже, можна стверджувати, що спроби комунікативного саботажу підозрюваних чи свідків у досудовому дискурсі приречені на провал.

Висновки. Узагальнено результати аналізу й викладемо ознаки, які зумовлюють специфіку комунікативного саботажу в досудовому дискурсі. Серед них виявлено ознаки, що є незмінними в досудовому дискурсі, і такі, що можуть варіюватися залежно від умов соціального контексту. До незмінних ознак належать такі: а) одна й та сама мета підозрюваних – відвести підозру від себе, увести слідчих в оману; б) залежність вибору способів саботування від соціального статусу підозрюваних; в) приреченість саботажу на провал у будь-якому разі; г) посилення підозри з боку слідчих, якщо саботаж помічений; д) спрямування слідчих на пошуки істини незалежно від того, помічений саботаж чи ні. У діалозі, учасниками якого є слідчий (або адвокат, який проводить власне розслідування) і свідок, який із певних причин виключає співробітництво зі слідчими, відзначено такі самі незмінні ознаки з єдиною варіацією: свідок має на меті захистити себе й тому захищає підозрюваного. Варіюються в досудовому дискурсі комунікативні стратегії й тактики, обрані суб'єктами саботування. Підозрювані, що мають високий соціальний статус, якщо вони насправді скоїли злочин, удаються до ухилення від відповіді, фамільярної комунікативної поведінки, протистояння, агресивних або цинічних заяв, залякування слідчих і навіть погроз. Інші підслідні послуговуються стратегіями ухилення від відповіді, замовчування фактів, брехні, доволі часто стратегією театру, яка може реалізовуватися в тактиках розігрування сцен або симуляції хвороби. Маркерами комунікативного саботажу в досудовому дискурсі є всі названі комунікативні стратегії й тактики, крім брехні, оскільки про те, що підозрюваний бреше, на момент діалогу слідчі не знають або не впевнені в цьому. Установлення слідчим факту брехні стає доказом, який наносить нищівний удар по алібі підозрюваного.

У процесі аналізу матеріалу відзначені питання, пошуки відповіді на які потребують спеціального дослідження, що виходить за межі поставлених у роботі завдань, а саме: гендерні особливості комунікативного саботажу в досудовому дискурсі,

а також роль комунікативної макрокультури у виборі способів здійснення комунікативного саботажу. Названі питання розглядаємо як перспективу дослідження теми.

Література:

1. Андреева В. Коммуникативный саботаж в ряду смежных речевых явлений (сопоставление с конфликтом, речевой агрессией, коммуникативным давлением). *Современные проблемы науки и образования. Серия «Филологические науки»*. 2014. № 1. С. 144–147. URL: <https://cutt.ly/NcxOle0> (дата звернення: 10.02.2021).
2. Андреева В. Стратегии и тактики коммуникативного саботажа : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Курск, 2009. 21 с. URL: <http://surl.li/rojc> (дата звернення: 10.03.2021).
3. Власян Г. Стратегия уклонения от прямого ответа в конверсационном дискурсе. *Вопросы когнитивной лингвистики. Серия «Языкознание»*. 2013. № 4 (037). С. 76–81.
4. Вусик А.Л. Способы выражения стратегий коммуникативного саботажа. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2019. Том 30 (69). № 3 Ч. 2. URL: <https://cutt.ly/qcxOJ8f> (дата звернення: 10.03.2021).
5. Николаева Т. О принципе некооперации и/или о категориях социолингвистического воздействия. *Логический анализ языка: Противоречивость и аномальность текста* / отв. ред. Н. Арутюнова. Москва : Наука, 1990. С. 225–235.
6. Павлик Н.В., Вусик Г.Л. Способы и засоби выражения стратегий коммуникативного саботажа в украинском пространстве. URL: <http://surl.li/roix> (дата звернення: 10.03.2021).
7. Сидоренко М.О. Коммуникативный саботаж у контексті сучасної теорії комунікації. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ : ВПЦ «Київський ун-тет», 2011. С. 283–288. URL: <http://surl.li/rojf> (дата звернення: 15.03.2021).
8. Суїма І.П. Коммуникативный саботаж в респонсивных предложениях. *Научные записки Национального университета «Острожская академия»*. Серия «Филологическая». Вып. 67. С. 257–260. URL: <https://cutt.ly/TcbXDA1> (дата звернення: 15.03.2021).
9. Fleishman A. How to sabotage a meeting. *A Review of General Semantics*. 1967. Vol. 24. № 3. P. 341–344. URL: <https://www.jstor.org/stable/42574362> (дата звернення: 20.03.2021).
10. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 344 с.
11. Коммуникативна особистість військовослужбовця Національної гвардії України в сучасному соціальному контексті : монографія / Л.М. Пелепейченко, І.О. Лисичкіна, О.О. Лисичкіна, О.Г. Михайлова, О.О. Павлова, В.В. Посмітна, С.М. Ревуцька ; за ред. Л.М. Пелепейченко. Харків : Національна академія НГУ, 2014. 221 с.
12. Стернин И.А. Основы речевого воздействия. Воронеж : Истоки, 2012. 178 с.
13. Прадід Ю.Ф. У царині лінгвістики і права. Сімферополь : Еліньо, 2006. 252 с.
14. Александров А.С. Введение в судебную лингвистику. Нижний Новгород : Нижегородская правовая академия, 2003. 420 с.
15. Діамідова О.Ю. Еволюція мовного дискурсу в судових промовах видатних юристів XIX–XX ст. / за наук ред. проф. Л.М. Пелепейченко. Харків : Друкарня Мадрид, 2015. 199 с.
16. Дейк ван Т.А. Язык, познание, коммуникация. Москва : Прогресс, 1989. 312 с.
17. Словник української мови : в 11 томах. Том 9. 1978. С. 7. URL: <https://cutt.ly/0cxEEEQ>.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. С. 1283.
19. Вікіпедія. Саботаж. URL: <https://cutt.ly/FcxECVg> (дата звернення: 16.03.2021).

Pelepeichenko L. Specifics of communicative sabotage in pre-trial discourse

Summary. The article is devoted to identifying the specifics of communicative sabotage in pre-trial discourse. The analysis is based on detective films. It substantiates the identifying features of the analyzed phenomenon, which include the following: “open disruption of communicative interaction”, “deliberate termination of communication”, “hidden opposition to the interlocutor”, “creating obstacles to solving the problem”, “focus on own purposes”. It is established that the specificity of communicative sabotage in pre-trial discourse is the presence of invariable and variable characteristics. It is proved that the invariable features include the following: a) the same purpose of suspects – to divert suspicion from themselves, to mislead investigators; b) the dependence of the choice of sabotage methods on the social status of suspects; c) inevitable failure of sabotage in any case; d) increased suspicion on the part of investigators if sabotage is noticed; e) investigators’ focus on seeking the truth, regardless of whether sabotage is noticed or not. Communication strategies and tactics chosen by subjects of sabotage vary in pre-trial discourse. Suspects with high social status, if they have

actually committed a crime, resort to evading answers, familiar communicative behavior, confrontation, aggressive or cynical statements, intimidation of investigators and even threats. Other defendants use strategies to evading answers, conceal facts, lie, and quite often a theater strategy that can be implemented in role-playing tactics to discredit the investigator or simulate illness. It is established and illustrated by examples that discourse markers of communicative sabotage in pre-trial investigation are all of the above communication strategies and tactics except lies because investigators do not know or are not sure that the suspect is lying at the time of dialogue. Language markers are offensive words, familiar and cynical expressions, hyperbole and other linguistic means of expressing emotions and evaluations. It is shown that the establishment of the fact of a lie by an investigator becomes evidence that deals a devastating blow to the suspect’s alibi and therefore the result of communicative sabotage in pre-trial discourse is always doomed to failure.

Key words: communicative sabotage, pre-trial discourse, communicative strategy, communicative tactics, investigator, lawyer, suspect.

*Пічакчи О. В.,**старший викладач кафедри грецької філології та перекладу
Маріупольського державного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛЕКТИЧНОЇ ВАРІАТИВНОСТІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Анотація. Мовні варіанти, зумовлені певною сферою використання, визначаються різними обставинами спілкування і складають функціональні або стилістичні різновиди, або стильові рівні (реєстри), тобто стилі мови. Мовні різновиди, що визначаються географічною територією, називаються географічними різновидами і бувають такими: стандартні, або загальні, мовні варіації, діалекти та говори.

Визначені соціальною структурою та соціальними потребами мовні різновиди називаються соціальними діалектами або соціолектами.

Ідіолект є мовленнєвим різновидом окремого індивіда, який формується в межах певної соціальної групи, до якої він належить, з огляду на його соціальні характеристики, соціальні мережі, в яких він бере участь, а також місце походження.

Статтю присвячено особливостям діалектичної варіативності новогрецької мови. Новогрецька мова є офіційною мовою Греції та Республіки Кіпр, яка була сформована внаслідок історичного розвитку грецької мови на основі димотики, впроваджені мовною реформою у 1976 році, що певною мірою вирішила існуюче в ті часи грецьке мовне питання, але не вивела із ужитку усталені конструкції та вирази із катаревуси.

Автор досліджує принципи та критерії, за якими мова для греків вважається нормованою, та виділяє як підвид діалектну. У статті розглянуто особливості діалектної мови, встановлено відмінності та схожі риси з літературною мовою. Зазначено, що діалектна норма створюється традицією життя говору, отже, сприймається як природна мовна зміна.

У дослідженні з'ясовано визначення понять та їхнє співвідношення: «діалект – говір – говірка», визначено їхні диференційні ознаки та сфери вживання. Автор наводить різні погляди науковців щодо типології діалектів (соціальні, територіальні тощо). Зазначено також фактори, що впливають на добір мовних засобів вираження думок та формують процес комунікації.

Діалектичне різноманіття новогрецької мови, паралельне використання літературних форм поряд з розмовними типами, які здебільшого належать до діалектних варіацій, а також мовне питання, яке впливає на мовну варіативність новогрецької мови, є безумовно предметом подальших лінгвістичних досліджень.

Ключові слова: мовна варіативність, ідіолект, соціолект, діалектична варіативність, діалект, говір, говірка.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що мови характеризуються неоднорідністю та варіативністю. Лінгвістами М. Галлідесем та Р. Хасан було запропоновано [1, с. 340] розрізняти мовні варіанти, спираючись на користувача мови та на сферу використання. На думку лінгвістів, різновиди мови залежно від користувача формуються завдяки географічним

та соціальним особливостям носіїв мови (географічні та соціальні діалекти). Мовні варіанти, зумовлені певною сферою використання, визначаються різними обставинами спілкування і складають функціональні або стилістичні різновиди, або стильові рівні (реєстри), тобто стилі мови. Мовні різновиди, що визначаються географічною територією, називаються географічними різновидами і бувають такими: стандартні, або загальні, діалекти та говори.

Стандартна, або загальна, або національна мова є офіційною мовою держави і є найбільш кодифікованим лінгвістичним різновидом (у нашому разі офіційною мовою Греції та Республіки Кіпр є новогрецька мова, на основі димотики з мовної реформи 1976 року, яка певним чином вирішила існуюче в ті часи мовне питання, але не вивела з ужитку усталені конструкції та вирази із катаревуси). Це писемна мова, система якої описана у граматиці, синтаксисі та стилістиці та зафіксована у словниках. Її використовують офіційні установи, освіта, уряд, адміністрація, засоби масової інформації.

Діалекти та говори зазвичай є усними та некодифікованими (географічними) мовними різновидами і використовуються на периферійних територіях Греції [2, с. 52].

Визначені соціальною структурою та соціальними потребами мовні різновиди називаються соціальними діалектами або соціолектами. Кожна людина визначається своїми соціальними характеристиками (стать, вік, професія, освіта, соціальна група тощо). Відповідно до тверджень соціолінгвістів, групи людей із загальними соціальними характеристиками також використовують лінгвістичні різновиди із загальними характеристиками – соціолекти [3, с. 55]. Соціальні мережі притаманні певним соціальним класам, внутрішньо їх диференціюють. Тому на мовлення людини впливає не тільки соціальна група, до якої вона належить, але й соціальні мережі спілкування, в яких вона бере участь.

Характерним прикладом соціолекту є мова молоді, сповнена неологізмів, запозичень, каламбурів, конотацій. Багато мовних елементів молоді втрачаються, коли вони перестають бути модними, але деякі переходять у загальноприйняту стандартну мову.

Екстремальними проявами соціального різноманіття є деякі професійні різновиди мови, тобто мови за характером професійної діяльності, та різновиди «маргінальних» груп: мова гомосексуалістів, ув'язнених тощо.

Мовні варіації залежно від сфери використання визначаються різними обставинами спілкування і являють собою функціональні стилі мови, тобто, оскільки кожен стиль мови виконує різну функцію, тож має різне призначення.

Відповідно до соціолінгвістики ідіолект кожного індивіда залежить від соціальної групи, до якої він належить, залежно від його соціальних характеристик, від соціальних мереж,

в яких він бере участь, а також від місця походження (воно може мати ідіоматичні або діалектні елементи), а також від особливості особистих його характеристик.

Оскільки класифікація діалектів новогрецької мови є досить розгалуженою, що зумовлено історичним розвитком грецької мови та існуванням давньогрецьких діалектів, дослідження діалектичної варіативності новогрецької мови є актуальним та привертає увагу багатьох лінгвістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовну варіативність на матеріалі новогрецької мови досліджували Р. Делверуді, К. Нікіфоріду, Р. Цокаліду, Й. Андруцопулос та інші. Особливостями діалектичної варіативності новогрецької мови займалась достатньо велика кількість грецьких та інших дослідників: Н. Панделідис, Г. Дзіфопулос, В. Пападопулос, М. Девіс, Г. Смит та інші. Діалекти давньогрецької мови досліджували Г. Йаннакіс, Х. Сімеонідіс, С. Колвін, Р. Годот, Г. Міллер, Л. Джефрі, А. Ренгакос та інші. Наведемо декілька прикладів досліджень: С. Целікас вивчав мовні варіації дорійського діалекту, М. Фінкельберг аналізувала особливості діалекту, сформованого на о. Лесбос, І. Сітаріду досліджувала майже всі існуючі діалекти новогрецької мови, але приділяла більшу увагу понтійському діалекту.

Мета дослідження полягає у спробі проаналізувати особливості варіативності новогрецької мови, зокрема, описати існуючі класифікації та об'єктивні властивості діалектичних варіантів новогрецької мови, надати роз'яснення поняттям «діалект», «говір», «говірка».

Виклад основного матеріалу. Для дослідження особливостей діалектної варіативності новогрецької мови потрібно зазначити, яка мова для греків вважається нормованою. Звичайно, це літературна мова, яка є відшліфованим різновидом мови з усталеними для певного часу, але історично мінливими, нормами, яка безпосередньо не пов'язується з певною частиною етнічної території, а обслуговує потреби етносу незалежно від місця його проживання. Літературна мова однаковою мірою виявляється як у писемній, так і в усній формі, і живається в усіх сферах діяльності грецького народу [4, с. 27–30].

На відміну від літературної, діалектна мова характеризується відсутністю зафіксованих для неї правил, мінливістю своєї будови в різних частинах етнічної території, переважно усною формою прояву і відносно обмеженою територією вживання. Відносна обмеженість сфери використання діалектної мови, порівняно з літературною, жодною мірою не позначається на потребі її дослідження.

І літературна мова, і народні говори характеризуються певною нормативністю. Поняття нормативності мови пов'язане з поняттям мовної системи. Формування мовної норми здійснюється в процесі користування мовою суспільством.

Нормативність літературної мови, якою користується весь народ у різноманітних сферах його діяльності, порівняно з діалектною нормативністю, – категорія дещо відмінна. Діалектна норма створюється традицією життя говору, тому сприймається як природна мовна зміна. Зміни в народних говорах історично безперервні і мовцями не контролюються. Норма літературної мови – поняття історичне. Периферійні діалектні особливості літературної мови становлять джерело добору мовних елементів у процесі нормування.

Таким чином, необхідно з'ясувати, як співвідносяться терміни «діалект – говір – говірка». Адже народна розмовна

мова має характерну, відмінну особливість, яка відрізняє її від літературної мови. Вона існує у вигляді територіальних утворень – говірок, діалектів або говорів, діалектних груп, тобто має територіальну диференціацію. Крім того, вона може мати певні відмінності, зумовлені спілкуванням окремих соціальних або професійних груп.

Отже, існує дуже багато визначень понять діалекту, говору та говірки, узагальнення яких має таке тлумачення:

1) діалект – це різновид загальної національної новогрецької мови, характерний для якої-небудь місцевості, що має фонетичні, лексичні і інші особливості, які відокремлюють її від інших різновидів тієї ж самої мови, та що має виявлення в усному мовленні [4, с. 32];

2) говір – група говірок, об'єднаних між собою низкою загальних явищ [4, с. 33];

3) говірка – місцевий різновид загальнонародного мовлення, що використовується невеликою кількістю населення певної території, зазвичай периферійної, та має деякі специфічні риси на різних рівнях мовної структури [4, с. 33].

Отже, з усіх вищезазначених визначень цих термінів можна стверджувати, що найдрібнішою діалектною одиницею є говірка, що охоплює мовлення одного, а іноді й кількох однотипних з мовного погляду населених пунктів, між якими немає будь-яких територіально виражених мовних відмінностей. Говірка являє собою цілісне мовне утворення без мовних відмінностей, за винятком суто індивідуальних особливостей мовлення, викликаних індивідуальними дефектами мови, а також рівнем освіти, загальною культурою, родом занять певного індивідуума чи певної групи людей тощо [4, с. 35].

Групу однотипних говірок, що споріднені між собою рядом специфічних мовних ознак, якими вони більш-менш відчутно відрізняються від інших груп говірок, називають говором. Говір – це територіально окреслене діалектне утворення, яке характеризується певною сукупністю діалектних ознак. У значенні «говір» вживають і термін «наріччя», хоч останнім позначають також групу споріднених говорів, що характеризуються системою спільних ознак, якими ця група виразно відрізняється від іншої групи говорів [4, с. 35].

Найбільшою діалектною одиницею є діалект – угруповування певного мовлення, до складу якого входять однотипні діалекти цього мовлення, що мають цілий ряд спільних мовних рис, якими вони значно відрізняються від інших наріччя чи діалектних груп цього самого мовлення [4, с. 36].

Реа Делверуді розрізняє два типи діалектів [2, с. 51]:

1) територіальні, різні вияви мови на її території;

2) соціальні, тобто відмінності народної мови, які зумовлені мовним спілкуванням окремих соціальних або професійних груп.

Територіальна діалектна мова – це усний різновид мовлення, обмеженого кола людей, що мешкають на одній території. Загальною властивістю територіальних діалектів є збереження застарілих мовних особливостей, що характеризують період, попередній національному розвитку літ. мови і загальнонаціональної мови як таких.

Місцеві, територіальні діалекти мають свої особливості, свої специфічні ознаки на різних мовних рівнях – у фонетиці, граматиці, словотворі, лексиці. Отже, місцевий діалект характеризується наявністю своєї власної мовної системи, яка може протиставлятися мовній системі іншого місцевого діалекту цієї

самої мови. У цій системі наявна певна сукупність діалектних явищ, відмінна від сукупності діалектних явищ іншого місцевого діалекту [4, с. 52].

Соціальна діалектна мова, як частина соціолінгвістики, вивчає соціально-класову, професійну, вікову диференціацію мови.

Соціальні діалекти меншою мірою, ніж територіальні, пов'язуються з певною місцевістю. На відміну від територіальних говорів, що виражаються в усіх сторонах мовної будови, соціальні діалекти виявляються переважно в лексиці і фразеології. Отже, лінгвістична суть соціальних діалектів полягає у їх лексичній системі, яка включає слова, зрозумілі тільки обмеженій групі людей. Граматичні зміни і сполучення таких слів переважно здійснюються за законами рідного для мовця територіального діалекту чи літературної мови.

Географічна диференціація новогрецької мови спостерігається ще з античності, і оскільки систематичні діалектологічні та лінгвогеографічні дослідження датуються 19 століттям, вони становлять найбільш ретельно вивчений тип мовної варіативності [4, с. 52]. Географічні мовні різновиди називаються діалектами або місцевими говорами [4, с. 53]. Термін «місцевий говір» позначає різновиди, які демонструють невелику кількість «відхилень», які часто обмежуються рівнем фонетики та словникового запасу, тоді як термін «діалект» використовується на позначення географічного різновиду з більшим ступенем диференціації (наприклад, діалект) та / або групи місцевих говорів (наприклад, Каппадокійський діалект включав, серед інших, говори улагатів, фарасів, Сінасоса тощо). Ступінь диференціації залежить від різних факторів: географічна відстань, геофізична ізоляція території тощо. Як орієнтир для географічної диференціації («центр» або «нульова точка» в межах набору географічних різновидів) зазвичай береться – якщо є – те, що називається загальноживаним мовленням, яке в окремих випадках новогрецької мови є певним діалектом. Він може використовуватися паралельно з місцевими говорами та говірками для спілкування носіїв різного географічного походження і зазвичай збігається із усталеною або офіційною мовою [5, с. 11].

Другий критерій класифікації окремих елементів ідіолекту стосується соціальних характеристик мовця. Соціальний статус, вік, стать, рід занять, ступінь освіти – це фактори, що впливають на ідіолект. Взаємодія суспільства та мови є об'єктом галузі соціолінгвістики. Класифікація та визнання лінгвістичних соціальних різновидів або соціологічних діалектів залежить від того, що визначається як соціальна група [4, с. 54].

Мовна різноманітність, яка відображається на географічній та соціальній вісях і характеризує всі природні мови, відрізняючи їх від інших простіших комунікаційних систем, збагачується внутрішньосистемним різноманіттям мовлення [3, с. 56], що зумовлено його еволюцією як системою. Отже, щоб спілкуватися, мовець стикається з безліччю варіантів, які він покликаний обрати, що є доступними в його ідіолекті. Його рішення може бути питанням вільного вибору. Але це часто залежить від ситуації спілкування, в якій людина бере участь і яка визначає третій спосіб класифікації мовних різновидів.

Особистість співрозмовника, контекст розмови, канал або причина спілкування є факторами, що впливають на добір мовних засобів вираження, визначення різних мовних рівнів або рівнів стилів [3, с. 55]: офіційний, неформальний, знайомий, доброзичливий, літературний, науковий, популярний, вульгарний тощо. Також відмінності, що спостерігаються між пись-

мовим та усним мовленням, можуть бути віднесені до різних рівнів стилю, що диктуються каналом спілкування. Крайньою версією різниці між рівнями стилю є співіснування в межах мовної спільноти двох мовних різновидів, які відрізняються на всіх рівнях аналізу, і кожна використовується в різних ситуаціях спілкування: в офіційному або у звичному. Таку мовну ситуацію, яка у греків відома як диморфізм, або двомовність, переживала Греція при тривалому співіснуванні димотики (мови народу) та катаревуси (мови, очищеної від елементів просторіччя, притаманної для освіченого населення) [3, с. 55].

Досліджуючи питання діалектичної варіативності новогрецької мови, спостерегаємо, що термін «мова» зазвичай замінюється на термін «діалект». Це відбувається так часто в повсякденному мовленні, що деякі носії говорять на діалекті цієї мови або що вони говорять не на мові, а на діалекті. Ці два формулювання виражають відповідно два різні аспекти взаємозв'язку мови та діалекту: формальний та функціональний [2, с. 53].

Перший аспект виникає із самої форми мовних різновидів, що використовуються людськими суспільствами з метою спілкування. Як відомо, ці мовні варіації мають відмінності, але їх можна класифікувати, оскільки поряд із відмінностями часто спостерігається подібність. Таким чином, лінгвістичні різновиди, форма яких інша, вважатимуться належними до окремих мов, тоді як мовні форми, які, попри свої відмінності, мають ряд типових подібностей – на рівні фонетичної, морфологічної, синтаксису чи лексики – вважаються діалектами, тобто підрозділами домінуючої концепції мови. Наприклад, у Стародавній Греції аттичний, іонійський, еолійський та дорійський діалекти були мовними різновидами, що мали відмінності, але також формальні подібності, що дозволяло їм підпорядковуватись загальному, абстрактному поняттю, яке визначало грецьку мову. Так само сучасна грецька мова – це сукупність діалектів (наприклад, кіпрський, понтійський), тоді як загальномова новогрецька мова може розглядатися як діалект сучасної грецької мови з особливими характеристиками та загальним вживанням. Ці функціональні відношення між мовою та діалектом сягають позачасовості: окреслені загальні унормовані мовні різновиди виникають із рідної мови, яка слугує початковим загальним джерелом, з якої виокремлюються діалекти, які своєю чергою можуть розгалужуватися, тобто набувати власних гілок, власних діалектних варіацій [4, с. 58].

Таким чином, діалектне членування новогрецької мови, запропоноване грецькими дослідниками, має такий вигляд [4, с. 69]:

- єврейсько-грецький діалект, відомий також як романіотська мова (та ρομανιότικα);
- каппадокійський діалект (η καππαδοκική διάλεκτος);
- кіпрський діалект (η κυπριακή διάλεκτος);
- критський (η κρητική διάλεκτος);
- понтійський (η ποντιακή διάλεκτος);
- цаконський (τα τσακόνικα);
- південноіталійський (τα νοτιο-ιταλικά ελληνικά);
- діалектні групи греків, що мешкають та території Приазов'я.

Єврейсько-грецький діалект – це умовна назва кількох варіантів грецької мови, що використовувалися романіотами (грецькими євреями) аж до середини ХХ століття [4, с. 97].

Лінгвістично єврейсько-грецький діалект відрізняється інтонаційно, в ньому наявні арамейські і давньоєврейські

елементи у лексикі і частково в граматичному складі; починаючи з XV століття він включає також тюркські елементи. Крім того, зустрічаються деякі архаїзми і діалектизми, пов'язані з консервацією мови всередині єврейських громад під час переміщення їх усередині Греції.

Каппадокійський діалект (також каппадокійська грецька, каппадокійська мова) – це умовне найменування кількох груп діалектів, якими говорило населення внутрішніх районів Малої Азії (особливо в історичній області Каппадокія), в Серенівччя та у новий час. Місцеве грецьке і еллінізоване населення було значною мірою асимільоване, а мова нечисленного сільського населення зазнала сильної тюркізації [4, с. 111].

Кіпрський діалект – один із діалектів, який найбільше наближений до грецького койне (загальноновживаної грецької мови). Однак він зберіг багато давніх та середньовікових форм: закінчення в іменниках та прикметниках середнього роду, подвоєння приголосних та інші. Особливою рисою кіпрського діалекту є наявність шиплячих звуків [4, с. 139].

Критський діалект, або критська мова, має багато розбіжностей із загальноприйнятим грецьким койне. Розбіжності існують не тільки у вимові, але і у лексиконі, у якому існує багато візантійських слів [4, с. 145].

Понтійська мова, як і споріднена їй, але ще більш туркоїзована каппадокійська мова, – це свого роду залишковий остаточно відокремлений діалект середньогрецької (візантійської) мови Малої Азії, який не зазнав впливу сучасної димотики, а тому досить архаїзований. Лексика і фонетика понтійської мови багато в чому зберігають ранньовізантійські і навіть класичні античні риси часів давньогрецької колонізації і давньогрецького койне, при цьому морфологія близька середньогрецькій. Архаїзми понтійської, як і каппадокійської, мають головним чином давньоіонічне походження. Помітно іншомовний вплив, на відміну від новогрецької, він має переважно азійський характер (вірменський, грузинський, турецький). При цьому його менш помітно, ніж у каппадокійській мові, де тюркізація призвела до руйнування граматичної структури мови [4, с. 99].

На законському діалекті розмовляють сьогодні тільки в невеликій кількості сіл в Пелопонесі. Він розвивався безпосередньо з лаконійської і, отже, походить від дорійської гілки грецької мови; зробив незначний внесок в елліністичне койне і суттєво відрізняється від усіх його похідних діалектів [4, с. 120].

Південноіталійський, або італотський діалект, охоплює калабрійський і гресо види, ним говорить приблизно 15 сіл в регіонах Калабрія та Апулія. Південноіталійський зберіг сліди еллінських елементів у Південній Італії. Його коріння сягають до дорійських грецьких поселенців зі Спарти і Коринту, які колонізували цей район у 700 р. до н.е. Проте він зазнав значного впливу грецького койне через візантійську грецьку мову колонізаторів, які повторно поширювали грецьку мову в цьому регіоні, починаючи з Юстиніанового завоювання Італії в пізню античність до середньовіччя. Гріко і димотика взаємозрозумілі до певної міри, але перша має деякі загальні характеристики з цаконським діалектом [4, с. 127].

Діалектні групи греків, що мешкають на території Приазов'я, включають румейську мову та урумську з їхніми говірками – це мовні різновиди, які дослідники визначають різними мовами як діалектами або мовами, відповідно, приазовських греків-румев та греків-урумів, що були переселені до Північного Приазов'я з Криму в 1778 році. Румейська та урумська

мови нині – мови етнічні, тобто такі, що не є мовами однієї національної єдності, але мовами, які використовуються певними малочисельними групами людей здебільшого в побутовому спілкуванні. Фактично всі дослідники відзначали, що румейський діалект характеризується наявністю архаїзмів давньогрецької мови, тоді як урумський діалект – великою кількістю тюркізмів, що є результатом етнічної двомовності, яка існувала у греків ще в Криму, до їхнього переселення на територію Приазов'я.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що мовна варіативність новогрецької мови на сучасному етапі розвитку новогрецької мови спричинена такими факторами: простір (пояснює існування географічних, тобто діалектичних, різновидів), соціальна структура (зумовлює функціонування соціолектів та ідіолектів), комунікативна ситуація (класифікує мовні варіації на функціональні чи стилістичні різновиди мови).

Крім того, слід зазначити, що грецькій мові також притаманний фактор часу, розуміючи під ним історичний розвиток мови, який урізноманітнює мовлення (історичні мовні варіації).

Сучасними грецькими діалектами вважаються: єврейсько-грецький, каппадокійський, критський, кіпрський, понтійський, цаконський, південноіталійський, діалектні групи греків, що мешкають на території Приазов'я (румейський та урумський).

Діалектичне різноманіття новогрецької мови, паралельне використання літературних форм поряд з розмовними типами, які здебільшого належать до діалектних варіацій, а також мовне питання, яке впливає на мовну варіативність новогрецької мови, є, безумовно, предметом подальших лінгвістичних досліджень.

Література:

1. Σετάτος Μ. Η λειτουργική εκμετάλλευση της ποικιλίας στη νεοελληνική. Ε.Ε.Φ.Σ.Α.Π.Θ.2 (Περίοδος Β'). Αθήνα, 1992. Σ. 335-381.
2. Δελβερούδη Ρ. Γλώσσα και διάλεκτος. Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα / επιμ. Χριστίδης Α.-Φ., Θεοδωροπούλου Μ. Θεσσαλονίκη, 2001. Σ. 50-54
3. Δελβερούδη Ρ. Γλώσσική ποικιλία. Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα / επιμ. Χριστίδης Α.-Φ., Θεοδωροπούλου Μ. Θεσσαλονίκη, 2001. Σ. 54-58
4. Καμπάκη – Βουγιουκλή Π. Εισαγωγή στη Νεοελληνική διαλεκτολογία (κατά παράδοση). Ξάνθη: Εκδόσεις Σπανίδη, 2008. 225 σ.
5. Χαραλαμπίδης Χ. Νεοελληνικός λόγος: μελέτες για τη γλώσσα, τη λογοτεχνία και το ύφος. Αθήνα: Κ. Τσιβεριώτης, 2001. 397 σ.
6. Ο γλωσσικός χάρτης της Κεντρικής και Βόρειας Ελλάδας κατά την Αρχαιότητα / επιστ. επιμ. Γιαννάκη Γ.Κ. Θεσσαλονίκη, 2015. 222 σ.

Pichakhchy O. Peculiarities of the dialectical variability of the Modern Greek language

Summary. Language options, due to a particular area of use, are determined by different circumstances of communication and are functional or stylistic varieties, or stylistic levels (registers), ie language styles. Linguistic varieties defined by geographical area are called geographical varieties and are as follows: standard, or general, linguistic variations, dialects.

Language varieties defined by social structure and social needs are called social dialects or sociolects.

An idiolect is a speech variety of an individual that is formed within a certain social group to which he belongs,

given his social characteristics, the social networks in which he participates, as well as the place of origin.

The article is devoted to the peculiarities of the dialectal variability of the Modern Greek language. Modern Greek is the official language of Greece and the Republic of Cyprus, which was formed as a result of the historical development of the Greek language on the basis of the dymotyka introduced by the language reform in 1976.

The author explores the principles and criteria by which language for the Greeks is considered normalized, and identifies as a subspecies dialect. The article considers the peculiarities of the dialect language, establishes the differences and similarities with the literary language. It is noted that the dialect norm is created by the tradition of speech life, therefore, is perceived as a natural language change.

The study clarifies the definition of concepts and their relationship of dialect forms, identified their differential features and areas of application. The author cites different views of scholars on the typology of dialects (social, territorial, etc.). Factors influencing the choice of language means of expression and forming the process of communication are also mentioned.

The dialectical diversity of modern Greek, the parallel use of literary forms along with colloquial types, which mostly belong to dialectal variations, as well as the language issue that affects the linguistic variability of Modern Greek, is certainly the subject of further linguistic research.

Key words: linguistic variability, idiolect, sociolect, dialectal variability, dialect, dialects' form.

*Pozdniakov O. V.,**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Country Studies
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

THE USE OF WORD-BUILDING MORPHEMES IN FORMATION OF GERMAN YOUTH VOCABULARY

Summary. The article examines word-building processes by means of suffixes and prefixes in German youth vocabulary. This language subsystem reflects worldview, everyday life, way of thinking, value system, and contacts of a particular social and age group. Young people use verbal means to express their uniqueness and demonstrate separation from other members of the society. Thus, extralingual factors have significant impact on the development of youth vocabulary. In the formation of the analyzed lexical units, the most productive are suffixes, which are used to name people. These lexical units have clearly seen positive or negative connotation. Given that youth vocabulary is a subsystem of the modern German language, there is a parallel with its word-building processes. The suffixes *-er* and *-el* are the most productive in the formation of nouns denoting male people. At the same time, the studied language phenomenon includes words formed by means of suffixes, which are not typical for morphologic structure of lexical units of standard German. The popularity of these word-building morphemes in the vocabulary of the studied language subsystem can be determined by the desire for self-expression among representatives of other social or age groups, the protest against word-building rules of standard German, the try to attract attention of communicative partners, the search for expression of subjective attitude to the environment. In the analyzed vocabulary, prefixation is most productive for formation of verbs. This process is characterized by the use of morphemes, which are typical for word-building of the modern German language in general. The author has singled out the most productive prefixes of verbs in the analyzed material. The use of prefixes in the formation of nouns and adjectives is often aimed to satisfy the young people's need for exaggeration. Young people also show their creativity by changing word-building meanings of prefixes. For example, the prefix *inter-* is used in German youth vocabulary to intensify the meaning of the word. As a rule, this process is accompanied by semantic changes of the root morpheme.

Key words: suffixation, prefixation, semantic changes, productivity, exaggeration, connotation.

Formulation of the problem. Vocabulary of the modern German language is a complex system that consists of various interconnected subsystems. Its structure includes words and phrases created and used by representatives of different professional, ethnic, social, and age groups.

These language subsystems represent traditional sources to enrich the vocabulary of German-speaking community. All of them more or less intensively influence the development of colloquial and literary styles of German, determining main features and trends of this process. They also play an important role in semantic changes of commonly used lexical and phraseological units.

Youth vocabulary is one of the components that form the basic for the modern German language. The given language subsystem is characterized by its formal extraordinariness and a high value of pragmatic use. At the same time, it is closely interconnected with other substandard vocabulary systems.

Youth vocabulary reflects worldview, everyday life, way of thinking, value system, and contacts of a particular social and age group. Conceptual system of the representatives of the given part of German-speaking community differs significantly from the conceptual system of adults. Through language, young people look for ways to express their uniqueness. At the same time, they use verbal means for demonstrating separation from the society and its rules which seem them confusing and hostile.

The above-mentioned factors often play a determining role in the formation of lexical units of German youth vocabulary. Therefore, the article is aimed to find out the peculiarities of word-building processes of German youth vocabulary on the example of suffixation and prefixation models.

Analysis of resent research and publications shows that formation of German youth vocabulary has been studied by a number of scientists for a long period of time. In particular, J.K. Androtsopoulos examines different types of word-building, productive morphemes, as well as functions of word-building in German youth vocabulary [1, p. 79–219]. H. Henne describes the given linguistic phenomenon as a means of communication of a corresponding social and age group [2]. The work of P. Schlobinski P. and H.-Ch. Heins is devoted to empirical study of using of analyzed vocabulary in the activities of various youth styles and subcultures [3]. At the same time, K.V. Kulakova identifies youth vocabulary as dynamic and changeable [4, p. 25], pointing to the influence of modern technologies and networks on its development [4, p. 26–28]. N.V. Shamova and L.N. Ponomarenko study word-formation types of modern German vocabulary and describe their systemic paradigmatic relations [5, p. 177–185].

Scientific novelty of the article is that the connection between using of certain word-building morphemes and extralingual determinants of their productivity has been examined. The study provides for combining the theoretical basis of fundamental works on word-building of German language [6; 7] with the latest approaches in research of youth vocabulary.

The purpose of the article is quantitative and qualitative description of derivatives formed by means of suffixation and prefixation models in German youth vocabulary. Extralingual factors of functioning and development of the analyzed linguistic phenomenon are taken into consideration.

Thus, the subject of research is the formation of German youth vocabulary by means of suffixation and prefixation. The object

of research are words of three main syntactic categories (nouns, verbs, adjectives) chosen from modern dictionaries of German youth vocabulary [8; 9; 10].

Results and discussion. The results of the study have shown that suffixation is a productive way of formation of new lexical units of German youth vocabulary. Being considered as an indicator of lexical generalization [7, p. 74], the given type of word-building morphemes is used by young speakers to emphasize subjective judgement and assessment.

In the formation of the analyzed vocabulary, the most productive are suffixes, which are used to name people (both young and adult ones). In our opinion, this can be explained by a large number of words that belong to this semantic group. For its part, the given factor is determined by the need to show the attitude to the communicative partner and other members of the society as well. Therefore, the above-mentioned lexical units have clearly seen positive or negative connotation. Thus, the verbal self-identification of young people is realized by means of pointing to subjectively highlighted features of the referred person.

Given that youth vocabulary is a subsystem of the modern German language, there is a parallel with its word-building processes. Like in standard German, the suffixes *-er* and *-el* are the most productive in the formation of nouns denoting male people. They are added to the roots of nouns and verbs (*Bringer – alles, was gut oder im Trend ist; Muckel – schweigsame, verschlossene Person*). In the analyzed material, the suffix *-er* is also recorded in its variant *-iker* (*Problemiker – Person, die ständig mit sich bringt*).

The use of the productive suffixes *-loge* and *-us* is characterized by semantic changes of the morpheme, in particular, by metaphorization (*Promillologe – Gewohnheitstrinker; Säufer, Verkehrspolizist; Müllologe – Schwätzer*).

At the same time, German youth vocabulary includes words formed by means of suffixes, which are not typical for morphologic structure of lexical units of standard German. These are the formants *-i* and *-o* (*-iko*). They can be regarded as an alternative to the suffix *-er*. The connotation of the given words shows ironic attitude and helps to emphasize positive or negative features of the referred person (*Draufi – Person, die gerne an der frischen Luft ist; Drinni – Stubenhocker; Anarcho – Anarchist*).

The above-mentioned suffixes can be added to:

- root morphemes of lexical units of colloquial and literary German without changing their basic semantics (*Schrulli – schrullige Person, schwieriger Mensch; Karriero – jugendlicher Karriere-Vorzeigotyp*);
- metaphorized root morphemes of lexical units of colloquial and literary German (*Raffi – Person, die schnell begreift, was Sache ist; Schmacko – attraktiver Junge*);
- root morphemes which are part of subcultural vocabulary (*Grufti – einer, der in der Gruft liegt, (altmodische) Person jenseitsdes 30. Lebensjahres, Okkultist, Satansanbeter; Gollo – Idiot*).

In our opinion, the popularity of these suffixes in the vocabulary of the studied language subsystem can be determined by the following extralingual factors:

- the desire for self-expression among representatives of other social or age groups;
- the protest against word-building rules of standard German;
- the try to attract attention of communicative partners;
- the search for expression of subjective attitude to the environment.

In youth vocabulary, a lot of feminine nouns are created by means of suffixation. In this case, the following word-building morphemes are the most productive:

- e* (*Schlunze – schlampig gekleidete Frau; Depresse – niedergeschlagene weibliche Person*);
- ei* (*Tummerei – Alkohol- oder Drogenrausch; Bräuterei – Anmache, Mädchenjagd*);
- ette* (*Hässlette – unattraktive Person; Mantalette – naives Mädchen*).

The formation of neuter nouns is characterized by the use of the suffix *-chen*. This word-building morpheme is typical for suffixation processes in standard German. Therefore, the features of youth vocabulary as a language subsystem are shown. In the analyzed material, the given formant points to ironic attitude to the referred subject (*Klärchen – Schnaps; Tittchen – korpulenter Junge*).

Suffixation of verbs is characterized by the use of the formant *-eln*. These words mainly have the meaning of action or state. The most productive word-building model is «noun + *-eln*» (*bürsteln – Sex haben; mupfeln – essen*). The word-building model «adjective + *-eln*» is less productive (*dümmeln – dumm daherreden, sich unqualifiziert äußern*).

Two other productive suffixes *-ieren* and *-ern*, which are used to form verbs in German youth vocabulary, reflect a connection of affixation in the given language subsystem to the word-building of colloquial and literary types of German. These suffixes are usually added to metaphorized roots (*diagnostikalisieren – unbeherrscht Alkohol trinken; brettern – sich schnell fortbewegen*).

The most productive and frequent suffix in the formation of adjectives is *-mäßig*. These lexical units mostly express exaggerated assessment of people, things, actions etc. The given suffix can be added to the roots with various semantics and connotation (*granatenmäßig – sehr gut, hervorragend; weltmäßig – toll, super*).

The suffix *-ig* is used to point to similarity, emphasizing a certain component in the semantic structure of the word. The word-building meaning often has negative connotation (*assig – widerlich, abscheulich; prollig – angeberisch*).

The suffixes *-lich*, *-haft*, and *-ös* are used to form adjectives with the meaning of positive or negative description on the basis of metaphorization. On the one hand, they demonstrate language creativity of young people, on the other hand, they have a significant pragmatic effect (*schläpplich – schwächlich, langweilig, fade, schlecht; didihaft – dumm; tubbitös – niedlich*).

The function of prefixation is realized through changing the lexical meaning of the word without changing its syntactic category [7, p. 73]. That creates the preconditions for the use of the given model to form new lexical units of German youth vocabulary.

Young speaker's tendency to exaggerate in evaluating people and things is clearly seen in the use of the prefix *Super-* for the formation of nouns. This affix gives them the meaning of the highest degree of quality (*Superbirne – Person mit hoher Denkinelligenz, Person mit wenig Denkinelligenz; Super-Biene – gut aussehendes Mädchen*).

Overestimation is considered to be a usual practice of young people's communication. That is why, the prefix *Mini-*, which gives nouns the meaning of small size, is less productive in youth vocabulary (*Minipanzer – hässliches Mädchen, fettes Mädchen*).

In the studied vocabulary, prefixation is most productive for formation of verbs. This process is characterized by the use of word-building morphemes, which are typical for the modern German language in general.

Having analyzed lexicographic sources, we have singled out the most productive prefixes of verbs:

- be- (*behumsen – jemanden auf den Arm nehmen, betrügen; bekeimen – jemanden zulabern, vollquatschen; ansprechen*);
- ver- (*verdackeln – etwas verpassen, etwas vergessen; verbimsen, verhinkeln – verprügeln*);
- zer- (*zereiern – lauthals lachen; sich ärgern*);
- ent- (*entschleunigen – etwas langsamer angehen*);
- er- (*ergeiern – sich etwas ergattern, sich etwas (mehr oder weniger legal) beschaffen, betteln*).

In these examples, the «youth» specificity of the formed lexical units is expressed by the root, which is often metaphorized (*bekoffern – jemanden anpumpen; verdröseln – sich hängen lassen, faulenzen*).

The use of prefixes in the formation of adjectives is often aimed to satisfy the young people's need for exaggeration. In this vocabulary, the dominant role is played by two intensifying formants *hyper-* and *super-*, which are popular with the representatives of German-speaking community in general (*hypermatt – sehr matt; superschick – sehr schick*).

However, we consider it necessary to add specific «youth» prefixes, which are also used to change the semantics of adjectives in terms of exaggeration. These formants are not specified as traditional prefixes of adjectives. They are borrowed from other languages and became popular because of their frequent use in mass-media and social networks. As a rule, semantic changes of the root morpheme are not typical for these words. The given prefixes just emphasize a particular feature or assessment, making the message more subjective:

- mega- (*megahart – sehr hart; megastark – sehr stark*);
- giga- (*gigageil – sehr geil; gigadumm – sehr dumm*);
- meta- (*metahart – sehr hart; metatoll – sehr toll*);
- turbo- (*turbo geil – sehr geil; turbostark – sehr stark*);
- ultra- (*ultrakrass – sehr krass; ultrastark – sehr stark*).

Young people also show their creativity by changing word-building meanings of prefixes. For example, the prefix *inter-* is used in German youth vocabulary to intensify the meaning of the word. As a rule, this process is accompanied by semantic changes of the root. Thus, the creativity of young people is reflected in combining semantic transformation of the root and word-building morpheme (*intergalaktisch – sehr gut, toll; intergeil – hervorragend*).

Conclusions. Thus, in German youth vocabulary, affixes are used in some of their word-building meanings. There is a focus on one or more popular meanings. This choice is determined by the social and age peculiarities, worldview, values, activities, which form the core of young people's life.

For example, the tendency to exaggeration is reflected in the productivity of the prefixes *super-*, *hyper-* and *meta-*. The need for specification and subjective assessment is realized through the use of the suffix *-er*. The suffix *-chen* is prefixed to emphasize ironic attitude in the process of denotation. Lack of clear ideas about the characteristics of the environment is expressed in the possibility of comparison by means of the suffix *-mäßig*.

During the study, we have singled out a number of morphemes that are not typical for word-building processes of standard

German. Their productivity in the analyzed material can be regarded as a result of the complex action of social and age factors that determine key features of youth vocabulary, in particular, the need for self-identification, creativity, protest, extraordinariness, exaggeration, and subjective assessment. Some of these suffixes and prefixes are borrowed from other languages and added to roots of German lexical units.

The results of the study can be used for description of word-building models of other subsystems of the modern German language.

References:

1. Androtsopoulos J.K. Deutsche Jugendsprache. Untersuchungen zu ihren Strukturen und Funktionen. Frankfurt am Main : Peter Lang, 1998. 684 S.
2. Henne H. Jugend und ihre Sprache : Darstellung, Materialien, Kritik. Berlin; New York : de Gruyter, 1986. 385 S.
3. Schlobinski P., Heins H.-Ch. Jugendliche und «ihre» Sprache: Sprachregister, Jugendkulturen und Wertesysteme; empirische Studien. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1998. 236 S.
4. Кулакова К.В. Молодежный сленг как отражение современной действительности. Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Филология, педагогика, психология. Калининград, 2019. № 4. С. 23–30.
5. Шамова Н.В., Пономаренко Л.Н. Немецкий молодежный язык: словообразовательные типы суффиксальных существительных и их семантические связи. Научный диалог. 2020. № 5. С. 171–191.
6. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка / А.Н. Зуев, И.Д. Молчанова, Р.З. Мурашов и др.; под рук. М.Д. Степановой. 2-е изд., стереотип. Москва : Русский язык, 2000. 536 с.
7. Степанова М.Д. Словообразование современного немецкого языка / под ред. Т.В. Строевой. 2-е изд., испр. Москва : КомКнига, 2007. 376 с.
8. Duden – Das neue Wörterbuch der Szenesprachen. Duden, 2009. 208 s.
9. PONS 15 Jahre Wörterbuch der Jugendsprache – Sammelband : Das Original – unzensiert [1. Aufl.]. Stuttgart : PONS, 2016. 288 s.
10. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2017. Stuttgart : PONS, 2016. 144 S.

Поздняков О. В. Використання словотворчих морфем в утворенні німецького молодіжного вокабуляру

Анотація. У статті досліджуються процеси словотворення за допомогою суфіксів та префіксів у німецькому молодіжному вокабулярі. Зазначена мовна підсистема відображає світогляд, повсякденне життя, спосіб мислення, систему цінностей та контакти відповідної соціальної та вікової групи. Молоді люди використовують мовні засоби для демонстрації своєї неповторності та відособленості від інших членів суспільства. Отже, позамовні фактори мають значний вплив на розвиток словникового запасу молоді. Під час формування аналізованих лексичних одиниць найбільш продуктивними є суфікси, що використовуються для найменування людей. Ці лексичні одиниці мають чітко помітну позитивну чи негативну конотацію. Враховуючи, що молодіжний вокабуляр є підсистемою сучасної німецької мови, існує паралель із її процесами словотворення. Суфікси *-er* та *-el* є найпродуктивнішими під час утворення іменників, що позначають людей чоловічої статі. Водночас досліджуваний мовний феномен включає слова, утворені за допомогою суфіксів, не притаманних для морфологічної будови лексичних одиниць літературної

німецької мови. Популярність цих словотворчих морфем у вокабулярі досліджуваної мовної підсистеми може бути визначена прагненням до самовираження серед представників інших соціальних чи вікових груп, протестом проти правил словотвору літературної німецької мови, спробою привернути увагу комунікативних партнерів, пошуком вираження суб'єктивного ставлення до навколишнього світу. В аналізованій лексиці префіксація є найпродуктивнішою для утворення дієслів. Цей процес характеризується використанням морфем, типових для словотвору сучасної німецької мови загалом. Автор виокремлює най-

продуктивніші префікси дієслів в аналізованому матеріалі. Використання префіксів під час утворення іменників та прикметників часто спрямоване на задоволення потреби молодих людей у перебільшенні. Молодь також демонструє свою креативність, змінюючи словотвірні значення префіксів. Наприклад, префікс *inter-* використовується в німецькій лексиці для підсилення значення слова. Зазвичай цей процес супроводжується семантичними змінами кореневої морфemi.

Ключові слова: суфіксація, префіксація, семантичні зміни, продуктивність, перебільшення, конотація.

*Поліщук Л. Б.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри слов'янських мов та зарубіжної літератури
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

ТЕРМІНОЛОГІЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК У ТВОРАХ Г. С. СКОВОРОДИ

Анотація. У цій роботі основна увага зосереджена на дослідженні термінології гуманітарних наук, зафіксованої у творах видатного представника української духовної культури Григорія Савича Сковороди.

У лінгвістичній літературі стала загальноновизнаною думка про те, що в основі значення терміна лежить поняття. Інакше кажучи, під час дослідження термінологічної лексики необхідно спиратися на принципи розгляду мовних явищ у нерозривному зв'язку з мисленням, бо мова існує не сама по собі, а як засіб вираження думки.

Упорядкування української термінології будь-якої науки передбачає обґрунтований вибір того чи іншого терміна, коли відоме походження терміна, його первісне значення і наступний розвиток семантики.

Пристаючи до будь-якого наукового дослідження, необхідно чітко визначити зміст поняття, якими доводиться в ньому оперувати. Необхідно встановити зміст поняття «термін», «термінологія».

Методологічною базою дослідження є положення філософії про те, що кожне явище, в тому числі і мову, необхідно розглядати в процесі історичного розвитку.

Поставлена мета і задачі роботи визначили вибір методів і засобів дослідження. Матеріал аналізувався з використанням як історично-порівняльного, так і описового методів (останній полягає у підборі, описі і систематизації мовного матеріалу); контекстуального методу; словотворчого аналізу; залучався етимологічний аналіз, який допомагає глибше зрозуміти семантичний розвиток слів, визначити джерело запозичення досліджуваної лексики; використовувались також елементи компонентного аналізу семантичних структур. Частково використовується статистичний і порівняльний методи, оскільки матеріал вивчається в двох аспектах: діахронічному та синхронічному.

Щоб дослідження української термінології мало науковий характер, необхідно розглянути не тільки сучасний стан, а й процес її формування та зв'язок із становищем української мови на різних етапах її розвитку, у зв'язку з розвитком освіти в Україні.

Ключові слова: гуманітарні науки, термінологія, філософські погляди, термін, лексика, терміносистема.

Постановка проблеми. Сучасна українська літературна мова є однією з найрозвиненіших мов світу. Багатство її лексичних засобів дає можливість виразити найрізноманітніші і найскладніші поняття науки і техніки, мистецтва і культури, політики і господарської діяльності людини.

Лексика будь-якої галузі науки представляє собою не довільну сукупність окремих термінів, а окрему систему, яка є частиною літературної мови, яка підлягає тим самим процесам, що і словниковий склад загалом.

Останнім часом зріс інтерес лінгвістів до питань термінології, зокрема наукової, адже це «проблема не тільки національна, але й інтернаціональна» [1, с. 163].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення терміносистеми різних галузей української науки досліджується в роботах Д.П. Кирика (філософія), А.М. Крейтор (математика), Н.А. Москаленко (граматика), Т.І. Панько (політична економіка), О.А. Сербінської (юриспруденція), П.П. Чучки (географія). Окремі питання, пов'язані з формуванням і розвитком української наукової термінології, тією чи іншою мірою порушуються в роботах російських мовознавців Є.Е. Биржакової, Н.В. Боганової, Л.А. Войнової, В.В. Заскової, Л.Л. Кутіної, Н.В. Леонової, Л.А. Марченкової та інших. Розгляду наукової термінології, використаної мислителями минулого, присвячені роботи С.М. Бурдіна, Д.П. Кирика, Н.А. Кондрашова, Г.М. Наснко.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю вивчення історії формування і розвитку української гуманітарної термінології, а також необхідністю мовного аналізу творчого доробку Г.С. Сковороди. Хоча його мова і привертала в різні періоди увагу мовознавців (Д.І. Багалій, І.К. Білодід, Г.М. Гнатюк, Є.М. Кудрицький, Л.П. Гнатюк), термінологічна лексика не була предметом спеціального розгляду.

Мета дослідження. На основі вивчення гуманітарної термінології, яку використовує мислитель, встановити місце автора в історії розвитку наукової термінології в Україні.

Завдання дослідження визначаються поставленою метою і полягають в наступному: розглянути термінологію гуманітарних наук, яку використовує Г.С. Сковорода; описати цю лексику з погляду її походження; за можливості встановити історію входження запозичених термінів в українську мову.

Об'єкт дослідження – відомі в наш час вірші, байки, діалоги, притчі, трактати, листи відомого українського мислителя Григорія Савича Сковороди. **Предмет** дослідження – наукова термінологія мислителя.

Виклад основного матеріалу. Терміном називається слово чи словосполучення, що виражає спеціальні поняття якоїсь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя [2, с. 512]. Термінологія – це сукупність термінів якоїсь галузі науки, техніки, мистецтва тощо [2, с. 513].

Найбільш повно в творах Г.С. Сковороди представлена філософська термінологія, яка, на відміну від термінології інших наук, значною мірою створена самим письменником як відображення його світогляду.

Філософську термінологію письменника необхідно розглядати в контексті його філософської концепції. Увірававши в себе

найкращі ідеї діячів минулого, а також орієнтуючись на попередні досягнення сучасної йому науки, Сковорода створив власну теорію «трьох світів» і «двох натур», яка відіграла велику роль у розвитку вітчизняної філософії, зокрема в становленні й еволюції її термінології. «Сковороду часто називали «філософом без системи». Твори Сковороди робили на декого з дослідників вражіння непрохідного лісу, де лише тут та там зустрічаємо живі оази... Вина цьому – не лише нездібність декого з дослідників розуміти спекулятивну глибину думки Сковороди, а й той дивовижний факт, що в творах Сковороди дійсно часто-густо зустрічаємо протилежні твердження про одне й те саме» [3, с. 30].

Свої філософські погляди Григорій Савич виклав в основному в трактатах «Наркіс», «Начальная дверь ко христіанскому добронравію», «Диалог, или разглагол о древнем мір», «Разговор п'яти путников о истинном щасті в жизни», «Кольцо», «Алфавіт, или буквар мира», «Жена Лотова» і «Потоп зміин». Природньо, що саме в цих творах зосереджена його філософська термінологія.

Філософські твори Сковороди написані у II половині XVIII століття. У цей час існувало два види української літературної мови: слов'яноноруська мова і книжна мова. Автор не дотримувався якогось одного виду української літературної мови. Його твори написані мовою, що являє собою поєднання двох літературних мов із значною перевагою елементів слов'яноноруської мови. Останнє не могло не позначитися на лексичному складі філософської термінології мислителя.

Уявлення про філософську термінологію може дати такий уривок з його твору «Начальная дверь ко христіанскому добронравію»: «Весь мір состоит из двух натур: одна – *видимая*, другая – *невидимая*. *Видимая* натура называется *тварь*, а *невидимая* – *бог*. Сія *невидимая* натура, или *бог*, всю *тварь* пронизывает и содержит; вездѣ всегда был, есть и будет. Напримѣр, тѣло *человѣческое* видно, но *пронизающий* и *содержащий* оно ум не *виден*. По сей причинѣ у древних *бог* назывался ум *всемирный*. Ему ж у них были разные имена, напримѣр: *натура*, *бытіе верей*, *вѣчность*, *время*, *судьба*, *необходимость*, *формуна* и проч...

А у християн знатнѣйшія імена слѣдующія: *дух*, *господь*, *царь*, *отец*, *ум*, *истина*. Послѣднія два імена кажуться свойственнѣ протчи, потому что умовся есть *невеществен*, а *истинна* вѣчным своим пребываніем совѣм противна непостоянному *веществу*. Да и тепер и в нѣкоторой *землѣ* называется *бог* иштен. Что касается до *видимой* *натуры*, то ей также не одно имя, напримѣр: *вещество*, или *матерія*, *земля*, *плоть*, *тѣнь* и проч.» [4, 415].

Уже з цього видно, що філософські терміни Сковороди є дуже своєрідними. Деякі слова, що виступають у творах українського мислителя як терміни (*плоть*, *земля*, *тварь*, *тѣнь* та ін.), вжиті не в звичайному для них значенні. Семантику таких слів-термінів можна визначити лише шляхом розкриття змісту понять, що виражаються цими термінами. Тому під час вивчення реального значення того чи іншого філософського терміна Сковороди не можна обійтися без аналізу змісту позначуваного ним поняття.

Під час встановлення змісту філософських термінів у працях філософа враховуються також їх семантичні зв'язки з іншими термінами, значення яких уже відоме.

Найбільш вживаними в працях Григорія Савича є такі терміни: *безконечность*, *безначальность*, *библиа*, *вещество*, *видимость*,

время, *вселенная*, *вѣчность*, *движение*, *дух*, *единое*, *единство*, *эмблема*, *естество божіе*, *естество вещественное*, *естество вѣчное*, *естество тлѣнное*, *закон*, *идея*, *идол*, *истина*, *конец*, *лжа*, *мир великий*, *мир невидный*, *мир обывательный*, *мир перво-родный*, *мир символический*, *мир частный*, *мысль*, *натура*, *натура божественна*, *натура вѣчная*, *натура господственная*, *натура тлѣсная*, *натура тлѣнная*, *начало*, *невидимость*, *нѣчтость*, *ничто*, *образ*, *основание*, *покой*, *понятие*, *практика*, *природа*, *причина*, *пространство*, *символ*, *стихія*, *существо*, *тварь*, *тождество*, *фігура*, *філософія*, *філософ*, *форма*.

Більшість цих термінів вживається у тому значенні, яке вони мали у творах інших філософів. Але такі терміни, як *библиа*, *бог*, *эмблема*, *идол*, *ипостась*, *серце*, *символ*, *тварь* та інші, мали відмінне значення від того, яке вкладали у ці слова сучасники Сковороди. Ці і подібні до них слова-терміни у творах автора, крім термінологічного, мають ще й загальноприйняте на той час значення. Коли такі слова мислитель вживає у звичайному для них значенні, тоді вони не виступають як філософські терміни.

Слово *библиа* Сковорода вживав не в значенні «святе письмо», а називав ним один з трьох світів, на які філософ ділив усе існуюче. Перший світ *мир обительный*, *всесвіт*, другий – *мікрокосм*, *людина*, третій – *библиа*, *світ символів*. «Суть же три *мыры*. Первый есть *всеобщий* и *мир обительный*, гдѣ все рожденное обитает. Сей составлен из бесчисленных *мыр* – *мыров* и есть *великий мир*. Другія два суть *частный* и *малый мыры*. Первый *мыкрокосм*, сирѣчь – *мырик*, *мирок* или *человѣк*. Второй *мир* – *символический*, сирѣчь *библиа*. А как сонце есть глава *мира*, тога не дивно, что *человѣк* назван *мікрокосмос* сирѣчь – *маленький мир*. А *библиа* есть *символический мир*, затѣм что в ней собраны *небесных*, *земных* и *преисподных* *тварей* *фігуры*, дабы они были *монументами*, *ведущими* *мысль* нашу *впонятія* *вѣчных* *натуры*, *утаенных* в *тлѣнной* так, как *рисунок* в *красках* *своих*» [4, с. 536].

У такому ж своєрідному значенні Сковорода вживав слово *бог*. *Бог* у нього – це не уособлений творець *всесвіту*, а якась *верховна* *сутність*, що керує *світом* і стоїть над ним, *богом* *філософ* називає «*невидимую* *натуру*»: «Весь *мир* состоит из двух *натур*: одна *видимая*, другая *невидимая* – *бог*. Сія *невидимая* *натура*, или *бог*, всю *тварь* прощает и содержит, вездѣ и всегда был и есть и будет» [4, с. 57].

Бога, тобто *невидимую* *натуру*, мислитель розглядав як *першопричину* *всього* *існуючого* і *причину* *самого* *себе*: «Он (*бог*) сам есть оно *блаженство*, *безвиновное* *начало*, *безначальная* *вина* (термін *вина* вживається у творах паралельно з терміном *причина*), в коей і от коей *все*, а она сама от самой себе и всегда с собой есть и будет. Посему и *вічна*, *всегда* и *повсему* *одно* и *однаковая*, *разумевшаяся* и *содержащая*. Сія *высочайшая* *вина* *всеобщим* *именем* *именуется* *бог*, *свойственного* *имени* *ей* *нет*» [4, с. 259].

У творі «Разговор п'яти путников» Сковорода називає *бога* просто *натурою*: «В *библии* *бог* *именуется*: *огнем*, *водою*, *вітром*, *жельзом*, *каменем* и *пртчими* *безчисленными* *именами*. Для *чего* ж *его* не *назвать* *натурою*? Что ж до *моего* *мнѣния* *подлежит* – *нельзя* *ссыкать* *важне* и *богу* *приличнѣ* *имени*, *как* *сіе*» [4, с. 213].

Одночасно автор пояснює, що *натура* означає не тільки *все* *те*, що *народжується*, тобто *все* *речовинне*, *матеріальне*, але й *ту* *силу*, яка *називається* *богом* і *дає* *початок* *всьому* *матеріальному*:

«Для чего жь всю твар заключающим именем, то есть *натурою*, не назвать того, к коем весь мир с рождениями своими, как прекрасное, цвѣтущее дерево в зернь своем и остуда ж является? Сверх того, слово *сія* – *натура* не всякое рождаемое и применяемое существо значит но и тайную економію той силы, которая вездѣ имѣет свой центр. Кто яко то бог» [4, с. 213].

У працях термін *бог* виступає у різних значеннях, і всі вони відмінні від тих значень, які в нього вкладали його сучасники.

До того ж цей термін у творах українського мислителя має багато назв, а саме: *бытіе вещей, вѣчность, господь, дух, закон, истина, конец, натура, натура невидимая, начало, начинание, необходимость, отец, свѣт, судьба, ум всемирный, форма, фортуна, царь*, хоч у значенні наведених термінів є певні відмінності. Вони виступають як контекстуальні синоніми: «По сей причинѣ у древних *бог* назывался *ум всемирный*. Ему же у них были разные імена, наприклад: *натура, бытіе вещей, вѣчность, время, судьба, необходимость, форма* и проч. А у християн знатнѣйшія имена следующие: *дух, господь, царь, отец, ум, истина*» [4, с. 16].

«Дух и бог все одно есть» [4, с. 40]; «А что ж есть *бог*, если не вѣчная глава и тайный *закон* в тварах» [4, с. 318]; «*Начало, конец* есть то же, что *бог* или *вѣчность*» [4, с. 379]; «*Бог, начало, вѣчность, свѣт* есть то же» [5, с. 542].

Термін *ипостась* у творах Григорія Савича має значення «невидимая сутність речей», «невидимая основа речей»: «...вижу в семцѣлос мирѣ два мира, един мир составляющія: *мир видный и невидный*, живой и мертвый, цѣлый и сокрушаемый. Сей риза, а тот тѣло, яй – тѣнь, а тот – древо, сей вещество, а тот *ипостась* сирѣчь основанія, содержащее вещественную грязь так, как рисунок содержит свою краску» [4, с. 381–382]; «Вѣчность вездѣ есть и негдѣ ея нет, тѣм что невидна, закрывая свою *ипостась*» [5, с. 550].

Термін *образ* Сковорода вживає у трьох значеннях: 1) «зображення предмета, яке передає прихований у цьому предметі зміст»; 2) «зовнішній вигляд самого предмета»; 3) «внутрішня нематеріальна сутність предмета, що ховається за його матеріальною оболонкою», «ідея».

У першому значенні термін «образ» вживається у творі «Кольцо»: «...древні мудрецы имѣли свой язык особенный, они изображали мысли свои *образами*, будто словами. *Образа* тѣ были фигуры небесных и земных тварей, наприклад, сонце означало истину, кольцо или змій, в кольцо свитый – вѣчность... Были и вымышленные *образа*, наприклад, сфинкс, сирена, феникс, змій семиглавый и прочая» [4, с. 274], у цьому значенні замість слова *образ* часто вживається терміни *идол, фигура*: «*Идол, фигура, образ* есть то же» [4, с. 383].

З першим значенням слова *образ* (зображення предмета, яке передає прихований у цьому предметі зміст) у творах автора тісно пов'язані значення термінів *эмблема, символ*.

Эмблемою філософ називає «образ, заключающий в себѣ тайну» [4, с. 274], а *символ* – «сполучення кількох емблем в одно ціле» [4, с. 387]. «Символ являє собою безпосередньо наявне або дане для споглядання зовнішнє існування, яке Не бере таким, яким воно безпосередньо існує заради самого себе, і повинно розумітися в більш широкому і загальному сенсі. Тому в символі ми повинні відразу ж розрізняти дві сторони: по-перше, зміст і, по-друге, вираз цього сенсу. Перший є уявлення або предмет байдуже якого змісту, а друге є чуттєве існування або образ будь-якого роду» [6, с. 14].

У другому значенні («зовнішній вигляд предмета») *образ* вживається як синонім до терміна «видимость»: «Всякая *видимость* есть *образ*, а каждый *образ* есть *плоть, сѣнь, идол и ничто*» [4, с. 285].

Третє значення терміна *образ* («ідея») виразно виступає у трактаті «Потоп зміин». У цьому творі для розкриття значення слова *образ* Сковорода використовує таке, як він пише, «подобіє». «Ах, не називай фарбу образом. Вона лиш тінь в образі, а сила й серце є малюнок, тобто не матеріальна думка і тасмні начерки, до яких фарба то пристає, то відстає так, як тінь, до своєї яблуні, і фарба є наче *плоть*, а малюнок – як кість у тілі. Через це той, хто не розуміє малюнка, не накладе фарбу. Це старший розуміє і сміється. Справжні образи ще перед своєю появою на стіні завжди були в розумі художника. Вони не народилися й не загинуть. А фарби, то приліпившись до них, показують їх у речовинному виді, то, відійшовши від них, прибирають із виду образ їх, але не відбирають вічного їхнього буття так, як зникаюча тінь від яблуні не руйнує яблуні» [7, с. 143].

В окремих трактатах Сковорода слово *сердце* також має термінологічне значення – воно вживається як синонім до слова *мысль*: «А посему то она часто и *сердцем* называется» [5, с. 34]; «...чѣловѣком есть не вѣшняя, или крайняя его *плоть*, как народ рассуждает, но глубокое *сердце* или *мысль* его» [5, с. 35].

Терміном *тварь* Григорій Савич позначає «видимую натуру», «світ речей», «все матеріальне»: «Весь мир состоит из двух натур: одна видимая, другая невидимая. *Видимая натура* называется *тварь*, а невидимая – бог» [4, с. 147].

Як рівнозначні до слова *тварь* Сковорода наводить терміни *вещество, грязь, земля, матерія, плоть, стихія, сѣнь, тѣнь*. До речі, ці терміни у творах автора виступають як синоніми не тільки до слова *тварь*, а й до слова *матерія*.

У творах українського мислителя своєрідне значення мають не тільки терміни *библия, бог, образ, сердце, тварь, грязь, плоть, сѣнь, тѣнь* та інші, що виступають як філософські терміни лише у цього автора, а й такі терміни, як *вѣчность, видимость* і *невидимость, истина* і *лжа, нѣчтось* і *ничто, начало*, вживання яких у властивому їм значенні було закріплене тривалою традицією у філософських творах попередників Сковорода.

Терміном *вѣчность* філософ позначав те, що не мало ні початку, ні кінця, бо, на його думку, нічого не могло бути ні до *вѣчности*, ні після неї, *вѣчность* сама є одночасно початком і кінцем всього існуючого: «*Начало и конец* есть то же, что *бог*, или *вѣчность*. Ничего нѣт ни прежде ея, ни после ея. *Начало и конец* есть то же» [4, с. 379]. *Вѣчность* Сковорода ототожнював то з *богом*, то з *невидимою натурою*, то з *истиною*, то з *ідеєю*. Мандрівний філософ вважав, що *вѣчность* протилежна матеріальному «тілньому», її не можна сприймати за допомогою органів чуття, вона невидима.

У системі філософських термінів одне з центральних місць займають дуже близькі за своїм значенням термінологічні пари – *натура видимая* і *натура невидимая, матерія* і *форма*. Правильне пояснення семантики цих термінів має важливе значення як для розуміння всієї системи філософських термінів мислителя, так і для правильної оцінки його світогляду. «Використання ідей символізму у філософії Г. Сковорода підтвердило велике методологічне значення символізації для гуманітарних наук протягом всього історичного розвитку, адже символічні образи в процесі пізнавального пошуку інтегруються в раціональні поняття і категорії, у яких вони не зникають, а навпаки, залишаються підґрунтям пізнання істини» [8, с. 276].

Все існуюче Скворода ділив на *натуру видимую* і *натуру невидимую*. *Видимая натура* – це світ речей, або, за термінологією автора, *тварь, вещество, матерія, видимость*, а *невидимая натура* – це матеріальна основа речей, *бог, дух, идея, невидимость*.

Терміни *натура видимая* і *натура невидимая* мають великі ряди синонімів. Так, паралельно з терміном *натура видимая* Григорій Скворода вживав терміни *натура тлѣнная, натура тлѣсная, естетство вещественное, естетство глиняное, естетство тлѣнное, природа низшая, природа тлѣсная, мир видный, мир временный*, а синоніми до терміна *натура невидимая* виступали терміни *натура блаженная, натура господственная, естетство божественное, естетство божіе, естетство вѣчное, естетство господственное, природа вѣчная, природа господственная, природа главная, мир невидный, мир первородный*. Частина цих термінів є термінами тільки у філософії Г.С. Сквороди в силу вкладеного в них змісту.

Крім філософської термінології, у творах філософа зафіксована філологічна термінологія. Лінгвістика у мислителя представлена термінами *нарѣчіе, ортографія, слово, язык*, значення яких уже закріпилися в процесі їх функціонування. Наприклад, термін *слово* автор використовує з посиланням на походження того чи іншого слова, що вже мало традиції в українській мові, інколи проводить паралелі в різних мовах. Подібна лінгвістична робота була можлива завдяки виключній обізнаності філософа, його знання багатьох мов, у тому числі грецької, латинської, старослов'янської, польської.

Літературознавча термінологія, представлена в творах, відображає ступінь сформованості терміносистеми цієї галузі науки у XVIII столітті. Літературні жанри репрезентовані термінами *басня, комедія, ода, пословица, притча, пѣсня, сентенція, сказка, стіх*.

У той час не існувало чіткого розмежування таких понять, як *басня, пословица, поговорка*. Цим можна пояснити і відсутність точних термінів для їх позначення. Наприклад, традиційно полісемічним є слово *притча*. Воно використовується, по-перше, для позначення повчальних творів алегоричного змісту, тобто як синонім до *басня*; по-друге, в значенні *пословиць*; по-третє – *поговорок*. Також у працях Г.С. Сквороди відображені окремі терміни історії, психології, юриспруденції: *истина, историк, историчный, симпатія, антипатія (антипатія), меланхолік, юрист, юриспруденція*.

Висновки. У творах філософа зафіксована значна кількість термінів на позначення наукових понять різних галузей знань: філософії, етики, історії, філології, психології, юриспруденції, астрономії, географії, фізики, хімії, математики. Термінологіка цих наук органічно входить у мову письменника, відображаючи спосіб і особливості його мислення.

Найбільш повно представлена філософська термінологія, яка значною мірою створена самим мислителем як відображення його світогляду. У ній і вже в існуючій термінології інших наук можна виділити загальні недоліки:

– наявність великої кількості синонімів для позначення одного й того ж поняття;

– полісемія окремих термінів.

Загалом проаналізовані лексеми без істотних структурно-семантичних змін через епоху XVIII століття дійшли до теперішнього часу. Багато із розглянутих лексичних одиниць увійшли в активний склад сучасної лексики. Виражаючи життєво важливі і широко відомі поняття, вони є надбанням словникового фонду загальнонародної мови.

На основі аналізу термінології гуманітарних наук у проаналізованих творах ми дійшли висновку, що сучасні найменування понять ведуть свій початок ще з творчості Григорія Савича Сквороди.

Література:

1. Блохин Д. Дослідження спадщини Г. Сквороди українськими діаспорними вченими. Архівні матеріали. *Збірник наукових праць: філологія, філософія, педагогіка «Переяславські Сквородинівські студії»*. Ніжин: Вид. Лисенко М. Москва, 2017. Вип. 4. С. 160–167.
2. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. / уклад.: Василь Яременко, Оксана Сліпушко. Київ: Аконті, 1999. Т. 1–4.
3. Чижевський Д. Філософія Г.С. Сквороди. Харків, 2004. 272 с.
4. Скворода Г.С. Повне зібрання творів: у 2 т. Київ: Наукова думка, 1973. Т. 1. 531 с.
5. Скворода Г.С. Повне зібрання творів: у 2 т. Київ: Наукова думка, 1973. Т. 2. 574 с.
6. Веґера О. Вчення Г. Сквороди про самопізнання. Григорій Скворода в українській і світовій культурі: зб. матеріал. II студ. Сквородинівських читань, приуроч. 285 роковинам від дня народження укр. Першорозума, 35-й річниці створення літерат.-меморіал. музею Г. С. Сквороди та Міжнарод. Дню філософії, (9 листопада 2007 р.). Сквородинівка, 2007. С. 18–20.
7. Скворода Григорій. Твори: У 2 т. / Григорій Скворода Київ: ТОВ «Видавництво «Обереги», 2005. 2-е вид., виправ. Т. 2. 480 с.
8. Столярова Г. Сповідь перед листами Григорія Сквороди. *Збірник наукових праць: філологія, філософія, педагогіка «Переяславські Сквородинівські студії»*. Ніжин: Вид. Лисенко М. М., 2017. Вип. 4. С. 275–278.

Polishchuk L. The terminology of the humanities in the works of G. S. Skovoroda

Summary. This paper focuses on the study of the terminology of the humanities, fixed in the works of a prominent representative of the Ukrainian spiritual culture Hryhoriy Savych Skovoroda.

It has become generally accepted, that the basic meaning of the term is based on the notion in the linguistic literature. In other words, the study of terminological vocabulary must be based on the principles of consideration of linguistic phenomena in inseparable connection with thinking, because language exists as a means of expression.

The ordering of the Ukrainian terminology of any science provides a reasonable choice of term, when the origin of the term, its initial meaning and the subsequent development of semantics are known.

Starting any scientific research, it is necessary to define the meaning of the concept clearly, to establish the meaning of the notion "term", "terminology".

The methodological basis of the study is the position of philosophy that every phenomenon, including language, must be considered in the process of historical development.

The purpose and objectives of the work determined the choice of research methods and techniques. The material was analyzed using both historical-comparative and descriptive methods (last is the selection, description and systematization of language material); contextual method; the elements of word-formation analysis are included; an etymological analysis was involved, which helps to understand better the semantic development of words, to determine the source of borrowing the studied token; elements of component analysis of semantic structures were also used. Statistical and comparative methods are partially used, as the material is studied in two aspects: diachronic and synchronous.

It is necessary to consider not only the current state of the research of Ukrainian terminology, but also the process of its formation and connection with the situation of the Ukrainian language at different stages of its development, in connection with the development of education in Ukraine.

Key words: humanities, terminology, philosophical views, term, vocabulary, term system.

Прутчикова В. В.,

*orcid.org/0000-0001-8123-1377*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри перекладу та іноземних мов
Національної металургійної академії України

АКСІОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ НІМЕЦЬКИХ ПАРЕМІЙ ЯК СКЛАДНИК ПРАГМАТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Анотація. Мета статті – дослідити участь аксіологічного значення німецьких паремій в актуалізації прагматичної функції в аспекті емоційно-оціночних і міжособистісних установок учасників комунікації.

Зазначено, що аксіологічність є конститутивною характеристикою паремій, які у мовному фонді відрізняються своєю семантичною і комунікативною двоплановістю, автосемантиєю, усталеним комунікативно-прагматичним потенціалом, що визначає їх актуалізацію.

Визначено, що в актуальній конситуації паремії пристосовуються до основної комунікативно-прагматичної направленості і набувають релевантного прагматичного значення, не втрачаючи свого базового прагматичного значення – дидактичного, яке корелює з основною для паремії особливістю – її здатністю давати оцінку усьому, що відбувається, з точки зору соціуму, який є імпліцитним «автором» паремії. Конситуативне значення паремії створюється кожного разу як результат нової особистісно-комунікативної орієнтації.

Встановлено, що суб'єктом оцінювання паремій є імпліцитний необмежений соціум, об'єктом оцінювання – типова мовленнєва паремійна ситуація, і «моментом відліку» – оціночні стереотипи соціуму. Семантична двоплановість паремій мотивує два види оцінки: узуальну (поза конситуацією) і конситуативну (в конситуації). Оцінка подій, дій, осіб тощо актуалізується залежно від розподілу соціальних ролей і намірів учасників комунікації і генерує певний мовленнєвий вплив на адресата через схвалення або осудження стану речей як пораду, настанову, рекомендацію тощо.

Зроблено висновок про те, що аксіологічне значення паремій є базовим складником їхньої прагматичної функції, потенціоє суб'єктивне емоційно-оціночне ставлення комунікантів до ситуації через образність, соціально-оціночну умотивованість, раціонально-оціночну інтерпретацію дійсності, функціонально-діяльнісну орієнтацію, когнітивність за метою, асоціативно-субституційний характер. До лексичного фонду мови паремії входять як «прагматичні заготовки» з соціально-оціночною орієнтацією.

Ключові слова: паремія, прагматичне значення, аксіологічне значення, мовленнєвий акт, паремійна ситуація, мовленнєвий вплив.

Постановка проблеми. Прагматичний аспект мовних і мовленнєвих одиниць активно досліджується у тісному зв'язку з напрямками лінгвістики, орієнтованими на людину та її діяльність, зокрема, з такими, як теорія мовленнєвого акту, теорія референції, теорія мовленнєвої діяльності, когнітивної і дискурсивної лінгвістики тощо.

Прагматика охоплює коло питань, які стосуються конкретних умов і правил вербального спілкування, контексту, особливостей взаємовідносин комунікантів, їхніх цілей, норм і правил спілкування, мовних засобів, якими вони користуються для досягнення своїх цілей. «Прагматика є загальною функціональною перспективою будь-якого аспекту мови, тобто підхід до мови, який враховує весь комплекс її когнітивного, соціального і культурного функціонування у житті людей» [1, с. 13].

Актуальність дослідження комунікативно-прагматичного потенціалу німецьких паремій, зокрема їх аксіологічного складника, визначається все зростаючим інтересом до ритуальних, сакральних текстів, ідіом і паремій як свого роду «згорнутих текстів», у яких зберіглось універсальне концептуальне уявлення про світ, соціум і конвенціональні форми комунікації, які відображають етнічні особливості мовленнєвої поведінки тієї чи іншої мовної спільноти і можуть слугувати взірцем для моделювання комунікативних процесів.

Метою статті є дослідження участі аксіологічного значення німецьких паремій в актуалізації їхньої прагматичної функції в аспекті емоційно-оціночних і міжособових установок учасників комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Структура і семантика фразеологізмів, до яких належать і паремії, забезпечують високі комунікативно-прагматичні потенції цих одиниць [2, с. 90–91], оскільки «паремії і фразеологізми об'єднують ознаки відтворюваності, усталеності, культурної маркованості, а також високий рівень кумулятивності і трансляторності» [3, с. 645]. Це знайшло переконливе підтвердження у цілій низці досліджень [див. огляд: 4]. Як відзначає Г.Д. Сидоркіна [5, с. 11], не дивлячись на те, що фразеологія досліджувалась «вздовж і впоперек» (В.Н. Телия) – з боку семантики, етимології, синтаксису, ступеню умотивованості і тощо, залишається обширна лакуна в сфері прагматики віднесених до неї одиниць, пов'язаних з питаннями їх впливу на *поведінково-ментальні стереотипи носіїв мови* (курсив наш. – В. П.). Деякі форми фразеологізмів (а саме паремії типу прислів'їв і приказок) є кристалізованими реалізаціями саме мовленнєвих дій на кшталт перестороги, заохочення, підбадьорювання тощо. Прислів'я і приказки є майже ідеальним об'єктом для виявлення арсеналу особливо затребуваних у комунікації мовленнєвих дій (внаслідок чого вони і набули стандартизованого мовного вираження).

Як відомо, «розуміння того, що мовці говорять буквально, потребує залучення семантичної інформації, тоді як розуміння того, на що мовці натякають у контексті, потребує прагматичної інформації, яка доступна трудніше, ніж семантичне знання»

[6, с. 459]. Комунікативно-прагматичні властивості висловлювання проявляються у мовленнєвому акті (МА), який вважається мінімальною одиницею дискурсу, як «мовленнєва взаємодія мовця і слухача заради досягнення певних перлокутивних цілей мовця шляхом конструювання ними дискурсивного значення в ході спілкування» [7, с. 5].

Виклад основного матеріалу. Під комунікативно-прагматичним аспектом вивчення паремій ми розуміємо дослідження їхнього комунікативно-прагматичного потенціалу як «готових висловлювань» поза контекстом, а також його реалізацію як мовленнєвого акту в дискурсі з метою підтримки комунікативної інтенції учасників комунікації, оскільки, з одного боку, паремія, як і усяке інше висловлювання, здатна здійснювати вплив на адресата, на його думки, емоції, поступки, а з іншого боку, вона, на відміну від вільних висловлювань, має для цього цілу низку додаткових засобів вираження.

Паремійний мовленнєвий акт (ПМА) передбачає не тільки передачу певних відомостей, знань, але й має впливати таким чином на адресата, щоб отримати бажаний результат у вигляді певних дій, реакцій, розуміння предмету комунікації, згоду або незгоду, здійснення або планування дій тощо.

Характеризуючи особливості паремій, слід мати на увазі два моменти: по-перше, паремію можна розглядати як узуальну одиницю мовного і мовленнєвого фонду, яка відрізняється своєю семантичною і комунікативною двоплановістю і автосемантиєю, з історично сформованим комунікативно-прагматичним потенціалом, по-друге, як актуальну мовленнєву одиницю в конкретному дискурсивному вживанні, коли цей потенціал актуалізується.

Паремії як узуальні мовленнєві формації зберігаються у «фонді знань» комунікантів і словарному фонді як висловлювання, які, окрім свого власного значення, що випливає зі змісту самого висловлювання, мають деякий додатковий смисл, який детермінований лінгвістичними і екстралінгвістичними чинниками. У лінгвістичній практиці прийнято відносити такі висловлювання до групи непрямих висловлювань. Непрямі висловлювання відрізняються тим, що здатні викликати певне враження (ефект), що не впливає безпосередньо з семантики висловлювання, тобто воно не відповідає прямому значенню висловлювання, а «мовець може за допомогою деякого висловлювання виражати не тільки те, що воно безпосередньо означає, але і щось інше» [8, с. 195]. У таких висловлюваннях прийнято розрізняти власне і прагматичне значення. Їхнє власне значення випливає з загальномовного значення компонентів висловлювання, а прагматичне значення визначається його функціональною спрямованістю. Перше називають ще прямим, безпосереднім, семантичним, описовим, а друге – непрямим, або прагматичною функцією. Наприклад, у паремії: *Lügen haben kurze Beine* її пряме значення: *У брехні ноги короткі*, а прагматичне значення: виражає повчання – живи чесно, не бреш. Прагматичне значення паремії може сприйматися тільки завдяки наявності прямого значення і тільки в синергії з ним. Живи чесно, не бреш, оскільки всім відомо, що у брехні ноги короткі (на брехні далеко не заїдеш).

На думку Т.М. Ніколасової, у таких висловлюваннях «комунікативна установка, те, заради чого робиться повідомлення (прагматична функція – В. П.), маскується під пресупозицію, під суспільний фонд уявлень, тоді як формально, що стверджується ілокутивно полегшено і змістовно спрощено» [9, с. 157].

Прагматичне значення паремій закріплено в так званому суспільному фонді уявлень як повчальний характер, морально-дидактична спрямованість. Під час включення паремій у дискурс вони пристосовуються до основної комунікативно-прагматичної функції, набувають свого релевантного прагматичного значення, не втрачаючи свого базового прагматичного значення – *дидактичного*, яке пов'язане з основною і визначальною для паремії властивістю – її здатністю давати оцінку усьому, що відбувається у зовнішньому світі з точки зору соціуму, який виступає імпліцитним «автором» паремії. Паремії можна віднести до так званих аксіологічних, або оціночних, висловлювань [10, с. 22]. За визначенням О.А. Івіна, це висловлювання про те, що людина вважає цінним, а що поганим і байдужим; вони виражають впевненість людей у тому, що є добро і що є зло [11, с. 85].

Оцінка як така завжди є результатом ціннісного підходу до дійсності, вона об'єктивується в мові у вигляді оціночного значення, що належить виключно внутрішньому світу людини. «Будь-яке оцінювання пов'язано, як відомо, з двома процесами: з порівнюванням об'єктів один з одним і їх співвіднесенням з нормативними уявленнями, наявними в картині світу соціуму і кожного індивіду» [12, с. 72]. Вищий ступінь оцінювання мають судження, що відображають раціонально-оціночну інтерпретацію дійсності з точки зору соціуму, до яких і належать паремії. До того ж «основна функція ідіом (а також паремій – В. П.) полягає не в тому, щоб приписувати фрагментам світу тонко диференційовані характеристики (для цього в мові є інші засоби), а в тому, щоб висловити *суб'єктивний емоційно-оціночний погляд на світ* (виділено мною – В. П.), причому ці суб'єктивні модальності можуть бути вельми тонко специфіковані. Іншими словами, розмитість «об'єктивного» інтенціоналу компенсується за рахунок диференційованості «суб'єктивного» імплікаціоналу» [13, с. 8].

Особливості оціночного значення паремії виявляються через прирівнювання її смислового змісту до змісту висловлювань вільного типу, тобто шляхом ідентифікації. Отже, можна стверджувати, що основним засобом формування оціночного значення в паремії є її *внутрішня* форма, яка також визначається як буквальний зміст паремії, або її *пряме* значення.

Особливістю етимологічного значення паремії є те, що кожен її компонент має свою власну внутрішню форму (тобто своє пряме значення), і завдяки семантичним відношенням між лексичними елементами паремії декодується її конкретне смислове значення, яке разом з типізованим (узагальненим) значенням служить базою для утворення нового переносного (асоціативного) значення паремії для конкретних актомовленнєвих умов, що практично і забезпечує кожен раз її зв'язок з одиничною мовленнєвою ситуацією. Це значення можна назвати конситуативним значенням паремії, яке утворюється в кожному конкретному випадку як результат *нової особистісно-комунікативної орієнтації*.

Особистісно-комунікативна орієнтація паремії неминуче пов'язана з вираженням суб'єктивної оцінки щодо того, що повідомляється. Оціночне ставлення прийнято розглядати як один з видів модальності, які супроводжують мовні висловлювання. «Модальний план мовних висловлювань найбільш випукло представляє людський фактор і дає право говорити про людський зміст абсолютно всіх мовних одиниць, оскільки в них неминуче присутній і ніби нашаровується оціночний,

а отже, і індивідуально-людський фактор ... Модальність (як і перформативність) має розглядатися як додаткова, подальша оцінка факту; саме оцінка факту і є первинним змістом модальних висловлювань» [14, с. 92].

На відміну від об'єктивно-часової модальності, яка включається в описативний план змісту, оціночна модальність виражає відношення мовця до всього, що мислиться як об'єктивне, незалежне від суб'єкта. «Оціночна модальність – це зв'язок, що встановлюється між ціннісною орієнтацією мовця / слухача і означеною релігією (точніше – будь-якою властивістю або аспектом розгляду цієї релігії), що оцінюється позитивно або негативно на якій-небудь підставі (емоційній, етичній, утилітарній тощо) відповідно до «стандарту» буття речей або стану справ у деякій картині світу, що лежить в основі норм оцінки... Прийнято вважати, що обов'язковими елементами оціночної модальної рамки є експліцитний або імпліцитний суб'єкт оцінки, що позначає особу або соціум, з точки зору якого дається оцінка, об'єкт оцінки (особа, предмет або подія), сам оціночний елемент, а також «точка відліку», що включає шкалу оцінок і оціночні стереотипи» [9, с. 22–23].

У пареміях суб'єкт оцінювання виражений імпліцитно як необмежений соціум, об'єктом оцінювання є типізована мовленнєва ситуація, представлена у формі паремії, і «точка відліку» – оціночні стереотипи необмеженого соціуму. З огляду на «подвійну» природу паремій можна говорити про наявність у них двох видів оцінки: узуальної (поза ситуацією, дискурсом) і конситуативної (в ситуації, дискурсі).

Узуальне оціночне значення паремії є продуктом непрямой номінації і переосмислення «прямих» значень. Суб'єкт оцінювання паремії: «зацікавлений не стільки в кваліфікації того, що належить світу, скільки в інтерпретації цієї кваліфікації, апелюючи не до об'єктивних властивостей означеного, а до його асоціативно-образних ознак» [9, с. 28].

Паремійна ситуація інгерентно містить у собі якусь оцінку подій, дій, осіб тощо, яка може актуалізуватися залежно від розподілу соціальних ролей і намірів учасників комунікації і здійснювати певний мовленнєвий вплив на адресата через схвалення або осуд представленого в даній ситуації положення речей. Таким чином, узуальна оцінка паремії сприяє позитивній або негативній орієнтації адресата. Така прагматична орієнтація на базі узуального оціночного значення в директивному плані декодується як порада, повчання, рекомендація: *Postupaj / не поступай так, як представлено в даній ситуації, або роби / не роби так.* Наприклад: *Strecke dich nach der Decke.* = По своєму ліжку простягай ніжки. *Man lernt, solange man lebt.* = Вік живи, вік учись. *Lerne was, so kannst du was.* = Вчення – світ, а невчення – тьма. *Willst du den Genuß, so nimm auch den Verdruß.* = Любиш смородину, люби й оскомину.

Отже, за оціночною спрямованістю можна виділити дві групи паремій: 1) Паремії, що містять оцінку з позитивною орієнтацією адресата (ПОА); 2) Паремії, що містять оцінку з негативною орієнтацією адресата (НОА). Наприклад: *Versuch macht klug.* = На помилках вчать. *Viel lesen und nicht durchschauen ist viel essen und nicht verdauen.* = Не на користь книги читати, якщо лиш вершки в них хватати.

Так, позитивна оціночна орієнтація адресата у першому прикладі декодується так: досвід робить розумним (Досвід – найкращий учитель). Це добре. Здобувай досвід. У другому прикладі: читати і не засвоювати – це погано, не роби так.

Тобто оцінка здійснюється на рівні буквального значення, а потім декодується на рівні переосмислення значення.

Говорячи про засоби вираження аксіологічного значення паремій, слід зазначити, що одним з основних засобів є образність. «Образ це цілісне уявлення (різною мірою конкретне, наочне, картинне, барвисте, яскраве, «живе», оригінальне, парадоксальне) про деякий предмет, явище, яке несвідомо або усвідомлено виникає в свідомості носіїв цієї культури і цієї мови шляхом його співвіднесення з уявленням про інший предмет, явище, вже існуючий у колективній і / або індивідуальній свідомості і мовній практиці тих, хто спілкується цією мовою» [15, с. 196].

Образність як семантична властивість мовного знака передає якусь позамовну інформацію, яка характеризує особи, предмети, явища і виражає емоційну оцінку мовця. Завдяки своїй образності паремії несуть у собі певну соціально-концептуальну інформацію, яка дозволяє нам кваліфікувати дані висловлювання як висловлювання з соціально-оціночною спрямованістю.

Образність не вважається регулярною ознакою паремій, оскільки є група паремій, які не мають значень образності, і тому усі паремії можна розділити на дві групи: 1) Паремії, які мають образну основу (*Wenn der Hund lacht, so weint der Hase.* = Вовк скаче, заць плаче); 2) Паремії, які не мають образної основи (*Wer am Morgen lacht, weint am Abend.* = Не кажи гон, поки не перескочиш).

За даними досліджень [16, с. 21] у фонді прислів'їв німецької мови близько 25% прислів'їв не мають образної основи, що жодним чином не відбивається на їх функціональній активності, хоча певною мірою і впливає на ступінь їх стійкості.

Говорячи про більш поширену в німецькій мові групу паремій, слід вказати на те, що завдяки образному значенню вони мотивують емотивно-оціночне ставлення до світу, справляючи емоційне враження на адресата. У пареміях експресивно забарвлене значення, в основі якого лежить образ-уподібнення, який відсилає до символічних значень цього образу, є продуктом вторинної номінації.

Той або інший образ в паремії несе в собі позитивну або негативну оцінку відповідно до стандартів оцінок, прийнятих у суспільстві. Наприклад: *Aus einem Wolf wird nie ein Lamm.* = Знай вовка і в овечій шкурі. *Viele Bäche machen einen Fluß.* = Краплинка до краплинки – море, людина до людини – сила.

У першій паремії протиставлення образів вовка і вівці сприймається як протиставлення негативного (негативний образ вовка за оцінкою соціуму) і позитивного (пасивно-позитивний образ вівці за оцінкою соціуму). Паремійна ситуація в цілому оцінюється з НОА, здійснюючи, таким чином, на адресата такий вплив, який утримує його від певного роду дій (не довіряти якій-небудь людині, наприклад). У другому прикладі експресивно-оціночний вплив, що виникає на базі представлених образів (багато малих струмків і річка – образи позитивні), мотивує реципієнта внести свій посильний вклад у корисну справу у співпраці з іншими. Таким чином, вся ситуація в цілому оцінюється з ПОА.

Слід зазначити, що серед німецьких паремій більша їх частина містить негативну оцінку. Наприклад: *Honigrede ist nicht ohne Gift.* = М'яко стелить, та жорстко спати. *Einen Mohren kann man nicht weiß machen.* = Хто родився вовком, тому лисицею не бути. *Hart gegen hart niemals gut ward.* = Найшла коса на камінь.

Це пов'язано передусім з тим, що висловлювання з негативною оцінкою є більш експресивними у порівнянні з висловлюваннями з позитивною оцінкою, а отже, здійснюють більш інтенсивний вплив на потенційного адресата. Негативний елемент в експериментальних фразях, як зазначалося дослідниками [16, с. 23], в абсолютній більшості випадків (до 98%) є акцентно виділеним, характеризуючись при цьому усіма типами фразових акцентів.

Однак слід зазначити, що негативно-оціночна орієнтація адресата не має регулярної кореляції з наявністю заперечення у паремії. Тобто паремії з запереченням можуть містити також позитивну оцінку і позитивну орієнтацію адресата (ПОА). Наприклад: *Es ist niemals zu spät, Gutes zu tun.* = *Робити добрі справи ніколи не пізно. Sich zu bessern ist keinem verboten.* = *Не сиди на печі, будеш їсти калачі.*

Паремії є прагматично спрямовані висловлювання, в яких оціночна діяльність, як процес, пов'язаний з практичною орієнтацією, *когнітивна за своєю метою*, тому когнітивний мотив діє як домінуючий, охолоджуючи емоції, навіть якщо вони мали місце в момент оціночного акту. Емоційний субстрат нейтралізується в оціночному значенні, де домінує раціональне ставлення до світу, яке є інструментом орієнтації в ціннісній системі людини. Аксиологічна діяльність детермінована цілями практичної орієнтації, – «це діяльність раціональна за своєю суттю: оцінити крісло «розумно» за те, що воно зручне, а не поліроване, оскільки воно призначене для відпочинку або роботи, горе – почуття «гірке», тому що з ним пов'язана якась непоправна втрата, дурість – властивість, «погана» для правильної орієнтації в світі, для адекватного сприйняття стану речей в ньому. І всі подібного роду результати ціннісного підходу до дійсності об'єктивуються в мові у формі оціночного значення, що належить виключно внутрішньому світу людини, вони мають як вершину смислового навантаження судження, яке відображає *раціонально-оціночну інтерпретацію дійсності*» [9, с. 55–56].

Конситуативне оціночне значення ПМА формується з урахуванням загальної спрямованості оцінки конкретної дискурсивної ситуації. Наприклад:

Walter Hallstein, der Präsident der EWG-Kommission, war zutiefst überzeugt von dem, was er "die Sachlogik" nannte: "Wer A sagt, muß auch B sagen". "Wie die Vollständigkeit des Alphabets gibt es eine innere Einheit aller Wirtschaftspolitik, die stärker ist als die Willkür politischer Gewalten". In der Tat, "alle Politik ist eine Einheit". Wer daher an einem Ende, zum Beispiel mit der Zollunion, beginnt, muß unweigerlich beim europäischen Bundesstaat ankommen" (Spiegel, 29).

У даному прикладі паремія *Wer A sagt, muß auch B sagen* = *Сказав А, то скажи й Б* передуює появі МА-корелята *Той, хто починає з однієї справи, наприклад з митного союзу, у підсумку повинен неминуче прийти до європейської федеративної держави* з буквальним формулюванням тих дій, які мають бути виконані відповідно до певного суспільно схваленого стереотипу соціальної поведінки, і тим самим сприяє *асоціативно-субституційній оцінці* конкретної ситуації крізь призму паремії.

Оціночне значення конкретної ситуації завдяки ПМА має *функціонально-діяльнісний характер* і здійснюється для того, щоб спонукати адресата врахувати досвід соціуму на прикладі паремійної ситуації, а далі, орієнтувати його таким чином, щоб він у своїй практичній діяльності керувався представле-

ною в ній нормою морально-етичної поведінки, прийнятою в суспільстві (соціумі). Весь дискурс в цілому отримує оцінку з *директивною позитивною орієнтацією адресата*. Така оціночно-прагматична спрямованість ПМА детермінована світоглядом народу як носія мови і його культурно-історичним досвідом, системою існуючих у даному соціумі критеріїв оцінки (що необхідно для її адекватного сприйняття), а також «універсальністю оціночного судження, що зобов'язує «дотримуватися» сумірності цінності об'єкта з певними стереотипами або стандартами за деякою шкалою, що відображає суспільно сформовані норми уявлення про хороше або погане, або про те, що проявляється понад або нижче норми» [9, с. 39].

Паремії, як один із видів оціночних (аксіологічних) висловлювань, повною мірою ілюструють, що вплив через мову здійснюється не просто оціночними висловлюваннями, що добре, а що погано, а за допомогою «різних мовних позначень, які містять *соціально зумовлений оціночний компонент* (виділено мною – В. П.). Застосування подібних позначень дозволяє висловити оцінки імпліцитно, непомітно для комунікантів і викликати у них відповідне ставлення і поведінку. При цьому мається на увазі не той вплив, який мова здійснює і поширює сама по собі, а той, коли оцінки і погляди певних соціальних груп закріплюються в різних точках зору на вживання мови і у подальшому переносяться мовою на спеціальний вплив відповідних соціальних груп» [17, с. 136].

Не викликає сумніву той факт, що оцінювання нерозривно пов'язане з емоційністю, оскільки оцінка ніби «вбирає» в себе відповідну емоцію, а параметри емоції і оцінки збігаються: «приємне» – «добре», «неприємне» – «погано» [15, с. 45]. Але умови комунікативної кооперації не завжди дозволяють відкрито висловлювати емоційну оцінку, тому учасники комунікації вдаються до імпліцитних або непрямих засобів її вираження. Саме таким засобом у дискурсі виступає ПМА з непрямым прагматичним значенням і непрямою оцінкою.

По суті ПМА є носієм, знаком певної емоції і оцінки, а їх декодування, інтерпретація і конкретизація здійснюється в умовах конкретного дискурсу з його лінгвістичними і екстралінгвістичними чинниками.

Висновки. Отже, за результатами аналізу можна зробити висновок про те, що аксіологічне значення паремій є одним із конститутивних елементів їхньої прагматичної функції і проявляється в тому, що виражає суб'єктивне емоційно-оціночне ставлення учасників комунікації до дійсності завдяки таким основним функціональним характеристикам: 1) образності; 2) соціально-оціночній умотивованості; 3) раціонально-оціночній інтерпретації дійсності; 4) функціонально-діяльнісній орієнтації; 5) цільовій когнітивності; 6) асоціативно-субституційному характеру.

В аспекті прагматично-оціночної функції паремії мотивують позитивну або негативну орієнтацію адресата. Завдяки своєму комунікативно-прагматичному потенціалу паремії входять в лексичний фонд мови як «прагматичні заготовки» з соціально-оціночною орієнтацією.

Література:

1. Verschueren J. The pragmatic perspective. *Handbook of Pragmatics*. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins, 1995. P. 1–19.
2. Chernysheva I. I. Struktur des sprachlichen Zeichens und sprachliche Kommunikation. *Deutsch als Fremdsprache*. München. 1985. № 2. S. 88–91.

3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
4. Mieder W. International Proverb Scholarship: An Updated Bibliography. URL: <https://deproverbio.com/international-proverb-scholarship-an-updated-bibliography-2001/> (дата звернення : 14.12.20).
5. Сидоркина Г.Д. Прагматика паремий: пословицы и поговорки как речевые действия : автореф. дис. ...докт. филол. наук: 10.02.19 «Теория языка». Кубанск. гос. ун-т. Краснодар, 1999. 53 с.
6. Gibbs R.W. A New Look at Literal Meaning in Understanding What is Said and Implicated. *Journal of Pragmatics*. 2002. Vol. 34. P. 457–486.
7. Шевченко И. С. Речевой акт как единица дискурса : когнитивно-прагматический подход. *Тверской лингвистический меридиан : сб. научн. статей*. Вып. 7. В мире языка / под ред. Л. П. Рыжковой. Тверь : Твер. гос. ун-т. 2007. С. 69–80.
8. Серль, Дж. Р. Косвенные речевые акты. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 17. Теория речевых актов. Москва : Прогресс, 1986. С. 195–222.
9. Николаева Т.М. О принципе «некооперации» и/или о категориях социолингвистического воздействия. *Логический анализ языка. Противоречивость и аномальность текста*. Москва : Наука, 1990. С. 225–235.
10. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Москва : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 4-е изд. 2009. 143 с.
11. Ивин А.А. Логика : учебн. для вузов. Москва : Гардарика, 2004. 347 с.
12. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. Москва : Едиториал УРСС, 2009. 280 с.
13. Добровольский Д.О., Караулов Ю.Н. Идиоматика в тезаурусе языковой личности. *Вопросы языкознания*. 1993. №2. С. 5–15.
14. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке. Москва : Наука, 1990. 105 с.
15. Лукьянова Н.А. Экспрессивная лексика разговорного употребления в семантическом аспекте. *Вестник новосибирского государственного университета. Серия: история, филология*. 2015. Т. 14. № 9. С. 183–200.
16. Бондаренко Л.Ф. Структурно-семантические особенности пословиц как специфического разряда устойчивых фраз современного немецкого языка : автореф. дис. ...на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». Киев, 1977. 24 с.
17. Матвеева Г.Г., Ленец А.В., Петрова Е.И. Основы прагмалингвистики : монография. Москва : Флинта. 2013. 232 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

Кудіна О., Пророченко О. Перлини народної мудрості : посібн. для студ. та викл. вищ. навч. закл. Вінниця : Нова книга, 2005. 320 с.
 Deutsches Sprichwörter-Lexicon von Karl Friedrich Wilhelm Wander.

URL: <https://woerterbuchnetz.de/?sigle=Wander#0> (дата звернення : 14.12.20).

Ein Europa für die Zukunft. DER SPIEGEL. № 1. 1994. S. 29.
 URL: <http://file.magzdb.org/ul/1948/1994/Der%20Spiegel%201994-01.pdf> (дата звернення : 14.12.20).

Prutchykova V. Axiological values of German proverbs as part of the pragmatic potential

Summary. The purpose of the paper is to study the role of axiological values of German proverbs in pragmatic function actualization in the aspect of emotive-evaluative and intrapersonal relationships of communicants. It has been stated that axiological values are peculiar to proverbs that as linguistic units are notable for their two-dimensional semantic and communicative nature, autosemantics, and conventional communicative-pragmatic potential that specify their actualization.

It has been determined, that in the actual consituation proverbs can adapt to the basic communicative-pragmatic load and acquire a relevant pragmatic value, at the same time preserving their primary didactic pragmatic value that correlates with the main proverb feature – the ability to estimate any situation from the point of view of the society that is the implicit “author” of proverbs. Consituational meaning of proverbs is always generated by a new personal communicative orientation.

In the paper it has been suggested that the subject of proverb estimation is an implicit unlimited society, while the object of their estimation is a typical speech situation described by the proverb, while the “starting point” is conditioned by social evaluation stereotypes. The two-dimensional semantic nature of proverbs determines two types of estimation: the usual estimation (outside the consituation) and the consituational one (in the consituation). Estimation of events, actions, persons, etc. is actualized depending on the distribution of social roles and intentions of communicants and generates a particular speech influence on an addressee through approval or conviction of realia by means of advice, instruction, recommendation and the like.

Thus, it has been concluded that the axiological value of proverbs is a basic part of their pragmatic function, it generates communicants’ potential subjective emotive-evaluative attitude to the situation through figurativeness, social-evaluative motivation, rational evaluation of reality, functional and actional orientation, cognition according to an aim, and association-substitutional character. The lexical stock comprises proverbs as “fixed pragmatic expressions” with social-evaluative orientation.

Key words: proverb, pragmatic value, axiological value, speech act, proverb situation, speech influence.

Сай І. В.,

викладач кафедри іноземних мов

Інституту гуманітарних та соціальних наук

Національного університету «Львівська політехніка»

СИНТАКСИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ БАХУВРІХІ (НА МАТЕРІАЛІ I–XII ПІСЕНЬ ПОЕМИ ГОМЕРА «ІЛІАДА»)

Анотація. Ця стаття присвячена аналізу синтаксичних властивостей складних прикметників типу бахувріхі на матеріалі I–XII пісень «Іліади» Гомера. Як методи дослідження у ній використано описовий метод (прийоми класифікації та систематизації), компонентний аналіз та елементи статистичного аналізу.

У результаті проведеного дослідження було виявлено, що бахувріхі переважно сполучаються з іменниками, які означають людей (53 приклади) та інших живих істот (міфічних істот та тварин – відповідно 25 та 21 випадки), різноманітні предмети та явища (географічні об'єкти – 32, зброю – 9, кораблі та частини інших транспортних засобів – 9, будівлі та їх частини – 4, одяг – 2 приклади). Таке розмаїття та характер лексико-семантичних груп зумовлені тематикою твору, у центрі якого перебуває людина зі всім, що її оточує, а також військові події, змальовані в поемі.

Найчастіше зустрічаємо гомерівські бахувріхі в ролі узгодженого означення, яке, однак, не завжди можна передати під час перекладу на українську мову, де часто доводиться вдаватися до описових виразів чи зворотів. Крім означення, бахувріхі можуть виступати в ролі частини складеного присудка, а саме в ролі іменної частини, однак таких випадків значно менше. Часто при них в ролі дієслова-зв'язки зустрічаємо різні форми дієслова *εἶμι* в індикативі, кон'юнктиві чи вираженого дієприкметником. Функцію зв'язки при іменному складеному присудку можуть виконувати й дієслова, не повністю позбавлені лексичного значення. Вони у складі іменного присудка не тільки є показниками синтаксичних категорій, але й мають загальне лексичне значення. Інколи дієслово-зв'язка опускається – так званий еліпсис дієслова-зв'язки чи нульова зв'язка.

Проведений нами аналіз дозволив нам зробити наступні висновки. Загалом в I–XII піснях гомерівської «Іліади» ми зустрічаємо 171 прикметник, вжитий у ролі означення, і 6 прикметників – в ролі частини складеного присудка. Такий кількісний розрив можна пояснити тим фактом, що першочерговою синтаксичною функцією будь-якого прикметника є саме означальна, і складні прикметники типу бахувріхі не стали винятком із цього правила.

Ключові слова: давньогрецька мова, гомерівський епос, складні прикметники, мертві мови, синтаксис, аналіз тексту.

Постановка проблеми. Запозичений із санскриту термін «бахувріхі», який у своєму первісному значенні називав людину, яка володіла великою кількістю рису, досі широко використовується у сучасному мовознавстві, позначаючи складні слова зі значенням приналежності. Такі утворення часто зустрічаються у багатьох європейських мовах, однак особливо багатою на них була давньогрецька мова, та, зокрема, так званий гомерівський епос, представлений поемами «Іліада» та «Одісея».

Як показали наші суміжні дослідження [1], [2], складні прикметники типу бахувріхі в Гомера відзначаються особливою словотворчою будовою та різноманітною семантикою, тож було логічним припустити, що цікаві вони і у синтаксичному відношенні.

На жаль, як показує аналіз останніх досліджень і публікацій, сучасні праці, присвячені даній тематичі, у мовознавстві практично відсутні. Серед робіт, які можуть викликати зацікавленість, у першу чергу варто згадати статтю М. Андреу (Marios Andreou) та А. Раллі (Angela Ralli), присвячену бахувріхі у новогрецькій мові та її діалектах [3], а також праці М. Лисак (M. Lysak) та Кл. Кв. Інсайду Аппаха (Clement Kwamina Insaideo Appah), у яких йдеться про утворення даного типу у німецькій [4] та трьох африканських мовах [5].

Метою дослідження є аналіз синтаксичних властивостей складних прикметників типу бахувріхі на матеріалі давньогрецького героїчного епосу, а саме – I–XII пісень «Іліади» Гомера. У цій роботі ми використаємо описовий метод (зокрема прийоми класифікації та систематизації), компонентний аналіз та певні елементи статистичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Як показує дослідження, прикметники типу бахувріхі сполучаються переважно з **іменниками**, які означають, з одного боку, людей та інші живі істоти, а з іншого – різноманітні предмети та явища. Відповідно до цього можна виділити декілька лексико-семантичних груп (ЛСГ) іменників, з якими сполучаються утворення цього типу.

Першу численну групу складають іменники зі значенням «**міфічні істоти**». Сюди відносимо імена богів (їх у цій групі найбільше) та героїв, які, як відомо, були напівбожественного походження, бо походили і від богів, і від смертних. Таких іменників дуже багато в «Іліаді», оскільки з ними пов'язаний сам сюжет поеми. Автор влітає у розповідь імена богів Аполлона, Гери, Зевса, Афін, Фетіди, імена героїв поеми Ахілла, Пріама, Агамемнона та інших. Кожне з них він прикрашає епітетом, яким часто є складний прикметник типу бахувріхі, наприклад: θεά, γλαυκῶπις 'Αθήνη світлоока богиня **Афіна**, λευκόλεος 'Ηρη білорука **Гера**, Γοργῶ βλοσυρόπις **Горгона** зі страшним поглядом (зі страшними очима), αἰγίοχος **Кронідес Зевс** егідодержець **Зевс Кронід**, ἀμφιγυής 'Ηφαιστος кривоногий **Гефест**, ἀργυρότοξος 'Απόλλων срібнолукий **Аполлон**, εὐτρονον 'Ηο прекраснотроную **Еос**, χρυσήνιος 'Αρτεμις **Артеміда** зі золотими віжками, πολυδάκρυον 'Αρηα багатослізного **Арея**, ἀργυρόπεζα Θέτις срібнонога **Фетіда**, 'Ατη ἀρτίπους міцна на ноги (із міцними ногами) **Ате**, ποδάρκης 'Αχιλλεύς швидконогий **Ахілл**, ἀντίθεον Πολύβοητον богорівний **Поліфем**, ἐκατόβυχρον Βριάρεον сторукого **Бріарей**, δαίφρονι Βελλεροφόντη доблесному **Беллерофонту** та інші [6] (усього 25 випадків).

ЛСГ зі значенням «люди» без сумніву є найчисельнішою. Передусім сюди ми відносимо імена простих та знатних людей, а це зазвичай імена головних персонажів (**Θεανω** καλλιάρης прекрасного Теано, **Ἐλένη** εὐπατέρεια маючу благородного батька Елену, εὐπλόκαμος **Ἠκαμήδη** прекрасноволоса Гекамеді, **Ἀνδρομάχην** λευκόλενον білоруку Андромаху, **Μαρτίσσης** καλλισφύρου прекрасного Мартіси), воїнів (**Ὀρέσβιον** αἰολομίτην блискучепоясного Орезбія, **Ἐρεχθός** μεγάλῆτος мужнього Ерехтея, **Ἀσκάnios** θεοειδής богоподібний Асканій, **Σόκοιο** δαίφρονος доблесного Сока, μεγάλῆτος **Ἀγῆνωρ** мужній Агенор, а також іменники, що служать для позначення людей за віком (πολιοκροτάφος **γέροντας** сивоволосих старців), статтю (ἰσόθεος **φός** богорівний муж, **ἀνδρες** πολύαρνες мужі, багаті баранами, **γυναίκας** εὐζώνους прекраснопоясаних жінок), соціальним статусом (σκηπτοῦχος **βασιλεύς** скіптотримачий цар, **παλλακίδος** καλλικόμοιο прекрасноволосої наложниці), родинними зв'язками (**πατέρα** θυμολέοντα батька з левиним серцем, **ἄλοχος** πολύδωρος дружина, що отримала великий посаг, ἐλκόπιδα **κοῦρην** швидкооку (круглооку) дочку), професію (**κρηρῆκεσι** λιγυφθόγοισι дзвінкогоголосим вісникам) [6].

Сюди ж відносимо широко представлені кількісно назви народів та племен: **Φρήκες** ἀκρόκομοι високочубі фракійці, **Τρώες** μεγάλῆτοι відважні троянці, **χαλκοκνήμιδες Ἀχαιοί** міднопоножні ахейці, **Παιόνες** ἀγκυλότοξοι криволуки пеони, **Δαναοί** ταχύπολοι швидкокінні данайці, **Ἀχαιάδων** εὐπέπλων прекраснопеплосних ахейок та інші [6].

Цілком логічним видається зарахувати до даної ЛСГ й іменник о μήρος, який означає частину людського тіла: **μήροι** εὐφύεες [6, с. 156] прекрасного розміру стегна.

Як бачимо із наведених вище прикладів, бахувріхі, що характеризують дану ЛСГ іменників, можна поділити на утворення, які описують зовнішній вигляд людей (на основі виділення якоїсь характерної ознаки), і утворення, що відображають якісь риси їхнього характеру. Наприклад: **καρηκομόωντες** Ἀχαιοί довговолосі ахейці та **μεγάλῆτοι** Ἀχαιοί відважні ахейці.

Загальна чисельність цієї ЛСГ 53 одиниці.

ЛСГ зі значенням «тварини» об'єднує найрізноманітніших диких та свійських тварин, рідше частини їх тіла, а також птахів, які характеризуються прикметниками бахувріхі здебільшого у зв'язку із якоюсь зовнішньою ознакою: ἐπ' εἰροπόκοις **οἰεσσι** на шерстоносних (руноносних) овець, **χρυσάμπκας ἵππους** золотовуздечних коней, (εἴσκω) **ἀρνείω** πηγεσιμάλλω (схожий) на густошерстого барана, **βοῶν** ὀρθοκραίρων пряморогих биків, ἐπὶ **χλοῦνῃν** ἀργύδοντα на білозубого кабана, **θηρός** κρατερόφρονος відважного звіра, **κέρα** ἐκκαϊδεκάδωρ роги довжиною в 11 долонь, **οἰονοισι** ταυπτερύγεσσι довгокрилим птахам, **κόκλων** δουλιχοδείρων довгошиїх лебедів, **ποδίκαας ὀρνίθας** ως як довгоногих птахів [6].

Найчастіше тут ми зустрічаємо іменник **ὁ ἵππος** (8 випадків), що й не дивно, якщо взяти до уваги те, що досліджуваний твір здебільшого присвячений військовій тематиці.

Іноколи за назвами тварин ми вбачаємо людей. Це стається зазвичай під час порівняння, чи коли один із персонажів сварить, викриває іншого чи самого себе: ὅτε **καρχερόδοντε** δύο **κύνε** [6, с. 416] як два гострозубих пса, **δαῆρ** ἐμεῖο, **κονός** κακομηχανόν [6, с. 268] зяту, мене, **σοβαки** з поганими помислами. До даної ЛСГ відносимо 19 одиниць.

Наступні лексико-семантичні групи іменників означають різні предмети та явища.

Доволі чисельною є група іменників на позначення *географічних об'єктів*. Вона включає в себе:

– назви міст та їх частин: πολυχρύσοιο **Μοκῆνης** багатих золотом **Μίκεν**, **Τροίην** εὐπύργων **Τροю** з гарними вежами, **Θήβης** ὑπατύλοιο семибрамних **Φίε**, **Ἴλιον** εἰς εὐπῶλον до багатого кіньми **Ἴλιону**, **πόλιν** εὐρύγυιαν широковуличне місто, στενωπῶ ἐν ὁδῶι у вузькому (тісному) **προχοδί**, **τέμενος** πεντηκοντόγυον ділянка землі в 50 десятин [6];

– назви місцевостей (їх у даній групі найбільше): πολυτήρωνα **Θίσβην** багату голубами **Φίε**, ἀπ' Ἄργεος ἵπποβότοιο з багатого кіньми **Ἀργосу**, **Βοῦπρασιόν** πολυπύρου багатого пшеницею **Βυπрасію**, εἶχον **Πτελεῖεμ**, (νέμοντο) πολυστάφυλον Ἄρην населені багатий виноградом **Ἀρн**, **Ὀρχομένον** πολύμηλον **Ὀρχοмен**, багатий малою рогатою худобою, (ἵκανε) **Ἴδην** πολυπίδακα (прийшов) до багаті джерелами **Ἴδι** та інші [6];

– гірські ландшафти, а саме описи **Ὀλίμνου**: πρὸς Ὀλύμπον ἀγάννιφον до багатосніжного **Ὀλίμну**, πολυδεϊράδος **Ὀυλίμπου** багатоговерхого **Ὀлімну** [6].

– річки, моря, океани та їх береги: ἐπὶ οἴνοπα **πόντον** по темному (кольору вина) **морю**, **Πηγίω** (στυμμίσγεται) ἀργυροδίην змішується зі срібновоєвим **Пенесм**, ἐξ ἀκαλαρρείταιο βαθυρρούο **Ὠκεανοιο** з тихо (спокійно) текучого, глибокотекучого **Океану**, **κρήνη** μελάνυδρος темноводне **джерело**, καλλίροον **ὕδωρ** вода з прекрасною течією, ἐπ' ὠκυρόω **ποταμῶ** над швидко текучою **річкою** [6].

– острови (тут ми знаходимо лише один приклад): **Κρήτην** ἐκατόμπολιν [6, с. 96] **Крит** зі стома містами.

Загалом в дану ЛСГ входить 32 приклади.

ЛСГ зі значенням «зброя» представлена іменниками, які позначають власне зброю та її частини, а також обладунки. Перші позначають зазвичай зброю холодну та металю: **δολιχόσκιον ἔγχος** довготінний **спис**, **ξίφος** ἀργυροήλον срібноцвяховий **меч**, **βέλος** ἐχελευκές **стрілу**, що спричиняє гіркі страждання, **τανυγλώχινας οἰστόυς** довговістрі **стріли** (іменник **ὁ οἰστός** **стріла** зустрічається тут найчастіше – 3 рази). Цікавим випадком тут є вживання в якості зброї назви металу: **ταναήκεϊ χαλκῶ** довголезю **міддю** (тобто **довголезю мідною зброєю**). Щодо других, то вони представлені синонімічними варіантами слова «шолом»: (γυνώσκων) αὐλόπιδι τε **τροφαλίη** (впізнаючи) конусоподібний **шолом**, ἐπ' ἀμφίφαλον **κονέην** на **шолом** з подвійним гребенем [6] (13 одиниць).

Описуючи в «Іліаді» бойову міць і силу греків, Гомер показав їх не лише хорошими воїнами. В поемі вони виступають і як чудові мореплавці, і ті, що мають великі морські сили – військові кораблі. Тому виділяємо ЛСГ іменників «**кораблі та частини різних транспортних засобів**». Найчастіше із різними варіантами прикметників бахувріхі поєднується іменник **ἡ ναῦς**, у традиційному для Гомера написанні **ἡ νηῦς**: **νηῦς** εὐσοέμοιο гарнопалубного **корабля**, σὺν **νηῖ** πολυζύγω біля **корабля** з численними лавками, ἐπ' **μεγακίρτεῖ νηῖ** на **корабелі** з великим черевом, **νηῆς** μίλοπάρησι червонобокій **кораблій**, **νηυσιν** ὠκυπόροισιν на швидкохідних **кораблях**, **νηῆς** εὐπρυμοί **кораблій** з гарною кормою (усього 7 випадків). У двох інших прикладах ми зустрічаємось із **колісницею** та її **частинами**: εὐτροχον **αἰμα** [6, с. 486] гарноколеса **колісниця**, κάμπυλα **κόκλα**, ὀκτάκνημα [6, с. 231] **круглі колеса**, восьмиспичні.

Значно меншою кількістю іменників представлена ЛСГ «**будівлі та їх частини**»: **χαλκοβατες** **δο** [6, с. 33] до **дому** з мідним

порогом, ἐν θαλάμῳ εὐόδει [6, с. 140] в гарно пахнучу спальню, πύλας δικλίδας [6, с. 513] двополовинчасті *двери* (4 випадки).

ЛСГ “*предмети одягу*” представлена лише двома прикладами, які вдалося знайти у досліджуваному матеріалі: πολυκέστος *імās* [6, с. 139] *ремінець* з багатьма візерунками, ζωστήρ παναίολος [6, с. 159] багатокольоровий *пояс*.

Випадки вживання іменників, що належать до інших лексико-семантичних груп поодинокі. Вони означають:

а) *рослини*: δρῦες ὑψικάρηνοι [6, с. 491] високоголові *дуби*;

б) *предмети побуту*: τράπεζαν κωνόπεζαν [6, с. 468] *стіл* із темно-синіми ніжками;

в) *напій*: αἴθολα οἶνον [6, с. 36] полум’яно-іскристе *вино*;

г) *абстрактні поняття*: μένος ἄτρομος [6, с. 191] безстрашний *дух*, οὐρανὸν εἰς πολύχαλκον [6, с. 218] в багате міддю *небо*.

Як бачимо, серед згаданих лексико-семантичних груп лідируючі позиції займають ЛСГи «люди» та «міфічні істоти», що й не дивно, адже саме вони є головними дійовими особами гомерівського епосу. Логічною є і велика чисельність ЛСГ «географічні об’єкти», зважаючи на те, що майже завжди при описі тих же персонажів автор згадує про місцевість, у якій вони народилися, виростили чи якою володіють; до того ж, його герої часто подорожують, а місця їхніх сутичок, поєдинків та битв він, очевидно, називає для того, щоб надати своїй розповіді більшої правдоподібності та конкретизувати її. Той факт, що значна кількість складних прикметників типу бахувріхі сполучається з іменниками, що належать до ЛСГ «тварини», «зброя» та «кораблі та частини транспортних засобів» є закономірним наслідком, який впливає з військової тематики твору, бо воїн не воїн без зброї, а корабель, колісниця чи кінь є необхідним, а інколи об’язковим засобом пересування. З той ж причини, що персонажі більшість часу проводять на полі бою чи в дорозі, ми практично не зустрічаємо іменників, які б позначали будівлі, предмети побуту чи їжу.

Синтаксичні функції бахувріхі у реченні. Оскільки предметом нашого розгляду є саме складні прикметники то як і будь-які інші прикметники, в реченні вони виступатимуть в ролі означення та частини складеного присудка.

Найчастіше зустрічаємо гомерівські бахувріхі в ролі *узгодженого означення*, що, втім, не завжди можна передати при перекладі на українську мову, де часто доводиться вдаватися до описових виразів: Ἄμφι δ’ ἀρ’ ὄμοισιν βάλετο ξίφος *арґурорілон* [6, с. 50]. - А через плечі *срібноцвяхований* меч перевисів [7, с. 42]; Ὅ παῖς πρὸς κόλπον *εὐζώνοιο* τιθήνης ἐκλίθη [6, с. 277]. Та до грудей годівниці, *убраної гарно*, припало з криком дитя [7, с. 116]; Ζεὺς δὲ πατήρ Ἴριν δ’ ὠτρυνε *χρυσόπτερον* [6, с. 335]. - Зевс ... *злотокрилу* Іріді послав до них [7, с. 138]; Οἱ δ’ ὅτε δὴ λιμένος *πολυβενθέος* ἐντος ἴκοντο [6, с. 34]. - У *глибоководну* ввійшли вони гавань [7, с. 36].

Крім означення, бахувріхі можуть виступати в ролі *частини складеного присудка*, а саме в ролі *іменної частини*, однак таких випадків значно менше. Часто при них в ролі дієслова-зв’язки зустрічаємо різні форми дієслова *εἶμι* в індикативі, кон’юнктиві, чи вираженого дієприкметником: Τῆς *θρασυκάρδιος* ἔσται [6, с. 396]. - Буде (людиною) *з відважним серцем*; Ὅφρα μὴ οἶος Ἀργείων *αὔεραστος* ἔω [6, с. 10]. - Щоб я з-поміж арґейців не був (не залишився) *без почесного подарунку*; Οὐδὲ σ’ οἶω ἐνθάδ’ *ἄτιμος* ἐὼν ἄφενος καὶ πλοῦτον ἀφύξειν [6, с. 14]. - Ані я не думаю, будучи *невшанованим (не маючи шан, честі)* здобувати тобі тут статки та багатства.

Функцію зв’язки при іменному складеному присудку можуть виконувати і дієслова, не повністю позбавлені лексичного значення. Вони у складі іменного присудка не тільки є показниками синтаксичних категорій, але й мають також загальне лексичне значення. Роль такого дієслова-зв’язки виконує у наведеному уривку дієслово *καλέω*: Ἀθάνατοι καλέονται θεοί [6, с. 206]. - Називаються *безсмертними* богами.

Інколи дієслово-зв’язка опускається (так званий еліпсис дієслова-зв’язки чи нульова зв’язка): Ἴητρος γάρ ἀνὴρ πολλῶν *ἀντάξιος* ἄλλων [6, с. 461]. - Вмілий-бо лікар один від людей багатьох є *вартішій* [7, с. 182].

Цікава річ відбувається із часто вживаним у Гомера прикметником *ἀθάνατος, -ον безсмертний*, який то зустрічається нам у звичній функції означення (Τὸν *ἀθάνατος* τέκετο Ζεὺς [6, с. 103]. - Його породив *безсмертний* Зевс.), то субстантиується, виступаючи при цьому в ролі підмета чи додатка: Τὴν κικλήσκουσιν *ἀθάνατοι* σῆμα πολυσκάρθμοιο Μυρίνης [6, с. 108]. - Її називають *безсмертні* (тобто *боги*) могилою швидкої Міріни; Ἦμεῖς δὲ μεγάλιο Διὸς πειθόμεθα βουλή, ὅς πάσι θνητοῖσι καὶ *ἀθανάτοισιν* ἀνάσσει [6, с. 498]. - Послухаймося усі разом поради великого Зевса, який править смертними і *безсмертними*.

Висновки. Загалом в I – XII піснях гомерівської «Іліади» ми зустрічаємо 171 прикметник, вжитий в ролі означення і 6 прикметників – в ролі частини складеного присудка, у відсотковому відношенні це відповідно – 95,5% та 3,4%. Такий великий кількісний розрив можна пояснити тим фактом, що першочерговою синтаксичною функцією будь-якого прикметника є саме означальна, і складні прикметники типу бахувріхі не стали винятком із цього правила. Варто зазначити і той факт, що саме завдяки цьому типу прикметників Гомеру вдалося не лише реалізувати свою велику любов до епітетів, але й передати красу та багатифункціональність давньогрецької мови.

Література:

1. Сай І.В. Щодо питання про семантичний аспект гомерівських фразеологізмів (на основі поем «Іліада» й «Одіссея»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія»*. 2016. Вип. 20. Т. 2. С. 78–80.
2. Сай І.В. Лексичний статус прикметників типу бахувріхі (на основі I-XII пісень поеми Гомера «Іліада»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія»*. 2019. Вип. 43. Т. 3. С. 60–62.
3. Andreou M., Ralli A. Form and Meaning of Bahuvrihi Compounds: Evidence from Modern Greek and Its Dialects URL: https://www.researchgate.net/publication/301978553_Form_and_Meaning_of_Bahuvrihi_Compounds_Evidence_from_Modern_Greek_and_Its_Dialects (дата звернення: 31.03.2021)
4. Lysak M. Bahuvrihi als substantivkomposita mit somatischer komponente in der deutschen sprache. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Філологічні науки»*. 2019. Вип. 175. С. 102–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2019_175_242 (дата звернення: 31.03.2021)
5. Appah, Clement Kwamina Insaideo. A Survey of exocentric compounds in three Kwa Languages: Akan, Ewe and Ga. URL: <https://laghana.org/gjl/index.php/gjl/article/view/208> (дата звернення: 31.03.2021).
6. Ludwich A. Homeri Carmina. Recensuit et selecta lectionis varietate instruxit. Pars Prior. Ilias. 1902. Vol. 1. 644 p.
7. Гомер. Іліада / пер. із старогрецької Б. Тена; передмова і примітки А. Білецького. Харків, 2013. 414 с.

Say I. V. Syntactic peculiarities of bahuvrihi (on the basis of I–XII songs of Homer’s “Iliad”)

Summary. This article is dedicated to the analysis of the syntactic peculiarities of compound adjectives of bahuvrihi type on the basis of I–XII songs of Homer’s Iliad. While conducting our research for the article given, we used the following research methods: descriptive method (including classification and systematization), componential analysis and elements of statistical analysis.

In the course of our research, we were able to make the following observations. The adjectives of bahuvrihi type are mostly combined with nouns denoting people (53 examples) and other living creatures (mythical creatures and animals – 25 and 21 cases), various objects and phenomena (geographic places – 32, weaponry – 19, ships and constituent parts of other vehicles – 9, buildings and their parts – 4, cloths – 2 examples). Such a variety and nature of these lexical semantic groups are caused by the theme of the poem, in the very heart of which we can find a man with all his/her surroundings as well as by the military events described in it.

Mostly, we come across Homeric bahuvrihi used as an attribute, which unfortunately not always can be rendered using the same form while translating into Ukrainian where we often have to use some descriptive phrases. Bahuvrihi can also be used as a part of a compound predicate, namely as its “noun” part but such cases are few. They are often accompanied with different forms of the verb εἶμι in indicative or conjunctive moods or expressed with a help of a participle. Sometimes the role of linking verb can be performed by other verbs which are not fully deprived of their lexical meaning. In some cases, a linking verb is omitted – it is so-called ellipsis of a linking verb or “zero” a linking verb.

The analysis conducted by us made it possible to come to the following conclusions. In I–XII songs of Homer’s Iliad we found 171 adjectives used as the attributes and 6 adjectives used a part of a compound predicate. The difference in the numbers is simply explained by the fact that the attribute syntactic role is a primary role of any adjective regardless its nature and origin, and the adjectives of bahuvrihi type did not become the exception to this rule.

Key words: Ancient Greek, Homeric epos, compound adjectives, dead languages, syntax, text analysis.

*Симканіч О. В.,**викладач кафедри іноземних мов**історичного та філософського факультетів**Інституту філології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

МОЛОДІЖНА НІМЕЦЬКА МОВА ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. У статті розглянуто етапи формування та розуміння терміну «молодіжна мова». Проаналізовано словники, що були присвячені цій темі в Німеччині. Досліджено визначення, які науковці давали цьому поняттю в різні історичні періоди. Також проаналізовано економічний складник цих досліджень.

У статті доведено, що молодіжна мова відіграє важливу роль як складова частина національної мови, оскільки в ній знайшли відображення соціальні та історичні процеси епохи.

Цікавим є те, що на початковому етапі дослідження молодіжної мови було сегментним – дослідники виокремлювали певний прошарок молоді, відштовхуючись від їх інтелектуального чи соціального стану. Так, спершу у фокусі наукових інтересів було студентство, потім школярі. З часом увагу зосередили на молоді як купівельному класі, і дослідження почали мати комерційний характер. Зрештою наукові інтереси здебільшого сфокусувалися на дослідженнях молодіжної лексики, яка використовується в інтернеті. Більшість наукових робіт до середини ХХ століття мали здебільшого описовий характер.

У статті зазначено, що початкові дослідження становили індуктивний метод дослідження емпіричного матеріалу, який дозволяв фіксувати в словниках найуживаніші лексичні одиниці молодіжної мови (дослідники створювали словники, фіксували лексику і не робили спроб пояснення функцій, комунікативної, прагматичної та оціночної навантаженості мови молоді), тоді як з середини ХХ ст. серед дослідників намітилася тенденція до вивчення функціонального боку молодіжної мови з урахуванням екстралінгвістичних факторів. Зламним етапом стали 60-ті роки, коли стрімкий економічний ріст Німеччини зробив молодь купівельноспроможним прошарком населення. Це своєю чергою в очах суспільства перетворило молодіжну субкультуру із заколотницької і бунтарської на просунуту і модну, що знайшло безпосереднє відображення в текстах пісень і фільмах того періоду.

На цей час сформувалися два напрями у вивченні мови молоді – науково-лінгвістичний та науково-популярний. Обидва аспекти значною мірою відрізняються один від одного.

Ключові слова: молодіжна мова, словники, субкультура, мова молоді, молодіжний сленг.

Постановка проблеми. З появою цифрових технологій та проникненням інтернету в наше повсякденне життя мова та мовлення зазнають постійних трансформацій. Сьогодні існують безліч словників-посібників, які пояснюють значення того чи іншого терміну, який використовується у молодіжному середовищі. Однак молодіжна мова існувала і до появи інтернету і була

об'єктом наукового інтересу багато століть тому. Тому особливо цікавим буде проаналізувати історію вивчення молодіжної мови Німеччини як однієї з найстаріших мов Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова молоді як лінгвістичний феномен становить інтерес для досліджень багатьох вчених. Серед сучасних лінгвістів, які займаються вивченням молодіжної мови Німеччини, варто назвати Я. Андрутсополоса [Androutsopoulos], Е. Нойланд [Neuland], М. Хайнеманн [Heinemann], Х. Хенне [Henne], П. Шлобінські [Schlobinski], Г. Еман [Ehmann] тощо.

Попри значну кількість статей, присвячених вивченню особливостей молодіжного мовлення, низка питань досі залишається відкритою, наприклад, щодо самого терміну «молодіжна мова» (“Jugendsprache”), методів дослідження цього феномену, її функцій та місця в мовній системі.

Серед українських дослідників варто виокремити науковців Л.Я. Левицьку та І.С. Микитку. Зокрема, вони написали статтю, присвячену вивченню лексико-семантичних аспектів німецького молодіжного сленгу на матеріалах словників, інтернет-форумів та чатів [1, с. 96]. Головною заслугою згаданих науковців стало визначення німецькомовного молодіжного сленгу, а також зроблено аналіз основних особливостей мовної картини світу німецької молоді, розглянуто метафоричне та метонімічне переосмислення найменувань. Також серед українських дослідників варто згадати С.М. Солдатову, А.В. Козонак, І.О. Пастух, С.Ф. Соколовську, О.С. Христенку, чії праці присвячено темі молодіжного сленгу та жаргону в німецькій мові.

Мета статті – проаналізувати стан вивчення молодіжної німецької мови. Визначити особливості її функціонування та етапи дослідження.

Вклад основного матеріалу. Перші відомості про яву молодіжної мови належать початку XVI-го століття, в період відкриття перших університетів на території Німеччини, де панувала латинська мова як мова науки і освіти. Мова молоді того часу характеризувався наявністю великої кількості запозичень з латинської мови і становила собою своєрідне змішання німецької та латинської мов (“makaronisches Latein”). З метою закріплення латинської мови як засобу навчання і спілкування було видано університетський указ про заборону спілкування німецькою мовою в стінах університету. Як мову навчання німецьку мову було введено в Лейпцигу К. Томазіусом лише в другій половині XVII століття. Попри бурхливий розвиток мови студентів, цей феномен не отримав належного лінгвістичного висвітлення.

Початок вивчення мови молоді пов'язаний з традицією складання словників мови студентів: перший словник

Сальмазіуса “Handlexikon der un-ter den Herren Parschen auf Universitäten gebräuchlichsten Kunstwörter” (1749), потім словник Кіндлебена “Studentenlexikon” (1781), словник мови студентів Августина (1795). Ці словники були пізніше об’єднані в одне видання “Académica Juventus. Die deutschen Studenten nach Sprache und Sitte” (1878). За словами самих укладачів цих словників – богословів, медиків, юристів і філософів, – основним мотивом їх створення стало палке бажання «зберегти це безцінне багатство студентської свободи» (für die Erhaltung dieses unschätzbaren Kleinods der Purschenfreiheit) [2, с. 54]. Але, як зазначають сучасні дослідники, більшість робіт мали емпіричний характер, оскільки їх автори обмежилися простим складанням словників без будь-якої лінгвістичної інтерпретації зібраного матеріалу.

На думку більшості авторів робіт, присвячених історичному вивченню мови молоді, під час лінгвістичного опису цього феномену необхідний облік соціокультурних умов життя молоді того часу. Важливу роль відіграє розуміння мови молоді як складової частини національної мови, оскільки в ній знайшли відображення соціальні та історичні процеси епохи.

Перше науково-обґрунтоване дослідження мови молоді було зроблено в кінці 19-го століття німецькими лінгвістами Дж. Майерсом “Untersuchungen der Hallischen Studentensprache” (1894) і Ф. Клуге “Deutsche Studentensprache” (1895). Публікація цих робіт поклала початок традиції щорічних видань, присвячених вивченню окремих явищ в мові молоді. Ця традиція пізніше була завершена твором А. Гетца “Deutsche Studentensprache” (1928), що опублікував докладний виклад із зазначенням слів студентського походження, а також слів, яким приписують таке походження.

На думку Е. Нойланда, автора низки робіт, присвячених мові молоді, саме мову школярів і студентів тієї історичної епохи справедливо вважають соціально-історичним попередником сучасної молодіжної мови.

Х. Хенне в своїй монографії “Jugend and ihre Sprache (1986) описав характерні риси історичних молодіжних мов і вказує на деякі відповідності у сучасному варіанті молодіжної мови. На думку автора, ранні дослідження характеризувалися такими рисами:

- вивчення переважно лексичного рівня мови;
- зведення досліджень мови молоді винятково до складання словників;
- перерахування найбільш уживаних у молодіжному середовищі слів і виразів, що супроводжувалося невеликим описом життєвих умов студентів того періоду і його традицій;
- орієнтація на носіїв мови молоді – тільки чоловічої статі, що мають певний академічний статус (студенти) [3, с. 156].

У лінгвістиці ХХ століття спостерігається зміна об’єкта наукових досліджень: увага дослідників переключається з особливостей мови студентів на мову учнів – Schülersprache, Penalersprache, ця проблема висвітлена в публікаціях низки авторів – К. Шладенбаха (1904), К. Штайнхойзера (1906), Р. Айлен-Бергера (1911), Г. Воке (1918).

На думку німецького лінгвіста Ф. Мельцера (1987), який намагався відійти від елементарного складання словників, для аналізу необхідний облік соціолінгвістичної ситуації, в якій знаходяться носії мови – школярі: “Er (der Schüler) befindet sich auf dem Durchgang vom spielenden Kind zum schaffenden Mann. So finden sich in seinem Wortschatz Ausdrücke der Kindersprache wie der Studentensprache”, так і регіональних та соціальних

складників мови школярів: “Kommt er vom Lande, so bringt er Mundart mit. Entammt er unteren Volkswesen, so ist sein Ausdruck verschieden von dem des Jungen, der aus dem höheren Stande kommt. Alle diese Grundbestände vermengen sich mehr oder weniger” [4, с. 489]. Важливо відзначити при цьому, що Ф. Мельцер виокремлює основні тематичні поля, відповідні мовним смакам школярів:

- школа {Streberleiche, Klatschmemme},
- спортивні ігри (Kulle wätzen, Halla);
- однілітки (Na, du altes Reff, Jux, Fez machen, doppelknorke) [4, с. 506].

Зазначені твори, як і інші історичні роботи, мають здебільшого описовий характер. Дослідники фіксували лексику учнів і гімназистів, не роблячи спроб пояснення функцій, комунікативної, прагматичної та оціночної навантаженості мови молоді.

В історії вивчення молодіжної мови існує прогалина – в період з 1930 по 1960 рр. відсутні роботи, присвячені вивченню цього соціолінгвістичного феномена, швидше за все, зумовлені історичним розвитком Німеччини цього періоду.

На основі широкомасштабних опитувань, проведених у школах, казармах, молодіжних групах, Х. Кюппер публікує «Словник повсякденно-розмовної німецької мови» (“Wörterbuch der deutschen Umgangssprache”), в якому один з томів містить відомості про мову молоді (“Jugenddeutsch”) (1970). Ця робота є фактично першим у Німеччині науковим дослідженням мови молоді у повоєнний час.

Перший молодіжний рух Німеччини того часу позначено терміном “Halbstarke”. Психолог К. Бонді дає таке визначення цього явища: “Halbstarke sind alle Jugendlichen, die in größeren oder kleineren Gruppen an Straßenecken, auf Spielplätzen oder in Lokalen müßig und laut albernd herumstehen und dabei auch einen Vorübergehenden, insbesondere junge Mädchen, mit Worten oder auch tätlich belästigen” [5, с. 132]. Відмінними ознаками прихильників цього руху були образ поведінки, зовнішній вигляд (зачіска, одяг), недбалі міміка і жести. Новими формами дозволя стають американська музика, їзда на мотоциклах і спільне відвідування розважальних заходів.

Тим часом систематичне лінгвістичне дослідження мови даної молодіжної групи не проводилося. Практично єдиним свідченням є замітки Х. Ома (Ohm) “Zur Geheimsprache unserer Jugend” (1957), а також низка статей журналістів і мовознавців, в яких висловлюється тривога щодо чистоти німецької мови і її забруднення молодіжними виразами. Мова молоді розглядалася як руйнування стандарту, як мова «грубості» і «вульгарності». Типовими позначеннями молодіжної мови в цей період стають позначення – “Halbstarke-Chinesisch”, “Teenagerdeutsch”, “Twendeutsch”. Ці позначення, швидше за все, були спрямовані на деяку критику нового різновиду мови. Кількість наукових робіт з молодіжного мовлення в цей період невелика, при цьому запропоновано розглядати молодіжну мову як соціалект в межах дослідження загальної проблематики жаргонізмів. Таким чином, виходить, що молодіжна мова прирівнювалася до соціалектів і жаргонізмів. Поряд з традиційною фіксацією окремих лексичних одиниць мови молоді робилися деякі спроби етимологічного лінгвістичного аналізу.

У 60-і роки 20-го століття з’являється термін “Teenager-Jargon” (жаргон підлітків). Тимчасові рамки цього явища охоплюють 1955–1960 рр. Виникнення терміну було зумовлено появою популярного серед молоді того часу журналу модного

одягу “Twen”, цільова аудиторія якого охоплювала людей від 15-ти до 30-ти років. Популярність мови молоді цього періоду фіксують словники “Steiler Zahn” (1960), “Die Sprache der Teenager und Twens” (1962).

Систематичні дослідження мови підлітків були проведені Х. Маркусом. На його думку, популярні вирази берлінської молоді включають позначення:

– однолітків: а) хлопчиків (Hahn, Schmachthanh, Unhahn, halbes Hemd, Himbeer-Heini, Saftneger, Wechmann, Zickendraht); б) дівчаток (halbe Bluse, Brieze, Brumme, Edelschaffe, Ische, stumpfe Schramme).

– оточення: батьківський будинок (Regierung), готель (Gammeltimpe);

– виступів: Ankratz haben, auf Anschaffe gehen;

– розваг: einen duften Darm zupfen, eine saure Kanne blasen, Lino-leum schubbern [6. 153].

Х. Маркус, досліджуючи мовні особливості мови молоді, розпізнає деякі характерні ознаки, до них належать зміна значення слова, метафоротворення, неологізми, конверсія (перехід іменників в клас дієслів і навпаки), наявність англіцизмів. Поряд з цим увага звертається на те, що мови молоді притаманні також гумор і самоіронія. По суті, це одне з перших спостережень, в якому висловлюється думка про функціональне навантаження молодіжної мови.

Відзначимо, що публікації того періоду мали деякий науково публіцистичний і розважальний характер і не становили собою серйозних лінгвістичних досліджень. Вони були розраховані на комерційну соціалізацію молодіжної мови (Vermarktung). Це було потрібно для вигідного продажу словників молодіжної мови. На думку Е.В. Розен, «опубліковані ... збірники «лексики тінейджерів» становлять собою не стільки лексикографічні записи, скільки своєрідну рекламу цих слів» [7, с. 144].

Мова молоді цього періоду піддається критиці також з боку громадськості. На відміну від мови молоді більш раннього періоду (Halbstarcken-Chinesich), зауваження були менш різкими, що було зумовлено суспільним розвитком Німеччини, яка переживала в той час економічне диво 60-х років. Молодь розглядалася як одна з найбільш активних споживчих груп різних товарів і послуг, що, безумовно, позначилося на позитивному іміджі молоді. Молодіжна субкультура в очах громадськості стала перетворюватися з заколотницької і бунтарської на просунуту і модну, що знайшло безпосереднє відображення в текстах пісень і фільмах того періоду.

У період 80-90-х років 20-го століття з’являються перші справді наукові праці. Для досліджень цього періоду характерні два підходи: системний і функціональний.

Системний підхід відображений у роботах М. Хайнеманн, Х. Хенне, Г. Еман, при цьому ці автори визначають системний підхід як «традиційний», «структурний» або «лексикологічний». Погоджуючись з думкою М. Хайнеманн про те, що мова молоді «представлена в першу чергу особливими лексичними засобами» [8, с. 152], прихильники цього напрямку концентрують свої зусилля насамперед на описі її лексичного складу.

Зауважимо, що дослідження, проведені в межах системного напрямку, ґрунтувалися на даних, отриманих в результаті застосування експерименту у вигляді анкетування та інтерв’ю. Велика увага приділялася словотвору. В результаті був зібраний великий словниковий матеріал, виявлені продуктивні сло-

вовітряні моделі, що ведуть до розширення словникового складу молодіжної мови.

Значимість результатів досліджень, зроблених у межах структурного напрямку, полягає в тому, що мова молоді була визначена як самостійний предмет дослідження, описаний її лексичний склад, встановлено взаємовплив молодіжної мови і соціуму. Прихильники цього напрямку визначили основи теорії молодіжної мови, встановили деякі її функції.

Тим часом структурний напрям критикують за схильність до елементарного складання списків використаної молоддю лексики без детального лінгвістичного аналізу і без посилання на контекст. Е. Нойланд характеризує такий розгляд мови молоді як «лексикологічний підхід на рівні окремих слів» [2, с. 143]. Використання тільки методів анкетування і індивідуального інтерв’ювання вважається не ефективним для збору емпіричного матеріалу. Деякі дослідники вважають, що такий підхід недоречний в контексті розгляду молодіжної мови як живої, емоційної, образної мови. П. Шлобінські характеризує виявлені зразки молодіжної лексики як “Fragebogenjugendsprache”.

Предметом критики послужив також відбір специфічних для молодіжної мови явищ: розмовні кліше – форми вітання, прощання, звернення. Але молодіжна мова містить у собі і багато інших мовних одиниць, наприклад, професійну лексику, елементи просторіччя, відзначені також недостатня увага до аналізу ідіоматичних виразів, фразеології, звернення до методології прагматико-дискурсивного напрямку.

Під впливом соціолінгвістики і прагматики в кінці 80-х – початку 90-х років формується функціональний напрям. До основоположників цього напрямку відносять Е. Нойланда, що опублікувала в 1987 р. статтю, в якій вперше висувається принцип обліку соціокультурних умов функціонування молодіжної мови. Аналіз і докладна концепція удосконалення методів аналізу мови молоді були в подальшому запропоновані в колективній роботі «Молодіжна мова: фікція і реальність».

Принципи соціо- та прагмалінгвістики, покладені в основу функціонального напрямку, впливають на зміну підходу до вивчення мови молоді. В межах цього підходу дослідники відмовляються від ідеї про існування узагальненої абстрактної мови молоді, та висувається нова гіпотеза про те, що існує безліч соціалектів кожної існуючої молодіжної групи. Дослідники підкреслюють й не індивідуальну, а групову специфіку молодіжної мови, тим самим її починають розглядати вже як гетерогенне, багатоаспектне явище. Дослідники доходять висновку, що «існує стільки молодіжних мов, скільки молодіжних груп» [9, с. 184].

Для позначення безлічі підвидів молодіжної мови на цьому етапі вивчення використовуються переважно форми множинного числа: «молодіжні мови» [U. Bischof, E. Neuland, J. Schwitalla], «молодіжні розмовні стилі», «молодіжні реєстри» [Н.-С. Heins, G. Kohl, I. Ludewigt, P. Schlobinski, F. Januschek].

Для ефективного збору достовірного практичного матеріалу дослідники пропонують використовувати методи включеного спостереження і бесіди, а для інтерпретації емпіричних даних – методи дискурсивного, прагматичного і функціонального аналізів.

Як наслідок, змінюється і саме розуміння особливої молодіжної мовної поведінки – тепер її виникнення зумовлено не спробою протистояти дорослому поколінню, а бажанням висловити своє особистісне світосприйняття більш точно і живо, ніж

це дозволяє зробити мовний стандарт. Так, С. Вахау визначає молодіжну мову як «мову прямоти і невимушеності», а Х. Еман зазначає, що під етнографією мовлення розуміється дослідження молодіжної мови в специфічних контекстах поведінки.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики особливу увагу дослідників звернено до феномену молодіжної мови. Інтерес вчених, ЗМІ, громадськості до вживання особливої мови підлітків зумовлений насамперед станом молодих людей у сучасному суспільстві. Молодість – як біологічна стадія розвитку в житті кожної людини – останнім часом все більше визнається ідеальним віком. Такий імідж приписується молоді в основному завдяки широкомасштабним рекламним акціям, де молодість представляється як найвигідніший, активний, здоровий період життя людини. Причиною настільки явної привабливості молодості є її мобільність. Дорослі втілюють в життя свої ідеї і мрії за допомогою молоді. «Образи, що подаються молоддю цього дня на телебаченні, в рекламі, є, найімовірніше, втіленням прихованих ідей і бажань самих дорослих» [10, с. 326].

Результатом підвищеного інтересу до мови молоді з'явилися численні публікації з цієї теми. Простежується тенденція до так званої комерціалізації (Vermarktung) мови молоді, що підтверджується напливом монографій і словників з помітними назвами: «Laß uns mal 'ne Schnecke angraben», «Total tote Nase», «Bockstarke Klassiker», «Jubeldeutsch», «Neudeutsch», «Bös-Deutsch», «Dumm-Deutsch» тощо. За словами Е. Нойланд, «...цей тип публікацій сприяє продажу «молодіжної мови», а також є дуже вигідним для авторів і друкованих видавництв» [2, с. 368]. Такий перебіг подій, на наш погляд, зумовлений тим, що молодіжна мова демократичніша, вона дозволяє яскравіше висловлювати свою соціальну приналежність.

Поряд зі збереженням традиційного індуктивного методу дослідження емпіричного матеріалу, який дозволяє фіксувати в словниках найуживаніші лексичні одиниці молодіжної мови, серед сучасних дослідників намітилася тенденція до вивчення функціонального боку молодіжної мови з урахуванням екстралінгвістичних факторів.

На цей час сформувалися два напрями у вивченні мови молоді – науково-лінгвістичний та науково-популярний. Обидва аспекти значною мірою відрізняються один від одного. «Якщо науково лінгвістичний напрям займається вивченням автентичної молодіжної мови з урахуванням комунікативної ситуації і комунікативних партнерів, то науково-популярний напрям орієнтований на виявлення особливостей молодіжної мови і її популяризацію» [11, с. 45]. Дослідники визнають, що облік усіх факторів, що впливають на мовлення індивіда, неможливий, але в цьому і полягає суть дослідження соціальних варіантів німецької загальнонаціональної мови, до низки яких належить і німецька молодіжна мова.

У сучасних публікаціях трапляються праці, присвячені вивченню мовної культури німецьких підлітків, специфіці функціонування мови молоді в мережі Інтернет, в одному з найпопулярніших молодіжних журналів BRAVO. Також лінгвістичного дослідження зазнали стилістичні особливості функціонування німецької молодіжної мови в ЗМІ.

Отже, можна зробити висновок, що молодіжна мова стала предметом наукових зацікавлень німецьких дослідників починаючи з XVII століття. На початковому етапі дослідники обмежувалися складанням словників студентів, здебільшого це були латинізми. З часом у фокусі дослідників з'явилася і мова

школярів. Починаючи з XIX століття науковці почали не лише складати молодіжні словники, а й глибше вивчати це явище, зокрема, причини виникнення, словотвірну форму тощо.

На початку XX століття домінуючою стала теорія, що немає спільної молодіжної мови, адже кожна соціальна молодіжна група має свою мову.

За час вивчення значення молодіжної мови еволюціонувало від сприйняття її як спроби протиставити себе дорослому світу, до засобів, що допомагають більш яскраво висловити свою думку чи позицію.

На наш погляд, дуже перспективним виглядає порівняння досліджень молодіжних мов в Україні та Німеччині. Виявлення спільних та відмінних рис у етапах становлення, сприйняття науковцями та соціумом, виявлення тенденцій запозичення з інших мов, словотворів тощо.

Література:

1. Ingler Y. Jugendsprache [Electronic resource] Y. Ingler. 1998.
2. Neuland E. Jugendsprache. Eine Einführung. Tübingen : Narr Franke Attempto, 2018. 210 s.
3. Henne H. Jugend und ihre Sprachen. Darstellung, Materialien, Kritik. Berlin, New York : de Gruyter, 1986. 241 s.
4. Melzer F. Die Breslauer Schülersprache. *Mitte-lungen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde*. Leipzig: Universität, 1987. 582 s.
5. Левицька Л.Я., Микитка І.С. Німецький молодіжний сленг і його лексико-семантичні особливості. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. Харків, 2013. 340 с.
6. Marcus H. Zum Twen-Deutsch. *Zeitschrift für deutsche Forschung*. № 18, 1962. 159 s.
7. Розен Е.В. Новые слова и устойчивые словосочетания в немецком языке. Москва : Просвещение, 1991. 192с.
8. Heinemann M. Kleines Wörterbuch der Jugendsprache. Leipzig : Bibliographisches Institut, 1991. 154 s.
9. Schlobinski P. Lexikographie und Lexikologie in der Jugendsprachforschung. *Jugendsprache – Spiegel der Zeit. Internationale Fachkonferenz*. Frankfurt : Bergische Universität Wuppertal, 2003. 238 s.
10. Chun M. Jugendsprache in den Medien. Duisburg-Essen : VDM Verlag, 2017. 344 s.
11. Bondy C. Jugendliche stören die Ordnung. München : Juventa, 1957. 140 s.

Symkanych O. Youth German language as an object of scientific research

Summary. The article considers the stages of formation and understanding of the term youth language. Dictionaries devoted to this topic in Germany are analyzed. The definitions that scientists gave to this concept in different historical periods are studied. The economic component of these studies is also analyzed.

The article proves that the youth language plays an important role as an integral part of the national language, as it reflects the social and historical processes of the era.

Interestingly, at the initial stage, the study of youth language was segmental – researchers identified a certain layer of young people, based on their intellectual or social status. So first the focus of scientific interests was students, then schoolchildren. Over time, attention was focused on young people as a buying class and research began to be commercial in nature. For the rest, research interests have largely focused on research on youth vocabulary used on the Internet. Most scientific works until the middle of the twentieth century were mainly descriptive.

The article notes that the initial research was an inductive method of studying empirical material, which allowed to record in dictionaries the most common lexical units of youth language (researchers created dictionaries, recorded vocabulary and did not try to explain the functions, communicative, pragmatic and evaluative load of youth language), from the middle of the twentieth century among researchers there is a tendency to study the functional side of youth language taking into account extralinguistic factors. The turning point came in the 1960s, when Germany's

rapid economic growth made young people a purchasing part of the population. This, in turn, in the eyes of society, transformed the youth subculture from rebellious to advanced and fashionable, which was directly reflected in the lyrics and films of that period.

Currently, two directions have been formed in the study of the language of youth – scientific-linguistic and popular science. Both aspects are very different from each other.

Key words: youth language, the language of the youth, youth slang.

*Соловійова Л. Ф.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Поліського національного університету**Сніховська І. Е.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

ВІДАД'ЕКТИВНИЙ СЛОВОТВІР У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: СХЕМИ ТА МОДЕЛІ

Анотація. Статтю присвячено аналізу процесів словотворення в сучасній англійській мові з вихідним прикметником. Розмежовуються нетранспонуючі та транспонуючі схеми і моделі, коли в результаті утворюється слово, яке належить до іншої частини мови. Визначаються поняття схеми і моделі, одна й та сама транспонуюча схема може включати ряд конкретних моделей. Розглядаються моделі відад'ективної конверсії як одного з найпродуктивніших способів англійського словотвору $A \rightarrow N$, $A \rightarrow V$, $A \rightarrow Adv$, $A \rightarrow Pron$, $A \rightarrow Int$. Систематизуються структурно-семантичні групи відад'ективних іменників. Для англійської мови відад'ективні іменники моделі «еліпсис + афіксація» не характерні. Способом відад'ективної суфіксації описується утворення відад'ективних іменників, відад'ективних дієслів, відад'ективних прислівників. Визначаються тридцять дві моделі відад'ективної суфіксації з різним ступенем продуктивності. Відад'ективна префіксація займає порівняно з відад'ективною суфіксацією незначне місце в англійському словотворі, існують дві транспонуючі схеми та п'ять моделей, утворюються відад'ективні дієслова та відад'ективні слова категорії стану. Узагальнюються інші способи відад'ективного словотвору, що включають скорочення, телескопію, зворотній словотвір і словоскладання. Розрізняються дві моделі відад'ективного скорочення з вихідним прикметником, обидві пов'язані з еліпсисом, а перша – з конверсією. Деякі моделі відад'ективної телескопії є транспонуючими і в ряді випадків пов'язані з конверсією. Виділяються дві схеми зворотного словотвору з вихідним прикметником $A - \text{suff.} \rightarrow V$ і $A - \text{suff.} \rightarrow N$. Транспонуючі моделі словоскладання з вихідним прикметником представлені порівняно невеликою кількістю моделей $A + A = A \rightarrow N$ та $Adv + A = A \rightarrow N$. Окреслюються перспективи подальших досліджень як системне представлення відад'ективного словотвору як словотворчого поля та визначення зон перетину словотворчих мікрополів.

Ключові слова: відад'ективний словотвір, транспонуюча схема, транспонуюча модель, конверсія, афіксація.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістики питання словотвору залишається у центрі уваги мовознавців. Не втрачають своєї значущості дослідження проблем, пов'язаних з визначенням питань місця словотвору в складі мовної системи, виявленням способів його розвитку. Наше дослідження присвячено процесам словотворення, в яких прикметники виконують функцію вихідного слова. Той

факт, що відад'ективний словотвір ще не вивчений системно, й зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних лінгвістичних розвідках значна увага приділяється дослідженню питань словотвору та механізмів, що становлять основу формування нових дериваційних елементів. Так, отримує розвиток дослідження структурних, семантичних особливостей утворення складних слів синтактичного типу та складних слів [1; 2], синергетичних параметрів структурної організації та розвитку словотворчої системи англійської мови ([3]), окремих способів словотвору в процесі збагачення словникового складу сучасної англійської мови [4; 5; 6; 7], використання морфемної структури словотвору, теоретичної та практичної сторони морфем [8], розглядаються найпродуктивніші морфологічні моделі утворення метафорично переосмислених композит-прикметників американському сленгу [9], особливості утворення окремих типів словотвору – скорочення, телескопія, конверсія [10; 11; 12], процеси й закономірності українського словотвору [13], що свідчить про актуальність розвідок, спрямованих на дослідження словотворчих процесів, направлених на наповнення та збагачення лексичного складу сучасної англійської мови.

Мета статті. Схеми словотворення (в тому числі і відад'ективного) можуть бути нетранспонуючими ($A \rightarrow A$: red + hot = red-hot (adj.), blue + ish = bluish (adj.), green + y = greeny (adj.) і транспонуючими, коли в результаті утворюється слово, яке належить до іншої частини мови ($A \rightarrow N$, $A \rightarrow V$, $A \rightarrow Adv$ та ін.). Мета нашого дослідження полягає в аналізі транспонуючих схем та моделей відад'ективного словотвору в сучасній англійській мові.

Виклад основного матеріалу. Відад'ективний словотвір сучасної англійської мови проявляє зростаючу активність з використанням різноманітних моделей та схем. Одним із найпродуктивніших способів словотвору є конверсія. Як відомо, у конверсійних відношеннях можуть бути слова будь-якої частини мови. Однак на практиці розглядаються зазвичай лише моделі $N \rightarrow V$ та $V \rightarrow N$, тобто утворення відсубстантивних дієслів і віддієслівних іменників. Проте ще М. Бізе говорив про існування в англійській мові відад'ективної конверсії, розрізняючи моделі $A \rightarrow N$, $A \rightarrow V$ [14]. В якості вихідних слів найбільш живаються прикметники конкретної денотативної та сигніфікативної семантики. Розглянемо докладніше наявні моделі відад'ективної конверсії.

Модель $A \rightarrow N$. Кількість відад'єктивних іменників у сучасній англійській мові дуже велика. Їх можна поділити на певні структурно-семантичні групи.

1. Іменники, утворені від прикметників без суфіксів і з суфіксами -al, -(i)an, -ag, -og, -ive, -ile та ін. Можуть використовуватися і в однині, і в множині, з нульовим, означеним або неозначеним артиклем: а) іменники з семантикою особи: "Doctor Fisher and the Divisionnaire were the only Swiss *nationals* in the group" (G. Green); "Do you want pen and paper?" – he asked, with differential suggestion to a superior" (D.H. Lawrence); б) іменники на позначення предметів (конкретні та абстрактні): "His car was a bright-blue sports *convertible* with a peculiarly long hood" (J. Cheever); "...he'd play parts in amateur *theatricals*" (G. Greene).

2. Іменники, утворені від прикметників без суфікса, з суфіксами -ed, -ly, -less і деякими іншими, а також від складних прикметників. Семантика особи. Вживаються у формі однини (в значенні численності) з артиклем the: "The *rich*, the *beautiful*, the *notorious* and the *well-born* might wait in vain to be signaled out and paid special attention" (A. Christie).

3. Іменники, утворені від прикметників без суфіксів. Семантика особи. Вживаються у формі множини:

"Dick and Pat danced and he whirled her around until the sealskin *browns* and the *highyallers* cheered and clapped" (J. Dos Passos).

4. Іменники, утворені від прикметників (з суфіксами чи без суфіксів). Позначають неживі предмети. Вживаються зазвичай у множині: "They drank the gin with *bitters* and went to bed" (J. Dos Passos).

5. Іменники, утворені від прикметників, що позначають ознаку у формі субстантивної абстракції: "How neat it was in his built, so compact, with pieces of *white* in its wings" (D.H. Lawrence).

Ця класифікація, на нашу думку, повніша порівняно з існуючими, хоч її можна деталізувати і далі, зокрема, виділити велику групу відад'єктивних іменників на позначення мов, наприклад:

"...I turned towards the office and the five letters in Spanish and the three in Turkish which lay on my desk" (G. Greene).

Багато відад'єктивних іменників, утворених за моделлю $A \rightarrow N$, багатозначні. Наприклад, іменник *local* має значення: *a local person or thing, a local public conveyance (such as a train or an elevator), a local or particular branch, lodge, or chapter of an organization (such as a labor union)*, (British) – *a nearby or neighborhood pub*.

Процес переходу прикметника в іменник (часто внаслідок еліпсиса ядра в атрибутивному словосполученні) не є специфічною рисою лише англійської мови. Лексичний еліпсис взагалі характерний для мов германської, романської та слов'янської груп. Так, в українській мові розрізняються три основні види відад'єктивних субстантиватів: 1) іменники ад'єктивної відміни (еліпсис не завжди чітко простежується): укр. хворий, старий, днювальний, їздовий; стара, молода, прохідна, накладна; сучасне, минуле, майбутнє, пальне, солодке. Сюди належать й іменники Pluralia tantum: укр. добові, преміальні, цитрусові, комаходні; 2) іменники, що виникли безпосередньо внаслідок еліптичної субстантивації; укр. передова (стаття), контрольна (робота); 3) семантичні конденсати, іменники, утворені семантичним стягненням у сполученні з афіксальною деривацією: укр. оперативна нарада → оперативка, електрична залізниця → електричка. Для англійської мови третій

тип субстантиватів (еліпсис + афіксація) не характерний. Приклади нечисленні: *quickie* (quick + ie) «щось зроблене на ходу, нашвидкоруч, мимохідь»; *provo* (prov + o) ← *Provisional fighter* «босць, що відколовся від Ірландської республіканської армії і діє методом терору»; *promo* ← *promotional film* «рекламний фільм, ролик».

Процес $A \rightarrow N$ часто називають субстантивацією, однак це не зовсім так. Випадками субстантивації слід визнати лише ті, внаслідок яких утворене слово може мати означення-прикметник, уживатися з усіма видами артикля, виступати у синтаксичних функціях іменника і мати всі властиві іменнику форми словозміни, напр.: *an official, the official, officials, the officials, official's, officials'*. Утворення типу *the rich, the young, the beautiful* не можна вважати субстантиватами у повному розумінні.

Модель $A \rightarrow V$. Більшість вихідних прикметників цієї моделі є кореневими і утворюють дієслова із значенням: «бути, ставати (стати), робити (зробити) таким, як ...»: "He had to put his hand against the wall to steady himself..." (J. Dos Passos); "...his face crimsoned and two big veins stood out on his forehead" (A. Christie). Відад'єктивне дієслово може сполучатися з післяголом: "Pennington smoothed out the letter on the table" (A. Christie); "...his voice dried up way down in his throat" (J. Dos Passos).

Існує помилкова думка, що прикметники із словотворчим суфіксом не можуть бути вихідним словом цієї моделі. Однак це не відповідає дійсності. Досить навести приклади таких дієслів, як *to English* (XIV ст.), *to dirty* (XV ст.), *to muddy* (XVII ст.), *to northern*, *to picturesque* (XVIII ст.), *to western*, *to southern* (XIX ст.).

Модель $A \rightarrow Adv$. Вихідними в цій моделі є прикметники із значенням форми, місця, напрямку в просторі, пор. left «лівий» → left «наліво», round «круглий» → round «навкруги» та ін.

Для наочності порівняймо значення однієї з таких пар:

right (Adj.) 1. правий, справедливий (to be right); 2. вірний, правильний (right use of the words); 3. правий (right hand); 4. прямиий (at the right angle); 5. правий, лицьовий (right side up); 6. підходящий, доречний (to buy the right book); 7. здоровий (Are you right now?).

right (Adv.) 1. правильно, справедливо (to act right); 2. належним чином (to get it right); 3. праворуч (right from (+n)); 4. прямо (go right ahead); 5. дуже (to known right well); 6. точно, як раз (right in the middle); 7. аж до... (right to the end).

Модель $A \rightarrow Pron$. Ця модель не продуктивна в сучасній англійській мові, оскільки займенники являють собою «закриту» частину мови. Узуальними прикладами можуть бути відад'єктивні займенники some, any, other, another, same.

Модель $A \rightarrow Int$. Англійські вигуки поповнюються через конверсію практично всіма частинами мови разом з прикметником: "Go on, Riggs, *sharp!* South Square". The car moved on (J. Galsworthy); "Easy, Doc, *easy*", the Boss said (R. P. Warren).

Розглянемо детальніше схеми та моделі відад'єктивної афіксації. Для опису відад'єктивної суфіксації користуємось поняттями суфіксальної схеми і суфіксальної моделі. Одна й та сама суфіксальна транспонуюча схема, наприклад $A + suff. \rightarrow V$, може включати ряд конкретних моделей: $A + -ate \rightarrow V$, $A + -ify \rightarrow V$, $A + -ize \rightarrow V$, $A + -en \rightarrow V$.

а) Систематизуємо утворення відад'єктивних іменників (транспонуюча схема $A + suff. \rightarrow N$). Ця схема наведена моделями з такими суфіксами, включаючи їх аломорфи:

1) -acy: *supremacy*, 2) -age: *shortage*, 3) -an: *politician*, 4) -ance: *brilliance, inconvenience*, 5) -ard: *sluggard*, 6) -ase: *invertase*, 7) -dom: *freedom*, 8) -en: *bittern*, 9) -er: *stranger*, 10) -ery: *greenery*, 11) -hood: *likelihood*, 12) -ia: *inertia*, 13) -ion: *precision*, 14) -ism: *realism*, 15) -ist: *fatalist*, 16) -ity: *elasticity*, 17) -itude: *inexactitude*, 18) -ling: *fatling*, 19) -ment: *merriment*, 20) -ness: *girlishness*, 21) -nik: *no-goodnik*, 22) -ster: *youngster*, 23) -th: *breadth*, 24) -um: *sanatorium*, 25) -ure: *moisture*, 26) -y (ie): *sweetie*.

б) Проаналізуємо утворення відад'єктивних дієслів (транспонуюча схема $A + \text{suff.} \rightarrow V$). Ця схема наведена моделями 1) -ate: *pacificate*, 2) -en: *blacken*, 3) -ify: *clarify*, 4) -ize: *centralize*.

в) Систематизуємо утворення відад'єктивних прислівників (транспонуюча схема $A + \text{suff.} \rightarrow \text{Adv.}$). Ця схема представлена моделями 1) -ly: *softly*, 2) -wise: *longwise*.

Таким чином, у сучасній англійській мові існують 32 моделі відад'єктивної суфіксації, які не однакові за продуктивністю. Деякі з них наведені поодинокими прикладами ($A + \text{age} \rightarrow N$: *shortage*), інші, наприклад, з суфіксами -ness, -en, -ly, займають значне місце в англійській лексиці.

Розглянемо детальніше продуктивні моделі відад'єктивної суфіксації.

Модель $A + \text{ness} \rightarrow N$. Суфікс -ness виявляє здатність активно сполучатися:

а) з кореневими ад'єктивними основами: "One always fears there must be some good reason for the *emptiness*" (G. Greene); "... you get such a feeling of *greatness* out of them" (J. Dos Passos); "... the mate was hurled into the frothy *blackness*" (R. Benchley);

б) з суфіксальними ад'єктивними основами: "The lamps along the platform burn with a nearly palpable *plaintiveness*" (J. Cheever).

Сполучуваність суфікса -ness з численними суфіксами – явище досить поширене: Суфікс -ness на відміну від суфікса -ity може приєднуватися до складних слів, що виникли внаслідок інтеграції словосполучення: "...he saw in her something that is aimed at his own painting, a detachment and at the same time a *matter-of-factness*" (J. Fowles). (*Matter of fact* (субстантивне словосполучення) $\rightarrow$ *matter of fact* (прикм.) $\rightarrow$ *matter-of-factness* (відад'єктивний іменник).

Модель $A + \text{en} \rightarrow V$. За цією моделлю утворено велику кількість англійських дієслів на позначення переходу у стан, зазначений основою: "I quickened my pace and reached the hut ..." (E. Waugh); "The dead-grey sky began to brighten" (P. Benchley); "Charley ... straightened his scrubby sandy hair again ..." (J. Dos Passos).

Модель $A + \text{ly} \rightarrow \text{Adv.}$ Суфікс -ly може приєднуватися до будь-якого вихідного прикметника незалежно від семантики ознаки. Здебільшого значення ознаки зберігається у відад'єктивних прислівниках:

а) з суфіксальними ад'єктивними основами: "And suddenly and wonderfully the door of the room upstairs opened ..." (H. G. Wells); "She was the most attractive woman he had ever seen – not *classically* beautiful, but *vibrantly, viscerally* appealing" (P. Benchley);

б) з кореневими ад'єктивними основами: "Very well, sir", Parker said *coolly* (J. Dos Passos).

Значно рідше транспонуюча модель $A + \text{ly} \rightarrow \text{Adv.}$ супроводжується зміною у значенні відад'єктивного прислівника: *hard* (adj.) «важкий» – *hardly* (adv.) «ледве», «навіть чи»; *bare* (adj.) «голий» – *barely* (adv.) «ледве», «ледь-ледь»; *brief* (adj.) «короткий» – *briefly* (adv.) «стисло», «в кількох словах» та інші.

Розглянемо продуктивні моделі відад'єктивної префіксації. Вважається, що на відміну від суфіксів префікси не здатні транспонувати одну частину мови в іншу й існують лише для модифікації лексичного значення слова. Ми не поділяємо цієї точки зору. Слід, однак, зазначити, що відад'єктивна префіксація займає порівняно з відад'єктивною суфіксацією незначне місце в англійському словотворі: існують лише дві транспонуючі схеми та п'ять моделей.

а) Відад'єктивні дієслова (транспонуюча схема $\text{pref.} + A \rightarrow V$).

Моделі включають такі префікси: 1) be-: *belittle*, 2) de-: *denude*, 3) dis-: *disable*, 4) en- (em-): *endear, embitter*.

б) Слова категорії стану (транспонуюча схема $\text{pref.} + A \rightarrow \text{Stat.}$). Модель $a + A \rightarrow \text{Stat.}$

У сучасній англійській мові ця модель не є продуктивною: неологізмів, утворених за нею, не визначено. Проте префікс *a-* слід визнати диференційним словотворчим маркером категорії стану, закритої частини мови:

$a + \text{skew} \rightarrow \text{askew}$ "Gail was sitting on the end of the double bed, her hair a mess, her nightgown askew" (P. Benchley);

$a + \text{stray} \rightarrow \text{astray}$ "I don't believe you read my letters", she said ... "Some went astray" (E. Waugh);

$a + \text{broad} \rightarrow \text{abroad}$ (у виразах типу "I think I am a little abroad", "he is all abroad"); $a + \text{far} \rightarrow \text{afar}$, $a + \text{flat} \rightarrow \text{aflat}$; $a + \text{fore} \rightarrow \text{afore}$; $a + \text{like} \rightarrow \text{alike}$; $a + \text{lone} \rightarrow \text{alone}$, $a + \text{long} \rightarrow \text{along}$ ("The afternoon was well along") та ін.

Розглянемо моделі скорочення. Доцільно розрізняти дві моделі скорочення з вихідним прикметником, які приводять до транспонування його в іншу частину мови. Обидві пов'язані з еліпсисом, а перша також пов'язана з конверсією.

Модель $A (+N) \rightarrow N$ (семантико-синтаксичні скорочення): *local train* $\rightarrow$ *local*, *public house* $\rightarrow$ *public*, *Liberal Party* $\rightarrow$ *Liberals*. Тут, власне, відбувається скорочення самого словосполучення, а не прикметника.

Модель $A (+N) \rightarrow N$ clipped (фономорфологічні скорочення), де еліпсис супроводжується усиченням прикметника: *public house* $\rightarrow$ *pub*, *noncommissioned officer* $\rightarrow$ *noncom*, *popular song* $\rightarrow$ *pop*, *permanent wave* $\rightarrow$ *perm*, *capital letters* $\rightarrow$ *caps*, *introductory sentence* $\rightarrow$ *intro*, *preliminary examinations* $\rightarrow$ *prelims*, *preparatory school* $\rightarrow$ *prep*.

Деякі моделі відад'єктивної телескопії є транспонуючими і в ряді випадків пов'язані з конверсією: *quasi* (adj.) + *stellar* (adj.) $\rightarrow$ *quasar* (n.); *vocal* (adj.) + *documentary* (adj.) $\rightarrow$ *documentary* (adj.) $\rightarrow$ *documentary* (n.); *pretty* (adj.) + *sweet* (adj.) $\rightarrow$ *preet* (adj.) $\rightarrow$ *preet* (n.).

У системі англійського зворотного словотвору виділяються дві схеми з вихідним прикметником.

Транспонуюча схема $A - \text{suff.} \rightarrow V$ представлена моделями: 1) $A - \text{ent} \rightarrow V$: *luminiscent* $\rightarrow$ *luminisce*, *reminiscent* $\rightarrow$ *reminisce*; 2) $A - \text{ish} \rightarrow V$: *peevish* $\rightarrow$ *peeve*; 3) $A - \text{ous} \rightarrow V$: *frivolous* $\rightarrow$ *frivol*; 4) $A - \text{ed} \rightarrow V$: *hen-pecked* $\rightarrow$ *hen-peck*, *smokedried* $\rightarrow$ *smoke-dry*.

Транспонуюча схема $A - \text{suff.} \rightarrow N$ з моделями: 1) $A - \text{y} \rightarrow N$: *greedy* $\rightarrow$ *greed*, *nasty* $\rightarrow$ *nast*; 2) $A - \text{ous} \rightarrow N$: *catankerous* $\rightarrow$ *catanker*.

У сучасній англійській мові виключно рідко зустрічаються транспонуючі моделі словоскладання з вихідним прикметником. Можна навести поодинокі приклади словоскладання моделей $A + A = A \rightarrow N$ та $\text{Adv.} + A = A \rightarrow N$ (тобто з подальшим переходом в іншу частину мови через конверсію): *red + hot = red-hot*

(adj.) 1) розжарений, 2) жарг. гарячий, палкий → *red-hot* (n.) жарг. 1) сосиска, 2) самотній чоловік; *ever + green = evergreen* (adj.) вічнозелений → *evergreen* (n.) вічнозелена рослина.

Висновки. Таким чином, аналіз відад'єктивного словотвору у сучасній англійській мові показує його зростаючу активність з використанням транспонуючих схем та моделей. Для нього характерне поєднання способів творення слів, різноманітність транспонуючих схем та моделей з різним ступенем продуктивності. Одним із найпродуктивніших способів відад'єктивного словотвору є конверсія. Способом відад'єктивної афіксації у сучасній англійській мові утворюються іменники, дієслова, прислівники. Такі способи відад'єктивного словотвору, як скорочення, телескопія, зворотній словотвір і словоскладання, представлені порівняно невеликою кількістю схем та моделей.

Подальшою перспективою дослідження, на наш погляд, є системне представлення відад'єктивного словотвору як словотворчого поля та визначення зон перетину словотворчих мікрополів.

Література:

1. Квеселевич Д.И. Интеграция словосочетания в современном английском языке. Киев : Вища школа, 1983. 84 с.
2. Омельченко Л.Ф., Соловйова Л.Ф. Семантика і «внутрішній» синтаксис англійських композитів. *Вісник Житомирського державного університету*. 2007. Вип. 31. С. 174–179.
3. Еникеева С.М., Домброван Т.И., Пихтовникова Л.С. Синергетические параметры структурной организации и развития словообразовательной системы современного английского языка. *Синергетика в филологических исследованиях* : монографія / под общ. ред. Л. С. Пихтовниковой. Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2015. С. 62–87.
4. Зацний Ю. Тенденції та процеси розвитку лексико-семантичної макросистеми сучасної англійської мови. *Актуальні питання іноземної філології*. 2016. № 4. С. 68–74.
5. Полюжин М.М., Омельченко Л.Ф. Функциональное словосложение и префиксальные ономастологические категории в английском языке. Ужгород : Патент, 1997. 99 с.
6. Михальчук Н.О. Словотвір як основне джерело поповнення словника сучасної англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна*. 2013. Вип. 38. С. 94–98.
7. Marchand H. The categories and types of present-day English word-formation: a synchronic-diachronic approach (2nd edition). Munich : C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1969. 545 s.
8. Давиденко А.О. Особливості використання та вплив морфемної структури словотвору в сучасній англійській мові. *Науковий вісник ХДУ. Серія Перекладознавство та міжкультурна комунікація*. 2018. № 1. С. 22–26.
9. Гонта І.А. Ад'єктивні композити англійської мови з метафоричним значенням та проблема їх перекладу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*: зб. наук. пр. Серія 9. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. С. 31–35.
10. Білецька І.О. Скорочення як один із способів поповнення субстандартної лексики англійської мови. *Сучасна іношомовна освіта України та зарубіжжя: стан, виклики і перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Глухів, 24–25 жовтня 2018 р.). Глухів, 2018. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/handle/6789/9327> (Дата звернення: 12.03.2021).
11. Воробйова О.С., Карасенко О.А. Структурно-семантична «гібридність» телескопічних неологізмів сучасної англійської мови. *Молодий вчений*. 2020. № 7.1 (83.1). С. 32–35.
12. Рубанець Т.В. Методика дослідження конверсії (на матеріалі англійської мови). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2018. Вип. 46. С. 160–164.
13. Пономаренко С.С. Сучасна українська мова: Морфеміка. Дериватологія. Морфологія : навч. посібник. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 300 с.
14. Biese M. Origin and Development of Conversion in English. Helsinki, 1941. 282 p.
15. Benchley P. The Deep. Knopf Doubleday Publishing Group, 1976. 301 p.
16. Cheever J. Selected Short Stories. Moscow : Progress Publ., 1980. 343 p.
17. Christie A. Death on the Nile. Bantam Books, 1978. 214 p.
18. Dos Passos J. The Big Money. Houghton Mifflin Harcourt, 2013. 466 p.
19. Galsworthy J. The Forsyte Saga. Hachette UK, 2012. 321 p.
20. Greene G. The Quiet American. Vintage, 2004. 180 p.
21. Fowles J. The Ebony Tower. Vintage, 2006. 304 p.
22. Lawrence D. H. Odour of Chrysanthemums and Other Stories. Moscow : Progress Publ., 1977. 293 p.
23. Warren R. P. All the King's Men. Houghton Mifflin Harcourt, 1996. 540 p.
24. Waugh E. Brideshead Revisited. Aegitas, 2020. 269 p.
25. Wells H. G. The Invisible Man. Oxford World's Classics, 2017. 192 p.
26. Merriam Webster's Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/right> (Дата звернення: 10.03.2021).

Soloviova L., Snikhovska I. Deadjectival word formation in Modern English: patterns and models

Summary. The article is devoted to the analysis of word formation processes in Modern English with the adjective as a base word. Non-transposing and transposing patterns and models when as a result a word that belongs to another part of the speech is formed are differentiated. The concepts of a pattern and a model are defined, the same transposing pattern can include a number of specific models. Models of deadjectival conversion as one of the most productive ways of English word-formation $A \rightarrow N$, $A \rightarrow V$, $A \rightarrow Adv$, $A \rightarrow Pron$, $A \rightarrow Int$. are considered. Structural-semantic groups of deadjectival nouns are systematized. The deadjectival nouns of a model “the ellipsis + affixation” is not characteristic of English. The formation of deadjectival nouns, deadjectival verbs, deadjectival adverbs by deadjectival suffixation is described. Thirty-two models of deadjectival suffixation with different degrees of productivity are distinguished. Compared to deadjectival suffixation, deadjectival prefixation holds an insignificant place in English word-formation with two transposing patterns and five models, deadjectival verbs and statives are formed. Other types of deadjectival word formation including shortening, blending, back-formation, and compounding are summarized. Two models of deadjectival shortening with the adjective as a base word are singled out, both are connected with the ellipsis, the first one is connected with the conversion as well. Some models of deadjectival blending are transposing and in some instances are connected with conversion. Two patterns of back-formation with the adjective as a base of derivation $A - \text{suff.} \rightarrow V$ і $A - \text{suff.} \rightarrow N$ are specified. Transposing models of compounding with the adjective as a base word with comparatively small number of models $A + A = A \rightarrow N$ та $Adv. + A = A \rightarrow N$ are represented. The perspectives of further research as a systemic representation of deadjectival word formation as a wordbuilding field and the determination of interlacing of wordbuilding microfields are outlined.

Key words: deadjectival word formation, transposing pattern, transposing model, conversion, affixation.

Suvorova S. A.,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
English Language Teacher at the Department of Foreign Languages
Prydniprovskaya State Academy of Civil Engineering and Architecture*

TEXT CHARACTERISTICS OF THE SCIENTIFIC STYLE AS ONE OF THE FUNCTIONAL STYLES OF SPEECH

Summary. The relevance of this article is to emphasize the constructiveness of the scientific style of speech, the basic unit of which is a term that denotes a scientific concept with high accuracy and a high degree of generalization. Also a “double” thematic chain, typical of many scientific papers. In the article, we analyzed the combination of thematic and key vocabulary, words with the highest usage rates. In today's world of high scientific technology, scientific communication has gained global significance. Summarizing all that has been said about the thematic chains of the scientific text, let us note their structural and content certainty: as the main nomination, they consistently use the basic one, in the composition of non-main nominations the most significant are folded transforms, after which, significantly inferior to them in frequency, there are substitutes. Semantically and stylistically, the thematic chains of a scientific text are uniform, they have a bookish character, since these chains are defined by a term and implemented on its basis. Comparison of the use of the terms cyclization and cycle in this text shows that the second of them, being no less frequent in the text, is used mainly as a means of segmentation in the middle of the article and especially when it comes to research material. The differences in the composition of the nomination chains of the main theme are insignificant. To the named structural types of nominations, one can single out the main nominations of the text chain, add only grammatical transformations. Thus, in this article we can note the status of the base unit as the main in the text. The nature of the information entered and the compositional role properties of bundles that are equally relevant for a scientific text. A certain uniformity is also observed in the field of combinatorics of the linguistic components of the scientific thematic chain.

Key words: constructive principle, scientific language, substyle, functional style, thematic chain, vocabulary, structure, nomination.

The constructive principle of scientific speech is generalization, abstraction, accuracy, which is due to the scientific type of thinking and the abstracted addressee and addressee of the text [1]. The author of a scientific text strives for self-elimination in favor of the subject of speech, never fully achieving this goal. A rational program in a scientific text prevails over an evaluative one (with the exception of certain genres, for example, reviews) and is distinguished by its extensiveness, analyticity, and logical thoughtfulness. As for the pragmatic program, it is different for the sub-styles of scientific speech. Two positions of the scientific text are possible: the addressee is approximately equal to the author in terms of the level of special knowledge (the situation of the scientific sub-style proper), and the addressee is a person trained by the author in this area of knowledge (the situation of the educational-scientific sub-style). In the second case, the pragmatic program becomes equal in importance

to the rational one and is characterized by specific means of expression. The educational and scientific substyle is not considered in this work [2]. The features of the thematic chain of a scientific text are closely related to the constructive attribute of the style. The basic unit here, as a rule, is the term denoting a scientific concept with high precision and a high degree of generalization. The lexico-semantic composition of the thematic chain of a scientific text is rather modest. In addition to the basic unit (for example, a functional style), it includes periphrases based on a generic concept (this kind of language / speech); transforms, among which the most common are collapsed nominations of two varieties – collapsed to the pivot word of the base phrase (style), often with indicative qualifiers (this style, this style), and folded into an abbreviation (FS = functional style). The scientific text does not use zero nominations; any nominations with stylistic markings, except for the book, are extremely rare. The role of the main nomination in the text chain belongs to the basic nomination, it is also the primary one, and, as a rule, it is realized already in the title of the scientific text. The text functions of the members of the thematic chain are the function of identifying the subject of speech, as well as the function of general text communication: distantly located nominations of the main subject of speech work for the integrity of the text.

Let us follow in more detail the organization of the thematic chain, taking into account the following circumstance of its identification: only units of equal conceptual volume were included in the thematic chain. The nominations of sub-concepts (for example, for our case, the vocabulary of a functional style) are included in the thematic field of the text, but are not included in the thematic chain of the whole text, making up its branch. In the text “On the functional semantic and stylistic categories of the text”, the basic nomination-phrase (a) is included in the heading. In addition to it, the following nominations are marked: these categories (b), named categories (c), considered categories (d), functional categories (e), categories (f), they (g). A schematically depicted thematic chain is as follows *: A A b A b A c A g A d g A g d A b A d e A f

The chain contains only three types of nominations: basic (terminological), collapsed transforms and pronominal substitutes[3]. There is no doubt about the status of the basic unit as the main one in the text (ten repetitions, including in the title and the beginning of the main part of the article, while the maximum repetitions of other nominations is three). The periodicity of nominations of different structural and semantic types is clearly visible. In the absence of rigidly ordered alternations, none of them is repeated more than two times, and the main nomination is constantly interspersed with additional ones. This chain structure is typical for texts in various branches of science.

Differences in the composition of the nomination chains of the main theme are insignificant. To the named structural types of nominations, one can single out the main nominations of the text chain, add only grammatical transformations (anglicisms – anglicism, shaman costumes – shaman costume) [4]. We can speak of referentially identical nominations only in cases where the subject of discussion is material (relevant for archeology, ethnography, geology and similar sciences); synonyms in the field of special vocabulary are extremely undesirable and are rare (shamanic costume – shamanic clothing). The most common structural type of the thematic chain nominations, after the direct (basic) nomination, should be considered the transformative type [5]. For its implementation, scientific texts have clichéd constructions of an indicative-connecting type: given, considered, named, indicated, canceled (phenomenon, concept, etc.), for example: this theorem, considered anglicisms, indicated effect, etc.

It should be noted that the nomination of the subject of speech in an exclusively lexical (nominative-lexical) way in a scientific text is not obligatory. A free textual description is also possible here, blurring to some extent the severity of the nominative thematic chain. For example, in the text “On the Question of Anglicisms in Modern Spanish” the descriptive-textual input of one of the subtheses looks like this: Some English influence is also found at the syntactic level of Spanish speech. However, this method is clearly additional and can be reduced to the first. So, the given example can be easily transformed by introducing the basic term Anglicisms: Anglicisms are also found at the syntactic level [6]. A more complex organization of the thematic chain is observed in the case when the author operates not one, but two basic nominations that are close to each other. For example, in the text “Cyclization in modern prose” these are the nominations of cyclization and cycle, which are related to each other as designations of the process and its result: cyclization is the formation, the formation of the cycle [7]. To prove the existence of a cycle means to prove the phenomenon of cyclization, therefore the author uses both terms, sometimes completely equating them (For a lyrical miniature, cyclization becomes a natural form). At the same time, the leading one is only one of the terms – cyclization, which is emphasized not only by its introduction into the title, but also by its role in the structural and semantic segmentation of the text.

Comparison of the use of the terms cyclization and cycle in this text shows that the second of them, being no less frequent in the text, is used mainly as a means of segmentation in the middle of the article and especially when it comes to research material. Its role decreases towards the end of the text, while the role of the problematic term cyclization increases [8]. The function of the latter as introducing a large structural-semantic fragment of the text corresponding to a subtopic is obvious: in four cases out of six, the term cyclization is located in the initial phrases of paragraphs and in connection with a large theoretical concept of the genre; within the limits of each fragment, the author sequentially operates with the terms cycle, cyclic unity. “Scale”, the fundamental role in the whole text is a more significant text quality than the mechanically calculated frequency, and when determining the main nomination it should be taken into account first of all.

It should be noted that the “double” thematic chain described above is typical for many scientific works, which is associated with the delineation of the topic as an object, research material and topic as a problem / The problem chain is organized on the basis

of a term, that is, it has a significant basis, object-thematic – is associated with a certain phenomenon of reality and often rests on the referential identity of the nominations [9]. Thus, in the text “Thematic and Key Words in the Language of Russian Poetry of the 19th Century. Review of the works of G. Hetso 197–1985” a chain with the basic nomination of the Norwegian Russianist Geir Hetso and additional ones: G. Hetso (15 uses), he (5), scientist (1) Norwegian scientist (1), researcher (1) is clearly traced [10]. This is an object-topic chain, very important in the review article genre. Along with it, a problem-thematic chain appears in the text with a basic terminological combination of thematic and key words and additional nominations: thematic and key vocabulary, she, words with the highest usage rates.

Summarizing all that has been said about the thematic chains of the scientific text, let us note their structural and substantive certainty: the basic category is consistently used in them as the main nomination; in the minor nominations, folded transforms are the most significant, after which, significantly inferior to them in frequency, there are substitutes. Semantically and stylistically, the thematic chains of a scientific text are uniform, they have a bookish character, since these chains are defined by a term and implemented on its basis. A certain uniformity is also observed in the field of combinatorics of the linguistic components of the scientific thematic chain [11]. The latter is characterized by the frequency of use of the main nomination and the relative variety of non-main nominations alternating with it (the non-main nominations of the thematic chain repeated in the text are almost never found side by side). The phenomenon of a “double” thematic chain is quite typical for a scientific text [12]. Chains of the train of thought of a scientific text A scientific text is characterized by the explication of the logical development of thought and, as a result, by an abundance of means of logical division and a relatively long length of chains of the train of thought.

What are the features of the linguistic expression of chains train of thought? It is noticeable that the unmarked -fragments are the initial and, less often, the final sections of the structural and content unity corresponding to one of the developing theses of the text, and the internal connections in this unity are explicated using various logical connectives. Most information links have relatively short action length, establishing relationships between adjacent or close text fragments. “Long-range” links, organizing the textual connection of distantly located fragments, are allocated to the group of compositional-textual links. The nature of the information entered and the compositional role properties of bundles that are equally relevant for a scientific text. Linguistic bundles are often arranged in pairs, and compositional signals precede informational ones: attention should be paid here; the above example; let's move on to the most essential phenomenon. They can form pairs and ligaments of a subjective-logical and objective-logical nature, for example: it is not surprising, for example. Units of the same type are rarely grouped, although one of them is frequent: so, for example. The lexical structure of thought chains is very elastic. Here synonymy and variance of forms are developed [13]. Perhaps there is no bundle, which could not be replaced by a synonym or variant-transform, for example: according to this, according to this, according to this; so, thus, in the end, at the exit; so, for example, we give an example, turn to illustrations, serve as an illustration. This gives the author of a scientific text a certain – and considerable – scope for achieving diversity, and if it is small for someone, then you can look for more

original ways to convey the idea of a logical connection of a certain type, which is observed in some scientific works [14]. Thus, the means of logical connections of a scientific text are harmonized with respect to standard / non-standard: standardness prevails in it, but the ramification of variants and the possibility of individual speech variation based on the standard meaning deprives the text of excessive rigidity, a standard raised to a principle.

References:

- Акишина А. Л. Структура цілого тексту: У 2 ч. М., № 79. Ч. 1. 89 с; Ч. 2. 81 с.
- Барт Р. Текстовий аналіз. Нове в зарубіжній лінгвістиці. Москва, 1980. С. 307-312.
- Барикіна А.І., Бурмістрова В.П., Добровольська В.В. Посібник з розвитку навичок писемного мовлення. Москва, 1978. 190 с.
- Гак В.Г. Повторна номінація і її стилістичне використання. *Питання французької філології*. Москва, 1972. С. 123–136.
- Гак В.Г. Про семантичної організації тексту. *Лінгвістика тексту: Матеріали науч. конф.: У 2 ч. М., 1974. Ч. 1. С. 61–66.*
- Гак В.Г. До типології лінгвістичних номінацій. *Мовна номінація: Загальні питання*. Москва, 1977. С. 230–293.
- Дридзе Т.М. Текст як ієрархія комунікативних програм: (інформативно-цільовий підхід). *Смислове сприйняття мовного повідомлення*. Москва, 1976. С. 48–57.
- Дешерієва Т.І. Лінгвістичний аспект категорії часу в його відношенні до фізичного і філософському аспектах. *Зап. мовознавства*. 1975. № 2. С. 111–117.
- Івін А.А. Підстави логіки оцінок. Москва, 1970. 230 с.
- Леонтьєв А.А. Висловлювання як предмет лінгвістики, психолінгвістики та теорії комунікації. *Синтаксис тексту*. Москва, 1979. С. 18–36.
- Ляпон М.В. До питання про мовну специфіку модальності. *Изв. Сер.ит. і яз.* 1971. Т. 30, № 3. С. 230–239.
- Майданова Л.М. Нариси з практичної стилістики : для студ.-журналістів Свердловськ, 1986. 184 с.
- Мамалига А.І. Структура газетного тексту. Київ, 1983. 137 с.
- Мете Н.А., Митрофанова О.Д., Одинцова Т.Б. Структура наукового тексту і навчання монологічного мовлення. Москва, 1981. 144 с.
- Мостепаненко А.М. Проблема універсальності основних властивостей простору і часу. Ленінград, 1969. 229 с.
- Новиков А.І. Семантика тексту і її формалізація. Москва, 1983. 215 с.
- Откупщикова М.Н. Деякі закономірності розпізнавання зв'язного тексту. *Лінгвістичні проблеми функціонального моделювання мовної діяльності*. Ленінград, 1982. Вип. 5. С. 21–41.
- Откупщикова М.І. Синтаксис зв'язного тексту: (Структурна лінгвістична модель) : Автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Ленінград, 1987. 33 с.
- Різун В.В. Про тему тексту і тематичної групи слів: Теоретичний аспект. *Мова і композиція газетного тексту: Теорія і практика*. Свердловськ, 1987. С. 32–37.
- Сметаніна С.І. Функціонально-типологічний аналіз способів найменування осіб і фактів в структурі публіцистичного тексту : Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Ленінград, 1982. 16 с.
- Смислове сприйняття мовного повідомлення: (в умовах масової комунікації). Москва, 1976. 263 с.
- Стриженко А.А., Кручинина Л.І. Про особливості організації текстів, що відносяться до різних функціональних стилів. Іркутськ, 1985. 176 с.
- Телія В.Н. Коннотативний аспект семантики номінативних одиниць. Москва, 1986. 142 с.
- Тункель В.Д. До питання про усній передачі мовного повідомлення: Дис. ... канд. філол. наук. Москва, 1964.
- Тураєва З.Я. Лінгвістика тексту. Москва, 1986. 126 с.

Суворова С. А. Текстові характеристики наукового стилю як одного з функціональних стилів мови

Анотація. Актуальність цієї статті полягає в тому, щоб підкреслити конструктивність наукового стилю мовлення, базовою одиницею якого виступає термін, який позначає наукове поняття з високою точністю і високим ступенем узагальнення. Також «подвійний» тематичний ланцюжок типовий для багатьох наукових робіт. У статті ми проаналізували поєднання тематичної і ключовий лексики, тобто слова з найвищими коефіцієнтами вживання. У сучасному світі високих наукових технологій наукове спілкування набуло глобального значення. Узагальнюючи все про тематичні ланцюжки наукового тексту, відзначимо їх структурно-змістовну визначеність: як основна номінація в них послідовно використовується базова, в складі неосновних номінацій найбільш значимі згорнуті трансформи, після них, істотно поступаючись їм в частотності, йдуть субститути. У семантико-стилістичному відношенні тематичні ланцюжки наукового тексту одноманітні, їм властивий книжковий характер, оскільки дані ланцюжка задаються терміном і реалізуються на його базі. Порівняння вживань термінів циклізація і цикл в цьому тексті показує, що другий з них, будучи не менш частотним в тексті, використовується в основному як засіб сегментації в середній частині статті і особливо коли йдеться про матеріал дослідження. Відмінності в складі номінаційних ланцюжків основної теми незначні. До названих структурних типів номінацій можна виділити основні номінації текстової ланцюжка, додати лише граматичні трансформи. Добре помітна періодичність номінацій різних структурно-семантичних типів. За відсутності жорстко впорядкованих чергувань жодна з них не повторюється більше двох разів, а основна номінація постійно перемижує додаткові. Така будова ланцюжка типова для текстів різних галузей науки. Таким чином, у цій статті ми зможемо відзначити статус базової одиниці як основної в тексті.

Ключові слова: конструктивний принцип, наукова мова, підстиль, функціональний стиль, тематичний ланцюжок, лексика, структура, номінації.

*Хоровець В. Є.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Маріупольського державного університету**Канна В. Ю.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Маріупольського державного університету**Тарпатов М. М.,**старший викладач кафедри теорії та практики перекладу
Маріупольського державного університету*

КОГНІТИВНЕ КОНСТРУЮВАННЯ ПРИЙМНИКОВОЇ КАУЗАТИВНОСТІ В НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. У розвідці досліджено особливості процесів і механізмів когнітивного конструювання прийменникової каузативності в новогрецькій мові. Типологію ситуацій зі значенням причини становлять 5 типів: 1) екзистенційний тип (буття), 2) акціональний тип (дія, подія, явище), 3) статальний тип (стан), 4) реляційний тип (відношення), 5) характеризаційний тип (ознака, властивість, якість, кількість).

У різних мовах незалежно від їхньої морфологічної будови синтаксичні конструкції, смислова структура яких містить логічну пропозицію каузальності (X є причина Y), називають каузальними конструкціями. Каузальна семантика може бути виражена різними каузальними конструкціями, які є способом вираження причинно-наслідкових зв'язків. Тим часом засобами вираження причинно-наслідкових відношень є їх маркери у структурі каузальних конструкцій, до яких належать з-поміж решти – прийменники. З когнітивного погляду прийменники – це орієнтири, які маркують певні точки простору або його зони у вибраній системі координат.

У цій розвідці проаналізовано особливості компонентного складу всіх п'яти типів каузативних ситуацій у новогрецькій мові; ідентифіковано обов'язкові компоненти каузативних ситуацій: для екзистенційної: 1) суб'єкт ситуації; 2) предикат існування, виникнення або припинення існування; 3) причинний чинник (внутрішній або зовнішній); для акціональної: 1) агенс; 2) дія (відсутність дії) агенса чи подія; 3) причина (внутрішня або зовнішня); для статальної: 1) агенс; 2) стан (емоційно-психічний, фізичний або фізіологічний); 3) причина (внутрішня або зовнішня); для реляційної: 1) агенс; 2) відношення між учасниками ситуації; 3) причинний чинник; для характеристичної: 1) агенс (людина, предмет, явище); 2) суб'єктивні та об'єктивні ознаки та властивості агенса (поведінкові, суспільні), а також об'єктивні ознаки, властивості предметів, явищ та фізичного середовища; 3) причина (внутрішня або зовнішня). Найчисленнішою виявилася група акціональної каузативності, що об'єднує дії агенса та події, архісеомою семантичної структури якої є субкатегоріальна ознака «акціональність», інтегральними семами є інваріантні ознаки вияву прийменникової акціональності, а саме дії, процеси, між якими встановлюються причинно-наслідкові відношення.

Ключові слова: когнітивне конструювання, каузативна ситуація, каузативність, прийменникові конструкції, прийменники причини.

Постановка проблеми. Континуальність світу і фрагментарність кожної мови з її граматичними можливостями дають змогу сегментувати безперервний причинно-наслідковий ланцюжок явищ на кванти і розглядати їх як самостійні фрагменти мислення представників конкретної етнокультури, що мають своє позначення, в тому числі і за допомогою прийменників причини. Прийменникові конструкції і є тими квантами причинно-наслідкового ланцюга (каузативного), що містять у згорнутому вигляді повний цикл каузальних відношень «причина–наслідок».

Цей погляд у проєкції на прийменники причини актуалізує новий вектор у витлумаченні їхнього значення і функцій. Суть когнітивної природи причинності полягає в онтології зумовленості, бо причинні відношення є первинними серед відношень цієї категорії, оскільки, по-перше, лише їхні значення можуть бути виражені безприйменниковими та прийменниково-відмінковими сполученнями, дієслівними формами, тобто засобами простого речення, яке з'явилося набагато раніше складного. По-друге, всі причинні (та цільові) прийменники є просторовими за походженням [1, с. 68; 2, с. 255], а умовні й допустові відношення пов'язані з часовими [3]. На позначення різноманітних ситуацій причини, або каузативних ситуацій, вживається термін каузативність, під якою розуміють складну, багатопланову категорію, що сягає філософської категорії причинності й відображає реальні зв'язки між об'єктами навколишнього світу, які категоризуються свідомістю людини як причинні [4; 5]. Кожна позамовна ситуація є унікальною, проте в мовній свідомості представника конкретної етнокультури вона відбивається як певна типізована подія, або типова ситуація. Якщо така ситуація пов'язана з відображенням якоїсь причини, то така ситуація називається каузативною ситуацією.

Метою дослідження є розкриття процесів і механізмів когнітивного конструювання прийменникової каузативності в новогрецькій мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Каузальні конструкції дослідники розглядають в різних аспектах: *семантико-граматичному* (Е.М. Акімова, А.Ю. Бессалов, Дж. Лайонз, І.А. Султанова та ін.), *семантико-структурному* (В.Л. Мединська, І.Я. Рибаківа, А.В. Сташ, Т.А. Яценко та ін.), *лексико-семантичному* та *лексико-синтаксичному* (Ю.Д. Апресян, О.В. Бакулєв, О.В. Падучєва, І. Пете, А.П. Чудинов та ін.), *функційно-комунікативному* (В.Ф. Велівченко, М.В. Всеволодова, І.Я. Рибаківа) і *функційно-семантичному* (В.Б. Євтюхин, А.П. Комаров, Е.-О. Хааг та ін.). В останніх працях з цієї проблематики постулюється *когнітивний вектор* (А.В. Кожокіна, Е.С. Котвицька, Н.С. Леміш, М.В. Ляпон, Т.А. Яценко та ін.) як найбільш перспективний, оскільки саме вивчення логічних операцій у конструкціях природної мови дає змогу розкрити когнітивну природу зв'язків мови і мислення, оскільки навколишня дійсність відображається у свідомості людини у вигляді різноманітних форм думки (суджень, понять, умовиводів).

Наукова дискусія навколо прийменника загалом має давню історію і різні напрями її висвітлення: 1) *граматичний* (І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, Є. Курилович, А.С. Колодязний, О.С. Мельничук, Н. Суускенс, R. Dirven, Г. Παλασαστάσιου, Σ. Χατζησαββίδης); 2) *генетичний* (М. Балла, Б.М. Аксененко, А. Мейс); 3) *функціональний* (В.І. Артюхова, Г.С. Балабан, В.М. Жигадло, Н.В. Єлісеєва, О.І. Смирницький, К. Coventry, R. Carmichael); *семантичний: синтагматичний/парадигматичний* (А.П. Бабушкін, М.В. Всеволодова, А.П. Загітко, В.О. Плуниган, Л.О. Чернейко, D. Bennet, G. Leech); 4) *когнітивний* (А.Є. Кібрик, О.В. Рахіліна, А. Hershkovits, R. Jackendoff, В. Landau, R. Langacker, L. Talmy), де найбільш радикальні погляди в усі часи висловлювалися щодо прийменників причини. Проте у сучасній лінгвістиці відсутні системні дослідження каузальних прийменникових конструкцій у новогрецькій мові, що й зумовлює **актуальність** цієї розвідки.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом постулюється когнітивна здатність прийменників, оскільки за їх допомогою відображається погляд носіїв мов на речі, якості, відношення тощо (Б.С. Зєрнов, Ч. Ляхур, Т.В. Поміркована та ін.). У зв'язку з цим прийменники розглядають як орієнтири, що маркують певні точки простору або його зони у вибраній системі координат. Просторові й темпоральні значення прийменників називають координацію речей і подій, показують їхнє місце в часі й просторі, співвідносять ці орієнтири з узагальненими уявленнями людини (О.С. Кубрякова), тобто виражають не лише відношення між словами у реченні, а й є виразниками позамовних відношень.

Під когнітивним моделюванням розуміємо схематичне зображення структур, що представляють сприйняття, збереження і передачу інформації про навколишній світ; процес і механізми побудови когнітивних моделей типових ситуацій (у такому разі каузативних) для відтворення певного фрагмента концептуального простору. У дослідженні визначено 5 типів каузативних ситуацій, які характеризуються інваріантно-варіантним принципом організації, де кожна модель є інваріантом абстрактної ситуації причини, яка реалізується у варіантних моделях, у конструюванні яких беруть участь зокрема і прийменники.

Каузативні ситуації – це сутності епістемічного рівня, які є діагнозом для обґрунтування логічного висновку. Життєвий досвід і фонові знання дозволяють суб'єкту розглядати поза-

мовний знак, тобто саму ситуацію причини як симптом або діагноз для логічного висновку.

Типологію ситуацій зі значенням причини становлять 5 типів: 1) екзистенційний тип (буття); 2) акціональний тип (дія, подія, явище); 3) статальний тип (стан); 4) реляційний тип (відношення); 5) характеризаційний тип (ознака, властивість, якість, кількість).

Основа екзистенційної каузативної ситуації становить дієслово εἶμαι. На його основі можна виділити три групи буттєвих лексем: 1) дієслова існування; 2) дієслова наявності і приналежності; 3) локативні дієслова [6]. В першу групу об'єднуються лексеми із семами «бути», «існувати», в другу – дієслова наявності і приналежності, а в третю – локативні, які поєднують значення «знаходитися».

Аналіз досліджуваного матеріалу дозволив виділити два типи ситуації екзистенційної (буттєвої) каузативності: 1) поява/зникнення або наявність/відсутність суб'єкта ситуації, каузована внутрішнім причинним чинником; 2) поява/зникнення або наявність/відсутність суб'єкта ситуації, каузована зовнішнім причинним чинником.

До складу компонентів ситуації зазначеного фрагмента належать: 1) суб'єкт ситуації; 2) предикат існування, виникнення або припинення існування; 3) причинний чинник (внутрішній або зовнішній).

Дієслова існування, своєю чергою, об'єднуються в дві групи за фазою: дієслова початкової фази буття та кінцевої. До предикатів початкової фази відносимо такі, що вказують на виникнення, початок існування, зародження певного стану або процесу, переходу із категорії відсутності в категорію наявності, а предикати, що експлікують кінцеву фазу буття, позначають припинення існування певного стану.

Καὶ ποὺ δυστυχῶς δὲν πραγματοποιήθηκε ποτὲ ἐξαιτίας τῶν μετέπειτα δραματικῶν ἐξελίξεων καὶ τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς [7].

Буттєві лексеми, що утворюють групу локативних дієслів (які поєднують значення «знаходитися»), виявляють як семантику знаходження, так і появи в певному просторовому континуумі: *Ἡ ἀτιμόσφαιρα ἐκεῖ ἦταν βαρῖα ἐξαιτίας διάφορων αρωματικῶν χόρων καὶ καμένον λιβανιῶ* [7] (сема знаходження).

Аналіз фактичного матеріалу демонструє домінування зовнішнього причинного чинника у ситуації екзистенційної каузативності, яким може виступати:

1) стан речей або фізичного середовища: *... καὶ ἐξαιτίας τῆς τουρκικῆς κατοχῆς δὲν υπήρχαν τέτοιες ευκολίες – ἕνα δευτερο ἄντρα, κρητικῆς καταγωγῆς, ἀπόγονο κάποιου ἀπ'αυτοῦ ποὺ εἶχαν βρει καταφύγιο στο ἀπομακρυσμένο νησί τους, τῆ Σύμη, μετὰ τὴν ἀποτυχημένη Κρητικὴ Ἐπανάσταση* [7] (стан речей);

2) суспільне або побутове явище: *“Ἐχουμε ἐπιδημία ἐξανθηματικῶν τύφου ἐξαιτίας τοῦ πολέμου”, τῆς εἶπε καὶ τῆς ἔδωσε ἕνα βιβλίο* [7];

3) факт наявності/відсутності особи-каузатора: *Καὶ φίλους εἶχε, με τοὺς οποίους ἔκανε θαυμάσια συντροφιά, ὅμως πάντα ἀφῆνε ἕνα μυστήριο να πλανάται για τὴ ζωὴ τοῦ λόγω τῶν συχῶν ἐξαφανίσεων τοῦ ποὺ εἶχαν ἀσφαλῶς να κάνουν με τα ταξίδια τοῦ για τὴ Μαρίνα* [8].

Найчисленнішою виявилася група акціональної каузативності, яка об'єднує дії агенса та події. Під час аналізу зазначеного фрагмента важливою виявляється опозиція значень «внутрішня причина» – «зовнішня причина», оскільки

всю безліч ситуацій акціональної каузативності можна поділити на дві групи: 1) дії агенса та події, каузовані внутрішнім причинним чинником та 2) дії агенса та події, каузовані зовнішнім причинним чинником. У ситуації акціональної каузативності, архісекою семантичної структури якої є субкатегоріальна ознака «акціональність», інтегральними семами є інваріантні ознаки вияву прийменникової акціональності, а саме дії, процеси, між якими встановлюються причинно-наслідкові відношення. Отже, релевантною виявляється диференціація дії та процесу.

У межах акціональної каузативності виділяється підзачення дії (чи події) та невиконання дії (чи події).

Аналіз досліджуваного матеріалу засвідчив, що невиконання дії може відбуватися внаслідок:

1) свідомого або несвідомого перешкоджання особою, відмінною від особи агенса: *Συνεπαρμένη από όλη τη μυστηριακή ατμόσφαιρα που ύφαινε όλο και περισσότερο τον ιστό της, δεν άκουσε την πόρτα που άνοιξε αργά πίσω της* [8];

2) внаслідок особистісних (емоційно-психічних, інтелектуально-творчих, соціальних) або об'єктивних (вік, фізичний або фізіологічний стан, зовнішні параметри тощо) характеристик чи станів агенса: *Αρχικά από καθαρό φόβο σκέφτηκε να αγνοήσει την πρόσκληση* [8].

Невиконання дії внаслідок причини зазначеної семантики може бути повним або частковим: *... και θα χαζέψω στο laptop όλες τις νέες αναρτήσεις των φίλων μου στο facebook, που τώρα πια δεν προλαβαίνω από την κόπωση να παρακολουθώ* [8].

Згідно з даними нашого дослідження, значення повного невиконання дії внаслідок внутрішнього чи зовнішнього причинного чинника, що виражається прийменниковими конструкціями, передається за допомогою:

1) заперечної частки (не) у поєднанні з предикатами різних типів: *Δεν σου είχα δείξει τίποτα έως σήμερα, από φόβο προς τον αφέντη μου* [7];

2) дієсловами, які містять заперечення: *Γιατί οι άνθρωποι, από φόβο πως στιδήποτε πουν μπορεί να θεωρηθεί ανατρεπτικό και να τους οδηγήσει στη φυλακή, είχαν σταματήσει να μιλάνε* [8].

До складу компонентів ситуації зазначеного фрагмента належать: 1) агенс; 2) дія (невиконання дії) агенса чи подія; 3) причина (внутрішня або зовнішня).

Каузована дія агенса (подія) може бути:

1) фізичною: *Κάθε φορά που κάποιος πλησίαζε τα χέρια του προς το μέρος του, έκανε από ένστικτο ένα βήμα πίσω* [8];

2) інтелектуальною: *Κάποιοι λοιπόν αποφάσισαν να αντιδράσουν στη συνωμοσία της* [8];

3) соціальною: *“<...>. Δεν θέλετε να με κάνετε πρώτο όνομα από καλοσύνη, αλλά για να τα κωνομήσετε από τις πωλήσεις”, αποκρίθηκε ο Τζόνι μ’ ένα ειρωνικό χαμόγελο* [7].

Для дослідження ситуації акціональної каузативності важливим виявляється виділення опозиції на основі ступеня контрольованості дій агенса, тобто диференціація між навмисними діями (виконання дії відбувається у відповідності до волевиявлення суб'єкта) та ненавмисними (виконання дії відбувається незалежно від волевиявлення суб'єкта):

Τον κοίταξα καλύτερα. Από μια ανεξήγητη παρόρμηση σηκώθηκα και πήγα προς το μέρος του. Κάθισα δίπλα του χωρίς να ζητήσω άδεια [7] (навмисна, усвідомлювана дія);

Κουνώντας το κεφάλι του με απογοήτευση έσκισε τις σημειώσεις του [7] (ненавмисна дія).

У складі двох вищезазначених типів причин можна виділити такі підтипи на ґрунті характеру впливу причини на наслідок: сприятливі, перешкоджаючі та нейтральні. Отже, перший підтип становлять причини, що сприяють наслідку, зазначеному предикатом, сприятливому з точки зору очікуваного результату дії цих причин. До вказаного підтипу відносимо такі причинні чинники, які не лише вказують на якісь внутрішні особливості, що сприяють здійсненню наслідку, оскільки будь-яка причина призводить до певного наслідку, а ті, що мають у своєму значенні семантику сприяння: *Ο κόσμος ούρλιαζε από ενθουσιασμό, λες και μπορούσαν οι πιλότοι να τους ακούσουν* [7].

Другий підтип становлять конструкції, що передають несприятливу причину. Пропонуємо розділити цей підтип на дві групи причин: перешкоджаючу та негативну, оскільки в процесі аналізу було виявлено конструкції, що дають пряму вказівку на перешкоджання, унеможливлення певної дії. Решта, своєю чергою, виражають власне негативну причину та її наслідки:

Από φόβο μην το δει ο στρατιώτης, χόθηκα βαθιά μέσα στο βαρέλι μου, και σα θέλησε να με χαϊδέψει, έμεινα πολύ ακίνητος, σα να νύσταξα [7];

Έκανα ένα σύντομο έλεγχο από φόβο μήπως είχε ψοφήσει κανένα ποντίκι ή καμιά αδέσποτη γάτα και μη βρίσκοντας τίποτε, άνοιξα και το καταραμένο πορτάκι [7].

Наступний тип внутрішньої причини становлять конструкції, що передають значення нейтральної причини, тобто причини, яка вважається мовцем чи оточуючими такою, що не призводить до якогось позитивного чи негативного наслідку, не несе у собі емоційного забарвлення та констатується безпристрасно: *Η Άννα έμεινε με τα χέρια ανοιχτά απ’την έκπληξη* [7].

Аналіз емпіричного матеріалу засвідчив, що внутрішнім причинним чинником (каузатором дії) у ситуації акціональної каузативності виступають особливості:

1) емоційно-психічного стану агенса:

– позитивних (радість, захват, щастя, розчулення тощо): *Ο Τζόνι φούσκωσε από χαρά μόλις θυμήθηκε τη νεαρή κοκκινομάλλα στα γόνατα του Τζο...* [7];

– негативних (страх, обурення, розпач, сором, відчай, горе тощо): *Κάποια στιγμή ακούστηκαν αλυχτίσματα σκόλων και μέσα στο σκοτάδι ασυναίσθητα η Αννέτα μ’αγκάλιασε από το φόβο της* [7];

2) почуттів, спрямованих на іншу особу чи об'єкт: *Πιο καλά κι από συγγενής, επειδή ό, τι είχε κάνει γι’αυτή δεν ήταν από συμφέρον ή από υποχρέωση, παρά από αγάπη, από συμπάθεια* [7];

3) рис характеру, які мовець приписує агенсу (самовдоволеність, слабкість натури тощо): *Η ρυτidiaσμένη της όψη ακτινοβολούσε από ευγένεια και καλή διάθεση* [7];

4) соціальних (патріотизм, жадібність, байдужість тощо): *Ο Τζόνι χαμήλωσε από ντροπή το κεφάλι, καθώς ο επαίτης είχε μόλις διαβάσει τη σκέψη του* [7];

5) фізичного або фізіологічного стану агенса: *“...Έχω μια μικρή αναμία και λόγω της εγκυμοσύνης πρέπει να κάνω μια ένεση σιδήρου κάθε δέκα μέρες”* [7].

Зовнішнім причинним чинником (каузатором дії чи події) може бути:

1) сфера особи-каузатора:

а) факт наявності каузатора: *... για να τους χτυπήσει στο στόμα αν τύχαινε και λόγω της νάρκωσης άρχιζαν να μαρτυράνε μυστικά και ονόματα συντρόφων* [7];

б) дія та відношення каузатора: *Ο πελώριος δαίμονας που στεκόταν μπροστά του, έμοιαζε να παίρνει δύναμη από το φόβο του παιδιού* [7];

в) дистантні дії каузатора (які експлікуються в контекстах, віддалених від наслідку): *Επιπλέον κάπνιζε σαν φουγάρο, κρυφά στη βεράντα, από αντίδραση* [7];

2) стан речей або фізичного середовища: *Η μόνη ίσως που ποτέ δεν έπαιρνε φαγητό σε πακέτο είμαι εγώ, όχι από νοικοκυροσύνη αλλά εξαιτίας των στενεμένων οικονομικών μου* [7];

3) невизначеність причинного чинника: *Ίσως και να μάλωναν για κάποιον ασήμαντο λόγο, προσπαθώντας να ζορκίσουν τη φτώχεια τους* [8].

До статальної каузативності відносимо емоційно-психічні, фізичні та фізіологічні стани агенса. Група зазначеної семантики об'єднує такі підзначення: емоційно-психічні, фізичні та фізіологічні стани агенса, каузовані внутрішнім та зовнішнім причинними чинниками. Таким чином, під час аналізу зазначеного фрагмента каузативності важливою виявляється опозиція значень «внутрішня причина» – «зовнішня причина».

До складу компонентів ситуації зазначеного фрагмента належать: 1) агенс; 2) стан агенса (емоційно-психічний, фізичний або фізіологічний); 3) причина (внутрішня або зовнішня). Однією з особливостей статальної каузативності є те, що здебільшого агенс, тобто особа, яка виконує дію, є людиною. Варто зауважити, що досить часто у цьому фрагменті значення причини агенсом виступають частини тіла, а також органи, що відповідають за емоційно-психічний стан людини.

Обидва фрагменти статальної каузативності (зумовлені внутрішнім та зовнішнім чинниками) реалізуються у ситуаціях, таких як: 1) фізичні стани та 2) емоційно-психічні стани. До фізичних станів відносимо як власне фізичні стани агенса, так і ті, що межують з емоційно-психічними станами, проте, на відміну від останніх, супроводжуються зовнішнім проявом – зміною певних фізичних параметрів внаслідок дії внутрішніх або зовнішніх чинників.

Отже, каузований стан агенса може бути:

1) фізичним або фізіологічним:

а) загальний фізичний або фізіологічний стан агенса: *Πλήρως τη διαφορά τρέμοντας από συγκίνηση και κίνησε για την πόλη* [8];

б) зміна стану певних фізичних або фізіологічних параметрів агенса:

– що мають зовнішні прояви (зміна виразу та кольору обличчя, дихання, голосу тощо): *Σε είδα να κοκκινίζεις από ντροπή που τύχη σου βρίσκεται σε χέρια βουτηγμένα στο αίμα* [8];

– що мають внутрішні прояви (температура тіла, втома, порушення серцевого ритму, фізична напруженість тощо): *Κάποιοι άλλοι είπαν ότι την είδαν στις πιάτσες του πληρωμένου έρωτα να περιμένει πελάτη τρέμοντας απ' το κρύο* [7];

2) емоційно-психічним: *Την τράβηξε πάνω του να αισθανθεί τη δροσιά του κορμιού της και ζαλίστηκε από ευτυχία* [7].

Для новогрецької мови характерна репрезентація значення, що аналізується засобами простого присудка у формі дієслів пасивного стану, або прикметників та дієприслівників у складі другорядних членів речення, причому конструкцією-домінантою є дієслова пасивного стану:

Αντιδρώντας στα υβριστικά συνθήματα που ακούγονταν εναντίον του από μερίδα οπαδών, ... [7] (дієслово пасивного стану);

Κάθισε κατάχαμα σταυροπόδι τρέμοντας από συγκίνηση... [7] (дієприслівник);

Ήταν η φωνή της Ιωάννας, ξέχειλη από ευγένεια, που ήρθε να συγκεράσει το αγενές φέρεσιμο της φίλης της [7] (прикметник).

Внутрішній причинний чинник (каузатор емоційно-психічного, фізичного або фізіологічного стану агенса) експлікується за допомогою:

1) насамперед ознакових назв, які передають:

а) емоційний стан особистості:

– позитивних (щастя, радість, задоволення тощо): *Είχε τρελαθεί απ' τη χαρά της στην προοπτική να πάει σχολείο* [7];

– негативних (печаль, журба, страх, розчарування, обурення тощо): *Πόσα χρόνια έμεναν κρυμμένοι, αλσοδομένοι από το φόβο του Θεού μέσα του οι δαίμονοι!* [7];

б) фізичний стан (втома, похилий вік тощо): *Έρχεται η μεγάλη ώρα απόψε!, προανήγγειλε κι έπεσε νόφιος από κούραση ν' αναστήσει το κορμί του* [7];

в) почуттів, спрямованих на іншу особу чи об'єкт: *Ο Σέρλοκ Холмс θα είχε χλομάσει απ' τη ζήλια του* [7];

г) дії агенса: *Η αναπνοή της ξανάβρισκε τον ρυθμό της και τα μάτια της συνέρχονταν απ' το κλάμα* [8].

Зовнішнім причинним чинником (каузатор емоційно-психічного, фізичного або фізіологічного стану агенса) може бути:

1) сфера особи-каузатора:

а) факт наявності каузатора: *“Κοίτα, ούτε κι εμείς γνωρίζουμε πώς ήρθαμε”, είπε ο Λουκάς έχοντας αρχίσει να κουράζεται από τις ερωτήσεις* [7];

б) дія та відношення каузатора: *Ο Τζόνι χτύπησε με την παλάμη το μέτωπό του, εντυπωσιασμένος από τη φαντασία του Τζο και των υπολοίπων μελών που επιδίδονταν σε κούρσα πρωτοτυπίας* [7];

2) стан речей: *Ένωθα λιγάκι σαστισμένη από αυτό το απρόσμενο συναπάντημα, μετά και από την εξέλιξη των γεγονότων που είχαν μεσολαβήσει* [7];

3) стан фізичного середовища: *Τα μάτια της κοκκίνιζαν απ' το κλάμα και το θαλασσινό νερό* [7].

Стрижневим компонентом реляційної каузативності виступають предикати відношення, які експлікують причину, що зумовлює відношення між учасниками ситуації. В межах зазначеного фрагмента каузативності виділяємо відношення агенса до інших учасників ситуації та цілеспрямовані дії агенса стосовно об'єкта. Отже, реляційне значення реалізується в таких підзначеннях:

1) відношення агенса до об'єкта, каузоване якостями, ознаками, станами або діями самого об'єкта: *... και ο Βρύζας ήξερε ότι κάποιοι ήθελαν το κακό του εξαιτίας μιας συνταρακτικής ανακάλυψης που είχε κάνει* [7];

2) цілеспрямовані дії агенса стосовно об'єкта: *Κάποτε η γριά ξεσπάθωσε και με κλάματα τη ρώτησε πόσο ακόμα θα την τιμωρεί για αυτήν την παλιά απερισκεψία της* [8].

До складу компонентів реляційної каузативності належать: 1) агенс; 2) відношення/дія агенса, спрямована на об'єкт; 3) об'єкт; 4) причина – чинник, що має відношення до: а) об'єкта реляції (якості, ознаки, стани або дії); б) третьої особи чи іншої обставини.

Відношення агенса до об'єкта реляції може бути позитивним, негативним або нейтральним: *Ιδιαίτερη ευγνωμοσύνη οφείλω στον καλό μου φίλο Λευτέρη Κεραμίδα για τις αλληπάλληλες αναγνώσεις, την επιμέλεια και πιο πολύ για το ενδιαφέρον που έδειξε από την αρχή έως σήμερα* [7].

Цілеспрямована дія агенса стосовно об'єкта з позицій самого об'єкта також може бути позитивною, негативною або

нейтральною: *Та ευχάριστα λόγια του Τόμας έκαναν τη Φωτεινή να χαμογελάσει και να τον αγκαλιάσει σφιχτά από ευγνωμοσύνη* [7].

Аналіз емпіричного матеріалу засвідчив, що як причинний чинник у ситуації реляційної каузативності може виступати:

1) якості та властивості об'єкта реляції:

а) фізичні, психологічні: *Οι κυρίες την προτιμούσαν για τη σοβαρότητα, την καθαριότητα, τους καλούς της τρόπους και την ιατρική της συνείδηση* [7];

б) матеріальні, соціальні: *Ένας επόμενος τον πλησίασε λόγω της φήμης του στην Δόση και διαβάζοντάς τον διαπίστωσε ότι είχε να κάνει με κάποιον στέρεο, ρωμαλέο και δυνατό* [7];

2) дії чи відношення об'єкта реляції: *... και ο Βρύζας ήξερε ότι κάποιοι ήθελαν το κακό του εξαιτίας μιας συνταρακτικής ανακάλυψης που είχε κάνει* [8];

3) факт наявності третьої особи: *“ Και για έναν πελάτη με δώχνεις έτσι; ”* [7].

У межах характеризаційної каузативності виділяємо суб'єктивні чи особистісні ознаки, властивості, вмотивовані внутрішнім або зовнішнім причинним чинником. Архісекою семантичної структури характеристичної каузативності є субкатегоріальна ознака «характеризаційність», інтегральними семами є інваріантні ознаки вияву прийменникової характеристичності, а саме суб'єктивні чи особистісні ознаки, властивості, між якими встановлюються причинно-наслідкові відношення.

Для визначення семантичних особливостей підзначень характеристичної каузативності релевантною виявляється опозиція за сферою виявлення причинних відношень «людина» – «навколишній світ». Досліджуваний матеріал засвідчив домінуючу позицію фрагмента «навколишній світ» у новогрецькій мові. Аналіз фактичного матеріалу демонструє, що семантика ситуації характеристичної каузативності включає суб'єктивні та об'єктивні ознаки, властивості особистості (поведінкові, суспільні характеристики тощо), а також об'єктивні ознаки, властивості предметів, явищ та фізичного середовища, які є наслідком внутрішнього або зовнішнього чинників.

Отже, за даними нашого дослідження характеристичної каузативної ситуації в новогрецькій мові, виділено такі типи властивостей, якостей, ознак:

1) властивості, якості, ознаки, що характеризують людину:

а) психологічні якості: *Αν δεν ήταν η πανέμορφη θέα, θα είχε γίνει μάχη η ψυχή της από τα νεύρα... ποια, αυτή, να είναι στημένη!* [7];

б) риси характеру, які мовець приписує агенсу: *Η Αριστέα, που από φύση και θέση ήταν ιδιαίτερος συνεσταλμένη προσωπικότητα, ...* [7];

в) ознаки соціального статусу тощо: *... πλην όμως οι συγκεκριμένες δεν θεωρούνταν τόσο αξιόπιστες ως μάρτυρες λόγω της παλαιότερης μακροχρόνιας περιθάλψη τους στο Δρομοκαίτειο* [7];

г) поведінкові властивості: *Εξ αιτίας σας είμαι αυτό που είμαι, και θα είμαι από εδώ και πέρα ...* [7];

2) властивості, якості, ознаки, що характеризують дії, події, явища, пов'язані з активністю або життєдіяльністю людини:

а) специфічні ознаки, психологічні явища, події, існування тощо: *Ευτυχώς το κλίμα γενικά δεν ήταν σπαρακτικά πένθιμο, λόγω της ηλικίας και του ήρεμου “φевηού” της αποθανούσης* [8];

б) специфічні якості предметів: *Ο Σταύρος εκείνη τη στιγμή κατάλαβε πως όλα αυτά τα πικρόχολα λόγια δεν ήταν η απόλυτη αλήθεια τους, αλλά μεγεθυμένα παιχνίδια του μυαλού λόγω της δύσκολης συγκυρίας που τους βρήκε* [8];

в) специфічні властивості фізичного світу: *Η μυροδιά ήταν ανυπόφορη λόγω της ζέστης* [7].

Висновки. У результаті дослідження було встановлено 5 типів інваріантно-варіантних моделей каузативних ситуацій, конструювання яких відбувається засобами прийменникових конструкцій; ідентифіковано обов'язкові компоненти каузативних ситуацій: для екзистенційної: 1) суб'єкт ситуації; 2) предикат існування, виникнення або припинення існування; 3) причинний чинник (внутрішній або зовнішній); для акціональної: 1) агенс; 2) дія (відсутність дії) агенса чи подія; 3) причина (внутрішня або зовнішня); для статальної: 1) агенс; 2) стан (емоційно-психічний, фізичний або фізіологічний); 3) причина (внутрішня або зовнішня); для реляційної: 1) агенс; 2) відношення між учасниками ситуації; 3) причинний чинник; для характеристичної: 1) агенс (людина, предмет, явище); 2) суб'єктивні й об'єктивні ознаки та властивості агенса (поведінкові, суспільні), а також об'єктивні ознаки, властивості предметів, явищ та фізичного середовища; 3) причина (внутрішня або зовнішня).

Найчисленнішою виявилася акціональна каузативна ситуація. Її релевантні ознаки – диференціація дієвих та процесуальних предикатів, опозиція «виконання дії – невиконання дії». Маркерами цієї ситуації є такі прийменники: *από, λόγω, σε, εξαιτίας, με, για, ένεκα, υπό*. Для статальної каузативної ситуації, яка є другою за чисельністю, релевантним є каузований стан агенса: емоційно-психічний, фізичний або фізіологічний. Маркерами цієї ситуації є прийменники: *από, υπό, για, με, λόγω*.

Екзистенційна каузативна ситуація включає такі ознаки, як фазовість (початкова або кінцева фаза) та наявність/відсутність додаткових сем предиката буття. Маркерами екзистенційної ситуації є такі прийменники: *εξαιτίας, λόγω, για, από, від, од, через, на, внаслідок, під*. Для реляційної каузативної ситуації характерним є відношення агенса до об'єкта, цілеспрямовані дії агенса щодо об'єкта, а також специфічність причинного чинника. Маркерами цієї ситуації є прийменники: *εξαιτίας, για, σε, από, για, λόγω*. Ситуація характеристичної прийменникової каузативності є найменш продуктивною. Її маркерами є прийменники *από, εξαιτίας, λόγω, για, ένεκα*.

Література:

1. Ломтев Т.П. Очерки по историческому синтаксису русского языка. Москва : Изд-во МГУ, 1956. 596 с.
2. Якубинский Л.П. История древнерусского языка. Москва : Учпедгиз, 1953. 368 с.
3. Куц Н. Прийменник: основні підходи вивчення, лексико-граматичні ознаки, перспективи дослідження. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. Випуск 14 / укл. А. Загнітко (наук. ред.) та ін. Донецьк : ДонУ, 2006. С. 90–95. 400 с.
4. Терешина Ю.В. Типология и межкатегориальные связи английских каузативных get-конструкций. *Вестник Удмуртского университета. Серия «История и филология»*. 2007. № 5-2. С. 175–186.
5. Матвеева А.С. Семантика каузативных конструкций современного английского языка (на материале английских диссертаций на соискание степени магистра). *UNIVERSUM : Филология и искусствоведение*. № 9 (31). 2016. URL: <http://7universum.com/ru/philology/archive/item/3648>.
6. Лонська Л.І. Структурно-семантичні особливості буттєвих речень в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2001. 19 с.
7. Corpus of Modern Greek. URL: <http://www.web-corpora.net/GreekCorpus/>.

8. Ασημακοπούλου Σ. Δίνη (συλλογή διηγημάτων). URL: <http://androapkz.com/pureapps-Δίνη-Στέλλα-Ασημακοπούλου/com.automon.saita.ashmakopoulou.stella.dinh/>.
9. Παπαναστάσιου Γ. Β. Εφαρμοσμένη Γραμματική της Δημοτικής και Συντακτικό. Δημοτικού – Γυμνασίου – Λύκειου και για Επιστήμονες. Δέκατη έβδομη έκδοση βελτιωμένη. Αθήνα: Εκδόσεις “Πρωτεύς”, 2009. 297 σ.
10. Χατζησαββίδης Σ. Γραμματική της Νέας Ελληνικής: Θεωρητικές Βάσεις και Περιγραφή, Τομος Α' (Φωνητική – Φωνολογία – Μορφολογία). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βανιάς, 2009. 288 σ.

Khorovets V., Kanna V., Tarapatov M. Cognitive constructing of prepositional causativity in Modern Greek
Summary. The article deals with the peculiarities

of cognitive constructing of prepositional causativity in Modern Greek. The typology of causal situations is comprised of 5 types: 1) the existential type (existence), 2) the actional type (action, event, phenomenon), 3) the statal type (state), 4) the relational type (relation), 5) the characterizing type (characteristic, property, quality, quantity).

In different languages, regardless of their morphological structure, syntactical constructions, the conceptual structure of which contains logical proposition of causality (X is the cause of Y) are called causal constructions. Causal meaning can be expressed by various causal constructions, which are a means of expressing cause and effect relationship. Meanwhile, means of expressing cause and effect relationship are its markers in the structure of causal constructions, which include, among

others, prepositions. From a cognitive perspective, prepositions are orienting points marking certain points in the space or its sectors in the given coordinate system.

The peculiarities of the components of all the five types of causative situations in Modern Greek have been analyzed in the research. Compulsory components of causative situations common for the three languages have been identified: for existential: 1) the subject of the situation; 2) the predicate of existence, appearance or termination of existence; 3) the causative factor (internal or external); for actional: 1) the agent; 2) the agent's action (absence of action) or event; 3) the cause (internal or external); for statal: 1) the agent; 2) the state (emotional, mental, physical or physiological); 3) the cause (internal or external); for relational: 1) the agent; 2) the relationship between the participants of the situation; 3) the causative factor; for characterizing: 1) the agent (person, object, phenomenon); 2) the agent's subjective and objective characteristics and properties (behavioural, social) as well as objective characteristics, properties of objects, phenomena and physical environment; 3) the cause (internal or external). The group of actional causativity, which combines the agent's actions and events, the semantic structure archiseme of which is the subcategorical meaning of the action, whereas integral semes are invariant features of prepositional actionality manifestation, namely actions and processes characterized by cause and effect relationship, has proved to be the most numerous.

Key words: cognitive constructing, causative situation, causativity, prepositional constructions, causal prepositions.

Циганок І. Б.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та літератури
Ізмаїльського державного гуманітарного університету

МЕТАФОРИ І МОВОСВІТ ВАЛЕРІЯ ВИХОДЦЕВА

Анотація. У статті здійснено спробу описати особливості мовного світу кілійського поета Валерія Панасовича Виходцева через один чи не найпоказовіший сегмент – метафори. Творчість цього митця заслужено посідає помітне місце серед культурно-літературних надбань Українського Подунав'я. Поезіям автора притаманна емоційність, ліризм, майстерне витончене відчуття українського слова, наявність яскравих рис індивідуального авторського стилю.

У цій науковій розвідці доведено, що численні метафоричні структури сприяють наскрізній образності віршового мовлення, тому становлять невіддільний складник мовного світу поета. Виявлено, що автор віддає перевагу таким найчастотнішим семантичним типам метафоричних перенесень, як-от: «неживому – живе», «неживому – неживе», «живому – живе». Особливе місце в поезіях В. Виходцева посідають розгорнуті й індивідуально-авторські метафори, а також колірні метафоричні структури, до складу котрих входять хроматизми: золотий, жовтий, білий, червоний, голубий, чорний, чорно-білий, черлений, сивий, ясний барвінковий, світлий тощо. Крім прикметників на позначення кольору, автор використовував ще дієслова й іменники. Помічено, що метафоризація колоративів розвивається під впливом незвичайної сполучуваності хроматизмів з означуваними словами. Таким чином, утворюються okazіональні метафоричні одиниці, або традиційним колірним метафорам надаються авторські смислові прирошення. Серед метафор Виходцева частотними є також розгорнуті тропи, зокрема й хроматичні, що мають структуру *звичайна метафора + порівняння*.

Метафоричного осмислення у мовотворчості поета набувають гідроніми Тиса, Савранка, Дунай, Дніпро та топоніми Кілія, Україна, Європа, які засвідчують розмаїття образів, породжених світоглядом автора, і визначають його індивідуально-авторський стиль.

Загалом метафоротворенню В. Виходцева притаманна антропоморфізація, зокрема метафоризація природи та почуттів людини.

Ключові слова: метафорологія, метафора, розгорнута метафора, мовний світ, мовна творчість, хроматизми, okazіональна метафора, поезія.

Постановка проблеми. Серед актуальних завдань сучасного мовознавства постає проблема докладного вивчення мови митців українського слова, зокрема і регіональних. У всіх кутках України є такі автори, та лише одиниці з них не поступаються своєю майстерністю іменитим. Привернути читацьку увагу до регіональних поетів допоможуть науковій розвідці, присвяченій вивченню їх мовотворчості, мовного світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку Н. Сніжко, студіювання «мови письменника, лексичного складу його творів на тлі загальномовних процесів розвитку –

шлях до пізнання універсальних, національних та індивідуально-авторських особливостей світосприймання» [1, с. 75]. Збагнути авторський світогляд, а отже, і особливості мовного світу можна насамперед завдяки вивченню тропеїчних засобів. Мова творів письменника (поета), за спостереженням Н. Сологуб, «це справді світ, де слово живе, діє, переконує, випромінює національний дух і прилучає до загальнолюдського вічного» [2, с. 113]. Розуміння слова як засобу пізнання дійсності і вічності закріплює за словом *мовосвіт* функції позначення способу пізнання світу й мови та подання результатів когніції за допомогою мовних засобів» [1, с. 74].

«Теоретичне осмислення слова як елемента вічності, засобу категоризації дійсності та відтворення загальнолюдських і національних надбань, – пише Н. Сніжко, – вимагає потужних словникових та текстово-ілюстративних даних» [1]. Метафори в такому сенсі є дуже показовими засобами для опанування світобачення митців слова через їхню творчість. Адже «у художніх текстах органічно поєднуються загальнономовний та індивідуальний словник, реалізуються потенційні можливості національної мови в її пізнавальній, естетичній, культурно-освітній функціях» [3, с. 5]. Відтак студіювання мовотворчості поета на перетині лінгвостилістики і метафорології видається актуальним. За словами Л. Кравець, між поезією та метафорою спостерігається тісний генетичний зв'язок. Дослідниця пов'язує появу першої з розвитком мислення і світогляду людини. Щодо цього вона зазначає, що «міфологічне уособлення явищ природи перетворилося на поетичне відтворення навколишнього світу. Засобом і результатом перетворення міфу на звичні форми свідомості стала метафора. Її особливості, які також зумовлені специфікою людського мислення, багато в чому збігаються з особливостями поезії. Взаємозумовленим був і розвиток поезії та метафори упродовж тисячоліть» [4, с. 66]. Прийнятним у такому контексті є спостереження Н. Арутюнової, що «метафора – це передусім спосіб пізнати індивідуальність конкретного предмета або явища, передати його неповторність» [5, с. 348].

Формування мети статті. Мета нашої наукової розвідки полягає в описі метафоричного сегменту мовотворчості В. Виходцева.

Виклад основного матеріалу. Поет В. Виходцев родом із Савранщини. Жив і працював у м. Кілії Одеської області. Член Національної спілки письменників України (2000 р.). Нещодавно побачила світ збірка його вибраних творів «Музика серця» [6].

До сьогодні є небагато літературознавчих досліджень творчості В. Виходцева (Г. Райбедюк [7], О. Томчук [8]) і зовсім немає мовознавчих наукових студій.

Твори поета вирізняються емоційною виразністю, красою поетичного слова, індивідуальністю авторського стилю.

За спостереженням Г. Райбедюк, «загальна атмосфера художнього простору лірики Виходцева формує самобутню естетичну ауру, своєрідний ритмічний малюнок, унікальну багатоголосу авторську картину світу» [7, с. 88]. У вступному слові до згаданої вище збірки дослідниця наголошує, що «його глибоко лірична поезія наснажена рідкісною чистотою почуттів, наділена магічною здатністю заряджати серця читачів особливою енергетикою – світлою, правдивою, добровствверджувальною» [6, с. 3].

Нашу увагу привернуло насамперед різноманіття метафоричних структур, серед яких є й поетичні. Особливою образністю й водночас патріотичністю визначаються поезії В. Виходцева про рідний край, його прекрасну природу. Наприклад, у вірші «Буджак» репрезентовано завдяки метафоричним образам красу нічного Буджацького степу.

*В надвечір'ї незорий
Степ Буджацький догора,
А у небі ясні зорі
Від Дунаю до Дністра.
Скільки бід він знав і болю –
Полинами аж пропах.
Скільки легенів за волю
Залишилось у степах...
Не загояться ще рани
Від села і до села.
Посивіла дуже рано
На курганах ковила [6, с. 9].*

Цей текст сприймається читачами як цілісна метафорична структура завдяки тропеїчним образам догорілого Буджацького степу, зболеного степу з запахом полину, зраненого степу з білою, ніби посивілою, ковилою. Патріотичної наснаженості поезії надано за допомогою метафори «Скільки легенів за волю Залишилось у степах», що базується на асоціаціях зі степом як полем бою за волю України.

Природа рідного краю в більшості віршів поета постає в описах пейзажів, ніби мініатюрних смальтинках. Цьому сприяє різноманіття метафоричних образів, як-от: *Я заколишу вечір в замріяних колосках, Натруджений добрий вечір притих у моїх руках [6, с. 18]; І дуби на узліссі кремезні, Як засмагли в степу козаки [6, с. 18]; Посивілої хати віконечка видивляються все в небозвід [6, с. 19]; А старенька хатина вдивляється – аж сльозина по шибіці тече [6, с. 19].*

Увагу читача привертають також колірні метафори, до складу яких входять хроматизми: золотий (*Сповита в барвах золотих, Бентежно дихає у вир Ранкова музика трави [6, с. 23]; жовтий (Соняшники – жовті озерця [6, с. 25]; білий (Які дерева дивовижні У білі вкнутались дими [6, с. 43]; червоний (Ранок ходить червоним півнем [6, с. 53]; голубий (І тиша голуба озерна [6, с. 60]; І неба голубу хустину, Що сторочилась на дощі... [6, с. 25]; чорно-білий (На чорно-білих клавішах зими Грає вітер коліскову пісню Сосновому лісу [6, с. 66]; черлений (А вже село підперезалось Черленим поясом полів [6, с. 25], барвінковий (Барвінкові очі – барвінковий день По траві в долині райдужно іде [6, с. 24]; світлий (Світлий день у світлих росах – Світлі думи восени [6, с. 66]) тощо.*

Метафори Виходцева диференціюємо на дві групи: 1) субституційні, що виконують образотворчу функцію; 2) інтеракційні, завдяки яким виникають поняття, що слугують тлом для створення розгорнутої метафори (метафора + порівняння), наприклад, як у поезії «Мова»:

*Вона, як музика довкола.
Як диво, вплетена в пісні.
Не зраджу їй уже ніколи –
Вона від матері в мені [6, с. 74].*

Серед метафор-субститутів у мовотворчості поета виокремлюємо такі семантичні типи:

– «неживому – живе»: *Я бачу, як сонце у стрісі Розгублює промені дня, Витріскує в стиглім горісі, Виблискує в гриві коня... Із смагlochох димарів Вітри витягували пісню [6, с. 32]; Весна сніжок туманом злиже На берегах... [6, с. 38]; Червень забрів у жита, Руки закинув у хмари пінні – Грози шукає там. [6, с. 53]; Прокинулись очерети Від гомону доріг. Навишніхках соняшник притих – І сонце підстеріг [6, с. 26]; Ще сніг де-інде у долині Серед дунайської краси. І салютують при калині Пухнасті котики лози [6, с. 43]; Деревя теж чекають слів, Деревям теж потрібно ласки. Вони, мов люди, на землі. Та не ховаються за маски [6, с. 70];*

– «неживому – неживе»: *А під вербами в калині розквітло полум'я кульбаб [6, с. 64]; На сторінках нічної книги Читаю літери зірок [6, с. 27]; Перемололись хмари в жорнах вітру [6, с. 55]; Складав екзамен атак [6, с. 27]; А місяць на небі гострий: Лиш ручку – і серп уже... [6, с. 50];*

– «живому – живе»: *Бджола взяла вже осінь спілу Собі на стамлене крило [6, с. 59].*

На здатності смислових перенесень до взаємоперетворення базується один зі способів оновлення так званих *стертих метафор* – поділ їх на складові частини і перетворення метафори на порівняння. Зв'язок метафори та порівняння виявляється не лише тоді, коли вони відображають тотожні змістові відношення, але й за умови, коли знаходяться в однотипних позиціях і виконують подібні функції. Під час розгортання тропа відправною позицією може бути і порівняння, і метафора: *Осінній ліс – вогненний ліс [6, с. 52]; А над нами гуси білі – Наче стріли з лука [6, с. 53].*

Метафоричного осмислення у мовотворчості В. Виходцева набувають також гідроніми Тиса, Савранка, Дунай, топоніми Кілія, Україна, Європа та інші. Перед читачами постають метафоричні образи:

– ріки, котра виграє на трембіті, про що свідчить оказіональний дієслівний неологізм *витремітує (Тиса витремітує акорди Поміж гір, в ущелинах століть [6, с. 26]);*

– мальовничої природи на річкових берегах (*Яка краса! Яка краса! Крізь ранок цідиться роса На сонне поле і луки, На мальовничі береги Савранки-річки, Сповита в барвах золотих, Бентежно дихає у вир Ранкова музика трави [6, с. 23];*

– ріки як символу патріотичного козацького духу, любові до України (*А Дунай тече крізь літо Понад шляхом чумаків В двадцять першому столітті З духом славних козаків. В море пісню солов'їну Зносить вічна течія... Де любов до України Починається моя [6, с. 76];*

– рідного міста, що є для поета цілим всесвітом (*Славне місто Кілія – Це планеточка моя Біля рідного Дунаю. Я завжди його пізнаю [6, с. 28];*

– Європи як шляху для поширення української культури, зокрема пісень (*І не обміліти її броду, Бо нести Європою пісні, Що течуть, течуть з мого народу – І вони з дитинства у мені [6, с. 28].*

Мовний світ поета визначається також численними поетичними метафорами, котрим, на відміну від інших їх різновидів,

притаманне оновлене переносне значення, внаслідок чого авторська метафора набуває ознак контекстуального неологізму, як у нижчеподаному метафоризованому контексті-описі про появу зими:

Злітають хмарки із-за темного лісу.

Отам, де дрімають весняні громи.

Відкрила вже осінь строкату завісу –

Будемо дивитись виставу зими [6, с. 52].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як свідчить викладене вище, одними з визначальних мовних засобів поетичного мовосвіту В. Виходцева є метафори. Вони частотні, а деякі поетичні тексти автора становлять собою наскрізно метафоризовані структури. Поет віддавав перевагу таким семантичним різновидам метафор: «неживому – живе», «неживому – неживе», «живому – живе». Значна частина цих тропів має оказіональний характер. Серед них вирізняються розгорнуті структури, створені на основі поєднання метафори з порівнянням.

Розгалужений спектр кольорів спостерігаємо у так званих колірних метафоричних одиницях. Поет метафоризував хроматизми: золотий, жовтий, білий, червоний, голубий, чорний, чорно-білий, черлений, сивий, ясний, барвінковий, світлий; крім прикметників, на позначення кольору вживав дієслова типу червоніти, жовтіти та іменники на кшталт «голубінь».

Метафоричного осмислення у мовотворчості автора набувають власні назви річок (Тиса, Савранка, Дунай, Дніпро), міст і країн (Кілія, Україна), котрі репрезентують читачам систему образів, що визначають світогляд поета і його ідіюстиль.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в цілісному системному описі мовосвіту В. Виходцева завдяки залученню до аналізу інших мовних засобів.

Література:

1. Сніжко Н. Український мовосвіт XVIII-XXI століття: проблеми інтегрального лексикографічного моделювання. *Система і структура східнослов'янських мов*. 2012. Вип. 17. С.73-83. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/19199/1/Snizhko%20N.%20V.pdf>
2. Сологуб Н.М. Мовний світ Олеса Гончара. Київ : Наукова думка, 1991. 140 с.
3. Єрмоленко С.Я. Мовно-естетичні знаки української культури. Київ : Інститут української мови НАН України, 2009. 352 с.
4. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії XX ст. Київ : Видавничий дім «Академія», 2012. 416 с. (Серія «Монограф»).
5. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. Москва : Языки русской культуры. 1999. 896 с.

6. Виходцев В. Музыка сердца: избранные творы. Ізмаїл: Ірбіс, 2019. 135 с.
7. Райбедюк Г. Особливості творчого самовираження кілійського поета Валерія Виходцева. *Виходцев В. Музыка Серця*. Ізмаїл : Ірбіс, 2019. С. 86-101.
8. Томчук О. Колоративи в художніх текстах поетів Подунав'я. *Виходцев В. Музыка Серця*. Ізмаїл : Ірбіс, 2019. С. 108–119.

Tsydanok I. Metaphors and the language world of Valery Vykhodtsev

Summary. The article attempts to describe the peculiarities of the language world of the poet Valery Panasovych Vykhodtsev from Kiliya by means of one of the most significant segments – metaphors. The work of this artist deservedly occupies a prominent place among the cultural and literary heritage of the Ukrainian Danube region. The author's poetry is characterized by emotionality, lyricism, masterful and refined sense of the Ukrainian word, the presence of bright features of individual author's style.

In this scientific investigation it is proved that numerous metaphorical structures contribute to the pervasive imagery of poetic speech, and therefore are an integral part of the poet's language world. It is found that the author prefers such most frequent semantic types of metaphorical transfers as: “inanimate – animate”, “inanimate – inanimate”, “animate – animate”. A special place in V. Vykhodtsev's poems is occupied by detailed and author's individual metaphors, as well as color metaphorical structures, which include chromatisms: gold, yellow, white, red, blue, black, black-and-white, blackened, gray, clear periwinkle, light, etc.

In addition to adjectives to denote color, the author also used verbs and nouns. It is noticed, that the metaphorization of the names of colors develops under the influence of the unusual compatibility of chromatisms with denoted words. In this way, occasional metaphorical units are formed or author's semantic increments are given to traditional color metaphors. Among Vykhodtsev's metaphors, extended figures of speech are also frequent, including chromatic ones, which have the structure of standard metaphor + comparison.

Hyponyms Tisa, Savranka, Danube, Dnipro and toponyms Kiliya, Ukraine, Europe acquire metaphorical comprehension in the poet's works, which demonstrate the diversity of images generated by the author's worldview and determine his author's individual style.

Anthropomorphization, in particular, metaphorization of nature and human feelings, is decisive for the creation of V. Vykhodtsev's metaphors.

Key words: metaphorology, metaphor, detailed metaphor, language world, chromatisms, occasional metaphor, poetry.

Cherniavska A. V.,

Postgraduate Student at the Germanic Languages and Translation Studies Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

SEMANTICS OF PHRASEOLOGICALLY OBJECTIVIZED FLORONYMS IN THE ENGLISH LANGUAGE

Summary. The article focuses on the semantics of the floronyms *daisy*, *lotus*, *briar*, *primrose*, *furze*, *patience*, *lavender*, *pansy*, *wallflower* and *tulip* in English phraseology. It has been determined, that the meaning of the analysed floronyms is characterized by a meliorative as well as pejorative colouring. A range of associations and symbolical as well as metaphoric meaning of the researched floronyms have been analysed. A variety of concepts, phraseologically verbalized due to the semantic constituents of the researched floronyms, have been scrutinized.

It has been ascertained, that the floronym *daisy* is associated with *spring*, *freshness*, *cleanliness*, and its semantic components contribute to phraseological objectivation of the concepts *happiness*, *death*, *commonness*, *difference*, *incongruity*.

The analysed floronym *lotus* can symbolize *tranquillity* and be associated with *drug addiction*. Greek mythology serves a source for such associations of the floronym as: *a day-dreamer*, *daydreams*, *delight*, *laziness*, *carefree life*. Two latter associations are inherent of the floronym *primrose*, which can serve as a standard of a yellow colour, symbolize *youth* and be associated with *fragility*, *fading*, *death*, *way of pleasure*, at the same time the components of its semantics contribute to phraseological objectivation of the concept *incongruity* and the cause and effect connection “idleness → decay.”

The seme “beauty” is singled out as a dominant constituent in the floronym *brier*’s semantic structure and the components *causticity*, *problems*, *something unpleasant* constitute several of its associations. The researched floronyms *brier* and *furze* have a dominant seme “pungency” and association with the *cruelty of nature*. The floronym *furze* has meliorative associations with *kisses* and *love*, its semantic components serve as a basis for proverbial objectivation of the universal binary oppositions “own – alien”, “better – worse.”

In the figurative meaning, the floronym *lavender* can be associated with *freshness*, *storage*, *pawn*, *quarrel*, *prison*, *death*, and it is characterized by the connotation of *thrift* and *difficulty*. The semantics of the analysed floronym has a connotation of *homosexuality* as well as the floronym *pansy*’s, which can also be associated with *weakness*, *effeminacy*. The semantic components of the floronym *wallflower* serve as a basis for phraseological verbalization of the concept *waiting*, and floronym *tulip* — the concept *tastelessness*.

Key words: floronym, idiom, paroemia, symbolical meaning, seme, semantics, concept.

Problem statement. The floronyms *daisy*, *lotus*, *briar*, *primrose*, *furze*, *lavender*, *pansy*, *wallflower* and *tulip* are verbalized in English idioms and proverbs. The phraseologisms with the analysed floronyms have not been singled out in the Ukrainian language. There is a certain asymmetry in the flower names verbalization in the analysed languages. O. Levchenko testifies to similar findings, she states that there exists an interlingual asymmetry of the plant symbolism [1, p. 206].

The main objective of the article is to research the semantics of the floronyms that are inherent in English phraseology and are not represented in Ukrainian.

Findings and discussions. Obviously, phraseologisms are not only a part of a linguistic system, but also an important and expressive component within a cultural framework. So, “proverbs and sayings serve as a basis for manifestation of basic universal and/or idioethnic constants of lingual consciousness [2, p. 8]. The phraseological item (PhI) *daisy chain* [3] denotes a garland of daisies that is worn around a neck or a wrist by the British children, and the researched floronym is used in the denotative meaning: “*a small white flower with a yellow centre, usu growing wild*” [4, p. 291]. This flower is also known as: *oxeye daisy*, *white daisy*, *marguerite* and *English daisy* [3]. A derivative poetical adjective *daisied* [5, p. 260] literally means “covered with daises.”

A popular English belief embodied in the paroemias: *it is not spring until you can plant your foot upon twelve daisies* [6, p. 469; 7, p. 264]; *When you can tread on nine daisies at once, spring has come* [8, p. 234] signifies that a real spring comes when there is such a multitude of daisies that one’s foot can trample on a variable number of them (twelve or nine) simultaneously. The analysed floronym is used in the direct meaning, associated with the spring, and has temporal characteristics.

The simile (*as*) *fresh as a daisy* [9, p. 359; 7, p. 400]; *fresh as a daisy / May gowan* (a Scottish variant of the flower’s name) [10, p. 447] contains the floronym *daisy* in combination with the attribute *fresh*. The basic semantic components of the analysed floronym are “freshness, health, cheerfulness”. Though the floronym serves as a variable element in this context, as there exist the variants of this phraseologism with other floronyms in the English language, such as: (*as*) *fresh as a flower*, *as a rose* [11, p. 523]. The researched floronym can be associated with *cleanliness* in the Scottish collective consciousness: *clean as a gowan* [10, p. 447]. A colloquial simile *dink* [neat, finely dressed] *as a daisy* [10, p. 447] can be used to denote a decent, neatly dressed person. The concept of something *ordinary* is verbalized in a stereotyped comparison (a term used in the taxonomy by A. Pamies-Bertran [12, p. 68]): *common as daisies* [10, p. 447]. Moreover, the components of the analysed floronym’s semantics can serve as a basis for actualization of the concept *happiness*: *happy as daisies in the sunshine* [10, p. 447]. In the structure of the simile *as like as a dock to a daisy* [6, p. 193] the floronym *dock* is contrasted with the floronym under research. This stereotyped comparison has a pejorative connotation, and semantic components of the analysed floronym contribute to actualization of the concepts *difference*, *incongruity*. Consequently, the floronym *daisy* can be associated with *cleanliness*, *decency*, *neatness*, *happiness* and *inappropriateness* in the English and Scottish worldview.

The adjective, derived from the analysed floronym, *gowan-gobbit* / *gowany* [10, p. 447] is used for the description of the day that begins as deceptively bright, but bursts into a storm afterwards. So, the floronym *gowan* can be associated with the *unsteadiness of the weather*.

In order to denote astonishment when something extremely unexpected happens, an emphatic interjection *cow the gowan* [10, p. 447] is used. A euphemistic invective PhI with the analysed floronym *not care / give / worth a gowan* [10, p. 447] implies the low value of the *gowan* flower for the Scotsmen.

A humorous phraseological euphemism, which has a whole range of variants *push up (the) daisies* [11, p. 1086]; *be pushing up (the) daisies* [13, p. 78]; *under the daisies* [10, p. 645]; *turn your toes up at the daisies* [10, p. 645]; *put the daisy-quilt over..* [10, p. 753]; *suck daisy roots* [10, p. 645], means “to be dead”. People created an oath warning: *not till I'm looking up the daisy mores!* [10, p. 645] which implies “never; over my dead body”. A peremptory and authoritarian connotation is inherent in this PhI. Therefore, the analysed floronym can be associated with *death*. The same connotation is intrinsic in the floronym *daisy's* semantics within the historical idiom, known back to 1553: *To leap at a daisy* [6, p. 450], which literally means “to be hanged.”

A range of terms with the analysed floronym, belonging to different areas of knowledge, function in the English language. In the domain of aviation, the phraseo-term [12, p. 67] *daisy-clipping* [5, p. 260] is used to signify a flight performed very close to the ground. Currently, the phraseo-term *daisy chain* [14] can denote a range of computers or other devices connected into a network, or software, that is consequently joined together in a linear series. *Daisy chain* [15] is also associated with a string of integrated people or objects. The onymic word-group [12, p. 67] *daisy dukes* / *Daisy Dukes* [15] is used in colloquial speech for the denotation of the shorts that cover only the hip, and were made from cutting short a pair of jeans.

English speakers use a jocular informal interjection: *oops-a-daisy* (*whoops-a-daisy*) [13, p. 78]; *ups-a-daisy* [11, p. 949]; *Upsadaisy!* / *Upsee-daisy!* / *Upsy-daisy!* [16, p. 434] in the common language as an encouragement for children when they fall down, and try to sit up or get up afterwards.

Researching slang meanings of the analysed floronym, it is necessary to mention that the floronym *daisy* can represent a clever, pretty and optimistic girl [17]; a person who is considered to be cool, prominent; or an excellent thing [3]. The phraseo-term *daisy-cutter* / *Daisy Cutter* (the BLU-82B) [17] functions in the area of American military slang for designating a powerful lethal bomb with a huge blast effect.

In the English common language, there has long existed a euphemistic idiom *pluck dazies* (1606) [6, p. 623] for the signification of a urination act, though the researched floronym serves as a variable element in the structure of the idiom, compare: *Pick (pluck) a rose* [6, p. 684].

The floronym *lotus* (which is also known as a *water lily*) has the following denotative meaning: “*a tropical plant with white or pink flowers growing on the surface of lakes, etc.*” [4, p. 698]. In ancient Greek mythology it was considered that if a man eats a fruit of the plant *lotus* [11, p. 805], it will make him dreamy, forgetful and lazy. Hence, the following derivative phraseological compounds are noteworthy: *lotus-eater* [11, p. 805] denoting a daydreamer; a person who lives a lazy dreamy life and is not concerned with the business of the world (from the people in

the Odyssey who behaved similarly after eating a fruit called a lotus); *lotus-eating* [5, p. 690] — daydreams; pleasant idleness; *lotus-eating existence* [9, p. 630] — a leisurely, carefree life; respectively — *lotus(-)land* [9, p. 630; 5, p. 690] is a manifestation of the fairy land of abundance, idleness and pleasure. The idiom with the analysed floronym (*to*) *eat lotus* [9, p. 299] literally means “to do nothing, to idle”. So, the floronym *lotus* explicates the semes “laziness, fantasies, carefree life” in these examples. An additional meaning of the compound *lotus-eater* [18, p. 291] is “a man who lives in a state of blissful oblivion and laziness which is caused by applying drug substances”. Thus, the floronym under analysis can be associated with *drug addiction*.

The phraseologism *lotus position* [11, p. 805] signifies a position in Yoga used for meditation, in which a person sits on the floor with his legs crossed and his hands on his knees. A person in this position reminds a lotus-flower. The analysed floronym can be associated with the state of *tranquillity* in this context.

The floronym *brier* (variants a *briar* and *wild rose*), which has similarly undergone phraseological actualization in the English language, is defined as: “*a prickly bush, especially wild rose bush*” [4, p. 138]. The stereotyped simile *fair as a wild rose* [10, p. 444] combines the researched floronym and the attribute *fair*. The floronym *wild rose* contains an inherent seme “beauty”, which serves as a dominant semantic constituent of nearly all the floronyms.

The analysed floronym can also be associated with a caustic / witty person in the English language, namely: *rough / sharp as a briar* [10, p. 444]. Evidently, due to the common feature of a flower and a person — pungency, a metaphoric transfer took place and the given stereotyped comparison was coined.

The idiom *in the briars* [10, p. 391] means “to have problems”, whereas the capability to stand fast, to be resilient is phraseologically objectivised in the idiom: *lay in the briars* [10, p. 391]. The PhI *stick in the briars* [10, p. 391] has the meaning “to get into trouble”, and *leave in the briars* [10, p. 391] — “to involve somebody in problems”. The association of the researched floronym with *trouble* is traced within the boundaries of the paroemia: *it is good to nip the brier in the bud* [10, p. 784], which means “to avert future troubles”. Therefore, the analysed floronym in these contexts signifies *hardships, problems*.

The floronym *briar's* association with *cruelty* found its manifestation in the paroemia: *the rose hides the briar* [10, p. 444], which is inherent in the Irish linguoculture. The saying reveals the fact that good looks do not preclude a cruel nature, at the same time the floronym *rose* embodies the concept *beauty*, and floronym *briar* — *cruelty* [19, p. 27].

Proverbs *butter's dear-bought when it's licked off a briar* [Ire] [10, p. 330] and *Don't lick the honey off a briar even if it is sweet* [US] [20, p. 306] are used for the denotation of something which is hard to achieve. People created a derogatory, vulgar observation about a restless man: *has a briar in the arse* [10, p. 391]. The seme “pungency / causticity” of the floronym *brier* is a dominant in these contexts; moreover, the floronym serves as a manifestation of something unpleasant, which is standing in the way.

In American as well as in Canadian English, there exists a proverbial warning: *He who goes barefooted shouldn't plant briars* [20, p. 37], where the concepts of *appropriateness, congruity* are verbalized, and the researched floronym is associated with *troubles*. It is necessary to mention a symbolical meaning of the *wild rose* [3], since the flower serves as a floral emblem of the American state Iowa.

The colour name *primrose* [4, p. 918]; *primrose colour* [21, p. 164] *primrose yellow* [15] signifies a pale yellow (lemon) colour and is derived from the same floronym *primrose* (variant a *primula*): “a wild plant that has pale yellow flowers in spring; one of these flowers” [4, p. 918]. The compound *primrose green* [15], representing a yellow colour with a tender greenish tint, can be referred to this category. The analysed floronym has also the variants *cowslip* / *paigle*, which can serve as the standards of a yellow colour that was reflected in the standard similes: *As yellow as a paigle* [6, p. 925] (1678); *As blake (yellow) as a paigle (cowslip)* [6, p. 889]. Moreover, there exists a range of similes with the constant semantic attribute *yellow* in combination with other floronyms in the English language, namely: *yellow as a gowan / kingcup / globe flower* [10, p. 448]; *blake [yellow-gold—Eng] as (a) marigold(s) / Mary gold* [10, p. 448]; *yellow as a meadow-bout / kingcup* [10, p. 448]; *yellow as the guilde / corn marigold* [10, p. 448] [Sc]; *yellow as a ragweed / ragwort* [10, p. 448] [Ire]; which function in the speech of the people who inhabit Scotland, Ireland and Northern England.

The idiom with the scrutinised floronym (*the primrose path* [22, p. 437; 23, p. 197] indicates “the way covered with flowers; the path of pleasure leading to disastrous consequences; the path of least resistance”. In this instance, we trace the allusion to the Shakespearian proverbialized expression (the term coined by Z. Kotsiuba [2, p. 57]) *the primrose (—) path of dalliance* [9, p. 775; 10, p. 830] from the tragedy “Hamlet.” Ophelia utters these words to Hamlet, meaning that the pursuit of pleasure leads to ruin. One more PhI serves as a logical continuation in the series: *the primrose path (to ruin, destruction, etc.)* [3]. Consequently, the floronym under research can be associated with *an easy and pleasant life, enjoyment, idling, and decadence*. Besides, the floronym *primrose* can serve as a symbol of *youth / juvenility* [3]. Similarly, in the proverbialized expression by J. Milton: *O Fairest flower, no sooner blown but blasted, Soft silken primrose fading timelessly* (1637) [24], the analysed floronym is associated with *fragility, fading and death*.

There existed derogatory figurative comparisons with the researched floronym in the speech of the people from the Midlands: *like a primrose in a casson [dried cow-turd]* [10, p. 448]; *fine as a cow-turd stuck with primroses!* [10, p. 221]; *fine as Forty Poke's wife who dressed herself with primroses* [10, p. 799]. The PhIs depict an inappropriate piece of finery; or a plain lass in a fine bonnet. They can also serve as an ironic response to someone's outfit, implying that no matter how beautiful the embellishments are, they cannot conceal what is underneath. Therefore, the semantic components of the floronym under analysis contribute to the phraseological verbalisation of the concept *incongruity*.

The floronym *buttercup* is associated with *freshness*, which is implied by the simile: *fresh as a buttercup* [10, p. 447]. The floronym under analysis has a supplementary variant of the flower's name *crow-flower*. Moreover, the *crow-flower* / *жовтець* can serve as one of the prototypes of a yellow colour (that is evident from the Ukrainian name of the flower, which has not been phraseologically verbalized in the Ukrainian language), as it is both figuratively and directly objectivized in the simile: *yellow as a crow-flower* [10, p. 447] and it is recorded in the English definition: “a wild plant with bright yellow flowers shaped like small cups” [4, p. 153]. More than that, the *buttercup* [10, p. 447] indicates an innocent and attractive girl in the American linguoculture.

Traditions and beliefs connected with the floronyms *furze* (variants *gorse* / *whin*) are embodied in paroemias: *when the furze is in bloom, my love's in tune* [6, p. 208]; *when the gorse is out of bloom, kissing's out of fashion* [8, p. 44]; *When whins are out of bloom, kissing's out of fashion* [6, p. 329] known since 1847. The second and third sayings serve as a pretext for kissing in any time of the year, as the plant *furze* is blooming all the year round. The floronym *furze* is defined: “a bush with thin leaves with sharp points and small yellow flowers that do not fall off in winter. *Furze* often grows on land that is not used or cared for” [25]. Hence, the analysed floronym has the seme “blooming / flowering” and implicates *love*.

Arrange of stereotyped similes with the researched floronym *rough as gorse* [10, p. 445]; *coarse as Hickling gorse* [10, p. 445]; *sharp as whins* [10, p. 445]; *close [secretive] / wick [full of life, animosity] as a whin* [10, p. 445] directly testify to the *roughness, sharpness, pungency* of a plant as well as to the *cruelty of man* in the figurative meaning. The concept *secretiveness* is phraseologically verbalised in the final simile. The analysed floronym acquires the association with *perspiration* within the boundaries of the phraseologism: *sweat like a fuz [=furze]-bush on a dewy morning* [10, p. 445].

A supplementary synonym of the researched floronym *whin* (which is of the Scottish origin) is used in the saying *Pleaing [pleading] at the law is like fighting through a whin [furze] bush, – The harder the blows, the sairer [sorier] the scarts [scratches]* [6, p. 633]; *pleaing at the law is like fighting through a whinbush—the harder the blows the sairer the scarts* (Sc: 1832) [10, p. 445] for comparison with the system of law proceedings, which was imperfect in the past. The floronym under analysis has the seme “pungency / sharpness” and can be associated with *injustice*.

The idiom *give / take through the whins* [10, p. 391] means “to reprimand severely”, and *come / go through the whins* [10, p. 391] – “suffer from hardships.” Hence, the researched floronym incorporates the associations with *reproach* and *problems*. Besides, the floronym *whin* can imply something *unimportant*, namely: *inches don't break squares in a load of whins* [10, p. 445].

The paroemia of the Scottish origin *ye canna gather berries off a whinbush* [Sc] [10, p. 445] verbalises the concept *greed*, because it depicts a *miser*, who is compared to a thorny plant. According to K. Mizin's observation, “the British community is still dominated by a positive and frugal attitude towards property. At the same time, boundless (reckless, wasteful) generosity is marked by certain reasonable limits, and avarice is condemned as a very shameful phenomenon” [26, p. 268].

The paroemia *March wind kindles (wakes) the adder and blooms the thorn (whin)* [6, p. 512] contains the analysed floronym, which has the semantic component “to bloom” as well as temporal characteristics.

The PhI that functions in the English language *dance barefoot over the fuz [=furze]* [10, c. 898] signifies an unmarried person present at the wedding of a younger sibling. Consequently, the phraseologism underlines the importance of marriage, and the components of floronym *furze's* semantics contribute to this.

The English ironic paroemia *When Kingswear was a market town Dartmouth was a furzy down* [6, p. 428] verbalizes the *envy* of one town's inhabitants of the other in rhyme. Semantic components of the researched floronym serve as a basis for verbalisation of the binary oppositions “own – alien” and “better – worse.” Many imagery contexts of envy correlate

with such conceptual oppositions as “own — alien, richness — poverty, light — darkness” [27, p. 268]. This universal tendency to idealize one’s own, broadly expressed in proverbs and sayings of different languages, is a reflection of human egocentrism [28, p. 219]. It is traditionally considered, that the psychological basis of the analyzed opposition is the axiological contrasting in the archaic consciousness of one’s own as positive, safe, well-known, to alien as negative, dangerous, unknown [29, c. 45].

The floronym *patience* was paroemiologically verbalized, namely in: *Patience is a flower that grows not in every one’s garden* [8, p. 198]; *Let patience grow in your garden always* [8, p. 198]; *Let patience still in your garden appear* [8, p. 612]; an allusion to *patience (endurance)* was created on account of the pun which is based on the homonymy of these lexemes. Thus, the floronym *patience* can be associated with *endurance*.

The colour name *lavender* [5, p. 656] is used for the indication of a pale blue / purple colour with a trace of mauve. It originates from the same name floronym with the denotative meaning: “*a plant with sweet-smelling pale purple flowers; its dried flowers used to give sheets, clothes, etc. a pleasant smell*” [4, p. 667].

The idiom *to lay (lay up) in lavender (sth)* [5, p. 656] has the figurative meaning “to save for the future use, to hide something to be used in case of necessity”, and it is derived from the initial literal meaning of the phrase “to lay up linen in lavender for the sake of fragrance.” An additional figurative meaning of the phraseologism is “to pawn something”, whereas *to lay (up) in lavender (sb); put away / lay up in lavender* [10, p. 753] – “to get sb out of the way or imprison sb”, which is a dated idiom. The slangy expression *lay out in lavender* [16, p. 235] is associated with a quarrel, reprimand. The same PhI *lay out in lavender* [US] [10, p. 642] in American English means “to kill in the fit of rage / fury”. The PhI of the Irish origin *lie in lavender* [10, p. 753]; *lying in lavender, like Paddy’s pig* [10, p. 279] (literally “to live in comfort”) verbalizes the concept *comfort*, and the semantic components of the researched floronym serve as a basis for that. Therefore, the floronym *lavender* can bear the connotation of *thrift* and *extremity*, be associated with *freshness*, *storage*, *comfort*, *pawn* and even *murder under the sway of passion*, as well as *death* or *imprisonment*.

There exist such terms as *lavender-water* [5, p. 656]; *lavender oil* [25]; *oil of lavender* [30] in the area of perfumery. The analysed floronym explicates the inherent seme “fragrance.”

At the beginning of the 21st century there appear such idioms with the researched floronym, as: *lavender language* [14] signifying “words, phrases and the manner of speech, which are inherent of homosexual people” and the phraseologism, that originated at the beginning of the 20th century and is still applicable today: *lavender marriage* [3; 17] – an instance of the marriage of convenience esp. with celebrities, which is aimed at concealing the fact that their sexual orientation is not primarily heterosexual. Therefore, the semantics of the floronym *lavender* can possess a connotation of *homosexuality*. According to O. Babeliuk: “Postmodernist conception of globalized man, a cosmopolitan, provides for liberation from the legacy of traditional identity morality and provokes a change of mentality, tolerance of the free choice of identity” [31, p. 5].

The floronym *pansy* is characterized by the following definition in the English language: “*a garden plant with a short stem and broad flat flowers of various bright colours*” [4, p. 838]. The derivative colour name *pansy / pansy violet* [21, p. 80] is used for

the denotation of a strong violet colour. In the colloquial speech the floronym *pansy* [11, p. 975]; *pansy boy* [21, p. 80] belongs to vulgar lexis and signifies a weak effeminate man / boy; and a dated offensive invective word used for the indication of a homosexual man. Consequently, the researched floronym can be associated with *weakness*, *pretentiousness*, *effeminacy* and *homosexuality* in the English linguoculture.

The floronym *wallflower* is defined in the English language as follows: “*a garden plant with yellow, orange or red flowers with a sweet smell that appear in late spring*” [25]. In the figurative meaning, the analysed floronym can indicate a lady, who remains without a partner at a party [10, p. 784]; a girl, who does not enjoy popularity [21, p. 650]; an inmate, obsessed with escape from prison [10, p. 784]; and in maritime terminology – a ship, which has been on a permanent anchor mooring for long [21, p. 651]. The semantic constituents of the floronym under research contribute to phraseological verbalisation of the concept *waiting*. The PhI *Faint at the smell of a wallflower* [6, p. 864]; *he will faint at the smell of a wallflower* [6, p. 238] was used with reference to the inmates in Newgate prison in Dublin, as *wallflowers* have been planted along the walls there since 1787. The same adage is applicable to an excessively sensitive or cowardly person.

In the English linguoculture, the floronym *tulip* is associated with something *magnificent*, *colourful*, *bright*, presumably, on account of its colouring. In the figurative meaning, it can be used with reference to a person who is dressed in gaudy tasteless clothes, namely, as in the simile: *gaudy as a tulip* [10, p. 785]. The English definition of the floronym is as such: “*a large, brightly coloured spring flower, like a cup in shape, on a tall stem*” [25]. The etymology of the researched floronym is of interest, its name originated at the end of the 16th century from French *tulipe*, via Turkish from Persian *dulband* “*turban*”, from the similarity in the shape of the expanded flower and the headdress [25]. The association of flowers with revolutions is widespread at the beginning of the 21st century. So, the phraseo-term in the area of political science *a tulip revolution* [32]; *Тюльпánова революція* [33, p. 617] denotes the uprising in Kyrgyzstan that took place in early 2005. Flowers have become a universal symbol of peace revolutions [19, p. 30].

Conclusions. Floronym *daisy* can be used as an aviation, IT and military term component. The researched floronym is combined with the attribute *fresh* and has the semes “freshness, health, cheerfulness”. It is significant, that floronym *daisy* is associated with *spring* and has temporal characteristics, as it is this flower that belongs to the first that appear in spring. The analysed floronym can be associated with *weather changeability*, *urination*, as well as it can be used as a constituent part of a succession of euphemistic phraseologisms, which verbalise the concept *death*. In the Scottish common consciousness, the floronym denotes a neatly-dressed person and is associated with *cleanliness*. Both in the English and Scottish languages, the semantic components of the floronym *daisy* contribute to phraseological verbalization of the concepts *difference*, *incongruity*, *commonness*, *happiness*. As a part of slangy expressions the researched floronym is associated with a clever, beautiful, optimistic girl or a prominent, excellent thing.

A considerable part of floronym *lotus*’ associations, among them: *a daydreamer*, *daydreams*, *laziness*, *delight*, *a carefree life in a fairy land of pleasure* originate from Greek mythology. As a result of secondary nomination and metaphoric reconsideration

of meaning, the analysed floronym has a pejorative connotation of *drug addiction*. The associations of the floronym *lotus* with a position in Yoga were introduced from Eastern meditation practices into the Western culture, respectively, the lotus flower is a token of *tranquillity*.

The floronym *brier* (variants *briar* and *wild rose*) in combination with the attributes *rough / sharp* is used both directly and figuratively, denoting a caustic person and has a dominant seme “pungency”. The analysed floronym can be associated with a *difficult situation*, *problems*, *something unpleasant* and *cruelty of nature*. The variant of the researched floronym *wild rose* explicates the seme “beauty” and serves as a floral symbol of the America state of Iowa.

One of the standards of yellow colour is attributed to the floronym *primrose* (variants *cowslip / paigle*). The floronym under analysis symbolizes *youth* and is associated with *tenderness*, *fading*, *death*, *way of pleasure*, *enjoyable life*, *laziness*, at the same time the components of its semantics contribute to verbalization of the cause and effect connection “idleness → decay”. The researched floronym can signify a plain lass, inappropriate garment, and its semantic constituents conduce to phraseological objectivation of the *incongruity* concept.

The floronym *buttercup / жовтець* is associated with *freshness*, can signify an innocent, attractive girl. Moreover, this floronym serves as a prototype of a bright yellow colour in the English and Ukrainian languages. It is noteworthy, that the floronyms *gowan / kingcup / globe flower* (купальниця); *marigold(s)* (нагідки, календула); *meadow-bout / kingcup* (жовтець бульбовий, калюжниця болотяна); *gilde / corn marigold* (злагоцвіт); *ragweed / ragwort* (жовтозілля, амброзія) can serve as the standards of yellow colour in the English language; since a range of similes with these floronyms coupled with the constant semantic attribute *yellow* extend in the native speech over the territory of Scotland, Ireland and the North of England.

A range of beliefs and traditions related to the floronyms *furze* (variants *gorse / whin*) function in the English culture. Thus, the analysed floronym has the seme “flourish / blooming”, is associated with *kisses*, *love* as well as *perspiration*. The floronym under research is used as a structural constituent of a variety of similes where amalgamated with attributes *sharp / rough / coarse* it denotes a prickly, pungent, thorny plant, and being transferred to the world of people, signifies the *cruelty of human nature*. In the Scottish linguoculture, the floronym *whin* can phraseologically verbalize the concept *injustice* in the judicial system, denote a *miser*, have associations with *scolding*, *problems*, *greed* and something *unimportant*. Semantic components of the floronym *furze* can serve as a basis for phraseological verbalization of the universal binary oppositions “own – alien” and “better – worse”.

Associations of the floronym *patience* with *patience* (*endurance*), was established on account of the pun, which is based on the homonymy of the lexemes.

The floronym *lavender* can be used as a colour name for the representation of a pale blue colour with a trace of mauve. Being used in the direct meaning, the researched floronym has an inherent explicit seme “aroma, fragrance” within the structure of the Phl. In the figurative meaning, it can be associated with *freshness*, *storage*, *preservation*, *pawn*, *quarrel*, *reproach*, *prison*, *death*, and in American English — with *murder under the sway of passion*. Semantic components of the floronym *lavender* contribute to actualization of the concept *comfort* within the boundaries of the Phl

of the Irish origin. The semantics of the researched floronym has the implication of *thrift* and *difficulty*. The analysed floronym’s meaning is characterized by the connotation of *homosexuality*, as well as floronym *pansy’s*, which can also be associated with *weakness*, *affectedness*, *effeminacy* in the common consciousness of the Englishmen.

Semantic components of the floronym *wallflower* serve a basis for phraseological actualization of the concept *waiting*. The floronym under analysis can signify an unpopular female, as well as a ship that has not been at sea long. Associations of the researched floronym with a *sensitive / cowardly person* and *an inmate obsessed with escape* have a long history.

Presumably on account of bright colouring, the floronym *tulip* serves as a manifestation of something *colourful*, *bright* in the English linguoculture, at the same time, its semantic components contribute to phraseological verbalisation of the concept *tastelessness*.

The research of floronyms’ semantics that are phraseologically actualized in the Ukrainian language is to be prospected.

References:

1. Левченко О. П. Фразеологічна символіка : лінгвокультурологічний аспект : Монографія. Львів : ЛІРДУ НАДУ, 2005. 264 с.
2. Коцюба З.Г. Рефлексія побутової свідомості в різномовному про-вербіальному просторі (від універсального до національного) : монографія. Львів : ДП «Видавничий дім «Укрпол», 2010. 472 с.
3. The Free Dictionary by Farlex. Farlex Dictionary of Idioms. 2015. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/>
4. Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English / 5th ed. / Ed. by J. Crowther. Oxford : Oxford Univ. Press, 1995. 1428 p.
5. Англо-український словник: у 2 т. Близько 120 000 слів / уклад М. Балла. Київ : Освіта, 1996. Т. 1. 752 с.
6. The Oxford Dictionary of English Proverbs. 3rd ed. / Ed. by F.P. Wilson. Oxford : Clarendon Press, 1992. 930 p.
7. Дубенко О. Англо-американські прислів’я та приказки : посіб. для студ. та викладачів вищ. навч. закл. Вінниця : Нова Книга, 2004. 416 с.
8. The Penguin Dictionary of Proverbs. 2nd ed. / Ed. by R. Fergusson & J. Law. Penguin Books, 2000. 365 p.
9. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К. Баранцев. 3-тє вид., стер. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2006. 1056 с.
10. Thesaurus of traditional English metaphors. 2nd ed. / P. Wilkinson. London : Routledge, Taylor & Francis e-Library, 2006. 2009 p.
11. Longman Dictionary of English Language and Culture. 6th impression. Longman : Pearson Education Ltd, 2003. 1568 p.
12. Pamies-Bertrán A. Grammatical metaphor and functional idiomaticity. *Yearbook of Phraseology*. 8(1), 2017. pp. 59–94. DOI: 10.1515/phras-2017-0005 URL: https://www.researchgate.net/publication/322550512_Grammatical_metaphor_and_functional_idiomaticity
13. Longman Idioms Dictionary. Edinburgh : Longman, 1998. 398 p.
14. Cambridge dictionary. Cambridge University Press, 2020. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>.
15. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com>.
16. Словарь американских идиом : 8000 единиц / А. Маккей та ін. Санкт-Петербург : Издательство «Лань», 1997. 464 с.
17. Urban dictionary. URL: <https://www.urbandictionary.com/>
18. The Facts On File Dictionary of Allusions / by Martin H. Manser New York, 2009. 532 p.
19. Чернявська А.В. Фразеологічна об’єктивація колективних уявлень про троянду в українській та англійській мовах. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Філологія. Том 30 (69) , № 3. Ч. 2. 2019, С. 24-32.

20. A Dictionary of American Proverbs. Ed. in chief W. Mieder. New York: Oxford University Press. 1992. 710 p.
21. Англо-український словник: у 2 т. Близько 120000 слів / уклад М. Балла. Київ : Освіта, 1996. Т. 2. 712 с.
22. Merriam-Webster's dictionary of allusions / by E. Webber & M. Feinsilber. Merriam-Webster, Inc. Springfield, Massachusetts, 1999. 594 p.
23. The Oxford Dictionary of Idioms. 2nd ed. / Ed. by J. Siefring. Oxford : Oxford Univ. Press, 2004. 352 p.
24. Milton J. 'On the Death of a Fair Infant Dying of a Cough' (1673). URL: <https://www.azquotes.com/>
25. Oxford Learner's Dictionaries. Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>
26. Мізін К. І., Петров О. О. Зміна ціннісного наповнення концептів Щедристь і Скупість у споріднених і неспоріднених лінгвокультурах : дані лінгвокорпусів. *Теоретична і дидактична філологія*. 2017. Вип. 25. С. 264-276. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tidf_2017_25_32.
27. Тищенко О. Концептуалізація емоцій та ціннісних концептів у слов'янських пареміях та фраземах: від совісті до заздрості. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. 2019. № 29. С. 248-271. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpru_2019_29_19.
28. Тищенко О. В. Концептосфера дому у слов'янській пареміології на контрастивному тлі. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2016. Вип. 14. С. 216-234. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sdzif_2016_14_35.
29. Коцюба З.Г. Своє – чуже vs добро – зло : взаємозв'язки опозицій у побутовій свідомості носіїв слов'янських, германських і романських мов (на матеріалі паремій). *Наукові праці. Серія «Філологія. Мовознавство»*. Вип. 85. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. Т. 98. С. 44-49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufm_2009_98_85_11.
30. Collins Online English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com>
31. Бабелюк О. А., Марчишина А. А. Концепція гендерної ідентичності у постмодерністському тексті : варіації на тему самототожності. *Записки з українського мовознавства*. 2019. Вип. 26(2). С. 4-11. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2019_26\(2\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2019_26(2)_3).
32. Atulip revolution. *The Economist Newspaper Ltd. 2021*. issn 0013-0613. 2005. URL: <https://www.economist.com/unknown/2005/03/24/atulip-revolution>
33. Політологічний енциклопедичний словник / уклад. Л. Герасіна, В. Погрібна, І. Поліщук та ін. ; за ред. М. Требіна. Харків : Право, 2015. 816 с.

Чернявська А. В. Семантика фразеологічно об'єктивованих флоронімів в англійській мові

Анотація. Статтю присвячено дослідженню семантики флоронімів *daisy, lotus, briar, primrose, furze, patience, lavender, pansy, wallflower* та *tulip* у фразеології англійської мови. Встановлено, що досліджуваним флоронімам притаманне як меліоративне, так і пейоративне забарвлення. Проаналізовано низку асоціацій та метафоричне й символічне значення досліджуваних флоронімів. Виокремлено ряд концептів, що зазнали фразеологічної вербалізації за допомогою семантичних складників аналізованих флоронімів.

Встановлено, що флоронім *daisy* асоціюється з *весною, свіжістю, чистотою*, а його семантичні компоненти сприяють фразеологічній об'єктивації концептів *щастя, смерть, звичайність, відмінність, невідповідність*.

Досліджуваний флоронім *lotus* може символізувати *спокій* та асоціюватися з *наркоманією*. Із грецької міфології походять такі асоціації флороніма, як: *фантазер, фантазії, втіха, неробство, безтурботне життя*. Дві останні асоціації притаманні й флороніму *primrose*, який може слугувати еталоном жовтого кольору, символізувати *юність* й асоціюватися з *тендітністю, в'яненням, смертю, шляхом насолод*, при цьому компоненти його семантики слугують основою для фразеологічної об'єктивації концепту *неконгруентності* та сприяють вербалізації причинно-наслідкового зв'язку «неробство → занепад».

Флоронім *brier* має інгерентну сему «краса» та може асоціюватися з *уїдливістю, проблемами, чимось неприсмним*. Досліджувані флороніми *brier* та *furze* експлікують домінуючу сему «колючість» й мають асоціацію з *жорстокістю натури*. Флоронім *furze* асоціюється з *поцілунками й коханням*, а компоненти його семантики слугують основою для паремійної вербалізації бінарних опозицій «своє – чуже» та «кращий – гірший».

У переносному значенні флоронім *lavender* може асоціюватися зі *свіжістю, зберіганням, заставою, сваркою, тюрмою, смертю*, має конотацію *заощадливості, скрути*. Семантиці досліджуваного флороніма притаманна конотація *гомосексуальності*, так само як і флороніма *pansy*, який може також асоціюватися зі *слабкістю, афектованістю*. Компоненти семантики флороніма *wallflower* слугують основою для фразеологічної вербалізації концепту *очікування*, а флороніма *tulip* – концепту *несмак*.

Ключові слова: флоронім, ідіома, паремія, символічне значення, сема, семантика, концепт.

*Швец Т. А.,**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ЛОКАТИВНОСТІ У ФРАНЦУЗЬКИХ НАРОДНИХ ЧАРІВНИХ КАЗКАХ

Анотація. У статті відображені результати дослідження, присвяченого виявленню засобів вербалізації категорії локативності у французьких народних чарівних казках. Акцентовано увагу на важливості для людини простору як категорії її самоідентифікації у просторовому континуумі. Виявлено, що результати сприйняття об'єктивної реальності людиною знаходять своє втілення у зафіксованих мовою одиницях. У результаті проведеного дослідження сформульовано робочу дефініцію категорії локативності народних казок як специфічної моделі дійсності, відтвореної оповідачами, в якій визначене місце тривалості змальовуваних подій, положення об'єктів відносно один одного та їх рух.

Встановлено, що категорія локативності є предметом досліджень таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як О.В. Бондарко, О.В. Виноградова, М.В. Всеволодова, Ю.М. Караулов, та багатьох інших. У своїх наукових розвідках вони трактують категорію локативності як досить складну функціонально-семантичну категорію, що відображає засобами мови усі різновиди просторового значення і виражає відображені свідомістю індивіда просторові відношення об'єктів. Опрацювання наукових праць з досліджуваної проблеми дозволило встановити, що обрана тема є актуальною і недостатньо розробленою.

Під час дослідження встановлено, що у французьких народних чарівних казках категорія локативності диференційована на простір оповідача і дійових осіб. Казковому простору притаманні такі характеристики: відкритість / закритість, абстрактність / конкретність, здатність до розширення / звуужування.

Засобами вербалізації категорії локативності у французьких народних казках виступають іменники, прислівники та дієслова з локативною семантикою, а також форми неозначеного артикля. Викладене вище дозволяє стверджувати, що засоби вербалізації категорії локативності, окрім безпосередньої вказівки на членування простору представниками французького народу, можуть передавати специфіку його просторових уявлень, відображаючи тим самим національний менталітет.

Ключові слова: категорія локативності, французька народна чарівна казка, вербальна інтерпретація, пізнавальна діяльність, місцезнаходження, просторова орієнтація.

Постановка проблеми. У процесі свого історичного розвитку людина усвідомлює себе у просторі, що охоплює як статичні координати предметів та їхніх ознак, так і динамічні характеристики, пов'язані з переміщенням у просторовому континуумі. Простір – одна з основних категорій, необхідних для самоідентифікації людини у навколишньому світі. Він є формою конструювання світу у свідомості індивіда, що знаходить своє відображення у мові – важливому явищі цивіліза-

ції, у формах якої зафіксовано результати пізнавальної діяльності людини, спрямованої на усвідомлення нею свого місця у просторовому вимірі. У межах категорії простору виділяють категорію локативності – досить складну категорію, що співвідноситься з предметами й явищами об'єктивної реальності та визначає місце тривалості подій, рух і положення предметів відносно один одного тощо.

Зацікавленість лінгвістів категорією локативності відзначається постійним характером особливо у наш час, коли дослідження мови проводяться у зв'язку з діяльністю людини, тобто у руслі антропоцентричної парадигми, яка засвідчує переорієнтацію інтересів дослідників з об'єкта на суб'єкт пізнання, тобто аналіз «людини в мові та мови в людині» [1, с. 5]. З огляду на викладене відзначаємо недостатню розробленість проблеми виявлення засобів вираження категорії локативності на матеріалі французьких народних чарівних казок, у яких відображено специфіку світосприйняття французького народу, що засвідчує необхідність подальших досліджень у цій галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню категорії локативності присвячені наукові праці О.В. Бондарка (визначає категорію локативності як функціонально-семантичну категорію) [2], О.В. Виноградової (вивчає категорію локативності у функціонально-семантичному аспекті) [3], М.В. Всеволодової (трактує категорію локативності як статичний процес перебування у певному місці або рух, що не виходить за межі певного простору) [4], Ю.М. Караулова (досліджує взаємозв'язок ядра мовної свідомості людини з її орієнтацією в оточуючому просторі) [5] та інших учених.

Попри наявність значної кількості наукових праць із досліджуваної проблеми, вони не дають вичерпної характеристики засобів вербалізації категорії локативності французьких народних чарівних казок, що й зумовило актуальність нашої розвідки.

Мета пропонованої статті – виявити засоби вербалізації категорії локативності у французьких народних чарівних казках.

З огляду на обмежений обсяг пропонованої розвідки як ілюстративний матеріал використано текст французької народної чарівної казки “La reau d'âne”.

Виклад основного матеріалу. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що мовну категорію, за допомогою якої відбувається вербальна інтерпретація позамовних просторових відношень, називають категорією локативності. Категорія локативності є досить складною категорією, в якій поєднуються подієві сфери оточуючої людини реальності, особливості ландшафту, параметричні характеристики об'єктів, своєрідно відображені засобами мови, тощо.

Категорія локативності знаходить своє відображення в мові, у формах якої зафіксовано результати пізнавальної діяльності

індивіда. У лінгвістиці її трактують як семантичну категорію, здатну позначати всі різновиди просторового значення та виражати відображені у свідомості людей різноманітні просторові відношення предметів та явищ [6, с. 323].

У такий спосіб локативність пов'язують зі світосприйняттям людиною оточуючої реальності та певною системою координат, що визначають її місце у просторі. Категорія локативності є статичним процесом перебування у певному місці або рухом, що не виходить за межі певного простору, тобто рухом, не пов'язаним з подоланням просторових меж.

Категорія локативності належить до найважливіших функціонально-семантичних категорій, що об'єднують усі різновиди просторових відношень. Вона перебуває у тісному взаємозв'язку зі світосприйняттям людини, оскільки просторові відношення є одними з базових відношень, досягнутих людиною і відображених засобами мови.

У всіх напрямках досліджень, включаючи лінгвістику, категорії простору та локативності є взаємозалежними. Розглядаючи мовну репрезентацію простору, людина найчастіше має на увазі просторові відношення предметів і свою просторову орієнтацію. Визначаючи локалізацію предметів, неможливо абстрагуватися від простору як такого.

У своїх працях О.В. Бондарко трактує категорію локативності як семантичну категорію, що є мовною інтерпретацією мисленнєвої категорії простору, і разом із тим як функціонально-семантичне поле, яке охоплює взаємодіючі між собою у процесі вираження просторових відношень різноманітні засоби певної мови [2, с. 5]. Виходячи з цього визначення, можна зробити припущення, що категорія локативності є вужчою за категорію простору, оскільки позначає місцезнаходження об'єктів (людей, речей, тварин, явищ тощо) у просторовій протяжності.

Грунтуючись на результатах досліджень М.І. Степаненко, означуємо локативність як семантико-синтаксичну категорію, що об'єднує усі різновиди просторового значення, до ознак якого належить «здатність об'єктів бути протяжними, займати місце серед інших об'єктів, розташовуватися один щодо іншого, межувати з іншими об'єктами» [7, с. 10].

Відповідно до окресленої мети проведено дослідження було орієнтоване на виявлення засобів вербалізації категорії локативності у французьких народних чарівних казках. У результаті опрацювання наукового доробку з досліджуваної проблеми визначаємо локативність народної казки як специфічну модель дійсності, історично відтворену оповідачами казок, в якій функціонують певні дійові особи. Така локальна організація оповіді належить до жанрово-творчих ознак народних чарівних казок.

Народні казки відомі кожній людині з раннього дитинства, вони сприяють усвідомленню нею понять добра та зла, хоробрості та малодушності, хитрощів і кмітливості, готовності прийти на допомогу, співчуття, безкорисності, вдячності та поваги. Любов до казок пов'язана з тим, що вони містять споконвічні, нев'янучі цінності, серед яких задушевність, краса, правдивість, веселість, життєвість, дотепність, дитяча наївність і глибока життєва мудрість.

Як і казки інших народів світу, французькі народні чарівні казки відзначаються специфічною просторовою організацією. Майже кожна з них розпочинається з фіксації місця, де відбуваються події, тобто вербалізації категорії локативності:

La magnificence, le goût et l'abondance régnaient dans son palais; les ministres étaient sages et habiles; les courtisans, vertueux

et attachés; les domestiques, fidèles et laborieux; les écuries, vastes et remplies des plus beaux chevaux du monde, couverts de riches caparaçons: mais ce qui étonnait les étrangers qui venaient admirer ces belles écuries... [8, р. 2].

З наведеного вище фрагмента французької народної чарівної казки "La peau d'âne" стає зрозумілим, що місцем описуваних подій насамперед є *le palais* (палац). Така формула вираження локативності у французьких народних чарівних казках зазвичай використовується з метою початку оповіді та її локалізації у чарівному просторі, позбавленому будь-яких конкретних орієнтирів.

Локативність тексту диференціюють на простір автора (у нашому дослідженні оповідача) і дійової особи, відкритий і закритий, такий, що може розширюватися або звужуватися, абстрактний і конкретний, реально видимий та уявний [9, с. 103–104]. Згідно з цією диференціацією увесь текст аналізованої французької народної чарівної казки можна поділити на кілька локативних (просторових) зон: дійових осіб, реально видиму й уявну. Локативна зона дійових осіб об'єктивована іменниками *le roi, la reine, une fille, l'infante, la jeune princesse, le jeune prince*:

La jeune princesse, remplie de vertu et de pudeur, pensa s'évanouir à cette horrible proposition [8, р. 4].

Реально видима зона досліджуваної французької народної чарівної казки представлена іменниками *le palais* (в якому проживає уся королівська родина) та *la chambre* (яка представлена як власна кімната дочки короля):

La magnificence, le goût et l'abondance régnaient dans son palais ... [8, р. 2].

Elle était confondue; et sous prétexte d'avoir mal aux yeux, elle se retira dans sa chambre où la fée l'attendait, plus honteuse qu'on ne peut dire [8, р. 6].

У наведених фрагментах спостерігаємо приклад поступового звужування особистого простору дійових осіб цієї французької народної чарівної казки. Спочатку категорія локативності вербалізується завдяки використанню іменника *le palais* (палац), а потім – *la chambre* (кімната), тобто має місце звужування просторових меж від досить великих за розміром до обмежених стінами кімнати.

Категорія локативності у французьких народних чарівних казках може бути представлена простором, що розширюється або звужується. Простір, що розширюється, в аналізованій казці представлений іменниками *la terre* (земля) та *une ville* (місто). Щодо простору, що звужується, він об'єктивований лексичними одиницями *la chambre* (кімната) та *un coin de la cuisine* (куток кухні):

Sa chambre était si petite que la queue de cette belle robe ne pouvait pas s'étendre [8, р. 7].

On la mit dans un coin reculé de la cuisine, où elle fut, les premiers jours, en butte aux plaisanteries grossières de la valetaille ... [8, р. 7].

Уявна локативна зона головної дійової особи аналізованої французької народної чарівної казки представлена завдяки використанню лексем *une belle ville* (якесь красиве місто) та *une métairie* (якась ферма):

... elle entra dans une belle ville, à la porte de laquelle était une métairie [8, р. 7].

У народних чарівних казках обов'язково присутні чарівні помічники героїв, які уможливають їх перехід до чужої лока-

ції. Так, з метою уникнення шлюбу зі своїм батьком королівна вирушає до чужого світу. Чарівним помічником у цьому епізоді виступає фея, яка є хрещеною матір'ю королівни. Саме фея радить дівчині змінити свій вигляд, щоб ніхто не зміг упізнати її:

Enveloppez-vous de cette peau, sortez de ce palais, et allez tant que la terre pourra vous porter [8, p. 6].

Як бачимо з наведеного вище фрагмента, фея, яка приходила на допомогу своїй хрещениці у скрутні хвилини життя, порадила юній особі надягти на себе *cette peau* (цю шкіру), щоб ніхто не зміг її впізнати, та йти так далеко, аж поки земля зможе тримати її.

Про локалізацію чужого королівства у цій французькій народній чарівній казці нічого не сказано, окрім того, що дівчина пройшла дуже велику відстань:

Elle alla bien loin, bien loin, encore plus loin, et cherchait partout une place, mais quoique par charité on lui donnât à manger, on la trouvait si crasseuse que personne n'en voulait [8, p. 7].

Подолання великих відстаней дійовими особами народних чарівних казок – одна з умов досягнення ними бажаного результату. У цьому фрагменті категорію локативності увиразнено завдяки вживанню оповідачем прислівників *bien* (дуже), *loin* (далеко), *encore* (ще більше) та *plus* (більше) та дієслова руху *aller* (йти), звернення до яких дозволило передати локально-просторове переміщення дійової особи у казковому просторі.

На думку дослідників народних казок, цьому виду казок притаманні два види локацій у просторі: своя (реальна) та чужа (чарівна, казкова, не своя). Для своєї локації характерними атрибутами є: будинок, ліс, річка, гори, моря, океани тощо. Зав'язка чарівної казки зводиться до того, щоб відправити її героя з дому у чужу локацію з метою виконання якогось завдання чи уникнення чогось недоброго. Опис чужої локації зазвичай зводиться до дескрипції тих місць, де перебуває дійова особа:

Cependant, elle entra dans une belle ville, à la porte de laquelle était une métairie, dont la fermière avait besoin d'un souillon pour laver les torchons, nettoyer les dindons et l'auge des cochons [8, p. 7].

У цьому фрагменті категорія локативності вербалізована шляхом використання іменників *une belle ville* (якесь красиве місто) та *une métairie* (якась ферма).

Локативність відкритого казкового простору об'єктивована шляхом використання іменників *une ville* (місто) та *une métairie* (ферма):

Cependant, elle entra dans une belle ville, à la porte de laquelle était une métairie, dont la fermière avait besoin d'un souillon pour laver les torchons, nettoyer les dindons et l'auge des cochons [8, p. 7].

Категорія локативності на позначення закритого простору виражена лексемами з просторовою семантикою: *les basses-cours* (птичі двори), *les recoins* (закутки) та *la serrure* (замок):

On offrit à ce jeune prince une collation champêtre qu'il accepta; puis il se mit à parcourir les basses-cours et tous les recoins [8, p. 8].

La curiosité lui fit mettre l'oeil à la serrure; mais que devint-il en apercevant la princesse si belle et si richement vêtue qu'à son air noble et modeste il la prit pour une divinité [8, p. 8].

Завдяки зверненню до названих вище лексичних одиниць оповідач зумів передати поступове зменшення простору, в якому відбуваються описувані події.

Категорія локативності може інтерпретуватися як переміщення або місцезнаходження об'єкта у просторі. З цієї метою оповідачі народних чарівних казок використовують різні тематичні групи дієслів. Передусім це дієслова, що позначають

перебування, знаходження, положення у просторі, а також дієслова на позначення дії, стану, фізичного, зорового і слухового сприйняття.

Усі дієслова перерахованих тематичних груп актуалізують значення статичних просторових відношень у локативному контексті, у тому числі і дієслова руху, якщо рух не виходить за межі певного простору.

Проведене дослідження дозволило виявити у французьких народних чарівних казках дієслова на позначення пересування об'єктів у просторі, серед яких *aller, partir, sortir, revenir, se retirer, s'enfermer* тощо:

Pour cet effet, elle partit la même nuit dans un joli cabriolet attelé d'un gros mouton qui savait tous les chemins [8, p. 5].

Elle était confondue; et sous prétexte d'avoir mal aux yeux, elle se retira dans sa chambre où la fée l'attendait, plus honteuse qu'on ne peut dire [8, p. 6].

Il sortit avec peine de cette allée sombre et obscure, mais ce fut pour s'informer qui était la personne qui demeurait dans cette petite chambre [8, p. 8].

Завдяки зверненню до дієслів руху оповідач казки зміг відтворити пересування її дійових осіб казковим простором, об'єктивувачи таким чином категорію локативності.

Отже, лексичними засобами вербалізації категорії локативності у текстах французьких народних чарівних казок є:

- іменники з локативним значенням, що вказують на місцезнаходження (перебування) об'єкта: *le palais, la chambre, un coin de la cuisine, la basse-cour, le recoin, la serrure* (уможливають вербалізацію категорії локативності на позначення закритого простору) *une ville, une métairie* (об'єктивують локативність відкритого простору);

- прислівники з локативним значенням *bien, loin, encore, plus*, що передають локально-просторове пересування казкових героїв у казковому просторі;

- дієслова на позначення руху у просторі: *aller, partir, sortir, revenir, se retirer, s'enfermer* та інші;

- форми неозначеного артикля *un, une, des* як засіб об'єктивації неозначеного простору, якогось королівства, міста тощо.

Висновки. Як ведуча функціонально-семантична категорія локативність, понятійна співвіднесеність якої пов'язана з казковими об'єктами, визначенням місця описуваних подій, руху об'єктів у казковому просторі, їх межами та розміром, реалізує глобальну властивість мови – принцип відображення.

Виходячи з одержаних у процесі дослідження результатів, можна стверджувати, що завдяки використаним оповідачами мовним засобам, категорія локативності у французьких народних чарівних казках відображає певні варіанти локалізації об'єкта: подієво-ситуативний (місце подій, ситуацій), подієво-динамічний (переміщення об'єктів), предметно-співвідносний (місцезнаходження об'єктів відносно один одного), суб'єктно-орієнтований (місцезнаходження і сприйняття мовця) та параметричний (параметричні особливості об'єктів).

Категорія локативності казкового тексту є його важливим композиційним елементом, який реалізується завдяки зверненню оповідачів до лексичних одиниць із просторовою семантикою. Простір казок надзвичайно великий і безмежний, не має відношення до реального простору, проте тісно пов'язаний із описуваними діями та характеризується постійними змінами.

Виявлені лексичні одиниці з локативною семантикою володіють здатністю передавати культурні смисли, оскільки

просторові уявлення французького народу є частиною його національного менталітету, що знаходить своє відображення засобами мови під час вказівки на членування простору, сприйняття особистісного простору, поділу простору на відкритий / закритий, абстрактний / конкретний, такий, що розширюється / звужується, а також осмислення просторових ситуацій.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у залученні до дослідження німецьких народних чарівних казок із метою проведення порівняння засобів вербалізації категорії локативності на матеріалів двох мов, що належать до різних мовних груп.

Література:

1. Маслова В.А. Лингвокультурология. Москва : Академия, 2001. 208 с.
2. Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Поссесивность. Обусловленность / под ред. А.В. Бондарко. С-Петербург : Наука, 1996. 230 с.
3. Виноградова О.В. Функціонально-семантична категорія локативності в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. канд. філол. Наук : 10.02.01. К.: Ін-т укр. мови, 2001. 19 с.
4. Всеволодова М.В., Владимирский Е.Ю. Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке. Москва : Либроком, 2009. 288 с.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 261 с.
6. Українська мова : Енциклопедія / редкол. В.П. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.
7. Степаненко М.І. Семантична і формально-граматична структура речень із просторовими поширювачами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. Наук : 10.02.01. Київ, 2004. 40 с.
8. Perrault Ch. Contes de ma mère d'Oye. Paris : Bibebook, 2016. 90 p.
9. Николина Н.А. Филологический анализ текста : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва : Академия, 2003. 256 с.

Shvets T. The means of locative category verbalization in folk French fairy tales

Summary. In the article, the author demonstrates the results of the research devoted to finding out the means of locative category verbalization in folk French fairy tales. The emphasis is on the importance for people of the space as a category of their self-identification in spatial continuum. It was revealed that the results of objective reality perception find its way into the language units. As a result of the conducted research a work definition of locative category in folk fairy tales was formed. According to the article, it is a special model of reality created by tellers where the duration of the events, the location of the objects and their movements are defined.

It was defined that the locative category is a subject of research for native and foreign scientists such as O.V. Bondarko, O.V. Vynohradova, M.V. Vsevolodova, Yu.M. Karaulov and others. In their scientific papers, they interpretate the locative category as a somewhat complex functional semantic category, which demonstrates by language means all the types of spatial meaning and expresses the spatial relations between objects that are reflected in the individuals' consciousness. Study of scientific papers on this problem allowed to learn that it is urgent and could be viewed more.

After the analysis it was found out that in folk French fairy tales the locative category can be differentiated into the narrator's space and the characters' space. The fairy tale space has such features as openness / closeness, abstractiveness / specificity, the ability to widen / tighten.

The means of locative category verbalization in folk French fairy tales are nouns, adverbs and the verbs with locative semantics, as well as the indefinite articles. All the information above allows us to state that the means of locative category verbalization apart from the direct description of the French people's space differentiation, can show the specifics of folk believes reflecting the national mindset.

Key words: locative category, folk French fairy tale, verbal interpretation, cognitive activity, location, space orientation.

*Шкворченко Н. М.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри романо-германської філології та методики викладання іноземних мов
Міжнародного гуманітарного університету**Дашкова К. В.,**аспірант,**викладач кафедри романо-германської філології та методики викладання іноземних мов
Міжнародного гуманітарного університету*

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА 'AVALANCHE' У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню лексико-семантичної групи 'Avalanche' в сучасній англійській мові. Матеріалом для дослідження слугували дані сучасних словників англійської мови (онлайн-словників та словників екологічної тематики), а також приклади використання лексичних одиниць у медіатекстах (статті, інтернет-ресурси), отримані методом суцільної вибірки. Проаналізовано поняття лексико-семантичного поля, лексико-семантичної групи, системи. Детально описано погляди лінгвістів на підходи до вивчення польової організації мови у різні історичні періоди, їх класифікацію та еволюцію. Розглянуто ієрархічну структуру лексико-семантичних полів, що передбачає їх внутрішню організацію у вигляді ядра, центру (найбільш близьких до центру лексичних одиниць) та периферії (найбільш віддалених від центру лексичних одиниць). Наведено тлумачення лексеми 'Avalanche' в англійських словниках, що дало змогу визначити підгрупи лексико-семантичної групи 'Avalanche' (загалом чотири тематичні підгрупи: лексичні одиниці на позначення причин виникнення лавин, лексичні одиниці на позначення місць виникнення лавин, лексичні одиниці на позначення сніжних мас та видів опадів у горах, лексичні одиниці на позначення видів лавин) та лексеми, що входять до їх складу. Досліджено лексичні одиниці, що входять до периферії (лексичні одиниці на позначення наслідків лавин). Загальна кількість відібраних лексем становить 52.

На основі проведеного аналізу підраховано загальну кількість одиниць, що входять до складу кожної тематичної підгрупи, та відображено підрахунки у відсотках у вигляді діаграми. Наведено приклад схематичної побудови лексико-семантичної групи 'Avalanche' з урахуванням лексичних одиниць всіх тематичних підгруп.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, лексико-семантична група, система, лексема, ядро, центр поля, периферія.

Постановка проблеми. Величезна семантична мінливість, яка існує в словниковому запасі мов світу, вражає. Кожне слово у будь-якій мові унікальне і містить усе багатство культури у своєму значенні [1, с. 19]. Дослідження лексико-семантичних полів є одним із пріоритетних напрямів сучасної лінгвістики. Лексико-семантичні поля найрізноманітніших мов приковують до себе увагу лінгвістів багатьох країн світу.

Актуальність дослідження визначається зростаючою кількістю згубно впливаючих на навколишнє середовище чинників,

які є причинами лих як природного, так і техногенного характеру, що впливають на розвиток лексики цієї предметної області, а також відсутністю досліджень даного поля в мовознавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вітчизняних і зарубіжних науковців приділяли увагу дослідженням у галузі когнітивної лінгвістики: А. Вежбицька, К. Годдард, К. Гирц, Р. Джекендофф, Е.С. Кубрякова, Р. Лангаккер, Ч. Філлмор; в галузі теорії лексико-семантичного поля: Л.М. Васильєв, Г. Іпсен, І.М. Кобозева, Л.М. Кузнєцова, В. Порциг, М.М. Покровський, Й. Трір, Г.С. Щур та інші.

Метою дослідження є виявлення, класифікація та опис лексичних одиниць, що входять до складу лексико-семантичної групи 'Avalanche' в англійській мові. Відповідно до мети дослідження були поставлені такі завдання:

- розглянути теоретичні засади щодо системного характеру мови, підходів до визначення поняття «поле» у лінгвістиці, а також структуру лексико-семантичного поля;
- визначення складу та об'єму лексико-семантичної групи 'Avalanche' в англійській мові;
- класифікація лексичних одиниць лексико-семантичної групи з точки зору їх приналежності до центру або периферії.

Матеріал для дослідження було відібрано методом суцільної вибірки з сучасних словників англійської мови (онлайн-словники: Macmillan English Dictionary, Merriam-Webster's Dictionary, The Collins English Dictionary та словники екологічної тематики: Dictionary of Environment and Ecology, Dictionary of Environmental Science, Тематичний екологічний словник), а також медіатекстів (онлайн-газети та журнали, періодичні видання: BBC NEWS, The New York Times Magazine, CBC NEWS, The American Journal of Ecology and Viticulture. Загальна кількість відібраних лексем – 52.

У роботі були використані наступні **методи**: описовий, компонентного аналізу, дистрибутивного аналізу, суцільної вибірки матеріалу (словники і медіатексти).

Виклад основного матеріалу. Через широке різноманіття термінології теорії поля існує низка різних підходів до його вивчення. Перші згадки щодо системного характеру лексики та семантичних зв'язків між мовними одиницями ми знаходимо у працях О. Духачека, М. Покровського, В. Порцига, О. Потєбні, Й. Тріра та інших. Ф. де Соссюр у своїх працях з лінгвістики писав: «мова є системою, що підкоряється своєму власному порядку» [2, с. 61].

Г.Т. Безкоровайна, надаючи узагальнення основним положенням теорії поля, виділяє наступні періоди в історії розвитку польового методу: доіспенівський (або дотермінологічний) період (до кінця 20-х років ХХ ст.), коли існування уявлень про поле не було оформлено в теорію та термінологічно; період виокремлення власне терміна «семантичне поле» та перших теоретичних узагальнень (кінець 20-х – початок 30-х років ХХ ст.); період, коли розвивалося дослідження слова в семантико-синтаксичних зв'язках, здійснювався його етимологічний та словотворчий аналіз. Це продовжувалося до 60-х років ХХ ст. З другої половини ХХ ст. поняття розширюється: виділяють лексико-граматичні, функціонально-семантичні, словотворчі та інші види полів, диференціюються праці, що вивчають лексико-семантичні поля слів та синтактико-семантичні поля одного слова. Активне вивчення семантичних полів у різних мовах світу продовжується і сьогодні [3, с. 173].

Л.М. Васильєв давав наступне визначення лексико-семантичному полю: це польова структура, що володіє ядром і периферією: в міру віддалення від ядра зв'язок між ядерним компонентом і семантикою одиниць поля слабшає [4, с. 26].

У лінгвістичному енциклопедичному словнику дається таке визначення терміна «поле»: сукупність мовних (головним чином лексичних) одиниць, об'єднаних спільністю змісту, які відображають понятійну, предметну чи функціональну схожість явищ, що позначаються [5, с. 381]. Слова необхідно вивчати лише у зв'язку з іншими словами, котрі належать до одного кола уявлень [1, с. 75].

Комплексне дослідження лексико-семантичної групи 'Avalanche' в англійській мові реалізується через поєднання загальнонаукових та лінгвістичних методів і ґрунтується на принципі системності, що передбачає застосування поетапного аналізу мовного матеріалу.

У нашому дослідженні пропонуємо розглянути структуру лексико-семантичної групи 'Avalanche' в англійській мові, що є складником лексико-семантичного поля 'Disaster'. Ядром лексико-семантичної групи є лексема 'Avalanche' з наступними її синонімами: *barrage*, *landslide*, *torrent*, *landslip*, *snowslide*. Насамперед проаналізуємо визначення, що дають нам словники:

1. Macmillan English Dictionary: *avalanche* – a large amount of snow and ice that suddenly falls down a mountain.

2. The Collins English Dictionary: *avalanche* – an avalanche is a large mass of snow that falls down the side of a mountain.

3. Merriam-Webster's Dictionary: *avalanche* – a large mass of snow, ice, earth, rock, or other material in swift motion down a mountainside or over a precipice.

4. Dictionary of Environment and Ecology: *avalanche* – a large mass of snow that becomes detached and falls down the side of a mountain.

5. Dictionary of Environmental Science: *avalanche* – a mass of snow or ice moving rapidly down a mountain slope or cliff.

Аналіз матеріалу показав, що всі зафіксовані лексеми можна поділити на 4 підгрупи, які включають 41 лексичних одиниць. Ці лексичні одиниці знаходяться у центрі лексико-семантичної групи та є близькими за значенням до ядра:

1. Лексичні одиниці на позначення причин виникнення лавин: *heavy snowfall* (сильний снігопад), *wind direction* (напрямок вітру), *layering of snow* (нашарування снігу), *steeper slope* (крутий схил), *hanging glacier* (вісячі льодовики), *higher temperatures* (підвищення температури), *earthquake* (землетрус),

movement (пух), *vibration* (вібрація), *deforestation* (вирубка лісів), *winter sports activities* (зимові види спорту).

Тематична підгрупа «Причини виникнення лавин» складається з 11 лексем, що становить 24% від загального числа лексико-семантичної групи 'Avalanche'.

2. Лексичні одиниці на позначення місць виникнення лавин: *runout* (місце, де лавина уповільнює або зупиняється), *accumulation zone* (зона накопичення), *mountains* (гори), *crest* (гірський гребінь), *peak* (вершина гори), *aiguille* (загострена вершина).

Тематична підгрупа «Місце виникнення лавини» складається з 6 лексем, що становить 13% від загального числа лексико-семантичної групи 'Avalanche'.

3. Лексичні одиниці на позначення сніжних мас та видів опадів у горах: *snow* (сніг), *crust* (льодяна кірка), *boiler plate* (твердий шар снігу), *air hoar* (сніжний іній), *bergschund* (тріщина в сніжно-льодовому схилі), *spring snow* (весняний сніг), *corn snow* (сніг у вигляді дрібних гранул), *sugar snow* (глибинний іній), *firm* (фірн), *firm snow* (багаторічний сніг), *frozen precipitation* (заморожені опади), *ice layer* (шар льоду), *powder snow* (пороховий сніг), *sastruga* (заструга), *sleet* (мокрый сніг), *slush* (сльота), *hail* (град).

Тематична підгрупа «Сніжні маси та види опадів у горах» складається з 17 лексем, що становить 37% від загального числа лексико-семантичної групи 'Avalanche'.

4. Лексичні одиниці на позначення видів лавин: *slab avalanche* (снігова дошка), *loose snow avalanche* (сипучі снігові лавини), *icefall avalanche* (крижана лавина), *cornice fall avalanche* (руйнування карнизів), *wet avalanche* (вологі лавини), *glide avalanche* (плити лавин), *slush avalanche* (мокра лавина).

Тематична підгрупа «Види лавин» складається з 7 лексем, що становить 15% від загального числа лексико-семантичної групи 'Avalanche'.

Периферія поля включає одиниці, які є найбільш віддаленими у своєму значенні від ядра, та включає 5 лексичних одиниць, що формують тематичну групу «Наслідки лавин», та становить 11% від загального числа лексико-семантичної групи 'Avalanche':

Лексичні одиниці на позначення наслідків лавин: *death* (смерть), *destruction* (знищення), *disruption* (порушення), *injury* (травма), *loss* (втрата).

Схематично лексико-семантична група 'Avalanche' виглядає наступним чином (рис. 1).

До ядра входить ядерна лексична одиниця із синонімами, до центру поля – найближчі за значенням до ядра лексичні одиниці, до периферії – найвіддаленіші від ядра лексичні одиниці.

Пропонуємо розглянути згадані вище тематичні групи у вигляді діаграми: 89% лексичних одиниць складають центр лексико-семантичної групи та лише 11% належать до периферії (рис. 2).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Структура та склад будь-якого лексико-семантичного поля – явище непостійне, адже зв'язки між його компонентами постійно змінюються, а самих компонентів поля стає дедалі більше.

З огляду на розглянуті вище структуру та склад лексико-семантичної групи 'Avalanche' можемо зазначити, що вона має ієрархічну структуру, зі своєю внутрішньою організацією, складається з ядра, центру та периферії і разом з ядром нараховує 52 лексичні одиниці.

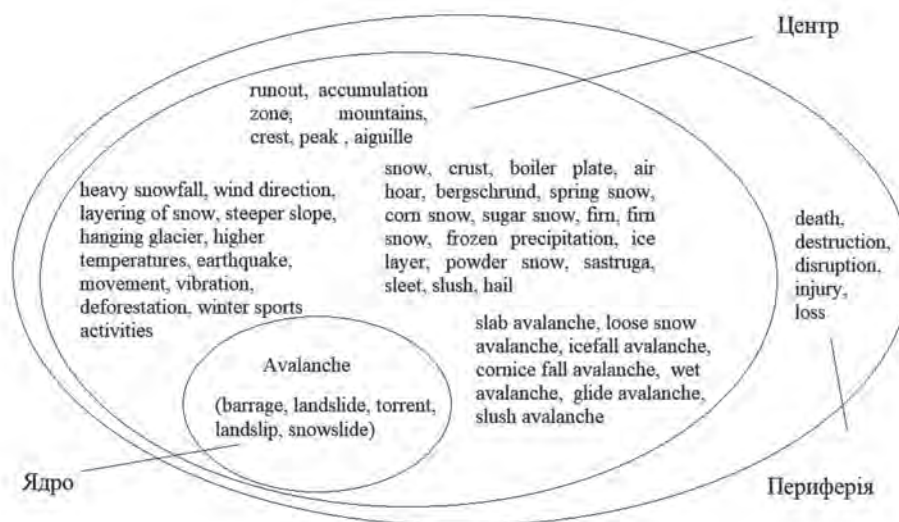

Рис. 1. Схематичне зображення лексико-семантичної групи 'Avalanche' в англійській мові

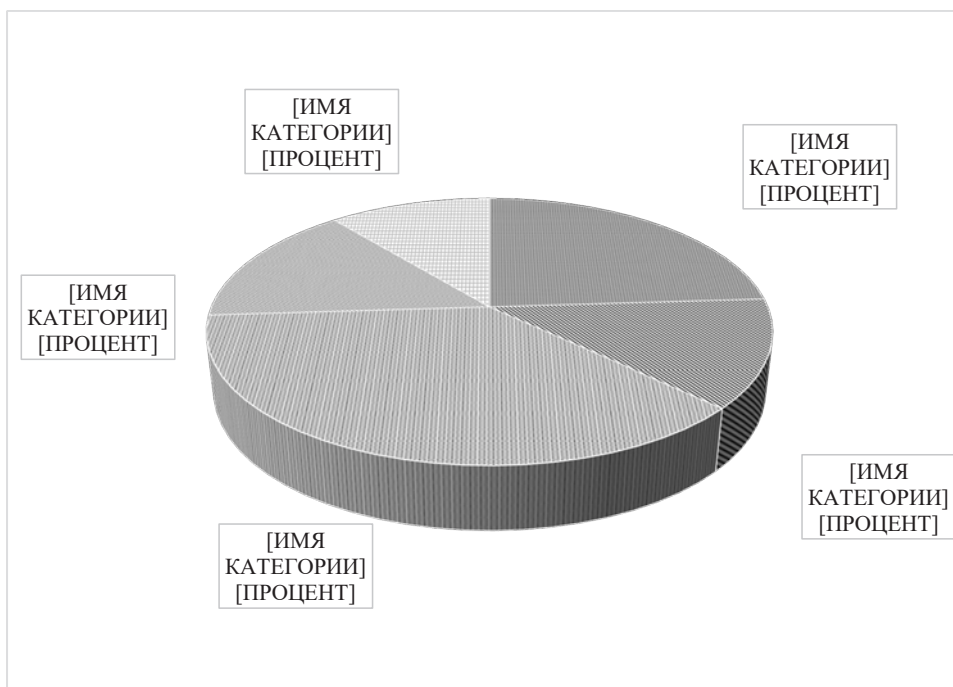

Рис. 2. Структура лексико-семантичної групи 'Avalanche' в англійській мові

Перспективи подальшого дослідження ми бачимо у більш детальному вивченні лексико-семантичного поля 'Disaster', лексико-семантичних груп, які входять до складу цього лексико-семантичного поля, та лексико-семантичних полів, які з ним перетинаються.

Література:

1. Cliff Goddard, Anna Wierzbicka. Words and Meanings: Lexical Semantics across Domains, Languages, and Cultures. New York : Oxford University Press, 2014. 314 p.
2. Сосюр Ф. де. Труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 1977. 695 с.
3. Безкорвайная Г.Т. Семантические поля как способ систематизации лексических единиц: попытка обобщения основных положений теории поля. Вісник Дніпропетровського універ-

ситету ім. Альфреда Нобеля. Серія : «Філологічні науки». 2012. Вип. 1. С.172-180 URL: https://phil.duan.edu.ua/images/PDF/Full_issues/Issues/1_3_2012.pdf (дата звернення: 02.02.2021).

4. Васильев Л.М. Теория семантических полей. *Вопросы языкознания*. 1971. № 5. С. 105–113.

Словники:

5. Кузнецов А.М. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва : «Советская энциклопедия», 1990. 685 с.
6. Письменная О.О., Дудар Т.В. Тематичний екологічний словник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. 416 с.
7. Collin P.H. Dictionary of Environment and Ecology: Over 7,000 terms clearly defined. 5th edition. London : Bloomsbury Publishing Plc, June 21, 2004. 264 p.

8. Dictionary of Environmental Science. McGraw-Hill, 2003. 496p.
9. Macmillan English Dictionary : веб-сайт. URL: <https://www.macmillandictionary.com/> (дата звернення: 02.02.2021).
10. Merriam-Webster's Dictionary : веб-сайт. URL: <https://www.merriam-webster.com/> (дата звернення: 02.02.2021).
11. The Collins English Dictionary : веб-сайт. URL: <https://www.collinsdictionary.com/> (дата звернення: 02.02.2021).

Shkvorchenko N., Dashkova K. Lexico-semantic group 'Avalanche' in modern English

Summary. The article is devoted to the study of the lexico-semantic group 'Avalanche' in modern English. The study is based on the data of modern dictionaries of the English language (online dictionaries and dictionaries of Environmental Science), as well as examples of the use of lexical units in media texts (articles, Internet resources) obtained by the method of continuous sampling. The concepts of the lexico-semantic field, lexico-semantic group, system are analyzed. The views of linguists on approaches to the study of the field organization of language in different historical periods, its classification and evolution are described in detail. The hierarchical structure of lexico-semantic field

is considered, which implies their internal organization in the form of a nucleus, a center (the closest to the center lexical units) and periphery (the most distant from the center lexical units). The definitions of the lexeme 'Avalanche' in English dictionaries are given, which made it possible to determine the subgroups of the lexico-semantic group 'Avalanche' (there are four thematic subgroups in total: lexical units that indicate the causes of avalanches, lexical units that indicate the places of occurrence of avalanches, lexical units that indicate snow masses and types of precipitation in the mountains, lexical units that indicate types of avalanches) and lexemes that are part of them. Investigated lexical units included in the periphery (lexical units that indicate the consequences of avalanches). The total number of selected lexemes is 52.

On the basis of the analysis, the total number of units included in each thematic subgroup was calculated, and the percentage calculations were reflected in the form of a diagram. An example of schematic construction of the lexical-semantic group 'Avalanche' taking into account the lexical units of all thematic subgroups is given.

Key words: lexico-semantic field, lexico-semantic group, system, lexeme, nucleus, center of the field, periphery.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Акулова Н. Ю.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології*Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького*

МІСТО ЯК СИМФОНІЯ У РОМАНІ «МІСІС ДЕЛЛОВЕЙ»: КІНОПОЕТИКА ВІРДЖИНІ ВУЛФ

Анотація. У статті розглядається кінопоетика роману Вірджинії Вулф «Місіс Делловей». Авторка виходить із тези про те, що художнє новаторство письменниці розвивалось під впливом естетики кінематографа 1920-х років і було безпосередньо пов'язане з її особистим глядацьким досвідом. Саме в цей час сформувався і став панівною кінематографічною формою жанр міських симфоній – специфічний продукт доби модернізму, що виявився вираженням нового стилю життя. Найбільш продуктивний період у літературній творчості Вірджинії Вулф збігся в часі з розквітом жанру, що органічно поєднав простір мегаполіса й естетику кіноавангарду.

У ході аналізу розкрито специфічну візуальну пластичність художнього тексту письменниці, пов'язану з концепцією кінематографічного портретування повсякденного життя великого міста, що становить основу жанру міських симфоній. Зокрема, доведено, що характерна іконографія, апологетика руху та швидкості, знеособлення індивідуальності в натовпі споріднюють роман «Місіс Делловей» з найвідомішими зразками кіножанру. На конкретних прикладах продемонстровано, як Вірджинія Вулф засобами мистецтва слова майстерно моделює низку відомих прийомів кіноавангарду: надшвидкий монтаж, незвичні ракурси, варіювання величини плану тощо реалізуються в тексті завдяки лексико-семантичним та композиційно-синтаксичним засобам, часто моделюються за допомогою метонімії та індивідуальних авторських порівнянь. Письменниця майстерно відтворює ефект фільмування рухливих об'єктів, надаючи своєму тексту особливий кінематографічний фактуру за допомогою новаторських прийомів літературного монтажу. Властива кінематографу загалом і жанру міських симфоній зокрема динаміка в аналізованому тексті Вірджинії Вулф досягається імітуванням звуження/розширення перспективи. Враження руху у статичному «кадрі» створює також зміна кольорової палітри зображуваного.

Ключові слова: міський простір, кіноавангард, оптика модернізму, міська симфонія, кінопоетика, літературний кінематографізм, інтермедіальність.

Постановка проблеми. «...Калейдоскоп швидко змінюваних картин, різкі контрасти у межах єдиного миттєвого враження, виникнення раптових відчуттів. Велике місто створює саме такі психологічні умови своєю вуличною штовханиною, швидким темпом і розмаїттям господарського, професійного та громадського життя», – переконував німецький філософ і соціолог кінця XIX – початку XX століття Георг Зіммерль [1, с. 2]. У статті 1903 року він зафіксував глибинні зрушення в життєвому досвіді людини, пов'язані з колосальними як на свій час темпами індустріалізації європейського суспільства. У контексті нашого дослідження звертають на себе увагу

насамперед зорові враження, інтуїтивно акцентовані дослідником міського простору, оскільки симптоматичним продуктом доби індустріальної урбанізації стала своєрідна оптика модернізму. Посутню роль у цьому відіграло зародження кінематографа: «Винахід камери змінив те, як людство бачить. Візуальне набуло іншого значення. І це одразу відобразилося в живописі, – пояснює Джон Берджер. – Для імпресіоністів видиме вже не мусило подати себе людині, щоб бути побаченим. Навпаки: вічно мінливе видиме вислизало, перетворювалося на втікача. Для кубістів видиме – це вже не те, що постає перед одним оком, а сума всіх можливих видів із точок навколо зображеного предмета (чи особи)» [2, с. 22].

Отже, на тлі докорінних соціокультурних змін виникли нові візуальні практики. Одним із джерел таких практик виявився простір гігантських урбаністичних центрів. Механічні технології, штучне освітлення, рух та швидкість, мерехтливі враження, що стали характерними прикметами нового міського пейзажу, споріднювали його з новонародженим мистецтвом кіно. Як зазначає Скотт Макквейр, «ідучи жвавою міською вулицею, людина зіштовхувалася з накладанням різних відчуттів, що нагадували чергування окремих кадрів» [3]. Ця іманентна «кінематографічність» реалії функціонування великого міста зробила його органічним об'єктом відеореєстрації: не випадково як тема вони домінували вже у перших кінохроніках. Важливо, що кіно виявилось, по суті, адаптивним механізмом до нових умов життя в мегаполісі, який тоді фактично був «лабораторією спецефектів» [3].

Трансформований міський простір поряд з кінематографом став помітною структурою європейської модерності. Усвідомлення авангардистами неповторної естетики індустріального міста перших десятиліть XX століття спровокувало появу незвичайного жанру в кінематографі – так званих міських симфоній. Цей жанр сформувався і став провідною кінематографічною формою в 1920-х роках. Його розвиток дослідники пов'язують із запаморочливими темпами технічного прогресу, а тому із фрагментарністю, какофонією та мінливістю повсякденного життя великого міста. Як і поети-футуристи, режисери таких фільмів були «одержимі візуальною силою технологій», «зосереджені на красі самого руху і механічного руху зокрема» [4].

З огляду на зазначене природно, що засадничим для жанру міських симфоній став акцентований динамізм кінематографічного образу. Зауважимо принагідно, що зображення руху загалом органічне для кіномистецтва: не випадково у США кіно називають «the movie», що походить від дієслова «to move» – рухатися (саме в цьому, до речі, спершу вбачали суть нового мистецтва, через що рухи акторів німого кіно були підкреслено «історичними»). Фільми, які дослідники називають класичними зразками

жанру, – «Берлін – симфонія великого міста» (Berlin: Symphony of a Metropolis, 1927) Вальтера Рутмана чи «Людина з кіноапаратом» (1929) Дзиги Вертова, – можна вважати прикладами чистого кіно, що «втїлили у собі можливості кінематографа у його найбільш ліричному та динамічному вигляді» [5]. Більшість авторів міських симфоній «відійшли від репрезентації об'єкта, щоб зрозуміти суть, яку можна показати лише за допомогою художньої маніпуляції» [6]. Фактично як візуальний (а не текстуальний) досвід кінематографом було створено нову «мову», що відповідала характеру нового міського середовища.

Зміну культурної парадигми, яку можна описати звільненням візуального первня від залежності Логосу, відчули також письменники-модерністи. Зосібна Вірджинія Вулф у есеї «Кіно» (*The Cinema*, 1926) висловила припущення, що «думку можна передати візуально більш ефективно, ніж за допомогою слів» [7, с. 518]. Безумовно, естетичні пошуки письменниці в царині художньої прози були пов'язані з її особистим досвідом кіноглядача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження міського тексту Вірджинії Вулф, образу Лондона в її творах – популярний аспект у розвідках багатьох сучасних дослідників (таких як Мирослав Бекер, Катрін Лянон, Євгенія Митькіна, Олексій Соснін та Олена Ситнікова, Ірина Школа), як і вивчення теоретичного інтересу письменниці до проблем текстуальності та візуальності, медійних можливостей слова, співвідношення літератури і кіно, творчого потенціалу їх взаємодії, а також аналіз кінематографічності прози цієї авторки (Яна Ковріжина, Керолайн Марі, Наталія Морженкова, Наталія Рейнгольд, Леслі Хенкінс та ін.). Утім навіть попри те, що найбільш продуктивний період у літературній творчості мисткині збігається в часі з розквітом жанру міських симфоній, науковці зазвичай не пов'язують простір мегаполіса, естетику кіноавангарду та специфічну візуальну пластичність художнього тексту Вірджинії Вулф.

Виняток становить хіба що студія Адель Кассіньоль, яка вважає роман «Місіс Деллоуей» (*Mrs Dalloway*, 1925) «ідеальним прикладом для спостереження за зближенням кінематографії, сучасного міського життя та літературної творчості» [8, с. 59]. Розглядаючи його як новаторський твір, що постав «на перетині слів та (зорових) образів», дослідниця акцентує три рівні співзвуччя з тогочасним кінематографом: введення мотиву міста, яке виступає водночас і тлом, і динамічним персонажем сюжету; відображення прийомів монтажу авангардних фільмів; апелювання до загальних асоціацій кінорецептивного досвіду читача. При цьому авторка наукової розвідки не пов'язує прямо роман Вірджинії Вулф із жанром міських симфоній, лише інтуїтивно наближаючись до таких паралелей. Тому метою нашої статті є аналіз «кінематографічності» роману «Місіс Деллоуей» та встановлення відповідності між поетикою твору Вірджинії Вулф та жанром міських симфоній.

Виклад основного матеріалу. У літературознавстві хрестоматійним прикладом перенесення Вірджинією Вулф операторської техніки в літературний твір стали такі відомі її тексти, як «До маяка» (*To the Lighthouse*, 1927) та «Хвилі» (*The Waves*, 1931). Утім літературним аналогом аналізованого тут кіножанру, на нашу думку, можна вважати роман письменниці «Місіс Деллоуей». Так, у творі події розгортаються протягом одного червневого дня 1923 року. При цьому складається враження, що авторка прагне охопити всю топографію Лондона. Це узгоджується з концепцією кінематографічного портрету-

вання повсякденного життя міста від світанку до заходу сонця, яка становить основу жанру міських симфоній. Режисери створюють «каталог» розмаїття міського життя, фільмуючи буденні образи вулиць за принципом прихованої камери, часто рухаючись у напрямку від околиць до центру міста.

Вірджинія Вулф адаптує цей кінематографічний досвід фіксації «банальних», за її висловом, образів, абсолютно зовнішніх і випадкових, які стерлися зі сприймання, стали загальними місцями, за допомогою моделювання імперсонального погляду. Йдеться про неодноразово підкреслюване критиками активне використання прийому невластивого прямого мовлення, властивого поетиці авторки, яке, за словами Олега Аронсона, завжди робить досвід сприймання у її творах «невласним та множинним» [9]. У міських симфоніях, попри увагу до натовпу, «люди залишаються здебільшого безликими <...> режисерів цікавить місто у сукупності (тотально), а не його окремі мешканці» [4]. З цієї ж причини в таких кінострічках фігурує лише колективний простір (фабрики, кав'ярні, крамниці, громадський транспорт, офіси тощо), на відміну від провідної форми самовираження доби Art Nouveau – приватного інтер'єру. Останній, до слова, мало цікавить і авторку «Місіс Деллоуей».

Тому важко погодитися з висновками Ірини Школи про те, що «особистість у «міському тексті» В. Вулф відіграє визначальну роль, оскільки саме крізь призму людської свідомості відбувається образна реалізація міського простору» [10, с. 69]. Аналізуючи роман письменниці «Хвилі», Наталія Рейнгольд відзначила, що «світ, природа в інтродукціях не виражають стану душі, вони не є внутрішнім пейзажем: швидше це природа, час у співвіднесенні із зусиллями та справами поколінь» (курсив наш. – Н.А.) [11, с. 152]. Думається, що аналогічний характер мають міські пейзажі в романі «Місіс Деллоуей», де Лондон буквально ковтає «багато мільйонів молодих людей на прізвище Сміт» [12, с. 90–91].

Характеризуючи, напевне, першу міську симфонію – короткометражку Чарльза Шилера та Пола Стренда «Мангетта» (*Manhatta*, 1921), – Памела Гатчінсон підкреслює: «Тоді, як камера може затриматися на окремих обличчях або тілах, найвеличніше видовище являє собою натовп, що рухається широкими тротуарами серед монолітних споруд» [13]. Протагоністом такого візуального нарративу, принципи якого уже цілком сформувались у другій половині 1920-х, стає саме місто. Змісту цього мотиву в кінематографі відповідала специфічна форма – система кінематографічних прийомів, що перетворювала урбаністичний пейзаж на «симфонію».

За влучною характеристикою Сари Джилані, у фільмах цього жанру режисери німого поки що кінематографа прагнули «створити звукове враження за допомогою візуальних засобів» [14]. Метод, за допомогою якого Вірджинія Вулф створює літературний образ міської симфонії, можна вважати своєрідною аналогією до кінематографічного. Зокрема, такого ефекту письменниця досягає завдяки «прийому калейдоскопічного переліку, де візуальні та слухові образи зливаються у єдине річище» [15, с. 172], як, наприклад, у такому уривку: «Погляди перехожих, коливання, шерхїт, тупотіння; гуркіт, ревіння; екіпажі, автомобілі, автобуси, фургони; човгання і совання ходячих реклам; духові оркестри, катеринки; тріумф і брязкіт, і дивний високий спів аероплану над головою» [12, с. 6].

Для прихильників міських симфоній легко впізнаваною швидко стала іконографія жанру. Утім у романі Вірджинії

Вулф їй відповідала хіба що одержимість транспортними засобами. Панорами хмарочосів, металеві конструкції і «скляні» стіни, що створювали ритмічні вертикалі «бетонних джунглів» у творі відсутні. Натомість авторка майстерно моделює засобами мистецтва слова – переважно завдяки лексичному та композиційно-синтаксичному аранжуванню – низку відомих кіноавангарду прийомів: надшвидкий монтаж реалізується односкладними (часто номінативними) висловлюваннями («літня Бонд-стріт рано-вранці: майорять прапори; всюди крамниці; ніякої показухи, ніякої розкоші, лишень один рулон твіду в крамниці <...> трохи перлів; лосось на шматку льоду» [12, с. 13]), незвичайні ракурси моделюються за допомогою індивідуальних авторських порівнянь (великі, немов «навислі будинки»; таксі, що зливаються в один потік «як вода з-за паль мосту»; велелюдна вулиця, що нагадує «срібну ковзанку, на якій ганяли павуки» [12, с. 175]), крупні плани уможливають метонімії («Швидко несли ноги перехожих у нагальних справах, камінь до каменя клали мозолисті руки, а голови були зайняті незвичайною балаканиною» [12, с. 146]) тощо.

На думку Ірини Мартгянової, для літературної кінематографічності властива ситуація динамічного спостереження, що створює враження зміни об'єкта в часі (на відміну від простої констатації руху). Таке враження у кіно забезпечує варіювання величини плану (наприклад, звуження/розширення перспективи). Ця динаміка в літературному тексті досягається нанизуванням композитивів, «коли кожен наступний композитив зображує менший, порівняно з попереднім, об'єкт спостереження» [16, с. 31]. У романі «Місіс Деллоуей» Вірджинія Вулф часто послуговується цим фактором лексико-синтаксичної координації: «Його легкий плащ розвіявся, а він ішов своєю швидкою, незвичною ходою, яку й не опишеш достеменно, трохи нахилившись уперед, руки за спиною, очі по-яструбинному напоготові» [12, с. 174].

Між тим цей прийом засвідчує, можемо припустити, прото-кінематографічну інтуїцію письменниці, адже в перших міських кінохроніках, як, власне, і у британському варіанті жанру міських симфоній – циклу з шести короткометражних фільмів Гаррі Паркінсона та Френка Міллера під назвою «Прекрасний Лондон» (*Wonderful London*, 1924), – камера залишалася статичною, а рух у кадрі забезпечувався безпосередньо динамікою вуличного життя. Вірджинія Вулф відтворює це фільмування рухливих об'єктів, надаючи своєму тексту особливій кінематографічній фактури за допомогою новаторських прийомів літературного монтажу – завдяки пунктуації та специфічній композиційно-синтаксичній організації тексту: «Вгору підійнялася газета, спочатку, немов повітряний змій, зависла, а тоді тремтливо шугонула донизу; задерлася вуаль у дами. Дрижали жовті навіси» [12, с. 121]. Аналогічного враження авторка досягає лексико-семантичними засобами, імітуючи динаміку кольору: «Пориви вітру (незважаючи на спеку, вітер не стихав) пригнали тонку чорну вуаль на сонце й загулили нею Стренд. Обличчя зблякли, автобуси втратили блиск» [12, с. 148]; «а листя на площі вже мінилося мертвеним, синювато-сірим відтінком, немовби змочене в морську воду, неначе листя затонулого міста» [12, с. 172].

У наведених цитатах звертає на себе увагу майже повна відсутність кольоропису, що відповідає кольоровій гамі сучасного авторці кінематографу. Крім того, варто згадати і про улюблену письменницею «водну метафорику», яка, за словами Наталії

Морженкової, у багатьох романах Вірджинії Вулф пов'язана з позицією глядача кінохроніки, що дає можливість пережити ностальгичний досвід, повернувшись у минуле. «Для В. Вулф, – зазначає дослідниця, – магія кіно багато в чому зумовлена тим, що воно дає нам можливість відчутти численні часові пласти, що ніби проростають один крізь інший, нівелюючи опозиції минулого і теперішнього, пригаданого й того, що проживається, реального та ідеального» [17, с. 165]. Як тісно це пов'язано з репрезентованим у романі поточним досвідом сенсуальних, а найперше – візуальних, вражень та мислення Пітера Волша, Септімуса Сміта, Саллі Сітон і, зрештою, Клариси Деллоуей.

Висновки та перспективи. Отже, міські симфонії становили, по суті, «пункт зустрічі двох напрямів модернізму: розвитку кіно та зростання урбанізації» [13]. Безумовно, як потужний трендсеттер нової естетики цей жанр сприймала Вірджинія Вулф, котра навіть у художніх текстах іронізувала з класичних форм мистецтва, що ґрунтувалися на пріоритеті слова та раціонального мислення, працюючи над створенням нової, адекватної часу «мови» мистецтва. Специфічна візуальна пластичність художнього тексту письменниці апелює до глядацького досвіду читачів і пов'язана з концепцією кінематографічного портретування повсякденного життя великого міста, що становить основу жанру міських симфоній. Характерна іконографія, апологетика руху та швидкості, знеособлення індивідуальності в натовпі споріднюють її роман «Місіс Деллоуей» з найвідомішими зразками кіножанру. Засобами мистецтва слова Вірджинія Вулф майстерно моделює низку прийомів кіноавангарду, надаючи своєму тексту особливій кінематографічній фактури.

Перспективним вважаємо подальший аналіз творчої рефлексії авторкою нових візуальних практик модернізму.

Література:

1. Зиммель Г. Большие города и духовная жизнь. *Логос*. 2002. № 3 (34). С. 1–12.
2. Берджер Дж. Як ми бачимо / пер. з англ. Я. Стріха. Харків : IST Publishing, 2020. 176 с.
3. Маккуайр С. Медийний город. Медиа, архитектура и городское пространство. Москва : Strelka Press, 2014. 392 с. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=A5BHBQAAQBAJ&pg=PT47&lpg=PT47&dq>.
4. Walber D. City Symphony Primer: 3 Essential Films to Watch Now. URL: <https://nonfics.com/city-symphony-primer-3-essential-films-to-watch-now-d89efe568122/>.
5. City Symphonies. Anthology Film Archives. URL: http://anthologyfilmarchives.org/film_screenings/series/50342.
6. Symphonic Cities Cabinet: City Symphony Films. URL: <http://59n18e.com/projects/researchcabinet/city%20symphony%20films.html>.
7. Woolf V. The Cinema. Модернизм в английской литературе. История. Взгляды. Программные эссе / Рейнгольд Н.И. 2-е изд., перераб. Москва : РГГУ, 2017. С. 516–519.
8. Cassigneul A. Dallying along the Way: Virginia Woolf at the Crossroads of Cinema and Literary Creation. *Caliban. French Journal of English Studies*. 2013. Vol. 33. P. 59–72. URL: <https://journals.openedition.org/caliban/85#article-85>.
9. Аронсон О. Кино, Вирджиния Вулф и опыт времени. *Киноведческие записки*. 2004. № 69. URL: <http://www.kinozapiski.ru/ru/article/sendvalues/90/>.
10. Школа І. Візія Лондона в романі «Місіс Деллоуей» В. Вулф. *Філологічні науки*. 2013. № 15. С. 65–70.
11. Рейнгольд Н.И. Слово, знак и движение в прозе Вирджинии Вулф. *Вестник Московского университета*. 2019. № 1. С. 146–158.

12. Вулф В. Місіс Деллоуей / переклад з англ. Тараса Бойка. Київ : Клубук, 2016. 208 с.
13. Hutchinson P. Symphonies of Steel and Stone: Silent Cinema and the City. *The Guardian*. 2016. Mar 21. URL: <https://www.theguardian.com/film/filmblog/2016/mar/21/city-symphonies-silent-cinema-paul-strand-victoria-albert>.
14. Jilani S. Urban Modernity and Fluctuating Time: “Catching the Tempo” of the 1920s City Symphony Films. *Senses of Cinema*. 2016. Issue 68. URL: <https://www.sensesofcinema.com/2013/feature-articles/urban-modernity-and-fluctuating-time-catching-the-tempo-of-the-1920s-city-symphony-films/>.
15. Митькина Е.Н. Образ Лондона в англоязычных художественных текстах. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2014. Вип. 4. С. 171–174.
16. Мартыянова И.А. Киновек русского текста. Парадокс литературной кинематографичности : монография. Санкт-Петербург : Сага, 2001. 224 с.
17. Морженкова Н.В. Визуальность и текстуальность: В. Вулф о кино и литературе. *Вестник Московского университета*. 2019. № 1. С. 159–171.

Akulova N. The city as a symphony in the novel “Mrs Dalloway”: cinemapoetics by Virginia Woolf

Summary. The article deals with cinemapoetics of the novel “Mrs Dalloway” by Virginia Woolf. The author elaborates the idea that the writer’s artistic innovation was developing under the influence of cinema aesthetics of 1920s and was directly associated with her personal spectator’s experience. At that particular time the genre of city symphonies had been created and had become a dominating cinematograph form; it was a specific product of the modernism age, which appeared

to be a new life style expression. The most productive period in literary creativity by Virginia Woolf coincided in time with the efflorescence of the genre organically joined the space of metropolis and the aesthetics of cinema-avant-garde.

The peculiar visual plasticity of the writer’s literary text associated with the conception of cinematograph portraying of the everyday life of a big city underlying the genre of city symphonies has been revealed in the process of analysis. The author particularly has proved that the characteristic iconography, apologetic of movement and speed, depersonalisation of an individuality in the crowd make the novel “Mrs Dalloway” close to the most famous specimens of cinema genre. There are the examples demonstrating Virginia Woolf by means of word art skilfully to model a sequence of well-known techniques of cinema-avant-garde: superfast montage, unusual camera angles, zoom varieties etc. are realized in the text with the help of lexical-semantic and composition-syntactic devices, are often modelled by means of metonymies and individual author’s comparisons. The writer skilfully creates the effect of filming moving objects, enriching her text with the special cinematograph facture by using the innovative techniques of literary montage. Peculiar for cinematograph generally and for the genre of city symphonies in particular, dynamics in the Virginia Woolf’s text under consideration is achieved by means of narrowing/broadening the perspective. The impression of the movement in the static “shot” is also created with the change of colour palette of the depicted.

Key words: city space, cinema-avant-garde, modernism optics, city symphony, cinemapoetics, literary cinematographism, intermediality.

*Бакумкіна М. О.,**аспірантка кафедри зарубіжної літератури та слов'янських мов
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ІДЕЙНО-ХУДОЖНЬОЇ КОНЦЕПЦІЇ В ОПОВІДАННІ ІВАНА МАСЛОВА «ГІМН СУКОННІЙ ХУСТЦІ»

Анотація. У статті аналізується ідейна концепція оповідання І. Маслова «Гімн суконній хустці», укладена в художню структуру твору. Мета дослідження – аналіз осмислення зламу етичних цінностей, проблем пошуку й отримання нового погляду на «минулу долю» в розповіді І. Маслова «Гімн суконній хустці». Оповідь забарвлюють любов і печаль епохи, в якій трагічна доля рідних людей для І. Маслова пов'язана з історичними подіями ХХ століття. Результатом дослідження стали твердження про те, що історія тяжкого життя в оповіданні так само драматична, як і все післявоєнне життя жінок «у суконних хустках», де кожна «героїня» – ланка в ланцюзі людей, ланцюзі поколінь. Сюжет оповідання – процес метафоричного вживання в сутність предмета. Саме у сюжеті під впливом тяжкої післявоєнної праці жінок віднайшли своє відбиття ширі почуття і сприйняття самого оповідача. У читача оповідання виникає прагнення до узагальнення образу-символу «суконної хустки» – «важкої» і «сумної». Особлива емоційність, внутрішній світ оповідання відтворюють те, що доводилося переживати дівчатам і жінкам протягом воєнних важких років, долаючи тужливу порожнечу в душі, коли подружки-вдови співали сумних пісень. Художня деталь і символ – «суконна хустка» – це не тільки спосіб художнього узагальнення, а й елемент виразності, який яскраво й уміло передає настрій, сприяє кращому розумінню зображених подій і духовного світу героїв оповідання. Деталь-символ «суконна хустка» бере участь у створенні узагальненого жіночого образу і стає засобом розкриття змін внутрішнього світу людини ХХ століття. Наприкінці дослідження зроблено висновок, що оповідання І. Маслова – суворий літопис епохи, без дистанції часу, виконаний із великою художньою майстерністю. Драматичні спогади, прощання письменника зі своєю «малою батьківщиною» і вибір своєї життєвої долі вимальовуються у сусідстві двох мовних пластів – ліричного й епічного, переданих гострими пейзажними мазками.

Ключові слова: І. Маслов, оповідання, післявоєнне життя, образ-символ, художня деталь, образ-переживання.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Яскрава реалістична манера письма Івана Маслова [1; 2], відомого російськомовного українського прозаїка, публіциста й поета, поєднується з тонким ліризмом і полум'яним публіцистичним пафосом. Творчість І. Маслова міцно базується на традиціях української і російської літератури та культури. У стилі письменника зливаються воедино філософічність, метафоризм, психологізм, символізм і просторіччя.

Творчість таких письменників, як І. Маслов, вимушених проживати ломку епохи, зрушення століть, породжує особливі сюжети життя з чималою часткою відповідальності. Це переживується із сучасними реаліями, підтверджуючи актуальність сьогоденних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з такої теми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Про І. Маслова писали відомі письменники, такі як В. Распутін, В. Астафьев. Літературні критики, учені-літературознавці М. Мельниченко [3], І. Михайлин [4] позитивно оцінюють творчість І. Маслова. Незважаючи на те, що до розгляду окремих ідейно-художніх особливостей творчості письменника вже зверталася дослідниця Т. Шарова [5; 6], особливості осмислення перелому етичних цінностей у його розповідях ще не стали об'єктом спеціального наукового дослідження.

Формування мети статті. У статті зроблена спроба аналізу осмислення перелому у сфері етичних цінностей, проблеми пошуку й отримання нового погляду І. Маслова на «минулу долю» в його оповіданні «Гімн суконній хустці».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ми передбачаємо, що саме гімн суконній хустці – винесений у назву оповідання – своєрідний виклик письменника системі й владі. Розповідь, що зберегла приватне й побутове, – це повернене людині право забути про грандіозний державний експеримент ХХ століття, з його здобутками й втратами, і бажання побачити буденно-людське.

Непідробленою щирістю дихає «Гімн суконній хустці» [1], оскільки це не оповідання про побачене або про якусь конкретну подію. Його забарвлюють любов і печаль епохи, в якій трагічна доля рідних І. Маслову людей пов'язана з історичними подіями ХХ століття. Прихована авторська полеміка в розповіді – глибока й всеосяжна. Спрямована вона проти тих, хто не служив правді, а намагався вислужитися перед владою.

Автор вважає, що влада в усі часи правду приховувала, намагалася непривабливу істину колективізації, її наслідків і наслідків військового й післявоєнного періодів 1941–1947 рр. умовчувати. Війна, її відгомони, голод 1947 років зображуються в розповіді І. Маслова як нелюдяне явище на землі. Історія важкого життя сім'ї Маслових так само драматична, як і все колгоспне й післявоєнне життя жінок «у суконних хустках», де кожна «героїня» – ланка в ланцюзі людей, у ланцюзі поколінь. Етап осмислення цього періоду мав для письменника свої здобутки й втрати, що відбилися у самому характері літературного процесу.

В оповіданні І. Маслова художня деталь і символ – «суконна хустка» – це не лише спосіб художнього узагальнення, але й елемент виразності, який яскраво та уміло передає настрій, сприяє кращому розумінню змальованих подій і внутрішнього світу героїв розповіді. Деталь-символ «суконна хустка» бере участь у створенні збірного жіночого образу та стає способом розкриття змін внутрішнього світу людини впродовж ХХ століття.

Сюжет розповіді – процес метафоричного вживання в образ предмета. Особливість І. Маслова полягає в умінні створювати

повний образ предмета в органічному синтезі поезії і життєвої правди: «Этому суконному платку надо, наверное, поставит памятник, чтобы зримо и на все века запечатлеть святой образ наших молодых матерей-вдов... не утративших веры в свое и в наше возможное счастье» [1, с. 36].

У розповіді «Гімн суконній хустці» важливий не стільки зовнішній, скільки внутрішній сюжет. Страждання, помилки відкидають людей назад, але бажання правди й уперта воля гонять їх уперед і вперед у пошуках справедливості. Авторська оцінка в оповіданні «Гімн суконній хустці» правдива й рельєфна. Як ми відзначали, вона присутня у самій художній структурі розповіді, в ній зберігається рівноправ'я голосів автора і його героїв, їх взаємопроникнення, поліфонізм зумовлені багатьма обставинами, які сполучають два світи: приватний світ сім'ї і великого історичного світу.

Розповідь І. Маслова – суворий літопис епохи, без дистанції часу, виконаний з великою художньою майстерністю. Оповідач не хоче й не може відокремити свою долю від долі свого часу, своєї епохи, мовчати про страждання людей на окупованій території в період війни. Це не бачиться своїми очима, але подія увійшла до дитячої сирітської пам'яті письменника, його подальше важке життя. «Время в равной мере дышит воздухом всех времен года. А следовательно и столетий, и тысячелетий», – такого висновку доходить І. Маслов. [2, с. 553]. Драматичні спогади, прощання письменника зі своєю «малою батьківщиною» й вибір своєї життєвої долі укладені у сусідстві двох мовних пластів – ліричного й епічного, переданих точними мазками. Гострий перепад метафоричного стилю, протиставлення небесного й земного, які відчуваються, поєднання повсякденності й вічності характерні не лише для прози, але й для поезії І. Маслова.

Психологічний портрет жінки в хустці, рідних і близьких жінок сім'ї І. Маслова, односельців відображає життєві обставини, що формували їх характер упродовж життя як цикл природного явища: «Тетка Варя Кугатова никогда не снимала суконный платок с головы. Он словно *беда* сидел на ее умной голове и зимой, и весной, и при лете березового желтого листа» [1, с. 33]. Символічний перегук у творчості І. Маслова й В. Бикова – обидва письменники говорили про загальну біду народу: народ бідував, і «Знаком біди» назвав свою повість про війну В. Биков.

Художній образ, розгортаючись у часі, своїм змістом, розвитком відтворює просторово-часову картину світу. Інтонаційна стриманість сприймається як точний тон для вираження життєвого циклу героїні розповіді. Її характер і долю понівечили багато життєвих незгод, її особистого життя «торкнулися» події епохальних звершень. У розповіді сполучені оповідний і ліричний початок, і оповідне, пройняте невідомою ширістю, за силою емоційної дії поступається ліричному.

Біда не раз вривалася в життя тітки Варі, і письменник свідомо насичує текст автобіографічними деталями й реальними іменами, щоб створити ефект достовірності й присутності. Мова розповіді виступає як засіб щось висловити, але щось і приховати, виділити в житті героїні лише короточасні миті, звернути увагу на недовомовленість і взаємозв'язок у життєвому циклі природи й людини.

Тасмніця світу у своїй нерозгаданості залишалася загадкою, де за приватним угадувалося загальне, за побутом – буття. За картиною осені є видимим спосіб важкого життя тітки Варі, що схиляється до заходу, й у читача виникає відчуття співчуття

до минулої юності й молодості розумної дівчини, змушеної, ймовірно, через життєві обставини, що відомі письменникові, і в дівочтві покрити голову не «кольоровим полушалком», а «суконною хусткою».

У філософських передумовах формування жіночих характерів – мами та її подружок, бабусі, тітки, сестри та інших жінок – явно проступають роздуми письменника про проблему добра і зла. Тут, на Терновій землі Слобожанщини, де кожне зусилля людини, як і його матері, залишалося нелегким кроком до виживання, порятунку дітей, єдиною дорогою до єднання зі світом природи, коли ручка коси від щоденного й багатократного використання ставала відполірованою до блиску в руках удовиць, «зовсім молодих, майже дівчат»: «...натруженные руки мамы то замирали на *отполированной* ручке косы, то вдруг судорожно приподнимались, не подчиняясь ее воле и желанию»; боязнь: «...а что если мама и ее подруги-косцы, забывшись в надрывной работе, вдруг, например, взлетят в небо, как птицы, и оставят меня одного-одинешенького на луговой земле» [1, с. 31]. Найвиразніше врізалось у пам'ять І. Маслова загальне прагнення земляків до простих і зрозумілих для кожного з них першооснов людського буття, коли гостро ставали питання: «як жити?», «чим годувати сім'ю?».

Навіяні письменникові образи жінок «прийшли» з країни Олексія Кольцова, співця степу, молодецьких косарів, М. Некрасова («Є жінки в російських селищах...»), І. Буніна, народних пісень. Ремінісценції тем і мотивів із творів згаданих авторів розраховані на асоціативне сприйняття читача, поминувши цілі десятиліття розрухи жіночої душі: революцій, громадянської війни, колективізації.

Художній талант І. Маслова як письменника і поета формувався на зламі епох, коли в його світобаченні, як і в багатьох радянських людей, здійснювалася хвороблива переоцінка, і в його творчості все виразніше чується заклик до духовного звільнення й розкріпачення людини нової епохи, осмислення загальних законів природи й буття. Душа самого І. Маслова перебувала в постійній, наполегливій, важкій праці, переживанні подій у країні як подій свого особистого життя. Наш сучасник, французький письменник Бернар Вербер справедливо відзначає: «Можна скільки завгодно критикувати комунізм, лібералізм або соціалізм, але їх гідність була в тому, що вони пропонували дорогу в майбутнє» [7, с. 81].

Стаючи предметом переживання, історичний факт отримує біографічний сенс в оповіданні «Гімн суконній хустці», де особливо яскраво виражено суб'єктивне сприйняття письменником дійсності, яка його оточує. Саме у сюжеті знайшли своє віддзеркалення ширі відчуття й світосприймання самого оповідача, що виникли під враженням від картини неймовірно важкої праці його матері та її подруг, що косили лугову траву. Як і в бунінських «Косцах», вони також співали, але лише повертаючись додому, після надривної роботи. Це дає можливість стверджувати, що докола індустріальних пісень про «веселий спів гудка», про «ранок, що зустрічає прохолодою», дивної «Катюші» (М. Ісаковського і М. Блантера) – цій складній єдності оптимізму і гіркоти, ідеалізму і страху – виникав і жив своїм життям певний фон невпевненості в завтрашньому житті самотніх жінок, удовиць, коли війна й голод, що настав у 1947 році, змусили їх вийти в поле.

У розповіді виразно чується голос автора, який не дає нам забути про пережите в 1947 р., а в народних протяжних піснях

звучить нагадування про страждання й тяжку жіночу долю: «В женской косьбе было больше плавности, какой-то тягучей и непреодолимой грусти, явственной сиротской обреченности и безысходной предопределенности» [1, с. 30]. Як найкраще оживлюють авторське слово інтонації прихованої внутрішньої полеміки, точної манери напівпісні, напіврозповіді. Оповідач інколи максимально, до повного злиття наблизений до своїх героїв, а інколи свідомо віддаляється від них, оскільки його погляд на події, що відбувалися, ширший і глибший, а отже, об'єктивніший.

В оповіданні «Гімн суконній хустці» з навмисно скромною, але трагічно-напруженою назвою і внутрішнім рефреном «суконна хустка» в підкресленому визначенні якості хустки – «суконний», виразно проглядається паралель: прояви мужності й героїзму жінок-удовиць, які зберегли й підняли на ноги своїх дітей після війни, також природні, як мужність і героїзм захисників у сірій солдатській суконній шинелі. Поетизація народного устрою життя, традицій селянської культури, про що ми вже писали [8; 9], навмисно залишається за кадром спогадів, оголоючи символічну багатозначність структури задуму розповіді.

Епоха безповоротно відходила в минуле, залишаючи після себе в літературі образ-переживання. Центральним моментом розповідей І. Маслова є такий образ-переживання, проблема «людина і її біографія». Основним засобом створення такого образу-переживання залишається емоційне забарвлення мови, слово, в якому переживання стає життєво переконливим. Коли бабуся прощалася з онуком, який навіки покидав рідний будинок (як і сьогодні тисячі молодих людей, яких прозвали «заробітчанами», покидають свої будинки в пошуках кращого життя), вона махала услід онукові суконною хусткою, яка здавалася в її руках сонцем, що обіцяє тепло й світло, впевненість в отриманні щастя в далекій стороні або на чужині.

Оповідання будується так, що І. Маслов нагадуванням про працю праведниць-стахановок, що свято вірили в щастя у важкі роки індустріалізації і колективізації країни, про працю «рекордів», розкриває надлишок оптимістичних ілюзій людей у минулому.

Письменник прагнув підкреслити недосконалість соціалістичної і комуністичної ідеологій ХХ століття, які виявилися неспроможними, і чекав нових ідеологічних вирішень нинішньої влади. «Через те, що ми помилилися в минулому, не можна відмовлятися від планів на майбутнє», – вважає Бернар Вербер [7, с. 81]. Найважливіша якість розповіді «Гімн суконній хустці» – однозначність зі своїм читачем, властива невідомому темпераменту автора, прагнення не стільки переноситися в минуле, скільки минуле наблизити до себе, осучаснювати своїм голосом.

Розповіді «Гімн суконній хустці» властива філософська, психологічна, етична, соціально-політична глибина, і в читача виникає прагнення до узагальнення образу-символу радянської «суконної хустки», «важкої», «сумної» так само трепетно, як і створеного неповторного образу-символу «синьої хусточки» військових років фронтового періоду творчості К. Шульженко, ніжно-ласкавої хусточки: «Синя, скромна хусточка падала з опущених плечей».

І. Маслов довіряє читачеві самому дійти висновку, не пропонуючи від себе жодних готових відповідей: він змальовує важке життя таким, яким його бачить як художник, і не пускається у відверту філософію й мораль. «Синя скромна хусточка» – ця людська піщинка для великої країни – як і «суконна, сумна

хустка» стають для читачів невичерпним джерелом патріотичного відчуття: «Миллионнолика жизнь пронесла этот платок по миллионно-верстым дорогам родимой земли, доверяя ему самое горькое и праведное, молодое и счастливое, минутное и вечное, чем жила в те утратные годы великая женская душа...» [1, с. 36].

Внутрішня свобода, особлива гарячість, внутрішнє світло розповіді відтворюють те, що доводилося переживати дівчатам і жінкам упродовж військових гірких років, долаючи тужливу порожнечу в грудях, коли подружки-вдови співали сумні й радісні пісні, як і пісню про синю хусточку.

Образи персонажів творів І. Маслова не надумані, багато з близьких йому односельців – покоління чоловіків і жінок, людей похилого віку й дітей – були просто списані з натури без оздоб – такими, якими І. Маслов їх знав.

У розповіді І. Маслова «Гімн суконній хустці» немає пейзажів, характерних для багатьох його творів, тут переважає колір. Наприклад, білий колір утілював ідеалізацію минулого життя односельців: «білі дні», «діти в білих сорочках», «біла церква», «наша рідна біла хатина», «весь белый цвет, который только есть на белом свете, идет от родимого хатенного цветения – от моей великой малой родины, – от ее небесного вдохновенного торжествования, от ее Господних ликов...» [1, с. 41].

Також білий колір присутній у разі втрати рідних і близьких: «біла косинка мами» – мама письменника померла в непривітній Вовчанській лікарні за двадцять п'ять кілометрів від рідної Тернової, «смертельно білий голод» [1, с. 41]. А також це «білий колір» каштанів, «білолиций світ беріз», «білі каштанові харківські світлячки», «білий Харків» (відзначимо, що «білий Харків» І. Маслова приїжджим здавався завжди «сірим» [2, с. 291].

Білий колір І. Маслова – це багатогранність, різноманіття, поєднання усього лише одного складного кольору, живий організм із днів, хатин, повітря, сонячних променів, трав, зусиль животворящої природи.

Вищесказане не вичерпує характеру героїв розповідей письменника, як не вичерпує і його власного характеру. Але без етичних принципів не можна уявити собі ні життя І. Маслова, ні його книг, у яких відчуваєш не лише глибину його особистої причетності до війни й «сільського» побуту, але й усю міру особистого трагізму, його драматичного випробування душі, людяності.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі. Із усього сказаного можемо зробити висновок: творчість І. Маслова – розумна, глибоко людяна сторінка в історії української літератури. У його оповіданнях зі всією повнотою розкривається дивне життя навколишнього світу, родинного кола письменника і його колишніх односельців, улюбленої «малої батьківщини» й узагальнений образ усієї України.

І. Маслов підходить до осмислення перелому у сфері етичних цінностей, у пошуку й отриманні нового погляду на «минулу долю», в усвідомленні відповідальності за можливість гідного життя у вільній країні: надії змінювалися сумнівами, які відбиваються у сюжеті, системі подій, випадків, що визначають характер героїв його розповіді «Гімн суконній хустці». Перспективи подальших досліджень бачимо в розкритті етичних цінностей, нового погляду в інших оповіданнях І. Маслова.

Література:

1. Маслов И.С. Избранное. Харьков : Прапор, 2002. Т. 4, 576 с.
2. Маслов И.С. Избранное. В 3 т. Харьков : Майдан, 2014. Т. 1, 684 с.

3. Мельниченко М. Кругообіг життя. *Слобожанщина*. 2001. № 19, С. 290–296.
4. Михайлин І. Цей невтомний харків'янин. Пам'яті Івана Степановича Маслова. *Національна спілка письменників України*. URL: <https://kharkiv-nsru.org.ua/archives/3841>.
5. Шарова Т.М. Герої творів Івана Маслова. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського* : збірник наукових праць. Серія «Філологічні науки». Випуск 4. 8. Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2011, С. 120–123. URL: litzbimyk.com.ua/wp-content/uploads/2013/11/26.4.8.pdf 12.
6. Шарова Т.М. Іван Маслов: людина й письменник. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. Ч. І. Лютий, № 3 (214). Луганськ : ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2011, С. 50–56. URL: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=9694&chapter=1>
7. Вербер Б. Отец наших отцов. / пер. с фр. К.В. Левиной. Москва : ГЕЛЕОС: РИПОЛ классик, 2009. 384 с.
8. Бакумкіна М.О. Селянська тема в літературній долі Івана Маслова. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. «Літературознавство»*, 2018. Вип. 3–4 (89–90), С. 3–16, DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.2635839>.
9. Бакумкіна М.О. Феномен селянської прози другої половини ХХ століття в контексті творів І. Маслова. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки. XXVI Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція*. Вінниця, 2019, Ч. 5, С. 5–9. URL: <https://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2019/01/%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0-5.pdf>.

Bakumkina M. Maslov's story "Hymn to the Cloth Shawl": the pain of the author's epoch

Summary. The article analyzes the ideological concept of I. Maslov's story "Hymn to a Cloth Shawl", that is contained

in the artistic structure in the story. The work undertakes the analysis of understanding the turning point of moral values, searching and finding a new look at the "past fate". The story is coloured by love and sadness of the epoch when the tragic fate of I. Maslov's close people is associated with the historical events of the 20th century. The tragedy of difficult lives in the story is as dramatic as the entire post-war life of women "in cloth shawls", where every woman's character is a link in person and generation chains. The story plot is the process of metaphorical getting to the object image. It is exactly in the plot where the narrator's sincere feelings and perceptions are shown. They arose under the influence of women's post-war hard work. There is a desire to generalize the symbol-image of a "cloth shawl" that is "heavy" and "woeful" in the story. Inner freedom, special ardour, inner light in the story reconstruct what girls and women had to experience during the bitter war years, overcoming the dreary emptiness in their minds when the widows sang sad songs. The symbol of a "shawl" is an artistic detail. It is not only a way of artistic generalization, but also an expressive element, that conveys brightly and skilfully the epoch mood. It also contributes to the better understanding of described events and the inner world of the story characters. The detail of a "shawl" takes part in the creation of the collective female image and becomes a way of revealing the changes in the inner world of a person during the 20th century. I. Maslov's narration is a harsh chronicle of the epoch, without the time distance, performed with the highest artistic skill. The dramatic memories, the writer's farewell to his "home town" and the choice of his life destiny are contained in the proximity of two speech layers: lyrical and epic ones, conveyed by precise landscape brush strokes.

Key words: I. Maslov, "Hymn to the Cloth Shawl", stories, post-war life, symbol-image.

*Березнікова Н. І.,
старший викладач кафедри іноземних мов та прикладної лінгвістики
Національного авіаційного університету*

ДІАЛОГ МОЛОДІ ТА БАТЬКІВ: ПОШУК СПРАВЖНІХ ТА ФАЛЬШИВИХ ЦІННОСТЕЙ КОРИННОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ТВОРЧОСТІ ШЕРМАНА АЛЕКСІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню підходів до визначення системи цінностей національної ідентичності представниками сучасної індіанської молоді Північної Америки на матеріалі оповідання корінного письменника Шермана Алексі «Пошукова система». Проаналізовано огляд ідей науковців щодо тенденцій інтерпретування літературних творів індіанських авторів кінця двадцятого століття. Зазначено, що історична пам'ять корінних народів, присутня у соціальному контексті сучасних творів, відображає напрям полемічно-опозиційного дискурсу письменників-нативістів. Висвітлено таку важливу особливість, як інтертекстуальність, для розуміння текстового коду автора задля сприйняття читачами контексту творів індіанських письменників постмодерну. Представлено огляд понять «стьоб» та «кітч», що є інструментарієм для позначення представлених автором основних життєвих цінностей національної ідентичності корінних народів. Розглянуто позиціонування корінної молоді та поколінь батьків щодо розуміння сучасного співвідношення індивідуальної ідентичності та колективної на резервації, співвідношення корінного індивідуального «єго» та «чужих» у місті, колективного «ми» на резервації до «чужого» на резервації. Зроблено спробу з'ясувати розуміння справжніх цінностей поколінь як дихотомію «справжній» та «підробка» у світлі «свій справжній» щодо «чужий злодій», як маркування перспективного життя у країні мейнстріму. Аналіз наведених текстових прикладів доводить наявність використання автором гумору, стьобу та кітчу для маркування зазначених опозицій як ознак трикстерського твору. Інтерпретовані текстові локуси за допомогою стьобу та кітчу акцентують увагу на проблемах боротьби корінних народів за існування. У статті зазначено, що діалог сучасних поколінь указує на складність розуміння представниками молоді та батьків «справжніх» та «фальшивих» цінностей корінного населення та американського суспільства Північної Америки.

Ключові слова: Північна Америка, корінна молодь, освіта, кітч, стьоб.

Постановка проблеми. Глобальні зміни останньої декади та перших двох десятиліть нового століття вносять зміни в процеси самоідентифікації молоді етнічного населення, зокрема нащадків корінних індіанців Північної Америки. Сучасні письменники корінного походження бачать свою місію у створенні таких літературних творів, які б сприяли збереженню національної ідентичності корінних через звернення до історичної національної пам'яті задля збереження духовних скарбів попередніх поколінь. Саме пам'ять корінних народів, відображена у творчості письменників-нативістів, слугує таким надійним фундаментом, як панцир черепахи – символу індіанців пів-

нічноамериканського континенту. Твори корінного автора Шермана Алексі мають повчальний алгоритм для виживання нащадків в умовах світової глобалізації та політики мейнстріму, продуктивного пошуку особистості через отримання сучасної освіти й професії у взаємодії багатьох культур Північної Америки. Важливою рисою творчості Ш. Алексі є пошук різнобарвних відтінків гумору для визначення авторського ставлення до складників трикстерського нарративу, притаманного сучасним корінним письменникам Північної Америки. [1, с. 101] У такий спосіб автор нагадує мейнстріму про існування проблем корінних спільнот та спонукає молодих корінних (між резервацією та містом) розібратися в особистісному процесі самовизначення як літературного заклику до опору білому мейнстріму [2].

Особливе використання Шерманом Алексі гумору, стьобу, кітчу мають цілющий вплив на ментальний настрій молодих поколінь нащадків індіанців у визначенні нових цінностей. [2] Письменник розкриває соціальні проблеми молодого корінного населення під час асиміляції та урбанізації як внутрішній двобій індивідуальної ідентичності задля зцілення травми від «несправжніх» персонажів із несправжніми артефактами у боротьбі за виживання корінного народу на своїх землях у Північній Америці [1, с. 105].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературними дослідженнями національної ідентичності індіанців Північної Америки у творчості сучасних корінних письменників займалися літературні критики Кеннет Лінкольн, Паула Гунн Еллен, Саймон Ортис, Скот Момадей, Грег Саррис, Лоренс Оувенс. В Україні інтерпретацією літературних творів корінних письменників Північної Америки займаються Н. Висоцька, О. Шостак, С. Волкова, В. Базова, А. Колісниченко, Г. Білоконь. Сучасні дослідники стверджують, що «національно-культурна ідентичність є край необхідною для збереження традиційних цінностей, водночас вона є конче потрібною для налагодження ефективних взаємостосунків між представниками різних культур, адже від неї залежить визнання та адекватне сприйняття культурного різноманіття світу» [3, с. 95].

Дослідниця О. Шостак висвітлює явище у критиці творів корінних авторів двадцять першого століття як «літературний націоналізм американських індіанців». Вона наголошує, що сучасна літературна критика спрямована на «пошук інтелектуальних, культурних, політичних, історичних контекстів, що привели до виникнення сучасних корінних літератур. Літературний націоналізм корінних народів спрямований на підтримку інтелектуального і політичного суверенітету корінних общин. < > З огляду на це, виникає питання щодо того, як не-

корінному призвичаїтись і зрозуміти тексти корінних письменників» [4, с. 171]. Літературні розвідки вказують на те, що ознаки минулого і сучасного в індіанській критиці «активно співіснують, стаючи «відзеркаленням» національної свідомості корінних народів. Вплив минулого індіанських націй досі реально присутній у соціокультурному контексті сучасної літературної критики, яка є його нелінійною рецепцією у свідомості сучасних поколінь, яка витворює переважно полемічно-опозиційний дискурс» [4, с. 175]. Дослідниця зазначає, що сучасні твори корінних авторів зберігають «ритуальність» як важливу ознаку індіанського переказу та «як особливу форму освоєння навколишнього середовища» [5, с. 217]. Літературні твори письменника-нативіста Шермана Алексі мають ознаки трикстерського твору, які представлені у низці дихотомій: «Свій» – «Інший», «Я» – «Ми», «Я» – «Чужий», «Я» – «Інший», «Справжній» – «Фейковий». В оповіданнях автор «із сарказмом та іронією доводить необхідність сучасному поколінню підтверджувати корінну ідентичність та належність до своєї культури» у світлі мейнстріму не тільки представникам білого суспільства «Чужий», а й населенню резервації «Інший». Це вказує на наявність травми молодого покоління через неприйняття своїми «Іншими» [6, с. 164, 160].

Складники трикстера є ознакою постмодерного ренесансу Північної Америки, сприяють взаємодії «автора – тексту – читача» у сприйнятті коду тексту, якому притаманна інтертекстуальність. О. Шостак наголошує, що літературні твори корінних американських письменників важливо сприймати як «текст у тексті», «при цьому відмінності у кодуванні різних частин тексту стають основою авторської побудови сприйняття читачем тексту» [5, с. 216]. Дослідник Д. Наливайко пояснює важливість інтертекстуальності як взаємодії «автор – текст – читач», оскільки «написання, прочитання й мислення відбувається в історії, тому всі акти мови мають розглядатися в ідеологічному та історичному контекстах. Так, інтертекстуальне прочитання – це дослідження глибокого контексту будь-якого акту текстуальності, яке прямує різними стежками асоціацій, що є головним змістом тексту» [7, с. 18]. Шерман Алексі продовжує представляти свої традиції у творчості. Оповідання з осучасненими індіанськими «церемоніями», що оздоблюються гумором, стьобом, кітчем та заохочують до уваги читача, презентують особистий алгоритм автора для виживання сучасних корінних.

Особливими маркерами творів корінного письменника Північної Америки Шермана Алексі є гумор, стьоб та кітч. Дослідниця О. Поліщук зазначає, що безпосередньо на уявлення щодо об'єкта спрямована іронія постмодерну [1, с. 101]. Стьоб може презентуватися як глузування із подвійним смислом, бути вираженим тонко або досить жорстоко й агресивно. Стьоб може із серйозністю маскувати іронію та закодовувати інформацію [1, с. 101]. Т. Гундорова доводить, що ознаки стьобу як маскування та імітування вказують на «залежність» стьобу та кітчу, оскільки «стьоб-образ» та «стьоб-текст» переходить у «ненав'язливий кітч, у форму «кітч-кітч», «загалом, кітч виявляє і формує соціальне несвідоме, є своєрідним стилем (чи антистилем) культури» [1, с. 103].

Мета статті – проаналізувати презентування автором вартості таких важливих чинників, як реальні та несправжні цінності сучасного соціуму, які пропонуються молодому поколінню корінних на шляху до опанування невідомих та необхідних знань для отримання освіти в урбанізованому місті кризь

призму комунікації з представниками старшого покоління резервації, та місто як пошук способу виживання молодого індіанського ідентичності та становлення особистості молодих вихідців резервації Спокан на матеріалі оповідання «Пошукова система» (Search Engine) (тут і далі пер. *Н.Б.*) зі збірки «Десять малих індіанців» (Ten Little Indians).

Виклад основного матеріалу. Оповідання «Пошукова система» корінного письменника Шермана Алексі зі збірки «Десять малих індіанців» (Ten Little Indians), яка вийшла у 2003 році, спрямовує увагу читача на пошук життєвого шляху молодими індіанцями. Головна героїня оповідання Корліс Джо-зеф є прикладом сучасної молодого індіанки, яка настирно прокладає шлях у сучасне життя міста. Навчаючись на літературному факультеті у коледжі міста Спокан при Вашингтонському університеті штату Вашингтон, Корліс присвячує багато часу міркуванням щодо позиціонування своєї індивідуальної ідентичності у мультикультурному колективі студентів та викладачів. Велика університетська бібліотека та книги – це її храм, де вона продовжує знайомитися з багатьма творами літературних класиків білого світу. Читання книг – це те, про що вона мріяла на резервації. Знання та досвід, отримані з книг, мають велике значення для вирішення нею питань щодо справжніх цінностей корінних для старших поколінь та молоді індіанців. Така ознака, як зазначає дослідниця О. Шостак, яка притаманна корінному населенню Північної Америки, як травма меншовартості, підштовхнула індіанку спрямувати розум та молоду енергію на продуктивне навчання в школі й коледжі. Змалечку на резервації їй стало зрозуміло, що «пробитись» вона зможе лише своїм розумом. Вдома Корліс виказує родині бажання отримати від життя набагато більше, ніж нецікаве існування на резервації, адже вона відчуває, що призначена для чогось особливого [8, с. 14, 15]. Розум загострює «внутрішній конфлікт невирішеності у самосвідомості Корліс» між індивідуальною ідентичністю («Я») та колективною ідентичністю родини («Ми») [2, с. 26]. Потреба дівчини довести собі та всім, що вона розумна, може працювати, перетнути кордон резервації та знайти успішне професію у соціумі мейнстріму, вказує на особисту спробу подолати травму меншовартості корінних поколінь, що вкоренилась у нащадках, та наголосити на своїх здібностях «своїм» та «іншим». Освіта важлива для отримання професії, пошуку конкурентної роботи за кордоном резервації. Саме книги світових класичних авторів сприяють отриманню знань, розширюють сприйняття через удосконалення рівня англійської мови, поповнюючи словниковий запас, бо ж «у двадцять першому столітті, будь-який індіанець із дуже пристойним вокабуляром мав величезну соціальну міць, от якби лише вона була б стоїком, який розмовляє зрідка (In the twenty-first century, any Indian with a decent vocabulary wielded enormous social power, but only if she was a stoic who rare spoke)» [8, с. 11]. Фразою Корліс, Шерман Алексі стьобом ударяє по неспроможності корінних отримати високий рівень освіти у резерваційних школах як маркер щодо соціальної нерівності у багатій країні, яка проголошує демократичні засади, але пристойні школи на резерваціях для дітей корінного населення не є пріоритетом мейнстріму.

Стойкий характер та жага до нового, успіхи у школі допомогли молодій індіанці отримати стипендію на навчання та надихнули на дослідження поезики та прози класичних авторів на літературному факультеті коледжу. Одного дня Корліс (обожнювачка книг) випадково біля поезій Одена знаходить

книгу поета, який не є відомим резервації Спокан. Радо вона поспілкувалась із бібліотекаркою щодо знахідки, яка також була прихильницею книг. Співвідношення між загальною кількістю книг та тією незначною кількістю, яку запитували читачі, здивувало її. Читачами бібліотеки Вашингтонського університету не було запитано для читання «приблизно більше вісімдесяти або дев'яносто відсотків. (It's probably more like eighty or ninety percent)» [8, с. 8]. Пошешки бібліотекарка повідомила, що її місце роботи – «це не бібліотека, а притулок (This isn't a library, it's an orphanage)» [8, с. 8]. У словах білої бібліотекарки Шерман Алексі припускає гірку іронію щодо ситуації з попитом на літературу як духовну кризу в суспільстві. Водночас діалог Корліс та бібліотекарки вказує на авторський стьоб щодо рівня культури більшої частини сучасного населення штатів та занепаду попиту на книги як маркера речей із недостатньою вартістю, не зовсім потрібних, які так і не стали в нагоді (навіть у бібліотеці Вашингтонського університету) [2, с. 27].

Але похід до бібліотеки, крім негативної здивованості щодо наявності неактивних читачів серед викладачів та студентів (навіть в університетській бібліотеці), приніс неочікуване здивування. Випадково біля книги з поезією Одена була книга, яка вилетіла на підлогу. Студентка Корліс була здивована від такої неочікуваної знахідки. Автор збірки «У резервації мого розуму» (In the Reservation of my Mind) Арлан Атвотер походить із резервації Спокан, але вже протягом тридцяти років він досі не відомий на цій землі. Вона вперше тримала в руках книгу поезій невідомого індіанського поета та була заінтригована інформацією, що мстилась на останній сторінці. Для студентки-індіанки, яка постійно читає книги, пише для себе вірші, невідомий індіанський поет став викликом до пошуку, щоб знайти відповіді на багато питань. Корліс, яка не вірила в бога, була в піднесеному настрої від такої знахідки: «кому ще потрібно спасати поеми споканського індіанця, якщо не другому споканцю (who else should rescue the poems of a Spokane Indian but another Spokane?)» [8, с. 9]. І розсудливим є таке міркування: «Корліс відчула тягар та жар долі. Вона була обрана. Бог майже кинув книгу Атвотера їй на голову. <...> Можливо, кожна книга у кожній бібліотеці терпляче очікує на свого рятівника (Corliss felt the weight and heat of destiny. She had been chosen. God had nearly dropped Atwater's book on her head. Maybe every book in every library is patiently waiting for its savior)» [8, с. 9]. Такий романтичний роздум може нагадувати слова білої дівчини, але не індіанки, яка чомусь занадто хвилюється щодо уявних знаків долі щодо книжкового скарбу в бібліотеці. Таким стьобом Ш. Алексі вказав на те, як легко можна молоду індіанку перетягти на бік «Іншого», якщо вона перебуває за межами резервації та далеко від рідні.

Навчання та книги – це пріоритети Корліс, але рідна місцевість, річка Спокан, міст на річкою, рідня, домівка та підтримка племені важливі для неї. Однак поки дівчина живе не так далеко від резервації, то має можливість подзвонити матері, коли сумує. У корінних народів існують різні традиції. Так, маркером збереження традицій корінних є те, що мати та дочка (як представниці сучасних індіанців споканів) продовжують виконувати їх родинну церемонію «мати-донька». Батьки пишануться тим, що їх донька перша з родини вступила до коледжу, хоча їм і не подобається, що вона захоплюється літературою, приділяє увагу класам із поезії. Корліс поважає матір, знає про свої риси, які вона наслідувала від матері. Мати

у своїх фантазіях бачила доньку студенткою Гарвардської медичної школи, батько ж хотів, щоб Корліс отримала освіту юриста та відстоювала права жителів резервації [2, с. 26]. Мати-індіанка із життєвим досвідом, пройшовши сходинками посад у відділенні банку, знала, яка перспектива очікувала на доньку, якщо та буде писати поеми. Але Корліс доводить здоровий сенс у читанні книг та занять поезією під час «телефонної церемонії «ненормальна мати – ненормальна дочка» (crazy mother – crazy daughter telephone ceremony)» [8, с. 19]. Молоді на резервації важливо займатися навчанням, читати наукові книжки, прозу та поезію. Тоді корінна молодь буде занята не алкоголем та наркотиками, а самоосвітою. Отож, краще читати, адже «поеми < > не є креком (they're poems, < >, not crack)» [8, с. 15].

Кмітлива та енергійна Корліс розпочала пошук невідомого індіанського поета на резервації Спокан із комп'ютерного класу студентського містечка. Твердження про звичку індіанців до того, що їх обманювали протягом п'ятисот років, молода індіанка вирішила спростувати. Життя в резервації та читання книг навчило індіанку деяким якостям, характерним детективам та журналістам (перевіряти та ставити під сумнів всю інформацію). Вона підозріло поставилась до такого факту, як відсутність запису про внесення в реєстр новонароджених, відсутність наявності соціального номеру. Хоча відомо, що «кожен момент життя індіанця відображається трічі у державних формах <...> Як зміг Арлан Атвотер обминути уряд? Як зміг індіанець жити та працювати у Сполучених Штатах та не залишити хоча б один документ про себе? (How could this Harlan Atwater escape the government? How could an Indian live and work in the United States and not leave one piece of paper to mark his passage?)» [8, с. 21]. У такий спосіб Шерман Алексі нагадав стьобом про расизм мейнстріму щодо корінного населення Північної Америки.

Розум та природне внутрішнє передчуття індіанки пробуджує такого собі детектива з пошуку загублених індіанських авторів поезій. Досвід, отриманий із прочитаних книжок, та двотижневий пошук указували на те, що цей поет не існував (шахрай). Корліс навіть не могла уявити такого «білого чоловіка, який би прикинувся індіанцем у пошуках вигоди. < > Який білий опортуніст був настільки дурним, щоб уважати, що він зможе отримати вигоду від того, що є індіанцем-споканом! Як багато людей взагалі чули про індіанське плем'я споканів? (a white man pretending to be an Indian, seeking to make profit < > What opportunistic white man was stupid enough to think he could profit from pretending to be a Spokane Indians? Even Spokane Indians can't profit from being Spokane! How many people had ever heard of the Spokane Tribe of Indian?)» [9, с. 21]. Стьобом у розміркуванні Корліс є становище корінних мешканців резервації порівняно з білими представниками сучасних штатів, бо білий та тверезий чоловік не припустив би думки у шахрайський спосіб стати індіанцем на резерваціях задля монетизації свого існування на резервації.

Наступне дослідження щодо пошуку молодої індіанки Корліс фокусуються на дослідженні інтерв'ю з Арланом Атвотером, яке вона знайшла у періодичному виданні «Тижневик Радикального Сієтла» (Radical Seattle Weekly). Відтепер новим напрямом пошуку стає дослідження студентки літературних студій того, наскільки реальним є корінне підґрунтя невідомого поета з резервації Спокан; він реальний чи сам по собі справжній фейк; як удалося написати вірші, у яких Корліс упізнала

особливість ландшафту резервації та бурхливу річку Спокан? Вісім відповідей на запитання, які були опубліковані в інтерв'ю з «Тижневиком Радикального Сіетла», надали Корліс масив інформації, насиченої речами, які не могли не здивувати представницю корінних споканів. Індіанка, яка вважає себе рятівницею поета своєї резервації, зацікавлена у зустрічі з поетом, щоб провести своє інтерв'ю, оскільки він заявляє, що відданий традиціям та близький до племені, «але його плем'я ніколи не чуло про нього. <...> тож, можливо, він був смішний, сповнений надій та егоцентричний шахрай (but his tribe had never heard of him. <...> so, maybe he was a funny, hopeful, and self-absorbed fraud)» [8, с. 24]. Бо як можна сприйняти його слова, які призводять до нерозуміння, здивування і сміху, до цінностей молодих та вікових корінних? Лише у відповіді на перше запитання Арлан Атвотер (невідомий поет резервації Спокан) висміяв відсутність освіти у мешканців резервації. Потім поет ударив стьобом по відомому твору, коли десять слухачів класу з вивчення поезій для «синіх комірів» почали по черговому зникати кожного наступного тижня, вказуючи на недоречність саме курсу з класичних поетів, коли робітники не вміли читати після закінчення шкіл на резервації. Традиція корінних передавати усні оповідки у сучасному соціумі заміщувалась на надруковані, але вони не мають цінності на резервації.

Освіта самого Арлана була отримана під час класу з поезій, який прочитала біла викладачка. Він виявив себе стоїком та відразу перечитав велику кількість творів поетів-класиків. Після курсу поет-початківець вирішив розпочати свій пошук індіанських поетів, а також зібрати разом поетів чорношкірих та чекано з революційним запалом [8, с. 22]. Відповідь Арлана журналістці радикального видання є стьобом на наявний расизм у соціумі. Саме мультикультурних поетів Арлан «намагається поєднати в одне – білий класицизм та темношкірий бунт (I'm trying to combine it all, the white classicism with the dark-skinned rebellion)» [8, с. 22]. Такій групі темношкірих поетів призначено вести радикальний двобій із політикою мейнстріму в літературних творах. Як радикал Арлан «уважає, що поезія врятує світ (I believe that poetry save the world)» [9, с. 23]. Саме гротескна природа такого стьоб-тексту до поетів мультикультурної групи як стьоб-образу представляє ненаївний кітч, а кітч-кітч [1, с. 103]. Відповідь поета вказує на «знушально-пародійний характер» та сміховинність тексту [1, с. 103]. Шерман Алексі підсилює стьоб-текст у творі за допомогою інтерв'ю з Арланом Атвотером із фейковим змістом відповідей поета на запитання. Не зовсім відомий на резервації поет глумиться із цінностей як корінних спільнот, так і білого мейнстріму у фальшивих і придуманих текстах відповідей невідомого індіанського поета. Шерман Алексі вказує на те, що стьобовий зміст відповідей несправжнього поета Атвотера перебирає на себе властивості кітчу та стає «кітч-кітч» [1, с. 103].

Наступна зустріч молодої індіанки стала повчальним відкриттям, адже пошукова система знайшла телефонний номер у виданні «Хто є хто серед американських письменників» видання 1971 року. Корліс уперше приїхала до Сіетлу, вона забажала неодмінно зустрітись із цим чоловіком, щоб самій розібратися в ідентичності поета Атвотера. Дівчина була сповнена запитаннями, оскільки «вона знала, що індіанці дуже переймаються своєю автентичністю. Колонізовані, відчуваючи геноцид, і переміщені індіанці сформувавши свою ідентичність через сумнів до ідентичності інших індіанців. Нена-

видячи самих себе, сумніваючись у собі, вони перетворили свої племена на секти (She knew Indians were obsessed with authenticity. Colonized, genocided, exiled, Indians formed their identities by questioning the identities of other Indians. Self-hating, self-doubting, Indians turned their tribes into nationalistic sects)» [8, с. 40]. Чоловік, який так і не став признаним поетом індіанців після публікації своїх поезій, протягом тридцяти років чекав на свою сповідь.

Символічно, що саме магазин-букініст було обрано для зустрічі, під час якої Корліс дізналась про коріння на резервації, про білих батьків, які його виховали та з якими він і досі живе. Травма дитинства корінних, незнання своїх справжніх батьків та землі корінних підштовхнула його до спроби відчути, як це бути індіанцем та оспівати резервацію у віршах. Бажання отримати визнання своїх поезій, які були створені завдяки уяві та несправжніми відчуттям до всього того, що цінує кожен корінний. Процес написання поезій почав матеріалізуватися у друкованих збірках, у читанні віршів на вечорах перед публікою, серед якої більшою частиною були представники білого мейнстріму. Поет прагнув отримати визнання: «хоч мої вірші були просто моєю уявою, < > просто мрії та ідеї про те, що було б, якби я вирів індіанцем, ці білі люди, вони вважали мої вірші справжніми. Вони думали, що я прожив життя, про яке пишу. Вони вважали, що я був індіанцем, тим, ким я тільки прикинувся. Через деякий час і я почав вірити у це також (Even though my poems were just my imagination, < > just my dreams and ideas about what it would've been like to grow up Indian, these white people, they thought my poems were real. They thought I had lived the life I was writing about. They thought I was the Indian I was only pretending to be. After a while, I started believing it, too)» [8, с. 42]. У такому гротескному поясненні Арлана Атвотера автор стьобом вказує на те, що не тільки індіанців можна було обманювати протягом п'яти століть. Біле населення також може сприймати зі сцени поета, несправжнього індіанця зі «штучними» й підробленими творами як «цінність» та виказувати своє захоплення «справжніми» усними індіанськими оповідками. Такий маркер вказує на те, що глузливий стьоб до «семукляру» перебирає на себе властивості кітчу, стає кітч-кітч, оскільки всі сторони розуміють, що це підробка, але підтримують образ уявного корінного поета та творів, який наче «справжній маскот» спілки корінних поетів, до якого слухачі могли доторкнутися під час вечорів поезії. Він читає вірші білій аудиторії, а потім у білих поетес була можливість познайомитись ближче вночі. Такий кітч-кітч є маркером опозиції, одночасного двобою Шермана Алексі з фальшивим поетом резервації, а також із «невибагливими» представниками білої аудиторії слухачів.

Бажання Арлана Атвотера стати визнаним поетом резервації та бути прийнятим у плем'я не реалізувалося, адже індіанці по-своєму висловили ставлення до поезій про резервацію: викинули всі подаровані Арланом примірники у багнюку біля парку. Це був протест проти «Іншого», хоч і народженого на їх землі. Жажлива картина (як оцінка вартості віршів індіанського поета) завдала життєвої травми Арлану. Він зрозумів, що не зміг стати тим, ким він не був, оскільки його виховали білі батьки. Відтоді не писав ніколи, бо це непристойно після всього [8, с. 49]. Три десятиліття він ховав усе в собі, але до Корліс він відчув довіру, яка також намагається розібратися зі своїм місцем у житті. Його «сповідь» указала молодій індіанці на справжні цінності кожної родини. Головними були висно-

вки, які вони разом зробили з болісних подій Арлана: «Ніколи не підписуй книги п'яним індіанцям» <...> «Ніколи не публікуй свої вірші» <...> «Ніколи не прикидайся індіанцем, якщо ти ним не є (Never authograph books for drunk Indians. <...> Never self-publish your poetry. <...> Never pretend to be an Indian when you're not)» [8, с. 48].

Індіанці, як указано в міркуванні Корліс, ставляться до інших індіанців із сумнівом щодо того, чи справжній, чи має право вважатися індіанцем. Дослідниця О. Шостак доводить існування ще одного аспекту ставлення до своїх індіанців: коли індіанець покидає межі резервації, він перестає вважатися «своїм» індіанцем на резервації, перебирає на себе опозиційне маркування «свій», але вже «чужий». Навіть не є важливим те, чи є на резервації кровні родичі або домівка. Він стає чужим для племені, йому дозволено приїхати вдень, але він не має права залишитися [6, с. 160]. Такий «націоналізм» на резервації травмує молодь, невизначений молодий корінний стає «загубленим птахом (lost bird)» [8, с. 40]. Під кінець сповіді молодій індіанці зрілий та вже виважений чоловік Арлан Атвортер висловив сумнів щодо свого індіанського коріння та направився до своїх найбільш близьких людей, надійних білих батьків. Індіанка Корліс із підозрою стала аналізувати правду, щоб з'ясувати того, де прихована брехня щодо «автентичності» віршів поета, чи були вони взагалі його або чийсь, присвоєні «чужим крадієм». Вона не спромоглась дізнатись справжнє індіанське ім'я поета, а для представниці одного з найстаріших кланів резервації це було важливо. Про свою корінну ідентичність Корліс було відомо все: її обидва імені, а також усе про всіх родичів на резервації, але вся інформація «про індіанців була із подвійним сенсом та мінлива (about Indians was ambiguous and transitory)» [8, с. 52]. Щодо коріння Атвортера (той, що біля води), то вона лише могла здогадуватись, бо багато води протекло через річку Спокан на резервації.

Роздумами індіанки, діалогами та інтерв'ю з гумором, стьобом та кітчем Шерман Алексі загострює питання вартості «справжніх» та «фальшивих» цінностей корінних та суспільства мейнстріму та вказує на бажання молодих індіанців до активних кроків у саморозвитку як попередження щодо присутності в американському суспільстві представників молоді корінної ідентичності Північної Америки [2, с. 27].

Висновки. Пошуки молодію індіанкою цінностей корінної ідентичності резервації та вартості продукту культури білого соціуму сприяли винайденню особистого уявлення щодо справжнього та фальшивого як удосконалення молодого «світосприйняття», яке «є найважливішим джерелом особистісної та колективної енергії та ідентичності» [9, с. 134]. Текстові приклади оповідання «Пошукова система» свідчать про здібності молоді до боротьби за отримання можливості опанувати сучасні знання, розвиватися для самовпевненості та долати травми особистісного відчуття «недоречного історичного артефакту». У наступних роботах ми плануємо проаналізувати ставлення молодого покоління нащадків до родинного дому як фундаменту ідентичності корінних народів Північної Америки.

Література:

1. Березнікова Н. Стьоб як метод виявлення корінної ідентичності у творчості Шермана Алексі. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2018. Вип. 37. С. 100–108.
2. Березнікова Н. Маркери індивідуального саморозвитку у колективній ідентичності сучасної корінної молоді Північної Америки

(на прикладі оповідання Шермана Алексі «Search Engine»). *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2020. Вип. 46. Т. 3. С. 24–28.

3. Базова В. Резервація та резерваційні індіанці як вияв національної ідентичності і творчості Шермана Алексі. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2018. Вип. 37. Т. 1. С. 95–97.
4. Шостак О. Літературний націоналізм у критичній думці корінних народів Північної Америки на початку XXI століття. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2019. № 5. С. 171–176.
5. Шостак О.Г. Проблемы интерпретации произведений американских писателей-наивистов. *Текст. Язык. Человек: материалы IV Международной науч. конф. (Мозырь, 15–16 мая 2007 г.)*. Мозырь: УО МГПУ им. И. П. Шамякина, 2007. В 2 ч. Ч. 1. С. 215–217.
6. Шостак О. Опозиция свой – чужой в творчестве индейского ренессанса. *Revitalize hodnot: umeni a literature IV*. Врно: 2019. С. 157–168.
7. Наливайко Д. Сучасна літературна компаративістика у Франції. *Слово і час*. 2009. № 11. С. 4–20.
8. Alexie, S. *Ten little Indians: stories*. New York: Grove Press, 2003.
9. Шостак О. Історія дослідження корінних літератур Північної Америки протягом останньої чверті XX століття. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2018. Вип. 37. Т. 1. С. 131–135.

Bereznikova N. Dialogue of the youth and parents: searching for markers of real and fake values of indigenous identity in the works of Sherman Alexie

Summary. The article deals with the research of approaches to define value system of national identity by modern representatives of the Indian youth of North America based on the material of a novel “Search Engine” of indigenous writer Sherman Alexie. It is analyzed the review of scientists ideas referring to interpretation tendencies of the literature works of Indians writers of end of the twentieth century. The article indicates on the historian memory of indigenous population integrating to social meaning of the modern work contexts and reflects the tendency of polemic opposition discourse of Indian writers. It is highlighted such phenomenon as intertextuality for understanding the author text code as the importance of readers comprehensions of context of the postmodern Indian writers. The article observes mockery and kitsch as especial tools to mark the main vital values of indigenous national identity presented by the author. The material given in the article depicts the positioning of the youth and elder generation in the attitude to realize the actual relationship between individual identity and collective one on the reservation, the comprehension of the indigenous individual “ego” to the urban “others”, the collective “we” on the reservation with “another” on the reservation. The article attempts to clarify the understanding of the true values of generations as the dichotomy “real” and “fake”, regarding to own “real” in attitude to other “thief”, as the marking of opposition of perspective live in the mainstream country. The analysis of the given text examples proves the presence of use of humor, mockery and kitsch by the writer to mark these opposition as features of a trickster novel. The text with humor, jokes and kitsch focus on the problems of the modern struggle of indigenous youth for existence. The article notes that the dialogue of modern generations indicates on the difficulty of understanding by the youth and parents the “true” and “false” values of indigenous population and American society in North America.

Key words: North America, indigenous youth, education, kitsch, mockery.

*Бровко О. О.,**доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури, компаративістики і гринченкознавства
Київського університету імені Бориса Грінченка**Гльницька М. Б.,**викладач кафедри східних мов та перекладу
Київського університету імені Бориса Грінченка*

ТИПОЛОГІЧНІ СХОДЖЕННЯ ТВОРЧОСТІ ОЛЕНИ ЗВИЧАЙНОЇ ТА ЧЖАН АЙЛІН: МОТИВИ КОНСТРУЮВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ПЕРСОНАЖІВ

Анотація. Мета статті – виявити типологічні сходження провідних мотивів творчості Олени Звичайної та Чжан Айлін у структурі художньої моделі культурної ідентичності в її національних та індивідуально-авторських версіях. Актуальність теми зумовлена потребою дослідження механізмів художнього конструювання, спільного й відмінного в літературних експлікаціях національно-культурної ідентичності в українській і китайській діаспорній прозі ХХ ст.

У ході дослідження залучені біографічний і психоаналітичний методи для декодування символічної мови підсвідомого у творчості мисткинь, а також установлення зв'язків між фактами життя та способами моделювання художнього світу; культурно-історичний метод і мотивний аналіз дають змогу сфокусувати увагу на виявленні національної специфіки творів українських і китайських авторок і виявити мотиви творчості. Компаративне вивчення творів Олени Звичайної та Чжан Айлін, на нашу думку, дає змогу виявити специфіку національно-культурної ідентичності; простежити зв'язок між універсальними, національними, авторськими мотивами. У результаті дослідження виявлено роль мотивів «схиблених» стосунків, колабораціонізму, страху, війни, еміграції, «зруйнованого міста» й кохання в художньому моделюванні національно-культурної ідентичності персонажів оповідання «Хіть і пересторога» й повісті «Кохання в зруйнованому місті» Чжан Айлін та оповідань «Лист» та «Обмежені ланцюгом» Олени Звичайної. На основі аналізу текстів виокремлюємо внутрішні монолог і діалог, сповідь, психологічний портрет, психологічний інтер'єр і психологічну деталь як прийоми конструювання художнього світу. Твори Олени Звичайної та Чжан Айлін сповнені напружених переживань закінченості індивідуального існування, психологічно переконливо, але відповідно до різних національно-культурних інтенцій розкривають стан людини в межовій ситуації.

Ключові слова: типологічні сходження, мотив, художнє моделювання, еміграція, національно-культурна ідентичність, біографізм, мілітарний дискурс, психологізм, українсько-китайські порівняльні студії.

Постановка проблеми. Увага сучасної гуманітаристики різних країн до питань національно-культурної ідентичності мотивується пролонгованими дискусіями, розпочатими ще в ХХ ст. Актуальність теми дослідження полягає в необхідності осмислення механізмів, структурно-змістових особливос-

тей, виявленні спільного й відмінного в художніх експлікаціях національно-культурної ідентичності в українській і китайській діаспорній прозі ХХ ст. Цей період позначений увиразненням мілітарного й міграційного дискурсів, відстоюванням (змінями/утратами) ідентичності як чинниками моделювання художнього світу.

Творчість письменниць української діаспори й еміграції Олени Звичайної, Ольги Драгоманової, Ольги Мак; проза Чжан Айлін китайського й американського періодів; добробок мандрівниць і мисткинь Софії-Яблонської-Уден і Сань Мао, а також англомовна романістика Дженіс Кулик Кіфер і Максим Хонг Кінгстон репрезентують особливий культурно-естетичний феномен, що відображає процеси переосмислення стереотипів і водночас віддзеркалює складний психологічний простір митців національних літератур у період руйнування традиційної системи цінностей і сприйняття потужного впливу західної цивілізації, демонструють типологічні сходження й відмінності художнього конструювання власної культурної та етнічної належності в імперській, колоніальній, постколоніальній культурі.

Отже, компаративний аналіз художніх експлікацій такого досвіду у творчості представниці китайської літератури Чжан Айлін та української літератури Олени Звичайної відзначається актуальністю. Дослідження реалізується згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри української літератури, компаративістики і гринченкознавства Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка в межах наукової теми «Типологія ідентичностей у художньому і критичному дискурсах» (№ 0117U005200).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти творчості Олени Звичайної висвітлювали рецензенти її збірок – представники зарубіжної україніки: Г. Ващенко, Ю. Григорієв; сучасні дослідники: В. Мацько, С. Журба, С. Ленська, В. Кузь та ін. Так, С. Журба розглядає твори Олени Звичайної та Іванни Чорнобривець на тему голодомору 1932–1933 рр., зупиняється на засобах розкриття екзистенційного буття людини в тоталітарному суспільстві, висвітлює експресіоністичне відображення трагедії українців [1]. В. Кузь у кандидатській дисертації «Жанрово-стильові особливості діаспорної жіночої прози другої половини ХХ ст.» (2020) [2] та в окремій статті детально аналізує орнаментальний стиль і ліризм повісті «Селянська санаторія» [3, с. 19].

У літературознавстві, що оновлюється як у теоретико-методологічних, так і в історико-літературних аспектах, активно освоюючи й літератури Далекого Сходу, вивчається образ нової жінки Китаю середини ХХ ст. (Н. Ісаєва [4], Ю. Купріянова [5]), концепт альтернативного кохання – пошук гармонії у творчому доробку Чжан Айлін (Ш.М. Каннелла [6]), традиції й новаторство у творчості письменниці (А. Шатравка, А. Кондратенко [7]); ідіостиль Чжан Айлін як приклад реалізації комунікативно-естетичної функції в літературному стилі китайської мови (Т. Климас, Л. Болелая [8]). М. Война в кандидатській дисертації «Художня проза Цань Сюе: психоаналітична інтерпретація» (2016) наголошує на тому, що саме Чжан Айлін першою «піддала сумніву та врешті зруйнувала сакральність материнства, ініціювала підлив засад «міфу матері» серед китайських письменниць-феміністок» [9, с. 168]. Творчість Чжан Айлін у контексті жіночої літератури розглядає Н. Ісаєва [4]. Локальний «гонконгський» і «шанхайський» тексти письменниці аналізують Л. Стеженська й А. Костроміна [10]. Фактам творчої біографії мисткині присвячені розвідки китайських емігрантів в Америці: Лео Оу-фань Лі, Лілі Сяо Хун Лі [11] та ін.

Однак типологічні сходження творчості цих письменниць досі не стали предметом літературознавчого аналізу.

Мега статті полягає у виявленні типологічних сходжень провідних мотивів творчості Олени Звичайної та Чжан Айлін у структурі художньої моделі національно-культурної ідентичності в її національних та індивідуально-авторських версіях.

Виклад основного матеріалу. Звернімося до типологічно схожих мотивів прози двох авторок, зумовлених передусім близькістю індивідуального досвіду, – проживання війни й окупації, тиску владного дискурсу та еміграції.

Олена Звичайна (Дельгівська, Джуль) народилася в Проскурові, навчалася в Харкові й Києві, у 1943 році була вивезена на примусові роботи до Німеччини [12]. Разом із чоловіком Михайлом Млаковим (Джулем) перебували в таборі ДП в австрійському Ляндеку, у 1952 році емігрували до США. Згідно з матеріалами, розміщеними в Енциклопедії історії України, Михайло Млаковий був «11 разів заарештовуваний, востаннє – наприкінці 1937 в Харкові. Засланий на Колиму (Севвостлаг НКВС СРСР). Справу закрито 11 січня 1940, звільнений 1 квітня. Живучи в нестерпних умовах, син Михайла Млакового Славко захворів на туберкульоз і помер у лікарні» [13].

Чжан Айлін – одна з найвідоміших і суперечливих письменниць Китаю ХХ століття, де її творчість після переїзду до Гонконгу (1952) і США (1955) опинилася на маргінесі. Народилася в Пекіні, виросла в Шанхаї, а померла в США в Лос-Анджелесі. За спостереження дослідників, вагомим здобутком письменниці є розкриття вад жіночої психології, водночас прагнення показати «пробудження жіночої свідомості й набуття досвіду індивідуального спротиву дійсності» [4, с. 135].

Повість Чжан Айлін «Кохання в зруйнованому місті» – яскравий зразок її ранньої творчості, на момент написання якого авторці виповнилося 24 роки. Повість була внесена до збірника «Історії про дивовижне» («傳奇»). У передмові до збірки Чжан Айлін писала про прагнення побачити звичайну людину в дивовижній історії, навпаки, аби в звичайних людях розгледіти дивовижне. Оповідь нагадує стиль класичної прози Китаю. Повість рясніє описами побутових деталей, подробицями. У цьому задум авторки – якомога натуралістичніше описати реальну дійсність, побут людей, їхні взаємини, почуття,

переживання героїв. У цьому відношенні цей твір Чжан Айлін дослідники називають «енциклопедією» життя окупованого Шанхаю і Гонконгу. На прикладі повісті «Кохання в зруйнованому місті» можемо простежити мотив війни в окупованому Гонконзі. Війна змусила головну героїню Люсу разом із її коханим Лююанем разом пережити жахливі моменти. Чжан Айлін в описах війни завуальовано відображає психологічний стан героїв. Люсу відчувала страх і вранці, і вночі, адже вона жила одним днем і не знала, чи житиме вона завтра: «Люсу подумала, що це кінець, але виявилось, що вона ще жива. Розплющивши очі, вона побачила уламки скла, які впали на всю підлогу, від чого вона виблискувала на сонці» (переклад наш – М. І.) [14].

Чжан Айлін майстерно поєднує в описі війни різні види тропів, зокрема вводить до розгорнутих метафоричних висловів епітети, порівняння: «Поблизу від їхньої вулиці перебував науково-експериментальний центр, на даху якого розмістив зенітку, туди один за одним падали снаряди, вони летіли з пронизливим виттям, після чого з гуркотом розривалися. Виття, що зростало, рвало на частини простір та душу» (переклад наш – М. І.) [14].

В оповіданні Олени Звичайної «Обмежені ланцюгом» немає опису бойових дій і військової техніки, проте мотив «зруйнованого міста» тут є тригером і водночас своєрідною точкою біфуркації для усвідомлення національної ідентичності головного героя. Лірична пейзажна інтродукція спочатку ніби не контрастує з описом міста, яке, здавалося б, живе звичайним життям (хіба що вивіски на крамницях німецькою мовою та забагато «міцно-збудованих людей у зелено-синій уніформі») [15, с. 164]. Анафора «У Львові були ще німці...», повторена вдруге, змінює акценти: «А над Львовом чорною хмарою стояв подих подій, що розгорталася на фронті» [15, с. 164]. «Гітлерівська авантюра котилась у небуття, і жодна сила у світі не могла вже того гону в безодню спинити. На порозі стояла вагітна подія весна 1944...» [15, с. 164]. Лінія фронту наближалася, але разом із нею йшов ще один окупант, а з ним «примусова втрата свого людського «я» і страх, як постійний акомпаньямент убогого животіння» [15, с. 165]. Гриць зовсім недавно ще не думав про це, спокійно переглядаючи далекі ілюстрації з театру воєнних подій. Він неначе потопає у морі рідинного щастя й затишку: молода, завжди елегантна дружина Галя, маленькі діти й родинні клопоти: піти на «Краківський Пляц» поміняти гроші, бо падає курс, купити Ромцю шоколяди. Цей шлях і становить сюжет оповідання: поїздка трамваєм, вагон якого поділений на дві частини, відгороджені ланцюгом. В одній частині перебував офіцер із розкішною панянкою, а іншій – німці, серед яких і Гриць, стоячи на одній нозі, бо не було місця. Через невласне пряму мову, елементи потоку свідомості письменниці створює панорамну картину окупованого Львова з приниженням його мешканців, зверхністю колаборантів, трагедією єврейського гетто. Власне сартицьке відчуття свободи, штучно обмежене ланцюгом, сприймається метонімічним означником мотиву «зруйнованого міста». Але, на відміну від Антуана Рокантена з «Нудоти», персонаж Олени Звичайної ще гостріше сприймає ідеї і цінності. Кульмінацією є зустріч із людьми з різних областей Східної України, яких бігом женуть на примусові роботи: «Голод, утома й страх – ось три почуття, які, взаємно переплітаючись, кладуть своє специфічне й безнадійно-гніточе тавро на весь натопт» [15, с. 185]. Чоловік роздає нещасним останні

гроші: «Він хотів би багато сказати цим людям. Але слів нема. Є дія» [15, с. 188] В електриковій з Житомирщини Гриць ніби побачив себе, а знову вербалізована думка, що більшовицький режим не відрізняється від режиму нацистського, не залишила Грицеві вибору. І вже вдома, уперше розповівши дружині про допити в НКВД у 1939–40 роках, він почув від неї: «Так! Завтра я починаю готуватись до від'їзду» [15, с. 191]. Як бачимо, зовнішні обставини, увиразнюючи психологічний стан персонажів, передусім страх, загартовують почуття, висвітлюють справжнє й імітаційне в людських взаєминах.

У творчості багатьох митців осмислення подій Другої світової війни, власні спостереження інспірували художні рефлексії над мотивом колабораціонізму й стали основою для створення образів тих, хто є добровільно, усвідомлено та умисно співпрацює з ворогом. Як відомо, колабораціонізм є атрибутом будь-якого воєнного конфлікту між державами на світовій політичній арені; цікаво простежити, яких художніх експлікацій набуває цей мотив у творах різних національних літератур.

У збірці «Оглянувшись назад...» Олени Звичайної уміщено оповідання «Лист», відзначене II премією на Літературному конкурсі «Свободи» в 1952 р. «Жити! Дихати! Дивитись і бачити, як сходить над обрієм сонце, як ніжно зеленіє весною травичка! Слухати і чути, як цвірінькають на світанку пташечки! Думати! Діяти!» [15, с. 194], – прагне Тетяна, відчуваючи холодний мармур операційного столу. Смертельний діагноз, почутий німецькою; розмова з донькою Оксаною, яка прийшла тільки наступного дня, здавалося б, готують читача до історії про хворобу, життя і смерть. Проте навіть у цьому межовому стані героїня Олени Звичайної залишається передусім українкою, яка усвідомлює, що деформовані, навіть схиблені людські взаємини – результат дій схибленої влади.

Вишнева матерія, помаранчі, співи дівчат, лялькова врода Оксани й, врешті-решт, її «пофарбовано начорно» (колись рожева) сукня – психологічні художні деталі несправжнього світу, у якому маленька неправда виявляється великою підлістю. Інкорпорований у текст оповідання посмертний лист Тетяни до доньки став для дівчини «справжнім порогом її повноліття» [15, с. 206].

Художньо переконливо через ретроспективні репліки, художні деталі письменниці окреслює мотив схибленого владою дитинства, за яким діти перебували в пантеоні тоталітарної культури. Родинні взаємини були вторинними відносно певних концепцій, а цей ідеологічний вектор сприймався як стратегія колективістського виховання. «– Мені соромно, я що – дочка арештантів! Я ненавиджу вас обох – гнівно поблизкуючи оченятами казала ти мені не раз...

А я мусіла слухати мовчки, бо я ... боялася тебе – піонерки на дев'ятому році життя, що могла піти до НКВД й донести на маму, вважаючи цей вчинок за вияв героїзму. <...> Ти була оком НКВД наді мною» [15, с. 207].

З листа-сповіді читач дізнається, що прізвище обранця вже дорослої Оксани було відомо матері ще з Києва; саме через пана Підступного загинув чоловік Тетяни і його побратим. Останні рядки листа – пристрасне, сповнене надії, звернення до доньки як спадкоємиці славного козацького роду: «Будь же гідна, як людина, як жінка і як українка! Будь чесна!» [15, с. 209].

Оповідання Чжан Айлін «Хіть і пересторога» – це історія про кохання і зраду за часів Японської окупації Китаю, написана ще в 50-ті роки, але опублікована лише в 1978 році з поза-

літературних причин: як відомо, сюжет твору заснований на реальних подіях, про які авторка дізналася від свого першого чоловіка, заступника начальника відділу пропаганди підконтрольного Японії уряду Ван Цзінвєя.

Дія оповідання «Хіть і пересторога» відбувається в Китаї кінця 30-х років. Патріотично налаштовані студенти з театрального гуртка університету, які не бажають миритися з японською окупацією в Гонконзі, вирішують убити зрадника батьківщини – пана Ї (易先生). Вони вигадують план: студентка Цзячжи (佳芝) повинна, удаючи дружину заможного бізнесмена, спокусити пана Ї та надати іншим учасникам змови можливість убити зрадника. Цзячжи надягає маску пані Май, дружини багатого бізнесмена, і приїжджає погостювати до сім'ї Ї. У Цзячжи з паном Ї зав'язуються стосунки. Але замах провалюється й пан Ї з дружиною терміново виїжджають із Гонконгу.

Дівчина вагається, не розуміє, що дійсно відчуває до чоловіка: «Невже вона закохалася в цього І? Вона в це не вірила, але їй сказати, що вона нічого до нього не відчуває, Цзячжи не могла. Вона ще жодного разу не закохувалася й навіть не знала, що це означає» (переклад наш – М. І.) [16].

Пан Ї постійно живе з відчуттям страху та перестороги, тому що він у кожній людині, яка його оточує, бачить зрадника або потенційного вбивцю. Війна зробила його зацькованим, проте дуже обережним. Головна мета Ї на цій війні – урятувати собі життя. Відчуття страху в нього перед японською верхівкою настільки велике, що він готовий вбити будь-кого, щоб вислужитися перед японцями й ні в якому разі не потрапити під підозру в очах керівництва. Пан Ї з легкістю віддає наказ вбити Цзячжи та всю групу студентів, які були в змові, адже Ї ставить обов'язок понад усе [16].

На відміну від персонажів української авторки, жінка в оповіданні «Хіть і пересторога», як і в інших творах Чжан Айлін, передусім зосереджується на почуттях тут-і-тепер. Певною мірою таке моделювання поведінки персонажів суголосне ідеям, узагальненим в есеї Чжан Айлін «Релігія китайців»: «Китайці зовсім не цікавляться причинами своєї долі, а навіть якщо їй цікавляться, то не дуже насмілюються над цим замислюватися. Виходить у своїх думках за межі людського небезпечно, демони і привиди можуть скористатися цим і прийти, краще їх ніколи не чіпати. Китайці зосереджують свою увагу на тому, що їм достеменно зрозуміле, на невеличкому фрагменті життя» [17, с. 124].

В оповіданні «Хіть і пересторога», як і в оповіданні «Лист», ми бачимо два світи: чоловічий і жіночий. Пан Ї в Чжан Айлін постає бездушним колаборантом, наділеним владою, силою. Пан Підступний в Олени Звичайної також використовує дівчину, бездушно грає з її майбутнім, позбавивши права на в'їзд до Америки. Однак війна не змогла змусити Цзячжи подолати природу жінки. Відкритий фінал оповідання Олени Звичайної в листі матері прокреслює сюжетну перспективу іншого ймовірного розвитку дії: «Не розмінюй, моя доню, новенького карбованця на п'ятаки та копійки! Збережи себе для того, кого покохаєш усім еством своїм! Він прийде! Він шукає тебе!» [15, с. 207].

Висновки. У результаті дослідження виявлено, що в художньому моделюванні національно-культурної ідентичності персонажів домінують мотиви «схиблених» стосунків, протидії колабораціонізму, війни, «зруйнованого міста», страху, кохання, еміграції. У прозі обох авторок, позначений увиразненням міліарного й міграційного дискурсів, відстоюванням

(змiнами/утратами) iдентичностi як чинниками мистецької рефлексii, виокремлюємо такі прийоми конструювання художнього свiту: внутрiшній монолог, внутрiшній дiалог, сповiдь, жести, рухи, пози, мiмiка, iнтонaцiя, психологiчний портрет, психологiчний iнтер'єр i психологiчна деталь.

Подальшого дослiдження потребує виявлення типологiчних та iндивiдуально-авторських експлiкацiй нацiонально-культурної iдентичностi на матерiалi творiв iнших творiв цих авторок-емiгранток, об'єднаних своєрiдностю мистецьких рефлексiй ХХ ст.

Лiтература:

1. Журба С.С. Трагедiя українського селянства пiд час голодомору у прози дiаспори (на матерiалi творiв Олени Звичайної та Iвanni Чорнобривець). *Лiтератури свiту: поетика, ментальностi i духовностi*. Кривий Рiг, 2017. Вип. 10. С. 102–113.
2. Кузь В.В. Жанрово-стильовi особливостi дiаспорної жiночої прози другої половини ХХ столiття : автореф. дис. ... канд. фiлол. наук : 10.01.01. Тернопiль, 2020. 19 с.
3. Кузь В.В. Взаємодiя жанру i стилю в лiричній та орнаментальній прози (за повiстю «Селянська санаторiя» Олени Звичайної). *Науковi записки Тернопiльського нацiонального педагогiчного ун-ту iменi Володимира Гнатюка. Серiя «Лiтературознавство»*. 2019. Вип. 50. С. 49–60.
4. Исасва Н.С. Китайська жiноча проза: ревізія канону. Київ : Логос, 2018. 445 с.
5. Куприянова Ю.А. Образ новой женщины Китая середины ХХ века в произведениях Чжан Айлин. *Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Серiя 13 «Востоковедение. Африканистика»*. 2014. № 4. С. 100–107.
6. Cannella Shannon M. The Path Toward the Other. Relational Subjectivity in Modern Chinese Literature. Columbia University, 2013. 273 с.
7. Шатравка А.В., Кондратенко А.В. Традиции и новаторство в творчестве Чжан Айлин (на примере романа «Любовь в павшем городе»). *Вестник Амурского гос. университета : научно-теорет. журн.* 2012. № 58. С. 70–75.
8. Климас Т.А., Болелая А.Н. Идиостиль Чжан Айлин как пример реализации коммуникативно-эстетической функции в литературно-художественном стиле китайского языка. *Россия и Китай: аспекты взаимодействия и взаимовлияния : материалы IV Междунар. заочн. научн.-практ. конф. Благовещенск, 2013. С. 53–56.*
9. Война М.О. Художня проза Цань Сюе: психоаналiтична iнтерпретацiя : дис. ... канд. фiлол. наук : 10.01.04. Київ, 2016. 237 с.
10. Стеженская Л.В., Костромина А.Д. Образы Гонконга и Шанхая в творчестве Чжан Айлин. *Проблемы Дальнего Востока*. 2020. № 1. С. 131–138.
11. Lily Xiao Hong Lee, Stefanowska A.D. Biographical Dictionary of Chinese Women. 2003. URL: <https://hkupress.hku.hk/pro/con/102.pdf>.
12. Мацько В.П. Звичайна Олена. *Енциклопедiя сучасної України : електронна версія / гол. редкол. : I.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та iн. ; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енциклопедичних дослiджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=16643.*
13. Білокiнь С.І. Млаковий Михайло Петрович. Енциклопедiя iсторiї України / редкол. : В.А. Смолiй (голова) та iн. НАН України, Ін-т iсторiї України. Київ : Наук. думка, 2010. Т. 7 : Мi-О. 728 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Mlakovyj_M.
14. Пограничный городок. Китайская проза ХХ века / пер. с кит. яз. ; сост. : А.А. Родионов. Санкт-Петербург : Ин-т Конфуция в СПбГУ, 2012. 240 с. URL: https://ci.spbu.ru/archive/Book/Pogr_gorodok/index.html.
15. Звичайна О. Оглянувшись назад... : збiрка оповiдань i новел. Мюнхен : Днiпрова хвиля, 1954. 230 с.
16. 张爱玲. 色, 戒 [电子材料] / 张爱玲著. 网址. URL: <http://www.millionbook.net/mj/z/zhangailing/000/003.htm>.
17. Чжан А. Релiгiя китайцiв. Частина перша / перекл. та коментар В. Урусова. *Китайськi дослiдження*. 2012. Т. 2. С. 116–124.

Brovko O., Pnytska M. Typological convergences of works by Olena Zvyhayna and Eileen Chang: motives for constructing characters' identities

Summary. The purpose of the article is to identify typological convergences of the leading motives of works by Olena Zvyhayna and Eileen Chang in the structure of the artistic model of cultural identity in its national and individual-author versions. The main attention is focused on mechanisms of artistic construction, common and different in the literary explications of national and cultural identity in the Ukrainian and Chinese diaspora prose of the 20th century.

The research involves biographical and psychoanalytic methods for decoding the symbolic language of the subconscious in the work of writers, as well as establishing links between the facts of life and ways of modeling the art world. Cultural-historical method and motive analysis allow us to focus on identifying the national specifics of the Ukrainian and Chinese authors and their works, moreover to reveal the motives of creativity.

In our opinion a comparative studying of the works by Olena Zvyhayna and Eileen Chang makes it possible to ostend the specifics of national and cultural identity; also to deduce the connection between universal, national, authorial motives. In the essays “Lust, Caution”, “Love in a Fallen City” by Eileen Chang and narrations “Letter”, “Limited by the chain” by Olena Zvyhayna our results illustrates role of motives of “mad” relationships, collaborationism, fear, war, emigration, “ruined city” and love in the artistic modeling of national and cultural identity of the characters. We distinguish internal monologue and dialogue, confession, psychological portrait, psychological interior and psychological detail as methods of constructing the art world based on the analysis of the texts. The works by Olena Zvyhayna and Eileen Chang are full of intense experiences of the end of individual existence, psychologically convincing, but according to different national and cultural intentions they reveal the state of man in a borderline situation.

Key words: typological convergences, motive, artistic modeling, emigration, national-cultural identity, biographism, military discourse, psychologism, Ukrainian-Chinese comparative studies.

Гурдуз А. І.,

кандидат філологічних наук, доцент,

докторант кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства
Бердянського державного педагогічного університету

«НАПІВЖИТТЯ» САЛЛІ ҐРІН У ФЕНТЕЗІЙНОМУ ПОЛІ КІНЦЯ ХХ – ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ ХХІ СТ.

Анотація. Міське фентезі – один із найбільш репрезентативних різновидів фентезійного жанру. Яскравим зразком світового рівня тут є поки не досліджена трилогія Саллі Ґрін «Напівжиття», яка закономірна в еволюції жанру ХХІ ст. Уперше визначаємо специфіку відображення в трилогії ключових тенденцій жанру кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. Висвітлюємо реалізацію в «Напівжитті» трансформованої опозиції «добро – зло», концепту межі, сюжетної формули міфу про героя та актуальних соціокультурних і національно-ідеологічних кодів.

«Напівжиття» із центральним образом підлітка-чаклуна, якому у важких умовах альтернативної Англії судився форсований шлях змужніння, оригінально доповнює популярний із кінця ХХ ст. корпус творів про екстрасенсорно обдарованих дітей із подальшим опануванням надприродних можливостей, ініціацією й боротьбою проти містичного та/чи реального соціального зла. Суголосний в означеному сенсі творам-попередникам про «інших», цикл С. Ґрін має подібну комбінаторну міфопоетичну парадигму, хоча позначений більш стриманим інтертекстуальним полем. У трилогії відображене формування у фентезі кінця ХХ – початку ХХІ ст. парадигмальної тріади «добро – (умовно нейтральна) змінна – зло», яку можна осмислювати в руслі постмодерністичного пошуку гармонізації в хаотичному світі. Письменниця тонко вловлює атмосферу доби, ключовим концептом твору обираючи половинчастість. Типова для фентезі межі ХХ–ХХІ ст. стратегія кровної спорідненості зі злом чи належності йому героя, який протистоїть злу, у «Напівжитті» сюжетно ускладнена. Натан Берн спершу намагається пригнічувати в собі темне начало, а ворогів убиває задля власного виживання. Етапи життєвого шляху героя нагадують схему дорослішання Гаррі Поттера Дж. Ролінг і героїнь національних «поттеріан». Якщо життєписи Поттера й Берна розглядати як варіації міфологічної «теми вигнання і повернення дитини» або схеми міфу про героя, то варто говорити також про спорідненість мислення митців і звертання їх до цих міфологічних моделей. С. Ґрін вводить до «Напівжиття» елементи політичного роману, змальовуючи боротьбу однодумців Натана Берна проти репресивної влади Ради Білих відьом як метафору протистояння тоталітарному режиму. Образ чоловіка тут пом'якшено, а жінки часто маскулізовані. Наскрізний солженіцинський «слід» підкреслює жажливість тортур і вбивств репресивного державного апарату, є маркером розкриття протилежних позицій персонажів. Виявлена специфіка інтертексту трилогії зближує її з дилогією В. Пелевіна «Empire 'V'» – «Бетман Аполло». С. Ґрін певно йде за С. Кларк у виокремленні й критиці англійськості.

«Напівжиття» відповідає ключовим тенденціям фентезійного жанру кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. Акцентуючи соціальні проблеми сучасності (несприят-

тя тоталітаризму, потребу толерантності в полінаціональному суспільстві, гендерний дискурс тощо), письменниця вилаштовує твір згідно з актуальною в жанрі парадигмою, увиразнюючи концепт межі. Положення статті можуть бути покладені в основу актуального системного дослідження англійського фентезі ХХІ ст. у світовому контексті.

Ключові слова: міське фентезі, концепт, гендер, інтертекст, тенденція, типологія.

Постановка проблеми. Міське фентезі – один із найбільш репрезентативних різновидів фентезійного жанру з динамічним розвитком і послідовним відображенням міфотворчих тенденцій національних літератур. Яскравим зразком світового рівня тут є поки не досліджувана літературознавцями трилогія Саллі Ґрін «Напівжиття» («Half Life», 2014–2016), яка в силу особливостей змодельованої картини світу, утілення актуальних соціокультурних, гендерних і національно-ідеологічних кодів органічна й закономірна в еволюції жанру ХХІ ст., позначається на розвитку манери самої авторки (наприклад, у її пізніших «Викрадачах диму» – «The Smoke Thieves», 2018–2020) і впливає на твори її колеґ-наступників. При цьому осягнення закладених у «Напівжитті» імперативів можливе лише за умови розгляду у відповідному художньому контексті та з урахуванням політичних і соціальних рухів у Великобританії й світі ХХ – початку ХХІ ст. Тобто компаративне дослідження трилогії актуальне й необхідне як у сенсі її об'єктивної оцінки, так і з позицій вилаштування системного бачення сучасного англійського і світового фентезі загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Напівжиття» С. Ґрін ще не ставало об'єктом літературознавчого дослідження, задовольняючись схвальними, але переважно емоційними репліками англо-американських критиків частіше про першу книгу «Напівлихий» і майже позбавленими аналітики (наприклад, С. Лодж, яка вбачає в трилогії сагу [1]). Окремим українським відгукам також властива категорична оцінність: В. Беглова, К. Холод; суперечливе враження про «Напівлихого» В. Чернишенка, для якого це водночас і «книга-зірка», і «підліткова повість, замаскована... під фентезійний роман», і «magic realism» [2]. Одиничні ж зауваження літературознавців побіжні. Так, резюмуючи свій аналіз міфопоетики «Крил кольору хмар» Дари Корній і Тали Владмирової, О. Сазонова й А. Примоченко називають трилогію С. Ґрін у контрастному протиставленні до вітчизняного художнього матеріалу, номінуючи її «Напівлихий» і нарікаючи на її трагічний фінал із подвійним смислом [3, с. 164].

Мета статті – у результаті вперше здійснюваного нами системного компаративного дослідження визначити специфіку відображення у фентезійному моделюванні трилогії С. Ґрін

ключових тенденцій жанру кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. Особливо значиме при цьому висвітлення реалізації в художньому світі «Напівжиття» а) трансформованої у фентезійному корпусі періоду опозиції «добро – зло» та ключового концепту межі, б) сюжетної формули міфу про героя та в) актуальних соціокультурних, гендерних і національно-ідеологічних кодів.

Виклад основного матеріалу. Трилогія «Напівжиття» із центральним образом підлітка-чаклуна, якому у важких умовах альтернативної Англії (і почасти в чужих людей) судився форсований шлях змушнення, своєрідно доповнює популярний із кінця ХХ ст. корпус творів про екстрасенсорно обдарованих дітей із подальшими в їх дорослішанні опануванням надприродних можливостей, ініціацією й боротьбою з містичним і/чи реальним соціальним злом [4, с. 54–55]. Багато в чому суголосний в означеному сенсі творам-попередникам про «інших» (Дж. Ролінг, Р. Рігза й ін.), цикл С. Грін має подібну комбінаторну міфопоетичну парадигму, хоча й позначений більш стриманим (переважно політичним) інтертекстуальним полем. Зауважимо, що долучені в межах циклу квазіприквели «Напівбрехня» (Half Lies). 2014) і «Напівправда» («Half Truths», 2015) не впливають на генеральну концепцію аналізованої трилогії.

Безпосередньо відображене в «Напівжитті» окреслене нами раніше формування у фентезі кінця ХХ – початку ХХІ ст. парадигмальної тріади «добро – (умовно нейтральна) змінна – зло» [5, с. 64] (замість традиційної поляризації цих начал [6, с. 115]) як результату складних тектонічних зсувів свідомості сучасника. Функції проміжної інстанції тут покликана виконувати «Рада Істини і Примирення» [7, с. 229] як орган урівноваження інтересів чорних і білих відьом. Подібну конфігурацію відносин доброго і злого начал фіксуємо у «Варгах» С. Лук'яненка (де за рівновагою між Нічною й Денною Вартами стежить Інквізиція, стоячи «над Світлом і Темрявою» [8, с. 321]), «Безсмертних» Д. Корній («передбачено» існування «сірих» і «спостерігачів», які не пристали до таборів світлих і темних магів [9, с. 272], ідеться про угоду щодо взаємоконтролю рівноваги між світлими і темними [9, с. 275]), «Костянтині» реж. Ф. Лоуренса (утримувана рівновага між Небом і пеклом як двох первісних супердержав і бар Міднайта як місце нейтралітету їхніх сил) тощо.

Артикульоване персонажами попередніх творів нівелювання відмінності між таборами добра і зла зустрічаємо й в С. Грін: «...Біле відьмацтво... нічим не краще за Чорне...» [10, с. 127]. Порівняймо з оцінкою «світлих» у «Нічній Варті» С. Лук'яненка: «Ми й не вміємо бажати зла. Ось тільки наше Добро часом нітрохи не відрізняється від Зла» [8, с. 259]. Якщо розглядати означену тріаду у світлі намагань сучасного митця зблизити первісні протилежності за рахунок розмивання, «пом'якшення» їх значення, то осмислювати її можна в руслі постмодерністичного пошуку гармонізації, цілісності в хаотичному світі. Так, саме на пошуку цілісності роз'єданого світу фокусує увагу в «Безсмертних» Дара Корній («Світло і темрява – то лишень два боки одного цілого...») [9, с. 183]; попри тяжіння до деструкції, ностальгує за цілісним В. Пелевін; до складу Інквізиції у «Варгах» С. Лук'яненка можуть входити «світлі» й «темні» Інші, так само входять білі й чорні відьми до «Ради Істини і Примирення» в трилогії С. Грін.

С. Грін тонко вловлює атмосферу доби, ключовим концептом «Напівжиття» обираючи половинчастість і її визначені відповідно до логіки сюжету складники: напівзло, напівзагубленість і напівдикість, а в приквелах також напівбрехню

і напівправду. «Чорно-біла» генетика Натана Берна деформує його життя і спосіб мислення (прикметне зізнання авторки про «частину її» в образах Натана й Селії [11]), ставлячи героя поза законом (пригадується образ героїні «Дивергента» Вероніки Пот). Опривнювана в різний спосіб зосередженість на концепті межі (між добром і злом, реальністю й ірреальністю тощо) або її атрибутах, дійсно, є прикметою фентезі перших десятиліть ХХІ ст. Промовисті часом навіть назви знакових для періоду творів: «Сутінки» С. Маєр (межа між днем і ніччю), «Варти» С. Лук'яненка, «Темний світ. Рівновага» М. і С. Дяченків (де світ захищають від потойбічних потвор); корпус фантастики репрезентує в цьому контексті «Межа» реж. Дж. Абрамса. Включені до цієї парадигми й Гаррі Поттер Дж.К. Ролінг із частиною в ньому сутності абсолютного зла, характерниця Аліна з «Гонимарника» й напівчарівниця Мальва з «Безсмертних» Дари Корній, Єва з «Мантри-омани» В. Гранецької, «людина сутінків» Марго зі «Зла» Л. Баграт та ін.

Типова для фентезі межі ХХ–ХХІ ст. стратегія кровної спорідненості зі злом чи належності йому в минулому або теперішньому героя, який протистоїть злу (застосована, скажімо, у поттеріані Дж. Ролінг [12, с. 551]), у «Напівжитті» сюжетно ускладнена: син білої відьми і чорного чаклуна, Натан Берна тут любить батька, але генетично є зброею проти нього [10, с. 131]. Герой С. Грін спершу намагається пригнічувати в собі темне начало, а ворогів убиває задля власного виживання. Своєрідність актуалізованого у зв'язку з цим концепту звіра в людині як її темного начала виявляємо в зіставленні еволюції дводушників Натана-перевертня й Сашка-Кажана з «Гонимарника» Дари Корній: якщо для українського персонажа його темний бік – Градобур – класичне зло, то Берна намагається порозумітися зі звіром і врешті його виправдовує.

Відчутна в аналізованій трилогії тенденція нівелювання в сучасному мистецькому просторі негативного стереотипу демонічних істот і зростання симпатії до них, а також до людей, які з ними спілкуються чи співпрацюють. У художньому світі «Напівжиття» ставлення до людей-немагів менш зневажливе, ніж, наприклад, у «Сутінках» С. Маєр або в поттеріані Дж. Ролінг (магли), однак підкреслено, що кров однієї з родин білих магів «не була забруднена жодними феями...» [10, с. 53].

Міркування над ключовими моментами життєвого шляху героя «Напівжиття» (тривожне дитинство без батьків, знущальне «виховання» в домі чужої наглядачки, виявлення в собі надздібностей та отримання «дарів» від батька, переховування від карателів і «вимушене» вбивство батька тощо) змушують наводити паралелі зі схожою схемою дорослішання Гаррі Поттера Дж. Ролінг, Мальви з пізніших від нього «Безсмертних» Д. Корній [13, с. 67–68] і героїнь національних «поттеріан»: Ірки Хортиці І. Волинської й К. Кошєєва, Тані Гроттер Д. Ємця й ін. Якщо ж означені системи життєписів Поттера і Берна розглядати як більш або менш повні варіації описуваної Дж. Кемпбеллом міфологічної «теми вигнання і повернення дитини» [14, с. 298] або розробленої О. Ранком схеми міфу про героя [15, с. 216], то варто говорити також про спорідненість мислення відповідних митців і свідоме чи несвідоме звертання їх до цих міфологічних моделей – Дж. Ролінг, С. Грін, В. Пелевіна (в «Ампірі В», попри аргументи К. Дьякової [16]) і деякими іншими письменниками.

Зі зміцненням статусу в жанровій систематичі фентезі все частіше звертається до проблем реальної дійсності, історичної

чи сучасної. Якщо в «Хроніках Нарнії» К.С. Льюїса діти в небезпечний час війни потрапляють до чарівної країни, Р. Рігз у «Будинку дивних дітей» акцентує трагедію переслідуваного фашистами як монстрами [17, с. 45] єврейства в часи Другої світової війни, а С. Кларк у «Джонатані Стренджі і містері Норреллі» намагається пробудити англійську національну гордість, то С. Грін уводить до «Напівжиття» елементи політичного роману, змальовуючи боротьбу однодумців Натана Берна проти репресивної влади Ради білих відьом як метафору тоталітарного режиму (останнє зближує трилогію з «Голодними іграми» С. Коллінз). Пов'язана з головним героєм гомосексуальна лінія також підтекстно може прочитуватися як своєрідний відхід від суворої нормованості змальовуваної альтернативної Англії. Попри насиченість трилогії натуралістичними сценами насилля, образ чоловіка (Натана, Габріеля) у такий спосіб пом'якшено, тимчасом як постать жінки, навпаки, часто маскулізовано. Традиційно могутніші за слабких чарівників [10, с. 40], чарівниці тут здатні до таких магічних дій, про які чоловіки можуть тільки мріяти [18, с. 26]; більше того, саме жінки в трилогії, як правило, стають ловчинями-каральницями. Виражена гендерна природа такого жіночого пріоритету у фентезійному романі сучасної англійки тим виразніша на тлі магії як території чоловіків у «Джонатані Стренджі і містері Норреллі» С. Кларк [19, с. 890, 937].

Наскрізний у трилогії солженіцинський «слід» [10, с. 152, 154, 290, 292] підкреслює жахливість тортур і вбивств незручних для системи людей і символізує карально-репресивний державний апарат, будучи водночас важливим і художньо органічним з огляду на жанрову синтетику «Напівжиття» маркером розкриття протилежних позицій персонажів (а не притягнутим «за вуха», за висловом критика [2]). Читання «Одного дня Івана Денисовича» й загалом книжок про ГУЛАГ О. Солженіцина ловчинею чорних відьом Селією [10, с. 154], яка «була помішана на росіянах...» [10, с. 291] і, тренуючи та знущаючись над Натаном, говорила про виживання фейнів (немагів) і «в значно нестерпніших умовах...» [10, с. 154], окреслює позицію репресивних органів змальованої системи. Вразивши свого часу саму С. Грін [10, с. 383–384], «Один день Івана Денисовича» стає улюбленим твором Натана Берна як метафоричного представника переслідуваної опозиції [10, с. 290], оскільки герой російського твору в нелюдських умовах виживає [10, с. 292]. Узяті епіграфом до «Напівзагубленого» рядки з «Архіпелагу ГУЛАГу» апелюють до амбівалентної природи особистості стосовно добра і зла [7, с. 9], водночас споруда Ради білих відьом із її тісними камерами, де тримали й карали багатьох негодних Раді людей, нагадує Натану Берна «історії про ГУЛАГ» [7, с. 169].

Виявлена нами специфіка інтертексту англійської трилогії зближує її з філософічною діалогою В. Пелевіна «Empire 'V'» – «Бетман Аполло» (2006–2013), де російський постмодерніст, прозора вказуючи на солженіцинський дух [20, с. 15, 76, 291] і протиставляючи російську культуру іншим, критично оцінює стан духовності одноплемінника, констатує специфічну причину «вічної молодості» Росії («... ця молодість діставалась ціною повної відмови від ідентичності...» [21, с. 386]) і виносить діагноз її сучасності («... новітня історія Росії розбестила народ остаточно й назавжди, без будь-якої надії на видужання» [20, с. 304]). Певно, йдучи за С. Кларк у виокремленні й критиці англійськості (аналогічний шлях обирає В. Пелевін в окресленні російського духу), С. Грін також протиставляє національній ментальності передусім

англійців і французів. Зокрема, репліки щодо англійської натури (наприклад, прагнення пожалітися [18, с. 36]), увиразнення англійських висловів [10, с. 313] тощо належать у трилогії Габрієлю – народженому у Франції сину англійки, який розмовляє з франко-американським акцентом [10, с. 293] і склад розуму якого також відрізняється від натанівського.

Висновки. Аналіз «Напівжиття» С. Грін засвідчує органічність і відповідність його художнього світу ключовим тенденціям фентезійного жанру кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. Акцентуючи гострі соціальні проблеми сучасності (несприйняття тоталітаризму, потребу толерантності в полінаціональному суспільстві, гендерний дискурс тощо) з апелюванням до світового художнього й історичного досвіду, англійська письменниця вилаштовує трилогію згідно з актуальною у форматі жанру парадигмою «добро – (умовно нейтральна) змінна – зло», увиразнюючи концепт межі та звертаючись до сюжетної формули міфу про героя.

Положення пропонованої статті можуть бути покладені в основу актуального системного дослідження англійського фентезі ХХІ ст. у світовому контексті в руслі традиції й новаторства.

Література:

- Lodge S. Debut Author Sally Green Is All In for 'Half Bad'. *Publishers Weekly*. 2014. Feb. 06. URL: <http://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/childrens/childrens-book-news/article/60949-debut-author-sally-green-is-all-in-for-half-bad.html>.
- Чернишенко В. Напівдорослий напівлихий. *ЛітАкцент*. 2014. 11.03. URL: <http://litakcent.com/2014/03/11/napivdorosluj-napivlyhyj/>.
- Сазонова О., Примоченко А. Особливості міфопоетики слов'янського фентезі в авторській інтерпретації Дари Корній і Тали Владимірової. *Філологічний дискурс* : збірник наукових праць. Хмельницький, 2019. Вип. 9. С. 158–168.
- Гурдуз А.І. Трилогія Ренсома Рігза про дивних дітей і криза міфотворчості початку ХХІ століття. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність* : збірник наукових праць / гол. ред. С.І. Ковпик. Кривий Ріг : ДВНЗ «Криворізь. держ. пед. ун-т», 2017. Вип. 9. С. 52–61.
- Гурдуз А.І. Постійність рухливого: ізоморфізм ключових традиційних образів і мотивів у літературі. *Зарубіжна література в школах України*. Київ, 2009. № 12. С. 63–64.
- Ковтун Е.Н. Поетика необычайного. Художественные миры фантастики, волшебной сказки, утопии, притчи и мифа: (На материале европейской литературы первой половины XX века). Москва : Изд-во МГУ, 1999. 308 с.
- Green S. Half Lost. New York : Viking, 2016. 240 p. URL: <http://ua1lib.org/book/4685792/9f281b>.
- Лукьяненко С.В. Ночной Дозор. Сумеречный Дозор. Последний Дозор ; Лукьяненко С.В., Васильев В.Н. Дневной Дозор. Москва : АСТ : АСТ ; Москва : Хранитель, 2006. 1211 с.
- Корній Д. Зворотний бік світла : роман / передм. Г. Пагутяк. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 320 с. : іл.
- Green S. Half Bad. Falkirk: Penguin Books, 2014. 384 p.
- Green S. If there's one thing I know I can do it's 'edgy': interview. *The Guardian*. 2015. 7 Mar. URL: <https://www.theguardian.com/childrens-books-site/2015/mar/27/sally-green-interview-waterstones-half-bad-wild>.
- Rowling J.K. Harry Potter and the Deathly Hallows. London : Bloomsbury, 2007. 608 p.
- Гурдуз А.І. Міжкультурний діалог як проблема українського фентезі ХХІ століття. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Філологічні науки*

- (літературознавство)»: збірник наукових праць. Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2014. Вип. 4.14 (111). С. 63–69.
14. Campbell J. *The Hero with a Thousand Faces; commemorative ed., introd. by C. P. Estés*. Princeton ; Oxford : Princeton University Press, 2004. 403 p.
  15. Ранк О. Миф о рождении героя / пер. с англ. Москва : Рефл-бук ; Киев : Ваклер, 1997. 252 с.
  16. Дьякова К. Читательские заметки на полях «Ампира В»: (по одноименному роману В.О. Пелевина). *Новый мир*. 2007. № 9. URL: <http://pelevin.nov.ru/stati/o-ampir/1.html>.
  17. Riggs R. *Hollow City: The Second Novel of Miss Peregrine's Peculiar Children*. Philadelphia : Quirk Books, 2014. 428 p.
  18. Green S. *Half Wild*. New York : Viking, 2015. 270 p. URL: <http://ua1lib.org/book/4685794/d7c952>.
  19. Clarke S. *Jonathan Strange & Mr Norrell*. London ; Oxford ; New York ; New Delhi ; Sydney : Bloomsbury, 2017. 1006 p.
  20. Пелевин В.О. Бэтман Аполло : роман. Москва : Эксмо, 2013. 512 с.
  21. Пелевин В.О. Empire 'V' : роман. Москва : Эксмо, 2006. 416 с.

Gurduz A. “Half Life” by Sally Green in the fantasy field of the end of the XX – the first decades of the XXI century

Summary. Urban fantasy is one of the most representative varieties of the fantasy genre. A striking example of the world level here is the as yet unexplored Sally Green trilogy “Half Life”, which is natural in the evolution of the genre of the XXI century. For the first time we determine the specifics of reflection the key tendencies of the genre of the end of the XX – the first decades of the XXI century in this trilogy. We show the implementation of the transformed opposition “good – evil”, of the border concept, of the plot formula of the myth of the hero and current socio-cultural and national-ideological codes in the “Half-Life”.

“Half-life” with the central image of a teenage-sorcerer, who in the difficult conditions of alternative England was destined for a forced path of maturation, peculiarly complements the popular from the end of the XX century artistic works about extrasensory gifted children with their further mastery of supernatural possibilities, initiation and struggle against mystical and/or real social evil. S. Green's cycle is consonant in this sense with the artistic works predecessor about the “others”, it has a similar combinatorial mythopoetic paradigm, although

marked by a more restrained intertextual field. The trilogy reflects the formation in fantasy of the end of the XX – the first decades of the XXI century of the paradigmatic triad “good – (conditionally neutral) variable – evil”, which can be understood in line with the postmodern search for harmonization in a chaotic world. The writer subtly captures the atmosphere of the epoch, choosing half-heartedness as the key concept of her novels. The strategy of blood kinship with evil or belonging to him of a hero who opposes evil, is typical for fantasy of the boundary of the XX–XXI centuries, and this strategy is complicated in “Half Life”. Nathan Byrn first tries to suppress the dark beginning in him, and he kills the enemies for his own survival. The stages of the hero's life are reminiscent of the growing up scheme of Harry Potter by J. K. Rowling and of the heroines of the national “Potterianes”. If the biographies of Potter and Byrn are considered as variations of the mythological “theme of expulsion and return of the child” or the scheme of the myth of the hero, it is also worth talking about the kinship of the writers and about their appeal to these mythological models. S. Green introduces elements of a political novel into “Half-Life”, depicting the struggle of like-minded Nathan Byrn people against the repressive power of the Council of White Witches as a metaphor for opposing the totalitarian regime. The man image is softened here, and the women image is often masculined. The end-to-end Solzhenitsyn's “trace” emphasizes the horror of torture and murder of the repressive state apparatus, and it is a marker of the disclosure of opposing positions of the characters. The revealed specificity of the intertext of the trilogy brings it closer to V. Pelevin's dilogy “Empire ‘V’” – “Batman Apollo”. S. Green probably follows S. Clark in underlining and criticizing Englishness.

“Half-Life” corresponds to the key tendencies of the fantasy genre of the end of the XX – the first decades of the XXI century. Emphasizing the social problems of today (rejection of totalitarianism, the need for tolerance in a multinational society, gender discourse, etc.), the writer arranges her trilogy in accordance with the current paradigm in the genre, emphasizing the concept of the border. The positions of our article can be the basis of an actual systematic study of English fantasy of the XXI century. in a world context.

Key words: urban fantasy, concept, gender, intertext, tendency, typology.

*Кавун Л. І.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української літератури і компаративістики
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ КОНЦЕПТУАЛІЗМ ЛЕОНІДА БІЛЕЦЬКОГО

Анотація. У статті досліджено проблематику й теоретико-методологічні аспекти праці Леоніда Білецького «Основи української літературно-наукової критики». З'ясовано джерела формування літературознавчої концепції Л. Білецького. Простежено внутрішню диференціацію та параметри методів, методологій, літературних шкіл і їх значення для літературно-наукової критики, з'ясування принципів, законів і завдань наукової творчості. Відрефлектовано естетичну й теоретико-методологічну систему літературознавчого дослідження науковця, в основі якої лежать елементи формально-поетичного (неокласичного), історичного, філологічного та психологічного підходів (за його термінологією, шкіл). Органічне поєднання української парадигматики з універсалізмом філософського мислення, академічною фундаментальністю знань, компаративними підходами стало надійним методологічним підґрунтям праці Л. Білецького. Її ознаками є цілісність і системність, що забезпечено націєцентричним підходом науковця до оцінки й характеристики різних форм вияву української літератури.

Досліджено, що теоретичні міркування автора студії ґрунтувалися на глибокому аналізі історії української літератури й літературно-наукової критики, не передбачали однієї «чистої» методології. Ідеться про органічне поєднання та взаємодію принципів різних наукових напрямів, шкіл – міфологічної, соціологічної, психологічної, філологічної тощо. Обґрунтовано, що Л. Білецький у дослідженні конкретних концепцій і шкіл застосовує принцип історизму, який виключає можливі суб'єктивні бачення й дає змогу явища літератури вивчати у зв'язках з об'єктивними історичними подіями, з об'єктивними науковими відомостями в галузі психології, культури, біології тощо. Наукові підходи й позиції автор застосовує в дослідженні на різних рівнях – тематичному, ейдологічному, сюжетному тощо. Л. Білецький наголошує на естетизмі й науковій об'єктивності як основних жанрових принципах літературознавчих студій. Концептуальні літературно-критичні узагальнення науковця є засадничими й у сучасному літературознавстві.

Ключові слова: стилі, образи, мистецтво, порівняльно-історичний метод, історія літератури, вплив, методологія.

Постановка проблеми. Глибоко зрозуміти сьогодення українського літературознавства без численних праць вітчизняних дослідників зарубіжжя (Л. Білецького, Г. Костюка, І. Кошелівця, Ю. Лавріненка, С. Маланюка, Ю. Шереха та ін.) важко, а то й неможливо. З великої кількості українських філологів в еміграції, які мають значний вплив на розвиток сучасної науки про літературно-художню творчість, виокремлюю одного з найбільш ерудованих і найбільш авторитетних учених – Леоніда Білецького. Чимало праць з історії української літератури, театрознавства й фольклору, у яких він запропонував ори-

гінальну теоретичну і практичну систему літературно-наукової методології, і дотепер залишаються невідомими для широкого загалу, у тому числі й філологів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські літературознавці до початку 1990-х років це прізвище майже не згадували, що було зумовлено ідеологічним чинником. Прагнення Л. Білецького вивести українську науку про літературу поза межі підколоніального можливого натрапляло на шалений опір не лише шовіністично настроєних російських літературів, а й своїх політично заангажованих співвітчизників. Усе ж ім'я українського науковця так чи так проникало до публікацій авторства К. Копержинського, М. Мандрики, Б. Романенчука та ін. Останнім часом в Україні дедалі більше пізнаємо Л. Білецького, схильного до аналітичних і критичних розмірковувань та інтелектуальних дискурсів неабиякого напруження й складності. Його літературно-критична спадщина стає об'єктом досліджень О. Завальнюка, О. Ільницького, С. Хороба, М. Наєнка й ін., які виважено оцінюють та осмислюють досить помітний внесок літературознавця у філологічну науку.

Однак цього явно недостатньо, щоб мати об'єктивне уявлення про різнобічність Л. Білецького як науковця європейського рівня.

Мета дослідження – з'ясувати проблематику й проаналізувати теоретико-методологічні аспекти праці «Основи української літературно-наукової критики» Леоніда Білецького та його роль у становленні української науки про літературу на початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Леонід Білецький, перебуваючи в еміграції, гармонійно поєднував в індивідуальному науковому дискурсі українську й літературу західноєвропейську; його студії зазвичай досить обґрунтовані, і це не дивно, оскільки жив у Європі, відтак органічно вписував рідну йому культуру в річище світового прогресу. Будучи тонким ерудитом, він до осмислення й розуміння національних літературно-художніх явищ застосовує інструментарій модерних західноєвропейських методологій і найновіші історико-літературні підходи.

Мабуть, найбільш показовою, теоретико-методологічною працею в доробку Леоніда Білецького є «Основи української літературно-наукової критики». Це фундаментальне дослідження з'явилося в гуманітарному просторі 1925 року в Празі. Його головний пафос автор акцентує в підзаголовку «Спроба літературно-наукової методології». За змістом праця значно ширша і сприймається також «як історико-літературна, бо містить проблемний аналіз-огляд майже всіх більш-менш вагомих літературознавчих студій, присвячених українському літературному процесові від найдавніших часів до початку 20-х років ХХ століття» [1, с. 205].

У передмові до книги автор студії зауважує, що керується, по-перше, настановою систематизувати й сформулювати певні принципи літературно-наукової критики, які молоді науковці зможуть застосовувати в процесі практичної наукової роботи, по-друге, його завданням також є «на перше місце висунути наукові ідеї та методологічні принципи українських учених, з'ясувати їх значення не лише в українській науці, але взагалі, й цим дати зрозуміти молодим сучасним і майбутнім ученим, що перш аніж наслідувати західноєвропейські ідеї, треба конче заглянути в нашу наукову скарбницю, яка ці ідеї перетворила своїм українським генієм чи талантом...» [2, с. 28]. Ідеться про М. Максимовича, О. Потебню, М. Драгоманова, П. Житецького, О. Дашкевича, М. Сумцова, І. Франка, В. Перетца та ін., які, на думку Л. Білецького, заклали наукові основи для подальшого розвитку не лише української, а й західноєвропейської літературно-наукової критики.

Основні проблеми, які вирішував у праці Л. Білецький, – методи, методології, літературні школи та їх значення для літературно-наукової критики, з'ясування принципів, законів і завдань наукової творчості. «Кінцева мета науки – винаходити закони» [2, с. 34], – стверджував дослідник. Насамперед він звертає увагу на ті теоретико-літературні поняття, які застосовуватиме в процесі дослідження українського літературного процесу. Зокрема, характеризує метод як «той *найкоротший* шлях, що веде до найліпшого виробу наукової системи мислення й до якнайкращого й якнайповнішого та якнайпродуктивнішого щодо конкретних здобутків прикладення цієї системи до поодиноких фактів, явищ та їх цілої громади», відтак методологію тлумачить як «дисципліну, що вчить здобувати найсистематичнішу методу» [2, с. 32].

Згідно з Л. Білецьким, метод не може бути абстрактно-теоретичним, не може мати суспільно-громадського та популяризаторського значення. Це впорядкований і повторюваний спосіб дій, що скерований на досягнення певної дослідницької мети. Дослідник доводив, що метод не можна вмонтувати в досліджуване явище і зробити універсальним «ключем». Вибір «диктується» твором, філологічною проблемою, завданнями дослідження, можливостями та знаннями дослідника. Відтак методологію він інтерпретував як науку про методи, роль і значення якої визначається безпосередньо в процесі конкретного наукового дослідження. Її завдання: а) виробити звичку критично мислити незалежно від належності до певної галузі наукового досвіду; б) дослідження з методології повинні надати мисленню «якнайбільшої концентрації думок, їх послідовності і сконсолідованості», зробити дослідницькі «конклюдії очевидними не лише для нас самих, але і для других» [2, с. 33]; в) узагальнюючи принципи досвіду, методологія повинна витворити значення і становити інтерпретування культури, а не встановлення істини.

Ідучи за Віндельбантом і В. Перетцом, дослідник наголошував, що в літературно-критичних міркуваннях науковець повинен уникати суб'єктивної оцінки, «щоб часом не опинитися в лабетах суб'єктивних настроїв та наперед вирішених тенденцій» [2, с. 40] і не переплутати історичні міркування із суб'єктивною оцінкою. Відтак потрібно зберігати в собі об'єктивність, відстороненість і спокій у процесі інтерпретації кожного літературного явища. Поняття об'єктивності дослідник трактував як синонім науковості. Водночас він відмежувався від так званих «методів суб'єктивних» (естетичного, етичного, публіцистичного), оскільки не поділяв думку В. Перетца й ува-

жав, що це взагалі не методи. Публіцистична, етична та естетична критика справді відіграла певну роль на різних етапах розвитку українського літературного процесу й загалом не позбавлена певного раціонального зерна, адже призначена «для широких мас», однак, на думку дослідника, нічого спільного з наукою не має.

Л. Білецький зазначає, що літературознавча методологія належить до гуманітарної галузі і є інтердисциплінарною наукою. Такий вектор авторського наративу подано в компаративному розгляді науки про літературу з математичними та природничими галузями. Математичні науки зосереджуються на відношеннях між просторовими й числовими формами, природничі спрямовані головним чином на пізнання дійсності. Гуманітарні науки, на відміну від апіорних та емпіричних, займаються вивченням людської природи, людських думок, почуттів і вчинків і головним чином спіраються, хоч і не завжди, на герменевтику, тлумачення інших висловлювань. До них належать і явища літературні та поетичні. Тож наука про літературу, крім істотного для неї антропологічного аспекту, обсервує твір, психіку, культуру, історію, суспільство тощо. У цій гуманітарній площині формується загальнометодологічне мислення через «методологію теоретичну й методологічну практику, через методологічний експеримент» [2, с. 37]. Із такими принципами дослідник підійшов до методології української літератури.

Органічне поєднання української парадигматики з універсалізмом філософського мислення, академічною фундаментальністю знань, компаративними підходами стало надійним методологічним підґрунтям праці Л. Білецького. Він вибудував естетичну й теоретико-методологічну систему літературознавчого дослідження, в основі якої лежать елементи формально-поетичного (неокласичного), історичного, філологічного та психологічного підходів (за його термінологією, шкіл). Цієї теоретико-методологічної класифікації автор намагається дотримуватися в структурі праці «Основи української літературно-наукової критики», застосовуючи модерний науковий інструментарій у добротному і кваліфікованому аналізі українського історико-літературного процесу від поетик професорів Києво-Могилянської академії XVII–XVIII ст. до літературознавчих концепцій початку XX століття. Не можна не погодитися зі слушною думкою М. Ільницького, що, хоча класифікація науковця «не збігається з прийнятими у нас сьогодні назвами літературних шкіл, його характеристика основних етапів розвитку теоретичної думки на Україні та аналіз основних течій чільних представників науки про літературу досі залишаються найбільш ґрунтовними» [3, с. 19]. У цьому заслуга Л. Білецького неоціненна, значення суттєве, бо він першим визначив те, що ми використовуємо й сьогодні.

Науковець зосереджує увагу на засадничих моментах наукової національної екзистенції та водночас постійно пам'ятає про силове поле європейського контексту. У його поглядах є своя специфіка й не завжди безсумнівна. Зокрема, Степан Хороб зауважує, що Л. Білецький «не залучав до аналізу писемних й усних ідейно-естетичних явищ якісь нові концепції, нові методологічні підходи. Так, він був прибічником психолінгвістичної теорії О. Потебні, використовував у своїх аналітичних студіях засади філологічної школи літературознавства. Однак майже не сприймав нових наукових віянь, що були помітними, приміром, у часи перебування в Празі, де в 1920–1930-х роках діяв лінгвістичний гурток, до якого входили Я. Мукаржов-

ський, Р. Якобсон та інші представники структурального аналізу поетичного твору» [4, с. 29].

Із цієї цитати може скластися враження, що Л. Білецький викреслював з історії літературознавства всю структуралістську парадигму. Це не зовсім так. Як відомо, одним із джерел формування структуралізму став російський формалізм та й «Празький лінгвістичний осередок» засновано 1926 року. Працю ж «Основи української літературно-наукової критики» видано 1925 року. У цій студії Л. Білецький до тлумачення української літератури застосовує різні моделі аналізу, звертається до можливостей культурно-історичної, компаративістичної й також формальної шкіл. Водночас у реценсії літературного твору поєднує принципи різних методологій (формально-естетичної, культурно-історичної, міфологічної, порівняльної), які перетинаються з настановами цих шкіл в аспекті розуміння й інтерпретації тексту, хоч кожна дисципліна має свої особливості й завдання. Із цього приводу він зауважує, що «ще на грецькому й римському ґрунті постала потреба науково-критичної синтези й упорядкування того літературного багатства, щоб цим полегшити зрозуміння і студіювання поезії в цілому» [2, с. 46]. Відтак і виникли поетики як студії, «що переводили досліди над поетичними творами й виводили певні закони...» [2, с. 46]. Естетичний характер західноєвропейської поетики як певної наукової теорії, на думку Л. Білецького, досить суттєво вплинув на різні поетичні форми української старої неокласичної школи.

Аналізуючи концепції Арістотеля, Горация, науковець зауважує, що їхні визначальні аспекти стали підґрунтям «для розвитку так званого *неокласицизму* в поезії і в теоретичних працях, що виробляли певні принципи, на основі яких мусила б розвиватися нова теорія мистецтва» [2, с. 48]. Однак у той час ще не було сформульовано усталених теоретичних принципів розвитку мистецтва. Тенденція теоретизації зародилася на основі античних драматичних творів Теренція, Плавта та ін., поетичних форм Данте, Петрарки й ін.

Системний розгляд основних критеріїв художності й законів літературно-критичної науки розвинуто, як стверджував дослідник, саме в Україні, зокрема у творчості знакових представників Києво-Могилянської академії XVII–XVIII ст., які й визначили новий канон літератури. Л. Білецький наголосив на літературно-науковій діяльності Феофана Прокоповича, Митрофана Довгалевського, Павла Конюкевича, Георгія Кониського та ін. як на такий, що культивувала естетичні уподобання й «поетичний смак, що його зразки вони рознесли по всій українській землі й поза її межі» [2, с. 56]. Українські професори стали предтечами «неокласицизму в московській літературі» [2, с. 72], їхні науково-критичні міркування захопили західноєвропейський простір, особливо Францію, «де ця школа дала таких корифеїв поетичного слова, як Корнель, Расін, Мольєр, Вольтєр, і такого теоретика, як Буало» [2, с. 70]. Дослідник після естетичного аналізу творчості Дмитра Туптала, Феофана Прокоповича, Митрофана Довгалевського, Павла Конюкевича, Георгія Кониського та ін. стверджується в думці, що саме вони створили наукову теорію, певну науково-методологічну систему літературно-наукової критики.

Прагнення Л. Білецького створити науково-методологічну концепцію української літератури ґрунтується на тому, що література є результатом історичного розвитку; наука про літературну критику, як і теорія мистецтва загалом, «полягає в історично змінюваній констеляції елементів і не дається

визначенню» [5, с. 10]. Застосування принципу історизму в дослідженні конкретних концепцій і шкіл необхідне тому, що це виключає можливі суб'єктивні бачення й дає змогу явища літератури вивчати у зв'язках з об'єктивними історичними подіями, з об'єктивними науковими відомостями в галузі психології, культури, біології тощо. Однак не можна розглядати художній твір, як стверджував Л. Білецький, лише як суспільно-історичний документ і не досліджувати його як самостійну естетичну категорію, як «літературний документ», що хоч і свідчить про якийсь «культурно-історичний факт», він передусім є сам фактом, що той факт ховає, щоправда, у собі ідеальну історію людського духу та національну цивілізацію народу, але це життя, ці ідеї впливають на нашу душу виключно через мистецько-поетичні засоби образів і поетику стилю [2, с. 107]. Отже, треба вивчати поетичну творчість у динаміці, що дасть змогу розкрити народний дух, який живе в ній. Ідучи за німецьким ученим-просвітителем Й.-Г. Гердером, Л. Білецький розглядав літературний процес залежно від історичного й духовного розвитку. Він простежує формування української історичної школи в загальноєвропейському русі наприкінці XVIII – початку XIX ст.

Дослідник, торкаючись впливів і запозичень, стверджував, що українська літературна критика розвивалася як органічний складник світової науки, водночас завжди зберігала самотність.

Романтичне захоплення ідеєю народності виявило себе в зацікавленні національними традиціями і звичаями, історичною мінувшиною, що спонукало звернення дослідників до студіювання фольклорних джерел народу, «де дух його національної самотності заховався якнайкраще» [2, с. 74]. Так зародився початковий методологічний етап порівняльного літературознавства – міфологічний. В українській науці його представляли наукові концепції М. Максимовича, Й. Бодяньського, П. Куліша, М. Костомарова, які здійснювали порівняльні студії над виявами народного духу. Це давало змогу науковцям сягнути *ad fontes* і видобути звідти ті культурні цінності, у яких народність, нація постає «якнайяскравіше, якнайсамостійніше і в формах якнайтиповіших» [2, с. 76]. Так виникає синтетичний принцип у науковому досліді – історично-порівняльний. Такі міркування Л. Білецького оперті на численні спостереження сучасників і попередників, із якими він або погоджувався, або ж фахово полемізував. Зокрема, дослідник зазначає, що на формування порівняльного літературознавства в Україні досить суттєво вплинула теорія М. Максимовича, який у передмові до «Малоросійських пісень» акцентував принципи народності, історизму й артистичності. Порівнюючи українські пісні з російськими, він підкреслював не так подібність, як відмінність між ними й пояснював це особливостями різного походження російського українського етносу та різним національним світосприйнянням і світобаченням.

Українське літературознавство на сучасному етапі розвитку, яке прагне естетичного й наукового осмислення особливостей і своєрідності національного літпроцесу, не може обійтися без досліджень Леоніда Білецького, без його методологічних настанов і літературознавчих концепцій в аналізі ідейно-естетичних явищ вітчизняного письменства.

Висновки. Теоретичне обґрунтування літературознавчої методології й проблематики української літературно-наукової критики Леонідом Білецьким відбувалося як у річищі новочасних західноєвропейських віянь, так і під впливом національної

самобутності літератури. Його наукові підходи й позиції ґрунтуються на природних чинниках літературно-художньої творчості. Автор «Основ української літературно-наукової критики» запропонував здійснення дослідження на різних рівнях – тематичному, ейдологічному, сюжетному, жанрологічному тощо – із застосуванням методів системно-історичного, міфологічного, порівняльного, соціологічного, психологічного, філологічного. Основним жанровим принципом літературознавчих студій, що його мають дотримуватися дослідники, зазначено естетизм і наукову об'єктивність.

Література:

1. Наєнко М.К. Історія українського літературознавства і критики : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 520 с.
2. Білецький Л.Т. Основи української літературно-наукової критики. Львів, 1998. 408 с.
3. Ільницький М. Леонід Білецький – історик українського літературознавства. *Основи української літературно-наукової критики*. Львів, 1998. С. 7–26.
4. Хороб С.І. Леонід Білецький – історик української літератури. *Слово і час*. 2019. № 6. С. 18–30.
5. Адорно Т. Теорія естетики. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 518 с.

Kavun L. Leonid Biletsky's literary conceptualism

Summary. The article examines the issues and theoretical and methodological aspects of the work of Leonid Biletsky “Fundamentals of Ukrainian literary and scientific criticism”. The sources of formation of L. Biletsky’s literary concept are

clarified. The internal differentiation and parameters of methods, methodologies, literary schools and their significance for literary-scientific criticism, clarification of principles, laws and tasks of scientific creativity are traced. The aesthetic and theoretical-methodological system of the researcher's literary research is reflected, which is based on the elements of formal-poetic (neoclassical), historical, philological and psychological approaches (in his terminology – schools). The organic combination of Ukrainian paradigm with the universalism of philosophical thinking, academic fundamentality of knowledge, comparative approaches, became a reliable methodological basis for the work of L. Biletsky. Its features are integrity and systematization, which is ensured by the nation-centric approach of the scientist to the assessment and characterization of various forms of expression of Ukrainian literature.

It is investigated that the theoretical considerations of the author of the study were based on an in-depth analysis of the history of Ukrainian literature and literary-scientific criticism and did not provide a single “pure” methodology. It is an organic combination and interaction of principles of different scientific directions, schools – mythological, sociological, psychological, philological, etc. It is substantiated that L. Biletsky in the study of specific concepts and schools applies the principle of historicism, which excludes possible subjective visions and allows the study of literary phenomena in connection with objective historical events, with objective scientific information in the field of psychology, culture, biology, etc.

Key words: styles, images, art, comparative-historical method, history of literature, influence, methodology.

Козак С. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки

ФРЕЙМОВА ПРЕЗЕНТАЦІЯ ВНУТРІШНІХ ПЕРЕЖИВАНЬ ГЕРОЇВ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ С. ЦВЕЙГА)

Анотація. У статті проаналізовано фреймові структури, що описують внутрішні переживання літературних героїв у німецькомовному художньому дискурсі. Здійснено розмежування між поняттями «фрейм» і «фреймова структура». Фрейми трактуємо як когнітивні утворення, складовими частинами яких є термінали та які реалізуються в дискурсі через фреймові структури. Базовими компонентами фреймових структур є термінальні елементи, що безпосередньо пов'язані з мовною реалізацією терміналів. Аналіз фреймових структур, які відтворюють внутрішні переживання персонажів літературного дискурсу, здійснено на основі фрейму «Почуття», який розглядаємо як когнітивну структуру, що містить категоріальні знання про емоції та почуття людини, зафіксовані в лексикографічних джерелах. Опираючись на словникову дефініцію, виокремлено основні термінали фрейму «Почуття» («Gefühl»): «Відчуття» («Empfindung»), «Внутрішнє поривання» («seelische Regung»), «Настрій» («Einstellung»), «Ставлення до оточення» («Haltung zur Umwelt»). Здійснено аналіз лексичних одиниць, що представляють зазначені термінали й відображають емоції та почуття літературних героїв, відтворюючи різні відтінки їхніх душевних поривань. Актуалізація фрейму на позначення внутрішніх переживань художніх персонажів відбувається завдяки наповненню наявних в аналізованому дискурсі фреймових структур термінальними елементами, які описують почуттєву сферу літературних героїв і передають їхні емоційні стани. У результаті проведеного дослідження виявлено, що фреймові структури, які описують душевні переживання та емоції, є ефективним засобом у відтворенні внутрішнього світу й продуктивним механізмом у декодуванні авторських інтенцій щодо передачі мотивів поведінки персонажів художнього дискурсу. Проаналізовані фреймові структури дають ключ до розуміння причин найрізноманітніших вчинків літературних героїв, відображають внутрішні пориви, які штовхають дійових осіб на несподівані кроки, спонукаючи до подвигів, а іноді й до необдуманих дій і навіть злочинів, відтворюють пристрасті, які можуть стати як початком нових стосунків, так причиною особистісних невдач.

Ключові слова: фрейм, фреймова структура, термінал, термінальний елемент, внутрішні переживання, почуття, емоція.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві та дотичних до нього дисциплін одним із провідних напрямів дослідження є когнітивний аналіз, у рамках якого дедалі більшої актуальності набирає фреймовий підхід до вивчення мовних явищ. Когнітивна наука, яка спрямована на дослідження явищ і процесів людського мислення та його зв'язку зі сприй-

няттям і продукуванням мовлення, використовує фреймові моделі, які є практичними й ефективними в застосуванні, особливо для відтворення структур, властивих людській свідомості, і визначення, окрім іншого, корелятивних зв'язків між когніцією та мовою. Фреймові моделі виявилися настільки зручними у використанні, що багато когнітивних наук (когнітивна психологія, когнітивна лінгвістика, нейропсихологія тощо) використовують їх при моделюванні людської свідомості й різних структур і процесів, що пов'язані з нею. Однак теорія фреймів набирає популярності не лише у сфері когнітивної науки та інформатики, а й у лінгвістиці та літературознавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні принципи теорії фреймів висвітлено в наукових працях багатьох дослідників, зокрема М. Мінського [1; 2], Ч. Філмора [3; 4], Е. Чарняка [5], С. Жаботинської [6], Д. Метцінга [7], Г. Путнама [8], П. Гейсса [9], Р. Шенка [10], Р. Абельсона [10] і багатьох інших.

Фрейми в концепції М. Мінського – феномен, вивчення якого відбувається лише в рамках досліджень штучного інтелекту. Однак, на думку вченого, ці структури наділені також мовними характеристиками: при дослідженні дискурсу потрібно враховувати так звані «глибинні структури», що становлять його основу й представлені відповідними рівнями. Таким чином, М. Мінський виділяє чотири типи фреймів: 1) поверхневі синтаксичні; 2) поверхневі семантичні; 3) тематичні; 4) наративні. Групу поверхневих синтаксичних фреймів становлять переважно дієслівні та іменникові структури, тоді як група поверхневих семантичних фреймів включає не тільки значення слів, а й указівки на учасників, знаряддя, стратегії, цілі, наслідки та побічні ефекти, що стосуються певної комунікативної ситуації. Тематичні фрейми визначають проблеми і стратегії, пов'язані безпосередньо з темою, а нарративні фрейми презентують типові історії, пояснення, аргументи – усе те, що допомагає адресатові створити новий тематичний фрейм [2, с. 245].

Наукові роботи Е. Чарняка становлять унаочнення процесів, які відбуваються в штучному інтелекті. Учений розглядає фрейм як інформацію, доступ до якої здійснюється через мовні тексти, створені шляхом відображення (запису) знань на папері, коли структура знань проявляється в процесі їх мовної реалізації. На думку Е. Чарняка, щоб упорядкувати у свідомості сприйняту інформацію, необхідно здійснити «запис серії інструкцій, які мають чітко пояснювати, що потрібно зробити для виконання завдання» [5, с. 356]. Проте відомостей щодо взаємодії мови, інформації та знань, а також щодо процесу «омовлення» (мовної репрезентації) знань у наукових тезах Е. Чарняка ми не знаходимо. Кістяк його досліджень

становлять переважно нариси з моделювання формату машинних текстів відображення знань, який мовою штучного інтелекту кваліфікується як Planner.

Майже одночасно з появою теорії фреймів у дослідженнях штучного інтелекту філософом Г. Путнамом запропонована нова концепція розуміння значень слів. Спільною ознакою цієї концепції з теорією фреймів, що обидві вони в центр досліджень ставлять буденне знання, тобто загальні знання, якими володіють пересічні представники певної мовної спільноти. На думку дослідника, значення слова – це не просто поєднання ознак і властивостей. Значення значною мірою залежить від конкретного вживання слова й тих знань, що стоять за ним. У Г. Путнама вивчення організації цього знання становить основу теорії буденності/конвенційності (conventional theory), яка дає ключові відомості про певний типовий предмет. Свою концепцію дослідник називає теорією стереотипів [8, с. 148]. Учений вважає, що висунута теорія набуває статусу емпіричної гіпотези, яка допускає, що стосовно кожного слова існують певні центральні аргументи/факти, без яких неможливо передати значення слова в його звичайному вживанні [8, с. 149]. Таким чином, стає очевидною подібність концепції стереотипів Г. Путнама й теорії фреймів: в обох випадках акцент робиться на дослідження структур, що описують знання типових предметів, явищ, ситуацій, подій тощо.

У дослідженні фрейми розглядаємо як когнітивні утворення, що знаходять своє мовленнєве втілення в дискурсі через фреймові структури. Складовими компонентами фреймових структур є термінальні елементи, через які відбувається мовна реалізація терміналів відповідних фреймів.

Метою статті є аналіз фреймових структур, що описують внутрішні переживання літературних героїв, з подальшим визначенням їхньої ролі в декодуванні авторської прагматики щодо розкриття мотивів поведінки та вчинків персонажів у художньому дискурсі.

Аналіз фреймових структур, що описують внутрішні переживання, здійснюємо на основі фрейму «Почуття», який розглядаємо як когнітивну структуру, що містить категоріальні знання про емоції та почуття людини, зафіксовані в лексикографічних джерелах. Згідно з визначенням, наведеним у словнику німецького видавництва Duden, почуття – це внутрішнє поривання, відчуття людини, які визначають настрої і ставлення особи до навколишнього середовища (Gefühl ist seelische Regung, Empfindung des Menschen, die seine Einstellung und sein Verhältnis zur Umwelt mitbestimmt [12, с. 613]). Виходячи з цієї дефініції, виокремлюємо основні терміналі, що входять до складу фрейму „GEFÜHL“: *ВНУТРІШНЄ ПОРИВАННЯ (SEELISCHE REGUNG) – ВІДЧУТТЯ (EMPFINDUNG) – НАСТРОЙ (EINSTELLUNG) – СТАВЛЕННЯ (ДО ОТОЧЕННЯ) (VERHÄLTNIS (ZUR UMWELT))* (рис. 1):

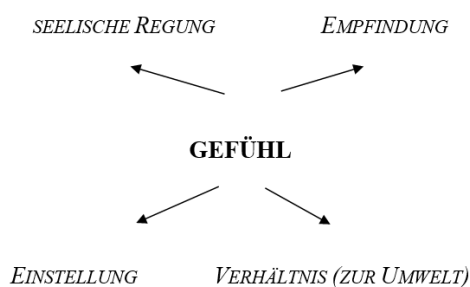

Рис. 1. Структура фрейму 'GEFÜHL' ('Почуття')

Дослідження фреймових структур, що передають внутрішні переживання в літературному дискурсі, здійснено на матеріалі роману «Нетерпіння серця» («Ungeduld des Herzens») [11], написаного австрійським письменником ХХ ст. Стефаном Цвейгом. У цьому творі автор змальовує Австро-Угорщину початку ХХ ст., напередодні Першої світової війни, описуючи побут і звичаї того часу. Роман наповнений епізодами, у яких відображено вчинки персонажів і передано найрізноманітніші відтінки їхніх психологічних станів, що дає підстави для всебічного аналізу фреймових структур на позначення людських почуттів.

Виклад основного матеріалу. Фреймова презентація внутрішніх переживань героїв у романі С. Цвейга «Ungeduld des Herzens» відбувається завдяки наповненню наявних в аналізованому дискурсі фреймових структур термінальними елементами, які представляють фрейм Почуття й описують настрої та відчуття персонажів, передаючи різні відтінки їхніх внутрішніх поривань та емоційних станів. Роман «Ungeduld des Herzens» («Нетерпіння серця») описує події 1913 року, що відбуваються в одному з містечок неподалік Відня. Антон Гофмілер, молодий офіцер кавалерії австрійської армії, якому надочучила військова служба в гарнізоні невеликого міста, без зволікань дає згоду бути присутнім на званому вечорі, що має відбутися в маєтку одного з шанованих і доволі заможних землевласників – пана фон Кекешвальви. Головний герой знайомиться з дочкою власника помістя Едіт, а також з її кузиною – Ллоною. На початку зустрічі Гофмілер не підозрює, що Едіт через хворобу не може ходити. Не знаючи цієї обставини й запросивши її на танець, чоловік відчуває неймовірний сором. Згодом, коли дівчина безрозсудно закохується в лейтенанта, у нього починається внутрішня боротьба між співчуттям і відразою до молодої дівчини. З одного боку, офіцер відчуває симпатію, а з іншого – усвідомлення своєї нещирості в ставленні до хворої Едіт.

Аби зрозуміти, що співчування Антона Гофмілера насправді було несправжнім, порівняємо уривки з роману, у яких відразу помітна розбіжність у проявах співчуття в різних героїв, адже інший персонаж твору – лікар Едіт – зовсім по-іншому виявляє цю важливу для кожної людини рису: *Ein wunderbarer Mensch, sage ich Ihnen, der läßt niemanden im Stich; für ihn ist jeder Fall eine Verpflichtung...* [12, с. 98–99]. Батько дівчини – старий Кекешвальва – надає великого значення своїй дружбі з лікарем доньки, уважаючи, що подібних йому людей він ще не зустрічав. Кондор справді був відомий не лише своїми професійними якостями та досягненнями, а й умінням проявляти щире, справжнє співчуття: *... es ist bei ihm so, als ob er sich jemand schuldig fühlte, wenn er nicht helfen kann... selber schuldig fühlte...* [12, с. 98–99]. Ніхто не міг засумніватися в його найщиріших намірах, у його простому, відкритому, людському милосерді, адже саме через своє співчуття він одружився з незрячою жінкою, яка, окрім того, мала ще й доволі складний, капризний характер, однак жодного разу чоловік не виказав свого незадоволення, а, навпаки, доглядав її, як ніхто не зміг би: *...er hatte einer Frau, die erblindete, versprochen, er bringe sie durch... und wie sie dann wirklich erblindet ist, hat er diese Blinde geheiratet, denken Sie sich, als junger Mensch eine blinde Frau, sieben Jahre älter als er, nicht schön und ohne Geld, eine hysterische Person, die jetzt auf ihm lastet und ihm gar nicht dankbar ist...* [12, с. 98–99]. Як бачимо, наведена фреймова структура наповнена термінальними елементами, що представляють фрейм Почуття:

„jeder Fall eine Verpflichtung sein“, „niemanden im Stich lassen“, „schuldig fühlen“, „dankbar sein“ (терміналі ‘EMPFINDUNG’ (‘Відчуття’) та ‘VERHÄLTNIS’ (‘Ставлення’)), і виразно описують вчинки лікаря Едіт – Кондора. Лікар не міг відмовити жодній людині, яка потребувала допомоги, чим здобув прихильність багатьох людей.

Спектр емоцій і почуттів, що виражаються в романі «Ungeduld des Herzens», надзвичайно об’ємний. Свідченням цього є такий фрагмент, який містить фреймові структури, що описують внутрішній стан головної героїні в момент надзвичайного емоційного збудження: *Sie lachte immer heftiger, uns gleichzeitig mit hartem Blick anblitzend, aber sie zitterte, während sie lachte; es war eher ein böses Fieber, das sie schüttelte, als eine richtige Heiterkeit. Man merkte, am liebsten wäre sie aufgesprungen, was ja auch die natürlichste, die normalste Bewegung gewesen wäre bei solch aufrüttelnder Erregung; aber mit ihren hilflosen Beinen konnte sie nicht von ihrem Sessel weg. Diese gewaltsame Gesamtheit gab ihrem Zorn etwas von der Bösartigkeit und tragischen Wehrlosigkeit eines eingegitterten Tiers* [12, с. 344].

У наведеному уривку почуттєва сфера героїні твору передана лексичними одиницями, що представляють терміналі ‘EMPFINDUNG’ (‘Відчуття’) та ‘EINSTELLUNG’ (‘Настрій’): „mit hartem Blick“, „zittern“, „ein böses Fieber“, „eine richtige Heiterkeit“, „aufrüttelnder Erregung“. За час своєї хвороби Едіт перестала керувати своїми почуттями, вона не вміла стримувати себе навіть у присутності незнайомих людей. Дівчину було дуже легко привести в такий стан, адже її чутливість до всього, що відбувалося навколо неї і що стосувалося безпосередньо її самої, була надзвичайно високою. Як видно з наведених фреймових структур, не слова чи дії, а лише один невірний погляд Гофмільера довів дівчину до істерики. Термінальні елементи, представлені метафоризованими епітетами „hart“, „böse“, „aufrüttelnd“, „tragisch“, „heftig“ і порівняннями „als eine richtige Heiterkeit“, „etwas von der Bösartigkeit und tragischen Wehrlosigkeit eines eingegitterten Tiers“, надають описуваній ситуації особливої виразності, точності й глибини.

Наступна фреймова структура відтворює внутрішні переживання Антона Гофмільера в момент, коли той згадує доньку Кекешвальви, яку він мимоволі образив і нещастя якої навчило його «чарівної муки справжнього співчуття»: *...Und mein über sich selbst erstauntes Herz zittert vor Dankbarkeit für die Kranke, die ich unwissend gekränkt, und die durch ihr Leiden mich diese schöpferische Magie des Mitleids gelehrt* [12, с. 69]. Термінальні елементи „vor Dankbarkeit zittern“, „schöpferische Magie des Mitleids“, „nie mehr träge sein“, „nie mehr gleichgültig sein“, „sich steigern“, „sich hingeben“, „sich bereichern“, „sich jedem Schicksal verbrütern“, „jedes Leiden durch Mitleiden verstehen und bestehen“ демонструють високі прагнення головного персонажа, світогляд якого змінився під впливом важкої життєвої ситуації, завжди, в будь-яку хвилину, самовіддано допомагати іншим: *...ich sage mir: von jetzt ab helfen, soviel du kannst, jedem und jedem! Nie mehr träge, nie mehr gleichgültig sein! Sich steigern, indem man sich hingibt, sich bereichern, indem man jedem Schicksal sich verbrütert, jedes Leiden durch Mitleiden versteht und besteht* [12, с. 69].

Співчуття й любов є, без сумніву, тематичним лейтмотивом у романі, про що свідчать вчинки персонажів, їхнє ставлення до головної героїні твору – Едіт. Упродовж усього роману спостерігаємо, що, попри нервову нерівноваженість та істе-

рики жінки, її все одно люблять і піклуються про неї. Антон Гофмільер з розумінням ставився до такої ситуації, однак не припиняв дивуватися надзвичайній прихильності інших людей до цієї хворої дівчини: *Gegen meinen Willen war ich erschüttert. Wie alle doch diese Kranke liebten! Wie jeder sie verzärtelte und entschuldigte!* [12, с. 245]. Як бачимо, фрейм Почуття актуалізований завдяки термінальним елементам „erschüttert sein“, „lieben“, „verzärteln“, „entschuldigen“, які представляють терміналі ‘EMPFINDUNG’ (‘Відчуття’) і ‘VERHÄLTNIS’ (‘Ставлення’), зображаючи головним чином ставлення до Едіт людей, які її оточують. Безумовно, читач усвідомлює, що здебільшого причиною такого ніжного ставлення є притаманна людині здатність до співчуття, адже мало хто спроможний образити каліку, життя якої значно важче за життя інших людей. Едіт була практично приречена на нещасливе життя, їй були, як вона вважала, недоступні взаємне кохання та щира дружба.

Кекешфальва переймається станом дочки, яка страждає через те, що Антон Гофмільер не відповідає на її почуття. Наступна фреймова структура описує муки батька, якому, окрім фізичних слабот, ще більших тортур завдає його душевний біль: *Der Atem versagte ihm. Wehrlos, kraftlos sank er wieder hin auf den Sessel* [12, с. 362]. Старий чоловік готовий долати будь-які труднощі, аби вберегти Едіт від розчарування. Він іде на приниження, щоб переконати Антона Гофмільера не відмовлятися від неї. Термінальні елементи „wehrlos“ та „kraftlos“ (терміналі ‘EMPFINDUNG’ (‘Відчуття’)) відтворюють страждання батька: він старий чоловік, хворий, близький до інфаркту, але ще значно більшого болю завдають йому його власні батьківські почуття: *Ich spürte, wie dieser Mensch litt, und unermesslich wurde in mir das Bedürfnis, ihn zu trösten* [12, с. 362]. Термінальні елементи „der Atem versagte“ та „litt“ наводять читача на думку, що старий Кекешфальва вже не має сил боротися за щастя своєї доньки, утома та розпач, урешті-решт, долають його.

Зображення страждань батька Едіт у наведеній фреймовій структурі перегукується з описом внутрішнього стану Антона Гофмільера, котрий також утомився від кохання, яке відчуває до нього донька заможного землевласника. Не в змозі відповісти взаємністю на її почуття, чоловік марно шукає виходу зі складного становища, відчуваючи неймовірну втому та виснаження, свідченням чого є термінальні елементи „Kraft verbraucht“ та „erschöpft“: *Aber auch ich hatte meine Kraft verbraucht, auch ich war erschöpft und fiel hin in den anderen Stuhl* [12, с. 362]. Напружена ситуація здолала обох чоловіків, нерозділене кохання Едіт виявилось для героїв твору непосильним випробуванням.

Як бачимо, роман насичений фреймовими структурами, що описують внутрішні переживання, відтворюючи найрізноманітніші відтінки настроїв та емоцій персонажів твору, що пов’язані з їхнім психологічним станом і душевними пориваннями.

Висновки. У результаті проведеного дослідження виявлено, що фреймові структури, які описують внутрішні переживання та емоції, є дійовим засобом у відтворенні внутрішнього світу літературних героїв та ефективним механізмом у декодуванні авторських інтенцій щодо відображення мотивів і наслідків дій і вчинків персонажів у художньому дискурсі.

Перспективою подальших пошуків у цьому науковому напрямі може стати комплексне дослідження фреймових структур, які передають не лише внутрішні переживання та почуття, а й поведінку та світогляд персонажів літературно-художнього дискурсу.

Література:

1. Minsky M. A Framework for Representing Knowledge. *The Psychology of Computer Vision* / P. Winston (ed.). New York : McGraw-Hill, 1975. P. 211–278.
2. Minsky M. A Framework for Representing Knowledge. *Mind Design*. Cambridge, 1981. P. 95–128.
3. Fillmore Ch. J. Frames and the Semantics of Understanding. *Quaderni di Semantica*. 1985. № 2. P. 222–254.
4. Fillmore J. Ch. Form and Meaning in Language: Papers on Semantic Roles. Stanford : CSLI Publications, 2003.
5. Charniak E. A Framed Painting: The Representation of a Common Sense Knowledge Fragment. *Cognitive Science*. 1977. № 1. P. 355–394.
6. Жаботинская С.А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход. *Вісник Харківського національного університету*. 2009. № 848. С. 3–9.
7. Metzger D. Frame Representations and Lexical Semantics. *Words, Worlds, and Contexts*. Berlin, 1981. P. 320–342.
8. Putnam H. The Meaning of Meaning. *Gunderson K. Language, Mind and Knowledge. Minnesota Studies in the Philosophy of Science*. 1975. Vol. VII. P. 131–193.
9. Hayes P. The Logic of Frames. *Frame Conceptions and Text Understanding*. 1980. P. 46–67.
10. Schank R.C., Abelson R.P. Scripts, Plans, Goals, and Understanding. Hillsdale, 1977. 266 p.
11. Zweig S. *Ungehduld des Herzens*. Frankfurt a. M., 1954.
12. Duden. *Deutsches Universalwörterbuch*. 4., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 2001. 1892 S.

Kozak S. Frame presentation of personages' emotional experience in literary discourse

Summary. In the present article the frame structures depicting emotional experience of the literary characters in German fictional discourse have been analyzed. The differentiation between the notions “frame” and “frame structure” has been made. Frames are considered as cognitive

formations which find their realization in the discourse by means of the frame structures. The components of the frames are the terminals. The main constituent parts of the frame structures are the terminal elements by means of which the frame terminals are being realized in language. The analysis of the frame structures depicting emotional experience of the literary characters in belles-lettres discourse has been carried out on the basis of the frame “FEELING” (“GEFÜHL”) which is considered as a cognitive structure containing the categorial knowledge about people’s emotions and feelings recorded in the lexicographical sources. On the basis of the dictionary definition the main terminals of the frame “FEELING” (“GEFÜHL”) were distinguished: “Sensation” (“Empfindung”), “Inner passion” (“seelische Regung”), “Mood” (“Einstellung”), “Attitude to the Environment” (“Haltung zur Umwelt”). The analysis of the lexical units that represent the above mentioned terminals and show emotions and feelings of literary heroes revealing different shadows of their inner cravings has been fulfilled. The frame denoting emotional experience of the literary personages can be actualized by means of the filling of the frame structures, which are available in the analyzed discourse, with the terminal elements depicting sensual sphere of the literary heroes and render their emotional states. As the result of the conducted research the conclusion has been made that the frame structures denoting emotional experience and feelings are both a productive means in the illustration of the inner world and an effective mechanism in decoding of author’s intentions concerning the revealing of the personages’ behavior motives in a fiction discourse. The analyzed frame structures help to understand the reasons of the most different deeds of literary heroes, depict inner cravings that instigate characters to unexpected actions inciting them to exploits and sometimes to thoughtless acts and even offences, show passions that can lead up to the beginning of new relations as well as become the cause of brutal failures.

Key words: frame, frame structures, terminal, terminal element, emotional experience, feeling, emotion.

*Коновалова М. М.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української філології**Маріупольського державного університету*

НАЦІЄТВОРЧА КОНЦЕПЦІЯ ЛЮДМИЛИ КОВАЛЕНКО В ПРОСТОРІ ТРИЛОГІЇ «НАША, НЕ СВОЯ ЗЕМЛЯ»

Анотація. У статті ставиться завдання осмислити естетичний феномен Л. Коваленко, окреслити її світоглядно-художню концепцію в романному циклі «Наша, не своя земля». Наголошується на реалістичній моделі відображення дійсності як найдоцільнішому способі спостереження, вивчення, переосмислення й відтворення подій.

Визначено основні сюжетні лінії трилогії, подано характеристику подієвої площини твору. Підкреслено відхід письменниці від усталеної традиції українських представників прози зображувати селянську родину межі століть. Зауважено на зверненні Л. Коваленко до національної історії в урбаністичному провінційному просторі крізь призму сприйняття грецької родини. Подаючи розлогу панораму життя приазовського краю й усієї України кінця XIX – початку XX століть, вона утверджує в художньому тексті український народ як націю. З'ясовано, що визначальною є проблема збереження національної ідентичності, яка проєктується через існування в просторі Приазов'я української мови, збереження українських народних традицій та історичної пам'яті про героїчне минуле українського народу. Наголошено на широкому відтворенні способу життя й мислення значної кількості персонажів, представників різних соціальних і національних груп з відмінним світосприйманням і поглядами на життя. На прикладі жінок трьох поколінь грецького, грецько-українського роду, які в сукупності є цілісним жіночим образом у розвитку, письменниця показала зародження національної свідомості в південно-східному регіоні України – Маріуполі. Збереження національної ідентичності моделюється письменницею на чіткому протиставленні двох протилежних світів: свого – українського та чужого – російського.

Зроблено висновок про успішне поєднання в творчості письменниці двох шляхів розвитку літератури – модерного європейського дискурсу в просторі МУРу й реалістичних традицій національної літератури в американських координатах об'єднання «Слово».

Ключові слова: трилогія, урбаністичний простір, національна ідентичність, реалістичне відображення дійсності, націєтворча концепція.

Постановка проблеми. Людмила Коваленко – цікава постать в українській еміграційній літературі другої половини XX століття. У 40-х роках вона заявила про себе як досвідчений драматург. П'єсою «Героїня помирає в першому акті» письменниця долучилася до модерного європейського дискурсу в просторі МУРу. Підсумком діяльності цього періоду стала збірка драматичних текстів «У просторі і часі».

Новий етап творчості Л. Коваленко розпочався в Нью-Йорку в період діяльності Об'єднання українських письменників «Слово». Письменниця звернулася до жанру великої

і малої прози й протягом 50–60-х років видала збірки оповідань «Vita nova», «Давні дні», новел «Дві краси», фантастичну повість «Рік 2245», трилогію «Наша, не своя земля», підготувала до друку роман «Тиха вода».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На відміну від драматичних творів, які отримали позитивний відгук в українському літературознавстві, проза Л. Коваленко донедавна залишалася невідомою для українського читача. В еміграційному літературознавстві твори письменниці активно обговорювалися її сучасниками. З рецензіями на «Степові обрії» та «Прорість» у часописі «Нові дні» виступив В. Сварог [1; 2], творчу біографію до ювілею письменниці, а згодом посмертну статтю в журналі «Сучасність» підготувала Л. Залеська-Онишкевич [3], у контексті великої прози «Слова» про трилогію «Наша, не своя земля» відгукнувся Г. Костюк [4]. В Україні лише з появою в електронному доступі текстів письменниці з'являються перші спроби їх дослідження. Однак осмислення великої прози Л. Коваленко нині відбувається лише в контексті літературного процесу української діаспори (С. Луцій [5]). Сьогодні в українському літературознавстві немає жодного ґрунтовного дослідження, яке б містило об'єктивний аналіз творів письменниці. Повернути її прозу на батьківщину, здійснити поглиблену, багатогранну інтерпретацію прозового художнього доробку письменниці, визначити його місце в літературно-мистецькому просторі XX століття є актуальним завданням сучасних науковців.

Мета статті – осмислити естетичний феномен Людмили Коваленко, окреслити світоглядно-художню концепцію письменниці, спрямовану на виявлення та збереження національної ідентичності в трилогії «Наша, не своя земля».

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи роботу Об'єднання українських письменників «Слово» за 15 років його існування, сучасник письменниці Г. Костюк підкреслив вагомe значення прози в літературному процесі зазначеного періоду. На думку автора, українська еміграційна проза «становить дуже цікавий перекий у художніх образах нашої історії та буття й психології нашої людини» [4, с. 52]. Вона є не лише «фактом поширення тем та ідей екзильної літератури, а, що найголовніше, черговим творчим корегуючим діалогом з літературою на рідній землі...» [4, с. 53]. В огляді еміграційної прози дослідник наголошував на її автобіографічному чиннику. «Більшість творів (...), – зауважував науковець, – це вистраждане і пережите авторами» [4, с. 39]. У контексті окресленої праці Г. Костюк звернув увагу на другу й третю книги Л. Коваленко («Прорість», «Її окрадену збудили»), у яких зображена «людина передреволюційного двадцятиріччя, людина в добу першої світової війни, а особливо людина в добу революції

1917 року, вибуху національної свідомості й відродження української державності» [4, с. 53].

«Відносно реалістичною, історичною повістю доби» назвала трилогію Людмили Коваленко Л. Залеська-Онишкевич [3, с. 46]. Дослідниця наголосила, що «найголовніша тема майже всіх її творів – це Україна. Авторка в такий спосіб немов виконує свою місію – обов'язок супроти батьківщини... Майже в кожному випадку вона представляє українські проблеми, пов'язані з нашим сусідством, з росіянами і з їхніми намірами, діями та впливами на українців» [3, с. 49]. На її думку, «Людмила Коваленко вивчила добу (у цьому випадку – пережила її на власній шкірі) і звітує нам про неї у формі Мусино життя» [3, с. 49].

Намагання еміграційних письменників «зафіксувати побачене й пережите» підкреслює в дослідженні жанрових і стильових особливостей великої прози української діаспори другої половини ХХ століття сучасна українська дослідниця С. Луцій. Вона акцентує увагу на жанрі роману, який «давав можливість українським митцям глибоко осмислити власну ідентичність, історію та культуру в умовах еміграції». «Звідси прагнення прозаїків до великих полотен – дилогій, трилогій, тетралогій» [5, с. 7].

У 60-х роках ХХ століття, в епоху пошуку модерних шляхів розвитку еміграційної літератури, Л. Коваленко звернулася до реалістичної моделі зображення подій. Три романи письменниці – «Степові обрії» (1964), «Прорість» (1966), «Її окрадену збудили» (1968), об'єднані в трилогію «Наша, не своя земля», дали їй змогу переосмислити й відтворити події, свідком яких вона була. Л. Коваленко запропонувала художній текст, у якому український народ утверджувався як нація в конкретному просторі й часі. До написання таких творів ще в другій половині 40-х років спонукали теоретичні дискусії МУРу. Письменниця реалізувала завдання призначення української еміграційної літератури в 60-х роках. Її інтенція багатоаспектного відтворення часу в трилогії поглибилася особливістю зображеного простору. Концепції МУРу – «великої літератури» У. Самчука та «національно-органічного стилю» Ю. Шереха – Л. Коваленко реалізувала через творення «синтетичного образу України, її духовності в минулому, тепер і завтра» [6, с. 4] на території особливого ментально-географічного регіону України – Приазов'я.

У Перемові до першої книги «Степові обрії» зазначено, що «у трьох книгах повісті Л. Коваленко зібрала основне з її життєвих спостережень і відомостей про ту частину України, яку називали «українська Каліфорнія» і про яку в нашій літературі ще не писалось» [7, с. 7]. Письменниця намагалася віднайти в цьому просторі українську козацьку історію, культуру, пам'ять, мову й показати, що ця територія, де «живуть за своїми національними звичаями (...) українські, російські, німецькі, болгарські, грецькі села», кожне з яких «становить окремих світ» [1, с. 15], – Україна.

Реалістична основа твору є певним способом спостереження, вивчення та відображення дійсності й «майстерно поєднує національну та соціальну проблематику» в тексті [5, с. 277]. Письменниця зізнається: «... я намагалася якомога точніше, «чесніше» відтворити те, що спостерігала в ті дні. Робила я це не тому, що мені бракувало уяви для відтворення їх в іншій площині (в площині моєї уяви, а не пам'яті), а тому, що через безупинне переписування і викривлення нашої історії ці картини для багатьох стали непевними, відображеними ніби у кривому дзеркалі» [8, с. 239]. Подані Людмилою Коваленко факти репрезентують психологію її світосприймання.

У романному циклі письменниця подає розлогу панораму життя приазовського краю й усієї України кінця ХІХ – початку ХХ століття. Індивідуальні історії життя героїв, їхніх родин, усього регіону зображені в контексті загальнонаціональної історії подій. У трилогії простежуються три сюжетні лінії: 1) історія дівчини й матері Льолі (Олени Юрївни) Татарової; 2) історія її дочки Мусі Кульженко; 3) історія приазовського краю, улетілена в канву історії України кінця ХІХ – початку ХХ століть. Подієва площина твору охоплює Першу світову війну, тимчасове перебування різноманітних військових формувань на території Приазов'я й України, революцію 1917 року, голод 20-х років.

У центрі твору – мати Льоля Татарова та її дочка Муся Кульженко. Біографічний час, що передається через життєві історії героїнь, хронологічно послідовний, лінійний, події зображені без ретроспекцій. У першій частині пунктирно простежується історія життя ще однієї жінки, найстаршої з роду Татарових – мами Льолі. На прикладі жінок трьох поколінь грецького, грецько-українського роду письменниця показала зародження національної свідомості в південно-східному регіоні України – Маріуполі. Кожна з героїнь має власні уявлення про світ і погляди на нього, у якому вона живе, і відіграє свою роль у національній історії. У комплексі вони є цілісним жіночим образом у розвитку. Від покоління до покоління змінюється їхнє світосприймання й самовираження. Якщо маму Льолі зовсім не хвилювали національні питання, вона не переймалася вихованням дітей, не була пристосованою до реального життя і, як прихильниця поглядів російського дворянського минулого, захоплювалася жіночими романами, то її дочка мріє про навчання, цікавиться соціальними й національними питаннями. Льолю дивує те, що після закінчення гімназії вона не знає історії свого краю, а дискусійні висловлювання про допомогу «російському мужику» дратують. Однак побутові сімейні проблеми, замкненість географічного простору (дальше міста й навколишніх сіл вона не виїздила) беруть верх у свідомості героїні. Перед справжнім вибором у житті постає її дочка Муся Кульженко. Вона їде на навчання до Києва, бачить життя людей в інших регіонах України, зіставляє й у складний і переломний для країни момент робить свій вибір у житті. «Отак, переходячи з одного боку Бібіковського бульвару на другий, Муся, сама того не знаючи, перерізала своє життя по чіткій, точно визначеній грані, відбиваючись від берега загальноросійських партій і пристаючи до тих, що стояли під жовто-блакитними прапорами» [9, с. 250–251].

Л. Коваленко відходить від усталеної в прозоєпічній традиції українських письменників зображувати селянську родину межі століть. Звернення до національної історії відбувається в урбаністичному провінційному просторі крізь призму сприйняття грецької родини Татарових. Національне самовизначення в тексті проектується через існування в окресленому просторі української мови, через традиції співати українські пісні, знати вірші Шевченка, а головне, уважати себе нащадком козацького роду.

«Перше, що визначає обличчя будь-якого народу, – наголошує дослідниця М. Данилевич, – це природа, серед якої він живе, працює, творить свою історію. Природа є постійно діючим визначальним фактором (...), у якому закорінюється й образний арсенал літератури» [10, с. 46]. Для Маріуполя таким визначальним фактором є море й приазовські степи, які окреслюють спосіб життя і характер занять у місті та навколишніх селах. З перших рядків твору відчувається захоплення

письменниці природними багатствами рідного краю, його географічним ландшафтом – морем і степом.

«Місто лежало і вигрівалося в променях південного сонця.

Спокійне і неквапливе, певне себе і того, що завтра, і не тільки завтра, а й через сто років, все буде так, як сьогодні, що ніщо не зміниться і не може змінитись, бо все йде так, як мусить бути.

Завжди буде море біля нього, а значить джерело багатства і праці. Завжди навколо буде розкинутий величезний, ледве порушений плугом цілинний степ з чорною як вороняче крило землею...» [7, с. 9].

Море годувало мешканців рибою, морським шляхом містяни відправлялися на заробітки в «далекий і чужий» Кавказ, привозили товар до міста чи везли продавати в інші країни. «А для ділових людей було майже обов'язком вийти подивитись, хто приїхав пароплавом, що привіз на продаж, а разом і набратися новин про те, що робиться на світі» [7, с. 43].

Письменниця намагається охопити своєю увагою життя не лише в місті, а й поза його межами, адже традиційно українську духовність зберігали й передавали наступним поколінням селяни. У першій частині трилогії селяни зображені «господарями землі». Вони жили «спокійно і довільно, орали землю, виїздили в море по рибу, посміхаючись, з міста і чужинців, яких набиралось все більше й більше» [7, с. 10]. Основою селянського життя була праця на землі, домашня худоба у дворі, а мрією – «простора хата на дві кімнати й кухня, крита черепицею чи гонтою, з літньою кухнею під навісом, з викопаним у землі льохом, де можна цілу зиму тримати картоплю та ярину» [7, с. 10].

Містяни (купці, маклери) вели інший спосіб життя. Вони намагалися дешево купити й вигідно продати (пшеницю, худобу тощо), вкласти гроші й отримати прибуток. У збіднілій нечесним шляхом грецькій родині Татарових, зображеній у центрі трилогії, батько і старший син їздили на заробітки на Кавказ. Важка праця, хвороби (малярія, сухоти) виснажували фізично, але давали змогу винаймати помешкання в місті, годувати сім'ю й навчати дітей у гімназії.

Селяни були носіями української мови, тому «всі чужинці, греки, німці, болгары і італійці, говорили українською мовою, мовою господаря, мовою продуцента пшениці...» [7, с. 12]. Однак у своєму середовищі містяни спілкувалися російською мовою. Вивчаючи в гімназії твори Пушкіна, Лермонтова, героїня не розуміла багатьох слів. «Льоля знала, що все це була російська мова, але не така російська, якою говорили навколо у місті, м'яка, співуча, з силою українських слів і виразів. Ні, це була мова нова, яку треба було вивчати, де наголоси і вимова давалися нелегко, незвично, інакше від усього, що вона чула навкруги» [7, с. 18].

Історією України цікавилися більше ті мешканці, які потрапляли в Маріуполь із сіл чи з інших регіонів України (Кульженко). Містян, серед яких переважали етнічні греки, євреї, німці та росіяни, питання історії приазовського краю як частини України не надто хвилювали. Письменниця підсумовує: «Україна була, багата і розкішна, але не було її назви, не було її імени, не було слова, – а тому Україні не було» [7, с. 12]. Уже після закінчення гімназії Льоля Татарова вперше дізнається про Запорізьку Січ. «Я думала, що всі козаки живуть на Донській стороні», – дивується дівчина [7, с. 87]. «Вона знала всю «Русскую історію» напам'ять (...), але про Запорізьку Січ

та її руйнування вона ніде нічого не читала...» [7, с. 88]. Письменниця вводить у канву тексту «Історію» М. Костомарова як опозиційну до «історій», які пропонувалися царським самодержавством для вивчення в тодішніх навчальних закладах. Із цього часу героїно хвилює питання: «Яка це Україна?» Дослухаючись до розмов дорослих, вона піддає аналізу свої знання з історії. Провідна авторська ідея України, що викристалізовується в «Степових обрядах», поглиблюється в наступних частинах трилогії й репрезентується крізь призму сприйняття дочки Мусі Кульженко. Ідея України об'єднує всі частини трилогії, надає їм змістовності й повноти викладу.

Проблема існування української мови в Маріуполі досить гостро порушується письменницею в другій частині твору. Після повернення родини Олени Юрївни (Льолі) із села її дочка Муса зазнає глузувань з боку своїх ровесників. Навчання в гімназії, яка тоді встановлювала «лінію інтелігентності» в місті, а російська мова в ній «була першою і останньою вимогою» [9, с. 6], стало справжнім випробуванням для дівчинки. Іронію в тексті поглиблюють поради сусідки-лихварки вчитися в її дітей «інтелігентному языку». У дівчини з'являється бажання «піти в нелегальні» й кинути бомбу на тих, хто з неї сміявся. Вона по-дитячому ненавидить царську владу, «що вимела Кульженків із села, легко і без зусиль, як соломинку в куряві при дорозі» [9, с. 5]. Цей дитячий спротив з роками лише посилюється. Тому вибір Мусі в кінці другої частини приєднатися до тих, хто стояв «під жовто-блакитними прапорами», варто трактувати не як «спонтанний вибір героїні» (Л. Залеська-Онишкевич), а інтуїтивний, оснований на власних спостереженнях і життєвому досвіді.

У художньому світі трилогії Л. Коваленко широко відтворила спосіб життя й мислення значної кількості персонажів, представників різних соціальних і національних груп із відмінним світосприйманням і поглядами на життя. Через зображення їхнього побутового часопростору письменниця, на думку В. Сварога, «поділилася з нами рядом спостережень, дала певне уявлення про Приазов'я тим, хто його ніколи не бачив, ... і цим дещо зробила для заповнення прогалини в нашій літературі, яка ... майже не цікавилася іншонаціональними меншинами на своїй землі» [1, с. 15–16]. Вона показала вплив конкретних історичних подій на життя й долю цих людей. Однак недоречним вважаємо висловлювання дослідника про «невідповідність» назви «Степові обрії» змістові першої частини, «бо степ у ній узагалі «не грає», а українське село з'являється лише наприкінці» [1, с. 15]. На нашу думку, усі заголовки повістей, об'єднаних у трилогію, мають символічний характер. Маріуполь у «Степових обрядах» асоціюється з неосвоєним степом, адже етнічно й соціально різні персонажі твору, які живуть у місті, – українці, етнічні греки, німці, росіяни, євреї, болгары як представники своєї доби й територіально українського простору не змогли стати однією політичною нацією, об'єднаною спільною мовою, культурою, історією. Назви наступних частин: «Прорість» і «Її окрадену збудили» – й усієї трилогії «Наша, не своя земля» поглиблюють смислове навантаження й визначають ідейно-тематичну основу текстів.

У художньому просторі першої частини повістєвого циклу місто Маріуполь, його околиці й село Петровське. У другій і третій частині – географічний простір значно розширюється й охоплює майже всю Україну (Київ, Чернівці, Лубни), Молдавію й Росію. Зображуючи російські міста Саратов, Петербург, Ростов, у яких вимушено опиняються героїні твору, письменниця

чітко моделює два протилежні світи: свій – український і чужий – російський. У Саратові, куди були евакуйовані Вищі жіночі курси, «невимовно нудно», навчання нецікаве, а люди «трохи чудні і дивнуваті». Відмінність у мові, манері говоріння, звичках, поведінці викликають у Мусі Кульженко здивування й сміх. «Я питаю її, де Вольський перевулок, ... а вона мені й каже: «При и при прямо, ... там повернешь направо и при, и при...»» [9, с. 167]. Період карантину після поїздки до «холодного і голодного» пореволюційного Петербурга стає своєрідним психологічним і духовним очищенням для героїні. «Муся відчула особливе почуття гордості від того, що тепер вона і юридично була с в о я, належала до України» [8, с. 37] «Подорожі» Росією в трилогії завершуються поїздкою Олени Юрївни (Льолі) до Ростова в пошуках свого найменшого сина. Місто нагадує Маріуполь, однак викликає непріємне враження. Воно переповнене людьми, що вештаються вулицями без конкретної мети, і полоненими в пошуках їжі. Розповсюджені хвороби: тиф, сухоти – перетворюють місто на цвинтар зі свіжовикопаними могилами. Смысл, закладений у просторовому вимірі двох антитетичних світів, дає важливу інформацію, виявляє й глибше розкриває авторську художню концепцію.

Події в трилогії беруть свій початок у географічному просторі Маріуполя. Місто є своєрідним центром, крізь просторову парадигму якого вибудовується сюжет. Героїня часто повертається додому й події, які вона бачить, розширюють картину зображення всієї України. Символічним є зображення маріупольського простору в кінці твору. Незважаючи на те що Муся в Лубнах, читач разом з Оленою Юрївною (Льолею) повертається до Маріуполя. Намагаючись не привертати увагу більшовицької влади, у напівтемній кімнаті збираються жінки й співають українських пісень. Тихий спів як своєрідний символ напівлегального становища людей у своїй країні стає голоснішим і символізує дух протистояння владі, а конкретний географічний простір у художньому творі набуває національного сенсу.

Висновки. Отже, відійшовши від модерного європейського дискурсу в просторі МУРу, Л. Коваленко в другій половині ХХ століття в американських координатах об'єднання «Слово» долучилася до реалістичних традицій національної літератури й успішно поєднала обидва ці шляхи. Вона показала зародження національної свідомості на території південно-східного регіону України, вдало поєднавши національні, соціальні й особисті проблеми. Стаття є підтвердженням перспективності тлумачення прози письменниці в системі української націєсофії.

Література:

1. Сварог В. Дівчина стає жінкою (Людмила Коваленко. «Степові обрії». 1964. «Тризуб». Вінніпег. Канада). *Нові дні*. 1965. Ч. 184. С. 13–16.
2. Сварог В. Коли фабула поборює тему (Л. Коваленко. «Прорість». Вінніпег. Канада, 1966 р.). *Нові дні*. 1967. Ч. 209. С. 13–17.
3. Залеська-Онишкевич Л. Літературна творчість Людмили Коваленко. *Сучасність*. 1970. Ч. 1 (109). С. 38–49.

4. Костюк Г. З літопису літературного життя в діаспорі. До 15-річчя діяльності об'єднання українських письменників «Слово»: 1954–1969. *Сучасність*. 1971. Ч. 9 (129). С. 37–63.
5. Лушій С.І. Романістика української діаспори 1960–1980-х років: проблематика, жанрово-стильові парадигми. Тернопіль : Джура, 2017. 412 с.
6. Чого ми хочемо? *МУР* : збірники літературно-мистецької проблематики. Мюнхен ; Карльсфельд, 1946. 36. І. С. 3–6.
7. Коваленко Л. Степові обрії. Вінніпег : Видавнича спілка «Тризуб», 1964. 226 с.
8. Коваленко Л. Її окрадену збудили. Вінніпег : Видавнича спілка «Тризуб», 1968. 240 с.
9. Коваленко Л. Прорість. Вінніпег : Видавнича спілка «Тризуб», 1966. 255 с.
10. Данилевич М. Український образ світу у трилогії У. Самчука «Волинь». *Наукові записки. Серія «Літературознавство»*. Тернопіль : ТДПУ, 2000. Вип. VI. С. 44–49.

Konovalova M. Liudmyla Kovalenko's nation-building concept in the space of the trilogy "Our native land that is not ours"

Summary. Task to comprehend L. Kovalenko's aesthetic phenomenon, to outline her worldview artistic concept in the novel cycle "Our native land that is not ours" are set in the article. A realistic model of reflecting reality as the most rational way to observe, learn, rethinking and events reproduction is emphasized.

The main plot lines of the trilogy are determined, the characteristic of narration event space is given. Writer's withdrawal from the established tradition of Ukrainian prose representatives to depict a peasant family in the late nineteenth and early twentieth centuries is underlined. L. Kovalenko's appeal to national history in urban provincial space through the prism of Greek family perception is noted. By Presenting a wide life panorama in the late nineteenth and early twentieth centuries of Azov region and all Ukraine, she states Ukrainian people as a nation in the literary text. National identity preservation is determined as a decisive problem that is projected through Ukrainian language existence in the area of Azov region, preservation of Ukrainian folk traditions and historical memory of Ukrainian people's heroic past. Extensive reproduction of life way and large number of characters thinking, various social and national groups representatives with different worldviews thinking is emphasized. On the example of three women Greek generation, Greek-Ukrainian family, that are together a holistic female image in development, the writer showed the national consciousness emergence in the south-eastern Ukraine region – Mariupol. National identity preservation is modeled by the writer on a clear contrast of two opposite worlds: her own – Ukrainian and someone else's – Russian.

The conclusion about successful combination of two ways literary development in writer work – modern European discourse in AUM (Art Ukrainian Movement) space and realistic traditions of national literature in the American coordinates of the association "Word" is made.

Key words: trilogy, urban space, national identity, realistic reflection of reality, nation-building concept.

СВОЄРІДНЕ БАЧЕННЯ СЮЖЕТУ ПРО ДОН ЖУАНА В П'ЕСАХ ДРАМАТУРГІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ С. ЧЕРКАСЕНКА Й А. КОЛОМИЙЦЯ

Анотація. У статті досліджено вивчення домінантної художньої стратегії «деміфологізації» повною чи частковою мірою у процесі творення та побудови авторського міфу про Дон Жуана в п'єсах драматургів української діаспори Спиридона Черкасенка «Еспанський кабальєро Дон Хуан і Розіта» і Авеніра Коломийця «Суд над Дон Жуаном» початку ХХ століття.

Сюжет п'єси С. Черкасенка «Еспанський кабальєро Дон Хуан і Розіта», як і в багатьох п'єсах про Дон Жуана, обертається навколо останньої любовної пригоди героя. С. Черкасенко хотів показати свій погляд на традиційну легенду про Дон Жуана, але з тенденціями свого часу, тому драматург не тільки спростовує образ головного героя і трансформує сам сюжет, а і навмисно здійснює *цілковиту деміфологізацію*.

Тема добросовісної помсти жінки підступному коханому є основою твору С. Черкасенка «Еспанський кабальєро Дон Хуан і Розіта», який посідає чільне місце серед тих версій, намір яких полягає у присвоєнні якостей мужності, заколоту, демонічного фаталізму та притаманного йому індивідуалізму донжуанівському характеру.

Негероїчний кінець Дон Жуана у драмі С. Черкасенка є дуже яскравим для авторського бачення теми та головного героя, поглядів, які він висловлює у передмові до п'єси «Еспанський кабальєро Дон Хуан і Розіта». У цьому коментарі письменник заявляє про свою глибоку незгоду з тими попередниками, які «сприймали дивовижну філософську та містичну глибину» нічим іншим, як «простою, невігладливою народною легендою».

П'єсу Авеніра Коломийця «Суд над Дон Жуаном» уважають одним із найгеніальніших творів автора. Вона вирізняється своїм лаконізмом, хоча сам письменник називає її сценічною мініатюрою.

Свою версію історії Спокусника драматург будує, спираючись на базові структурні елементи класичного міфу про Дон Жуана, проте значно переосмислює їх у своїй п'єсі. А. Коломиєць трансформує традиційний сюжет завдяки «фемінізації» сюжету про Дон Жуана. У цьому сенсі автор повторив задум Лесі Українки: він дав змогу героїням п'єси набути домінантного статусу. Але А. Коломиєць створює стратегію *часткової деміфологізації* у своїй п'єсі з особливим сарказмом, показує всю театральність дій своїх персонажів. Автор висміює жінок, які зібралися судити негідника, але натомість давно пробачили йому всі гріхи, лише жадали нової зустрічі з ним. А сам головний герой у п'єсі постає легковажною, позбавленою відчуття відповідальності людиною, що прагне нових захоплень і любовних спокус, а коли цього йому не вдається досягти, то він використовує погрози, знущання або проявляє страх, коли побачив Боксера-Командора.

Ключові слова: традиційний сюжет, деміфологізація, художні стратегії, драматична інтерпретація, трансформація образу, драматична мініатюра, драматургія української діаспори.

Постановка проблеми. Серед драматургів української діаспори 20–40-х рр. ХХ ст. провідні місця посідають письменники Спиридон Черкасенко й Авенір Коломиєць, творчість яких відзначається оригінальними тематичними і стильовими пошуками, але які не влаштували радянську владу. Від 30-х рр. ХХ ст. ім'я С. Черкасенка було вилучено з літературного процесу й лише на початку 90-х рр. того ж століття доробок автора повернувся на батьківщину [1, с. 31]. На жаль, замовчування творчого шляху А. Коломийця впродовж панування більшовицького тоталітарного режиму й відсутність в Україні публікацій його творів стали причинами того, що митця донині вважають «напівзабутим».

Звертаючись до мандрівних сюжетів, драматурги прагнули по-своєму ідейно-естетично втілити їх у структурі своїх п'єс. Так, Спиридон Черкасенко, відмовившись від традиційного міфу, по суті здійснив характерологічну трансформацію донжуанівського типу, розкриття його поверховості, егоцентризму та моральної неспроможності. На відміну від цієї п'єси, А. Коломиєць у своїй роботі прагне передусім розкрити складну жіночу психологію, ставлення жертв до героя-коханця, мінливість їхніх настроїв, чим і створює схожість із версією Лесі Українки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Біографії та літературно-художньому спадку С. Черкасенка загалом присвячено студії О. Мишанича, О. Бабишкіна, В. Оліфіренка, Г. Калантаєвської, Н. Сидоренко, Л. Скорини, В. Школи, Л. Ржепечького й інших. Аналіз драматургічного доробку С. Черкасенка, автора приблизно 50-ти п'єс (трагедії, драми, комедії, одноактівки, скетчі, етюди), містять розвідки Т. Жицької, В. Школи, Л. Дем'янівської, Г. Веселовської, В. Антофійчука та А. Нямцу, О. Когут, М. Кудрявцева, Н. Антоненя.

До біографій і аналізу творів А. Коломийця можна віднести роботи таких дослідників, як А. Антончик, Н. Козачук, С. Козак, І. Качуловський, В. Гришко, М. Пшеничний, Ждан Коломиєць і Тарас Коломиєць (сини письменника).

Мета статті – проаналізувати художні стратегії інтерпретації традиційного міфу про легендарного Спокусника у п'єсах С. Черкасенка «Еспанський кабальєро Дон Хуан і Розіта» й А. Коломийця «Суд на Дон Жуаном», що досі залишається невивченим в українському літературознавстві, тому дослідження даної теми актуальне.

Виклад основного матеріалу. За словами критика І. Качуловського, на кожен надто популярний сюжет у світовому письменстві рано чи пізно виникає так звана «комічна реакція», тож українцям припала честь показати героїв старої легенди в сатиричному висвітленні [2, с. 582].

П'єси Спиридона Черкасенка «Еспанський кабальєро Дон Жуан і Розіта» (1931 р.) й Авеніра Коломийця «Суд над Дон Жуаном» (1946 р.) посідають важливе місце серед подібних світових версій, у яких тема помсти жінки Дон Жуану стає основою п'єси. Так, у виставі Олександра Дюма «Дон Жуан де Марана» (1836 р.) тема жіночого обурення та помсти виникає чи не найпершою в літературознавстві. Мотив уведення отрути до напою Дон Жуана повторюється у драмі Сигізмунда Візе «Дон Жуан» (1840 р.), але цього разу він не уникає її згубного ефекту. Аналогічний кульмінаційний момент завершує драма Брауна фон Браунгаля «Дон Жуан» (1842 р.).

П'єса С. Черкасенка «Еспанський кабальєро Дон Жуан і Розіта» була написана в 1931 р. на околицях міста Праги [3, с. 117]. Сюжет п'єси, як і в багатьох п'єсах про Дон Жуана, обертається навколо останньої любовної пригоди героя. С. Черкасенко хотів показати свій погляд на традиційну легенду про Дон Жуана, але з тенденціями свого часу, тому драматург не тільки спростовує образ головного героя і трансформує сам сюжет, а і навмисно здійснює *цілковиту деміфологізацію*.

На початку п'єси ми стикаємося з Дон Жуаном, який втомився від зарозумілих і поверхових дам іспанського королівського двору. Шукаючи полегшення від нудьги в королівському полюванні біля берегів Гвадалквівіру, Дон Жуан враз зачаровується молодістю та природними красотами Розіти, дочки бідного рибалки Пабло, християнізованого мавра. Головному герою спадає на думку, як це чорноволося «дитя природи» приємно відрізняється від блідої, помазаної мадридської шляхетної жінки. І все ж явна невинність і відвертість Розіти є лише маскою, що приховує схильність до зла.

Від часу своєї зустрічі з Розітою Дон Жуан ігнорував своїх численних коханок при дворі. Однак герой забув, що не варто так поводитися з однією шляхетною дамою серед усіх – Донною Анною, вдовою Командора де Бобаділла, якого Дон Жуан убив у поєдинку. Вона попереджає його про це, бо союз коханців був сповнений кров'ю законного чоловіка Донни Анни: «Хуане, стережись <...> Чи ти забув, // Що ми зробили кров? <...> Я не на те // Тобі в обійми кинулась одважно, // Переступивши через труп свого // Достойного й значного чоловіка, його убійник жартував. // За грішним грався ти моїм коханням!» [4, с. 38].

Смерть Командора сталася для того, щоб очистити шлях до шлюбу Дон Жуана та Донни Анни, але тепер їхня любов пішла шляхом усіх його колишніх авантур. Він стверджує, що кохав її, але для Дон Жуана справжня любов – це лише ілюзія, і коли чаша пристрасті зливається, нічого не залишається: «Постійність – мій ворог, це могила любові» [3, с. 39]. Ображена і принижена Донна Анна присягається помститися.

Коли ж наполегливе залицяння Дон Жуана до Розіти привело його до межі успіху, дівчина, перш ніж цілком здатися йому, встановлює умову своєї любові: Дон Жуан повинен скласти присягу на сталість і вірність, тобто на своє життя. Її любов ніколи не повинна знати минулого: «В «було» нема життя для мене. // Для мене «єсть» – з тобою, а без тебе <...> // «Було» я й миті не переживу, // Але <...> й тобі не дам його зазнати! <...> // Нового «єсть» не буде по мені <...>» [4, с. 61].

Ніколи раніше жінка не розмовляла з Дон Жуаном таким чином. Але загроза, яку мають на увазі слова Розіти, лише збільшує його бажання, і він присягає фатальною клятвою. Красномовство Дон Жуана – це незмінно красномовність культивованої нещирості та неправдивості. На відміну від його попередників епохи романтизму, які самі перенесли натхнення та поетичність своїх слів і не менш обдурені ними, ніж їхні жертви, герой п'єси ««Еспанський кабальєро Дон Жуан і Розіта» – хитрий і нав'язливий лицемір [5, с. 94]. Щоби спокусити Розіту, Дон Жуан обіцяє все своє життя залишатися вірним їй, дає обітницю, яку він навіть не має наміру вшанувати: «Коли в словах моїх було лукавство // І підступна неправда, то нехай // Життя моє урветься в твою ж мить // Як не додержу або зраджу їх» [4, с. 64].

Клятва цієї брехливої присяги показана як мотив запрошення Статуї до будинку Дон Жуана у традиційній версії. Ці обидва акти є опоганенням чогось священного, і покарання Дон Жуана, чи то природних чи надприродних представників, впливає безпосередньо з учинення цього діяння. В обох випадках герой сам насмішкою спричиняє лихо на свою голову.

Коли ж дівчину викрадають люди інквізиції і відвозять її до *Casa Santa of Seville* (Святий дім Севільї), де засідає Святий трибунал, щоб стратити її як мавританську «відьму», Дон Жуан завітав до таверни «Три kota» – притулок бандитів, повій та бродяг, – щоб залучити групу відчайдушів, яка допоможе йому звільнити Розіту від інквізиції. Але сам герой не буде брати в цьому участі – Дон Жуан залишається в таверні. І поки він чекає, його увагу привертає незаймана краса і боязкість дочки корчмаря Лаури. Він уже й не думає про Розіту, а збирає всю свою чарівність і хитрість для спокусливої атаки на цю бідну дівчину.

Коли ж Розіта знову опиняється біля свого коханого, радість дівчини короткотривала. Інстинкти Розіти говорять їй, що щось не так, і один погляд на Лауру розкриває все. Страшне усвідомлення того, що її кохання відступило в «минуле», спускається на неї, хоча Дон Жуан цієї ж миті почав брехати та заспокоювати дівчину для тимчасового полегшення її підозр. Але згодом негідник і зовсім відправив Розіту до свого замку в Кадіс лише заради того, щоб показати Лаурі свою пристрасть.

У заключному акті п'єси слуга Жуана повертається з Кадісу до свого хазяїна, щоб повідомити, що Розіта зникла, вона, мабуть, потонула в морі. Спочатку жалість обертається холодною зневагою до такої «дурості». Дон Жуан не любить такі незграбні заперечення у своїх любовних справах. З іншого боку, настав час поставити на місце селянську дівчину, сміючись з того, що з них вийшла би жахлива пара: «*гранд двірський і з лісу дівка, <...> це й дочка мориска*» [4, с. 117].

С. Черкасенко навмисно не пропустив свідомо включити у свою версію саркастичне посилання на тему ідеалізму. Його Дон Жуан прагне знайти кращу жінку, його виправдання для відмови від однієї жінки заради іншої – це, як сам він пояснює, те, що жінки «жадібно випорожнили дорогу чашу пристрасті і виявили її нездатною до сп'яніння (збудження)» [5, с. 95].

Усвідомивши свою «свободу» і позабувши про Лауру, Дон Жуан домовляється з Донною Анною відновити свої підпільні стосунки. Цілюючись, пара забуває про все, і в цей момент хтось кричить: «Це відьма! Вона йде!». І справді, Розіта входить як грішник із могили. Вражений Дон Жуан відступає, відчуває похмуру мету її повернення. Марними аргументами він

виправдовує порушення тієї присяги на вірність, яку він колись склав на своє життя. У руці Розіти спалахнув кинджал і занурився в серце Дон Хуана. На вразливі його крики про допомогу дівчина відповідає лише з іронічною зневагою та відрізкою: «О, ні, рятунок вже не сподівайся, // Високородний гранде: добре цілить // Розіта й слів додержує своїх! // Заприсяглась і я полинати разом // У небуття, але <...> у товаристві // Такому <...> гідко <...>» [4, с. 123].

Негероїчний кінець Дон Хуана у драмі С. Черкасенка є дуже яскравим для авторського бачення теми та самого головного героя, а також поглядів, які він висловлює в передмові до п'єси «Еспанський кабальєро Дон Хуан і Розіта». У цьому коментарі письменник заявляє про свою глибоку незгоду з тими попередниками, які «сприймали дивовижну філософську та містичну глибину» нічим іншим, як «простою, невигадивою народною легендою». Він стверджує, що тема Дон Хуана має на меті вирішити так звану «проблему статі». Дон Хуан, за оцінкою С. Черкасенка, є просто «нахабним і цинічним ласолобом», який отримує надто велику честь за інсинуацію, що його покарання було будь-яким чином надприродним чи чудодійним.

Зважаючи на це, автор навмисно вибудовує свою версію всієї «важкої філософської та містичної артилерії» та намагається замінити на її місці якості, які вимагає сучасний для драматурга театр: театральність, легкість, хвилювання, динамізм та «крихту здорової моралі».

Отже, результатом цієї п'єси є «розвінчання» універсального міфу. Відкинувши «дивовижну філософську та містичну глибину», з якою письменники XIX ст. виклали легенду, С. Черкасенко сатиризує те, що сприяє ще гріховному прагненню, що посилює і знищує багато донжуанів епохи романтизму. Як шукач ідеалу, герой п'єси «Еспанський кабальєро Дон Хуан і Розіта» – нахабний самозванець. Він є лише дурнем і «негідником» (власний епітет автора), який нудьгує від химерних завоювань, які він здійснив над жінками, такими ж дріб'язковими, як він сам, але завжди готовий до нових пригод спокушання.

Герой, який протягом століть символізував не тільки чуттєвість, а й мужність і бунт, тут зводиться до слабкого і дрібного негідника. Насправді жодному вчинку цього Дон Хуана не можна приписувати мужності чи хоробрості протягом усієї драми: навіть коли Розіту рятує від інквізиції строката група розбійників та повій, її «коханий» сидить, склавши руки, у таверні і заграє до дочки власника таверни. Коли ж дівчина прийшла помститися Хуану за порушені обіцянки, його смерть неминуча, цей герой не має нічого спільного з непокірним бунтівником, який зневажає покірність і покаєння навіть тоді, коли Статуя затягує його в пекельний стан. Натомість він риде і принижується своїм небажанням померти за власні злочини.

Власне трактування одного з вічних сюжетів світової літератури у п'єсі «Суд над Дон Жуаном» запропонував **Авенір Коломиєць**, який опублікував її в першому номері збірника «Керма» за січень – березень 1946 р. в місті Зальцбурзі [6, с. 134]. П'єсу вважають одним із найгеніальніших творів А. Коломийця. Вона вирізняється своїм лаконізмом, хоча сам письменник називає її сценічною мініатюрою [7, с. 52], яку деякі критики вважали пародією на драму Лесі Українки «Камінний господар».

Свою версію історії Спокусника драматург буде, спираючись на базові структурні елементи класичного міфу про Дон Жуана, проте значно переосмислює їх у своїй п'єсі. А. Коломиєць

трансформує традиційний сюжет завдяки «фемінізації» сюжету про Дон Жуана, що був одним з основних прийомів порушення єдності та цілісності вихідного сюжету (легенди) на початку XX ст. У цьому сенсі автор повторив задум Лесі Українки: він дав змогу героїням п'єси набути домінуючого статусу. Але, не вдаючись до цілковитого наслідування драми Лесі Українки, А. Коломиєць створює стратегію *часткової деміфіологізації* у своїй п'єсі, на відміну від свого попередника Спиридона Черкасенка.

П'єса починається з того, що всі обдурені коханцем жінки збираються на так званий бал-трибунал у Донни Елізи, щоб узяти *участь у суді жінок над безсоромним та мерзотним паном Теноріо*» [8, с. 30]. У короткій п'єсі-мініатюрі змальована ціла галерея жіночих образів-персонажів, які вирізняються своєю індивідуальністю, власною життєвою позицією. Господня балу донна Еліза повідомляє всім запрошеним, як хитрощами заманила Дон Жуана до свого будинку, натягнувши йому, що чоловіка не буде вдома. Жінка переконана, що герой-коханець *«з'явиться у всій своїй красі, щоб здобути ще одну жертву»* <...> *І це буде його останній виступ*» [8, с. 31].

Образ головного героя, для якого весь цей фарс було організовано, у п'єсі вимальовується поступово: з любовних історій, які розповідають одна за одною спокушені Жуаном жінки. З кожної такої історії читач довідується щось нове про героя-спокусника. Так з'ясовується, що на бал-трибунал прийшли дві черниці – сестра Марія, яка познайомилася з Дон Жуаном *«за монастирським муrom»* <...> *коли прислужувала*», та донна Ельвіра, яка зізнається крізь сльози, що є шлюбною дружиною донна Теноріо, яка з розпачу пішла в монастир, *«коли переконалася, що шлюб з доном Теноріо – це був тільки його підступ»* [8, с. 31]. Прибігла і смілива селянка Едда з одним тільки бажанням *«зрадника бити, вельможного пана Теноріо»* [8, с. 33], показуючи поведінкою та манерами своє низьке походження. Також тут і та сама Донна Анна, досить самовпевнена жінка, яка з гордістю розказує, що і *«Пушкін, Мольєр, і Зорілья, і Моцарт»* [8, с. 34] багато книжок про неї написали. Донна розповідає свою історію, що її *«батько – лицар статочний і славний, // честь він рятує доньки своєї // згинув від шпуги звідця Дон-Жуана»* [8, с. 34], тому жінка жадає помсти більше за все. Судити прийшла і жінка Весела Евлалія, на яку обрушився цілий шквал обурення вельможних донн, що пові не місце *«зміж чеснотних дам»*. На що Евлалія запитує, а хто є чеснотна і свята дама в цій кімнаті, і крізь сльози пояснює, що саме через Дон Жуана вона потрапила в погорд. Розчулена історією Донна Анна змилювалась і запропонувала залишити дівчину *«без голосу в розгляді справи // бачити <...> кінець Дон Жуана»* [8, с. 38]. І останньою історією поділилась поважна матрона, мати восьми дітей, що і її спокусив дон Теноріо, подарувавши їй відчуття другої молодості.

Лише одна жінка не здобула дозволу буди присутньою на цьому балу-трибуналі – це молода ексцентрична панна, яку ніхто не знає, дуже впевнена в собі. Вона нарікає, що шукала Дон Жуана, складала й присвячувала йому гімни та легенди, але він *«відкинув згідливо»* її любов, її пристрасть, її запал, і вона з радістю б *«щастям назвала те, що <...> кожна тут кривою зве»* [8, с. 42]. Саме тому, на її думку, вона також повинна бути присутня на цьому суді, але товариство проганяє її геть, не розуміє біль відкинутої дівчини.

Герою А. Коломийця дуже важливо мати головну, провідну роль Звабника у парі, він самостверджується завдяки своїй

черговій перемозі в підкоренні жіночого серця. Тому Дон Теноріо відвертається від панни, яка прагне будь-що перетворити його, легендарного Спокусника, на свою жертву. Чоловік не хоче поступатися жінці своїм місцем, дотримується всіх канонів попередніх століть.

Паралельно до цих відвертих історій любовних пригод Дон Жуана подається додаткова інформація про героя через розмови жінок одна з одною, що він неперевершений вигадник, від нього можна очікувати все, що завгодно, наприклад, Донна Анна повідомляє про вміння героя-коханця маскуватися під жінку і хитрощами обдурювати охорону палацу («*він хитрий: // в сукні не раз прокрадався він до мене, // мливі сторожу <...>*») [8, с. 38]. Автор характеризує образ аморального підступного звабника, який не зупиняється ні перед чим у досягненні своїх егоїстичних цілей. Він незалежний від всяких умовностей традиційних моральних норм, здатний на відчайдушні вчинки, які можуть бути і негідними лицарської честі: для Дон Жуана характерно добиватись бажаного будь-якою ціною.

І коли довгоочікуваний Дон Жуан з'являється на порозі зали, А. Коломиєць-драматург навмисне не описує його портрет, зауважує лише, що він одягнений у свій «*традиційний еспанський стрій*», адже це добре відомий персонаж у світовій літературі, і натякає на те, що герой цієї пародії нічим не відрізняється від усіх раніше відомих традиційних образів Звабників та ласолубів.

Головна дія починає розгортатися тоді, коли дами повідомляють Дону Теноріо про свої наміри судити його за скоєні гріхи. Спершу герой злякався такого перебігу подій, бо розуміє, що потрапив у пастку. Але, зрештою, йому стає до душі ця «вистава», і він каже, що раніше на свій суд він запрошував Командора в гості, а зараз відбувається щось абсолютно нове, маючи на увазі нездатність жінок осудити його, відкрито сміється з їхнього плану.

Навіть у цій сцені з легкістю проявляється винахідливість драматурга А. Коломиєця: з модерними тенденціями свого часу автор модифікує традиційний мотив зустрічі негідника зі своїм катом, тобто вводить у п'єсу новий персонаж – боксера, який виконує роль *Командора*. Інакше кажучи, структура традиційної сюжетної моделі, утіленої в усіх попередніх версіях усіх часів, загалом збережена, але наповнена новим оригінальним змістом. Дон Жуан повинен бути наказаний, і не кимось, а самим Командором, хай і не зовсім справжнім.

Дон Теноріо злякався, коли побачив величезного боксера, перевдягненого Командором, усе ж опановує себе і нагадує жінкам, з ким вони мають справу: «*Моцарт і Пушкін, Мольєр і Зорілля все вже сказали про це, що могли. Нащо повторювати? Це нецікаво*» [8, с. 46]. Дон Жуан і зовсім починає глузувати із присутніх, пропонує себе в ролі успішного режисера, адже для кожної з них він намагався поставити нову виставу.

Ключовою в п'єсі стає сцена, коли Боксер-Командор, стискаючи руку Жуана, вводить його в іншу кімнату для здійснення приговору. А. Коломиєць знову звертається до традиційного сюжету про Дон Жуана (тобто до сцени смерті героя), але остаточно руйнує його у своїй пародії. Дон Теноріо співає свою останню пісню: «*<...> світе, радій, умира Дон-Жуан!*», завдяки цьому маніпуляційному жесту Дон Теноріо отримує бажане навіть у день своєї страти: виявляється, що всі донни та й сестра Марія давно пробачили Дон Жуана й моляться, щоб покарання не відбулося. І найбільш гордовита з них – Донна Анна – визнає, що кара їх видалася дуже жорстокою, та з гіркі-

стю запитує сама себе: «*Що я виграла через цю помсту? Адже мій батько через це не воскресне. А зрештою – мерті пробачають*» [8, с. 50].

Колишні коханки цього ласолуба роблять висновок, що поки Дон Жуан буде жити, буде жити і надія в їхніх серцях на те, що він колись повернеться до кожної з них. Цей легендарний Спокусник був мистцем свого діла, а мистцям належать лаври і похвала. Але виникає між жінками суперечка через те, що кожна з них бажає повернути Дон Жуана собі. Ми бачимо, що Авенір Коломиєць створив образ Дон Жуана, який володіє даром пробуджувати любов у жінках. Герой живе лише коротким станом любові, яку він вселяє кожній із підкорених ним жінок.

Дами сваряться та з'ясовують, хто в кого відбив цього надзвичайного коханця, аж поки не вбігає селянка Едда з радісною для всіх новою: «*Нема трупа! Живе і буде жити! Дон Жуан утік!*» [8, с. 52]. Це нам дає змогу думати, що герой, як і багато інших наступних донжуанів, буде за допомогою своїх викрутнів і лукавства і далі спокушати нові жіночі серця, вселяти в них палке кохання й надію, залишатися безкарним, викручуватися з будь-якого становища, зовсім не почувачи себе винуватим за скоєне.

У фінальній сцені п'єси всі жінки біжать слідом за донною Елізою, яка сильніше за всіх прагне бути з Дон Жуаном, і селянкою Еддою, яка бачила, куди саме втік головний герой, у надії ще хоч раз побачити вцілілого коханця. Саме в цій сцені А. Коломиєць-драматург розкриває жіночу природу героїнь своєї п'єси: усі вони прагнуть щастя й любові, але бояться втратити власний шанс через велику конкуренцію. Тому залишається єдиний вихід – боротися за своє кохання, проявляти в собі ті якості, які притаманні саме Дон Жуану, і направляти їх на спокушання самого героя.

Єдина Евлалія залишається в палаці і збирає квіти, якими була прикрашена зала, бо саме вона змирилась із втратою коханця, адже сподівається на щастя з іншим чоловіком, льотчиком, який чекає на неї в лікарні: «*Краса живе, бо живе Дон Жуан, а мій летун чекає на троянди*» [8, с. 52]. Кажучи завершальні слова у п'єсі, Евлалія, на відміну від усіх інших жінок, єдина розуміє, що стосунки з Дон Жуаном були лише скороминучою пристрастю, і міняти свою природу заради якоїсь дівчини (не має значення, хто вона і яка) він ніколи не буде. Але навіть такий підступний негідник, як він, має право на життя.

Отже, Авенір Коломиєць свою п'єсу «Суд над Дон Жуаном» про легендарного Спокусника будує, спираючись на базові структурні елементи класичного сюжету про Дон Жуана, проте значно переосмислює їх у своїй п'єсі. А. Коломиєць трансформує традиційний сюжет завдяки «фемінізації» сюжету, але з особливим сарказмом, показує всю театральність дій своїх персонажів. Автор висміює жінок, які зібралися судити негідника, але, натомість, давно пробачивши йому всі гріхи, лише жадали нової зустрічі з ним. А сам головний герой у п'єсі постає легковажною, позбавленою відчуття відповідальності людиною, що прагне нових захоплень і любовних спокус, а коли йому не вдається цього досягти, він використовує погрози, знущання або проявляє страх, коли побачив Боксера-Командора.

Висновки. У підсумку можемо констатувати, що, відмовившись від традиційного міфу, Спиридон Черкасенко в п'єсі «Еспанський кабальєро Дон Хуан і Розіта» по суті здійснив характерологічну трансформацію як самого сюжету, так і образу головного героя (тобто донжуанівського типу), розкриття його

поверховості, егоцентризму та моральної неспроможності, що призводить до *цілковитої деміфологізації*. На відміну від п'єси С. Черкасенка, Авенір Коломиєць у своїй п'єсі-мініатюрі «Суд над Дон Жуаном» прагне передусім розкрити складну жіночу психологію, ставлення жертв до героя-коханця, мінливість їхніх настроїв, що створює *часткову деміфологізацію*, тому що структура традиційної сюжетної моделі, утіленої в усіх попередніх версіях усіх часів, загалом збережена, але наповнена новим оригінальним змістом. С. Черкасенко прагнув розвінчати міф, але створив нову версію, сюжет якої обертається навколо останньої любовної пригоди героя, який порушив свої обіцянки коханій дівчині та помирає від її руки. На відміну від цієї п'єси, у творі А. Коломиєця головний герой Дон Теноріо, будучи запрошеним на бал-трибунал, на якому жінки хотіли його засудити на смерть, зміг уникнути покарання і втік, що є натяком на продовження його авантюри.

Література:

1. Мишанич О. В безмежжі зим і чужини ... Повернення Спиридона Черкасенка. Київ : Дніпро, 1991. С. 31.
2. Качуровський І. Променисті Сильвети. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 582.
3. Ковальова О., Чистов В. Черкасенко Спиридон Феодосійович (1876–1940) : навчальний посібник. 2-ге вид., переробл. і доповн. Миколаїв, 2001. С. 117–119.
4. Черкасенко С. Еспанський кабальєро Дон Хуан і Розіта. Львів : Нові шляхи, 1930. 164 с.
5. Карпак R. Demythifying a universal hero: Spyrydon Cherkasenko's vision of Don Juan. Toronto : Canadian Institute of Ukrainian Studies, 2000. № 1. P. 91–101.
6. Антончик А. Авенір Коломиєць з Бережниць [Дубровицького району Рівненської області] та його оточення. *Західне Полісся: історія та культура* : збірник доповідей учасників II Міжнародної науково-практичної конференції. Рівне : Зень, 2009. С. 134–144.
7. Козачук Н. Драматичні мініатюри у творчості Авеніра Коломиєця *Філологічні науки. Літературознавство*. 2012. № 12. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/5956/3/12.pdf> (дата звернення: 20.03.2021).
8. Коломиєць А. Суд над Дон Жуаном. *Керма. Літературно-мистецький і науковий збірник*. 1946. № 1. С. 30–53.

Kryzhna A. The peculiar vision of the plot about Don Juan by the Ukrainian diaspora's playwrights S. Cherkasenko and A. Kolomyets

Summary. The article is devoted to the dominant artistic strategy of “demythologization” in full or in part in the process

of creation and construction an author's myth about Don Juan in the plays of Spiridon Cherkasenko “Spanish caballero Don Juan and Rosita” and Avenir Kolomyets “The Trial of Don Juan”, the Ukrainian diaspora's playwrights of the early 20th century.

The plot of S. Cherkasenko's play “The Spanish Caballero Don Juan and Rosita”, as in many plays about Don Juan, revolves around the last love affair of the hero. S. Cherkasenko wanted to show his view on the traditional legend of Don Juan, but with the trends of his time, so the playwright not only refutes the image of the protagonist and transforms the plot, but also deliberately makes a complete demythologization.

The theme of conscientious revenge on a woman's insidious lover is the basis of S. Cherkasenko's work “Don Juan and Rosita”, which occupies a prominent place among those versions whose intention is to assign the qualities of courage, rebellion, demonic fatalism and inherent individualism, in the character of donjuanism.

The non-heroic ending of Don Juan in Chrkasenko's drama is very vivid for the author's vision of the theme and the main character, the views which he expresses in the preface to “Don Juan and Rosita”. In this commentary, the writer declares his deep disagreement with those predecessors who “perceived an amazing philosophical and mystical depth” as nothing more than a “simple, unpretentious folk legend”.

Avenir Kolomyets' play “The Trial of Don Juan” is considered one of the author's most ingenious works. It is distinguished by its conciseness, although the writer himself calls it a stage miniature.

The playwright creates his version of the story of the Tempter on the basis of the structural elements of the classic myth of Don Juan, but significantly rethinks them in his play. A. Kolomyets transforms the traditional plot about Don Juan by “feminizing”. In this sense, the author repeats the idea of Lesya Ukrainka: he allowed the heroines of the play to acquire a dominant status. But A. Kolomyets creates a strategy of partial demythologization in his play, with special sarcasm, showing all the theatricality of his characters' actions. The author ridicules the women who gathered to judge the villain, but instead, had forgiven him all his sins a long time ago, only had longed for a new meeting with him. And the protagonist in the play appears a frivolous, irresponsible person who seeks new delight and lovely temptations, and when he fails to achieve it, he uses threats, bullying or fear when he sees the Boxer-Commander.

Key words: traditional story, demythologization, artistic strategies, dramatic interpretation, image transformation, dramatic miniature, drama of Ukrainian diaspora.

Kruk A. A.,
Ph.D. in Philology,
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

CHARACTER TYPIFICATION IN THE PROSE OF T. HARDY AND I. NECHUI-LEVYTSKYI

Summary. The article reveals a set of psychological properties that make up the images of literary characters on the material of prose works “Jude the Obscure” (T. Hardy) and “Mykola Dzheria” (I. Nechui-Levytskyi). By clarifying the stylistic, genre, compositional, linguistic and figurative features in T. Hardy and I. Nechui-Levytskyi’s prose, the author’s images of Jude Fawley and Mykola Dzheria as the main characters are outlined, underlying the epic thinking of the second half of the XIX century. Due to the detailed textual analysis the ideological and aesthetic features of artistic images of protagonists are distinguished, and the peculiarities of authors’ creative manners are investigated.

In general, the features of typification depend on the worldview of writers, including their philosophical, aesthetic, ethical and religious worldviews. Typification is affected by such features as writers’ beliefs, principles of knowledge and ideals. The portrait plays a significant role in authors’ characterization. Often the appearance of main heroes gives an idea of such character traits as preferences. Sometimes the portrait description acts really as a mirror of the soul. Quite often authors individualize the portraits of their main characters.

Both writers quite aptly use such means of typification as actions, deeds, dialogues, monologues, stories, portraits of their characters. However, in the work of T. Hardy self-characterization plays a major role in the creation of Jude’s character. We often learn about thoughts, experiences, character’s inner state from monologues, dialogues, as well as from facial expressions, gestures and eye expressions. Regarding the character typification in I. Nechui-Levytskyi’s prose, it is noticeable that the author turns to various images, using such artistic details as visual, sound, as well as psychological analysis. Another no less important way of typification in the works of T. Hardy and I. Nechui-Levytskyi is the expression of protagonists’ language, the accurate use of vocabulary, cultural traditions and customs inherent to their people.

Accordingly, summarizing everything, it should be noted that each character in this research was outlined with sufficient completeness and individual specificity. Such typification of characters helps to take into account not only the historically determined type of characters’ behavior, but also the moral and aesthetic concept of human existence in general.

Key words: psychological analysis, worldview, artistic cognition, description, image.

Problem statement. The character of man is deeply rooted, not immediately obvious and develops over time. The old saying that “actions speak louder than words” is true when it comes to character traits. We learn a lot about a person’s character when we observe how this person interacts with the world. According to Natalia Pavlyk, “характер – це сукупність стійких психологічних ознак, що

визначають індивідуальну своєрідність і особливості поведінки людини” [1, p. 40]. The author adds that in philosophical, spiritual and religious concepts, character is seen as a system of moral virtues and flaws of the individual [1, p. 40].

Quite often we come across the literary images of a person with his or her own individual features in literary works. The authors describe the behavior of their characters, their attitude to others or to life in general. It is the colorful set of psychological properties that make up the image of literary characters and can be read in the works “Jude the Obscure” by T. Hardy and “Mykola Dzheria” by I. Nechui-Levytskyi. That is why the relevance of the article is the need for a comprehensive analysis of T. Hardy’s prose, the core of which is the typification of character, and understanding the comparative reflection of his work in I. Nechui-Levytskyi’s prose.

Recent research. The topic of character typing in Ukrainian and English literature is studied here within a comparative approach and is correlated on a synchronous plane, which is the scientific novelty of the study. There are considerable research works devoted to Hardy’s issues in folklore and resistance (J. Dillion), different approaches to fiction (D. Kramer, A. Jackson, K. Ireland), creativity, scripture manners and rural paintings (S. Gatrell, J. Peck, K. Wilson, M. Williams, D. Cecil), imagination, fiction in psychological aspect (B. Hardy, R. Sumner), literary life (J. Gibson, F. Pinion, M. Millgate, H. Bloom, G. Harvey, D. Brown), interviews and recollections (J. Gibson, J. Sutherland), the connection of creative work and history (F. Reid, J. Bownas), and accordingly critical works that envisage literary heritage, biography, national-cultural dimensions and conceptology in the works of I. Nechui-Levytskyi (I. Denysiuk, M. Tarnavskyi, I. Koliada, V. Tkachenko, O. Tereshchenko, V. Vlasenko, V. Kononenko), and also principle transformation of portrait characterization (K. Sizov). Although the study of T. Hardy and I. Nechui-Levytskyi’s prose has significant achievements, but a comprehensive study in character typification in a comparative aspect still does not exist. The proposed approach, the involvement of comparative and typological analysis allows us to identify both common basic aesthetic guidelines of the literature of realism, and typological differences determined by specifics of ethnocultural mentality.

The purpose of the article is to consider the aspect of characterization, determine the typology of this process on the example of T. Hardy and I. Nechui-Levytskyi’s prose, make a comparative analysis of the works “Jude the Obscure” by T. Hardy and “Mykola Dzheria” by I. Nechui-Levytskyi, highlight the structural dominants of education, the source of which is the life of people and individual, spiritual world, as well as to analyze the life of the lyrical hero, the formation of his character, and the emergence of his main life landmarks.

Main material. The main features of character typing cover the worldview of writers, their philosophical, aesthetic, ethical and religious views. Individual details which are manifested in actions, behavior, circumstances, create a multifaceted world of literary characters. In both works “Jude the Obscure” by T. Hardy and “Mykola Dzheria” by I. Nechui-Levytskyi, we meet the versatility of Jude Fawley and Mykola Dzheria’s characters. This technique allows readers to consider the complex structure of these characters, from the standpoint of a detailed analysis of emotional experiences and psychological problems that reveal the characters of both protagonists.

Describing the character traits of Jude, Thomas Hardy emphasizes that he could never offend anyone, he was an intelligent, educated, sentimental man. Jude never responded to evil with evil, just the opposite. “Though Farmer Troutham had just hurt him, he was a boy who could not himself bear to hurt anything” [2, p. 13]. The author even emphasizes that Jude inherited his character. “But, oh no – poor or’nary child – there never was any sprawl on thy side of the family, and never will be” [2, p. 14]. However, the public environment decided the fate of Jude in its own way. A Jacqueline Dillion quoted: “Instinct, artificially suppressed by civilisation, is the cause of degeneration not only for Jude, but for ‘thousands of young men’ like him” [3, p. 158].

As for I. Nechui-Levytskyi, his literary activity opens new ways of artistic cognition of reality. In his work, psychological analysis becomes the main tool of artistic study of reality, leading to great epic forms, the transition from broad objective, descriptive, social and analytical paintings, to the analysis of characters’ formation in close connection with circumstances. Oleksandr Biletskyi quite aptly notes that Mykola Dzheria – “це реальний борець проти соціальної несправедливості, проти гнобителів трудового народу на різних етапах його історичного існування” [4, p. 466].

I. Nechui-Levytskyi depicts everyday life of people, characterizing their social groups. As Ihor Koliada and Oleksandr Tereshchenko point out, the work “Mykola Dzheria” is presented to us as “образ українського селянина – шукача волі та правди” [5, p. 172]. Mykola was quite a gifted man. He was a “handyman”, a master of all trades. He loved to play the violin. “Ще малим хлопцем він зробив маленьку скрипочку й сам вивчився грати козачка” [6, p. 40]. Mykola was musically endowed, he liked to perform various musical compositions, which were funny and sad. When Mykola became a musician, he “купив собі недорого скрипку, підслухав усяких пісень у других музик і часто грав до танців дівчатам та хлопцям” [6, p. 40].

The author uses the violin to reveal the mood of his characters. As an example: “Микола направив струни, повів смичком – і жалібна пісня розляглася по хаті. Він почав веселого козачка, а сам смичок знов повернув на жалібну думу. Мати слухала, слухала та й сама зажурилась” [6, p. 40]. The author reveals music as an integral part of Mykola’s life. With the help of descriptions of musical rhythms in the work, we can identify various inherent social and cultural functions that they play, namely the magical, suggestive, spiritual and cathartic.

Then the author aptly describes the night sky, and with the help of a natural image of the sky reveals the state of protagonist’s mind. “Він лежав лицем просто неба й дививсь на темне небо, засіяне зорями, ніби чорне поле пшеницею” [6, p. 40]. When the reader comes across a description of black earth, arable land, he imagines the black state of Mykola’s soul. “Вечір був темний,

теплий та тихий. Кругом стояли верби, груші та вишні, мов вироблені з каменя, а над вербами розстелялось глибоке темне небо” [6, p. 40]. The dark sky is protagonist’s bad mood, gloomy sad thoughts that penetrated his soul, and the stone trees express his stony heart, hardened by social foundations. Here we saw that I. Nechui-Levytskyi reveals the character of Mykola in relation to the surrounding reality, nature, and social events.

T. Hardy also addresses a similar description of the combination of something living with a stone, only its description has a slightly different meaning. At the first meeting with Arabella, the reader can reveal how Jude looked at her: “He gazed from her eyes to her mouth, thence to her bosom, and to her full round naked arms, wet, mottled with the chill of the water, and firm as marble” [2, p. 45]. The author describes Arabella’s body comparing it to marble, emphasizing its purity, beauty, youth, but coldness. After all, as it turned out later, Arabella was with a cold stone soul, a person who did not sympathize with anyone, a person who coldly perceived everything around.

With the help of artistic images T. Hardy depicts not only the character of Jude, but also Arabella’s, emphasizing her type of behavior and revealing her inner essence. Let’s take, for example, the scene with a cochin’s egg that Arabella hatched in her bosom. Arabella explains the reason for this in such a way: “I am hatching a very rare sort. I carry it about everywhere with me, and it will get hatched in less than three weeks” [2, p. 63]. And when Jude asked where she was carrying that egg, “she put her hand into her bosom and drew out the egg, which was wrapped in wool, outside it being a piece of pig’s bladder, in case of accidents. Having exhibited it to him she put it back” [2, p. 63]. According to Ivan Ohienko, even during the pre-Christian beliefs, the egg represented “джерело зародження, як і сонце, чому воно з глибокої давнини стало емблемою сонця й шанувалося” [7, p. 26–27]. It is this sub-content that the author reveals further from the words of Arabella: “It’s an old custom. I suppose it is natural for a woman to want to bring live things into the world” [2, p. 63].

Both writers quite aptly use such means of typification as actions, deeds, dialogues, monologues and portrait characteristics. Hardy portrays his character as an honest, responsible man who will not leave anyone in trouble, and is always responsible for his actions. For example, let’s depict the scene where Arabella tells Jude that she is pregnant. Jude tells her in return: “Of course I never dreamt six months ago, or even three, of marrying. It is a complete smashing up of my plans – I mean my plans before I knew you, my dear. But what are they, after all! Dreams about books, and degrees, and impossible fellowships, and all that. Certainly we’ll marry: we must!” [2, p. 66]. Jude is the person who is ready to take responsibility for what he has done at any moment. Deep down, he was very worried, because he understood what kind of wife Arabella will be. He blamed himself for how far his relationships with her had gone, and he had to take responsibility for the consequences. This was followed by the wedding of Jude and Arabella in the church, the oath at the altar. The author even describes the bride-cake of Fawley’s aunt.

In “The life of Thomas Hardy 1840–1928” by Florence Emily Hardy where we can envisage the materials compiled largely from contemporary notes, letters, diaries, and biographical memoranda, as well as from oral information in conversations extending over many years, we came across an accurate quote that Swinburne wrote to Hardy after reading “Jude the Obscure”: “The tragedy – if

I may venture an opinion – is equally beautiful and terrible in its pathos. The beauty, the terror, and the truth, are all yours and yours alone” [8, p. 270]. These words can even summarize the fate of main character. Although Jude had some pleasant moments in his life, in the end his life ended tragically.

I. Nechui-Levytskyi described the wedding ceremonies in some detail, namely the preparation of old Dzheria, Mykola's father, wedding clothes of Nymydora. “В неділю після вінчання йшла з церкви Нимидора в квітках, в стрічках, з вишиваним рушником у руці, весела й щаслива” [6, p. 50]. The author could not fail to mention the wedding bridesmaids and songs. In general, the Ukrainian people have long been famous all over the world for their beautiful songs. Ivan Ohienko emphasizes that Ukrainian song is “не тільки високохудожня й високо мелодійна, але завжди глибоко змістовна, пристойна, навчальна” [9, p. 49–50]. It is the Ukrainian song that has long been under the great influence of the church, and “завжди веселить людське серце й потішає душу. І не тільки тішить душу, але й бадьорить її й підносить до неба. Гарна пісня очищує й гартує нам духа” [9, p. 50]. Ivan Ohienko, being proud of Ukrainian singing, adds more: “Пісня – це душа народу, пісня – це щира розмова душі з серцем, і тому-то рідна пісня так мила нашому серцю та нашій душі” [9, p. 50].

As in the work of T. Hardy, I. Nechui-Levytskyi mentions the ceremonial wedding bread and other ceremonial elements too. “Після обіду в Нимидориного дядька на застеленому столі стояло соснове гілце, обквітчане колосками віса, калиною та барвінком. На столі лежав здоровий коровай, обтиканий голубами, позолоченими сухозліткою; кругом короваю лежали шишки” [6, p. 50]. With the help of these rituals, the author tries to convey to the reader the love of Ukrainian people to their culture and traditions. If people preserve their culture, they preserve their nation. Maksym Tamavskiy writes that considering the creative manners of I. Nechui-Levytskyi, it should be taken into account that “відданість своїй нації займає центральне місце у його творчості” [10, p. 276].

Then each author describes the post-wedding stage, revealing the typification of characters more deeply. Jude's first disappointment was when he saw how Arabella undresses: “A long tail of hair, which Arabella wore twisted up in an enormous knob at the back of her head, was deliberately unfastened, stroked out, and hung upon the looking-glass which he had bought her” [2, p. 68]. The second disappointment was when she started telling the reasons why she began to wear strange hair: “In town the men expect more, and when I was barmaid at Aldbrickham” [2, p. 68]. Even the beginning of her story embarrassed Jude, but despite this, Arabella continued: “Well, not exactly barmaid – I used to draw the drink at a public-house there – just for a little time; that was all. Some people put me up to getting this, and I bought it just for a fancy. The more you have the better in Aldbrickham, which is a finer town than all your Christminsters. Every lady of position wears false hair – the barber's assistant told me so” [2, p. 68]. The third moment was when he noticed Arabella pulling in her cheeks, trying to depict seductive dimples. However, the key was her confession that she was not pregnant, which depressed Jude in general and distorted the essence of their marriage. If this truth had been revealed earlier, before the wedding, then Jude's life and destiny in general might have turned out differently. Self-characterization plays a big role in creating Jude's character. We

often learn about thoughts, experiences, inner state of the hero not only from monologues, dialogues, but also from facial expressions, gestures and expressions of his eyes.

An important means of typification in the works of T. Hardy and I. Nechui-Levytskyi is not only the portrait individualization, but also the language of characters. Each author aptly uses his own vocabulary, specific to people, conveys a certain sentence structure and intonation. In typifying characters, I. Nechui-Levytskyi turns to various images, using various artistic details. For example, we encounter visual details when the author, describing how Nymydora returned from a meeting with Mykola to Kavunykha's house, saw that the door was closed. She climbed into the house through the tower. In the description, the author compares Nymydora with a goat: “Легко й прудко, як та коза, вона вхопилась за кінець сволока, вискочила на сволок і крадькома полізла на горище” [6, p. 46]. I. Nechui-Levytskyi also uses sound details, for example, we can quote how Osavula summoned the people to serfdom. He shouted over Mykola's head, without taking off his hat or greeting people. At that moment, Mykola thought: “А бодай тобі заціпило! Кричить, мов скажений, наче нам позакладало вуха!” [6, p. 38]. Or, conversely, let's take the positive point when the author compares the singing of girls with bird singing: “Як тільки Микола пристав до дівчат, всі дівчата заразом так і заспівали пісні, мов пташки весною. Разом з дівчатами заспівала й Нимидора” [6, p. 42]. Mykola was so fond of Nymydora's voice that joy and happiness poured into his heart that he did not see the path under his feet. “Йому здалося, що разом з Нимидорою заспівала калина, заспівало синє небо” [6, p. 42]. Let's envisage psychological details: “В хату ввійшов старий Джеря, високий, тонкий, з сивуватими довгими вусами, з нужденним блідим лицем та смутними очима” [6, p. 40]. The acquaintance with Mykola's father is psychologically rich. From here the reader understands that this person looked so because of hard work. “Глибокі зморшки на щоках, на лобі, поморщена темна потилиця од гарячого сонця, грубі руки — все це ніби казало, що йому важко жилося на світі” [6, p. 40]. Based on this analysis, we see that literary activity of I. Nechui-Levytskyi opens new ways of artistic cognition of reality, where the main tool is psychological analysis. In the work “Mykola Dzheria” the leading descriptive form becomes epic, because the author focuses on the analysis of characters' formation in close connection with life circumstances.

Conclusions. Decisive methods for understanding the characters in T. Hardy and I. Nechui-Levytskyi's works are the relationships between socially and personally meaningful values. Regarding the typological coincidences in both works, it was noticeable that both authors in depicting the typification of characters portrayed the possession of characters' goals in life, their purposefulness, which left a huge imprint on all behavior throughout the plots. The authors pictured in both characters something dominant, to which the characters purposefully went. This is what added to the features of their characters some peculiar colors. However, there is a big difference between two literary characters, because the authors portrayed them in a slightly different way, with distinctive features, characteristics and peculiarities. Each protagonist was depicted in a different perspective, with its own specific set of mental traits. Each character was portrayed with a certain individual approach and at the same time generalized certain life types of people, their culture, which reflected the subject of author's knowledge.

References:

1. Павлик Н.В. Психологія гармонізації характеру в юнацькому віці: Монографія. К.: Логос, 2015. 383 с.
2. Hardy T. *Jude the Obscure*. London : Penguin Popular Classics, 1994. 498 p.
3. Dillion J. *Thomas Hardy: Folklore and Resistance*. London : Macmillan Publishers Ltd., 2016. 206 p.
4. Білецький О. Українська література серед інших літератур світу. Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. Антологія / За заг. ред. Дмитра Наливайка. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 433–473.
5. Коляда І. «Вічний бурлака нашої літератури». Іван Нечуй-Левицький. Життєпис. Національно-культурний вимір : монографія / Ігор Коляда, Володимир Ткаченко, Олександр Терещенко. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 448 с.
6. Нечуй-Левицький І.С. Микола Джеря. Зібрання творів : у 10 т. Київ : Наукова думка, 1968. Т. 3. С. 34–142.
7. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу : іст.-реліг. монографія. Київ : АТ «Обереги», 1992. 424 с.
8. Hardy F.E. *The Life of Thomas Hardy 1840-1928*. London, Basingstoke : The Macmillan Press Ltd, 1983. 470 p.
9. Огієнко І. Наша літературна мова. Київ : Наша культура і наука, 2011. 356 с.
10. Тарнавський М. Нечуваний Нечуй. Реалізм в українській літературі. К. : Лауріс; Торонто : Наук. т-во ім. Тараса Шевченка в Канаді, 2016. 289 с.

Крук А. А. Типізація характерів у прозі Т. Гарді та І. Нечуя-Левицького

Анотація. У статті на матеріалі прозових творів «Джуд Непримітний» Т. Гарді та «Микола Джеря» І. Нечуя-Левицького розкривається сукупність психологічних властивостей, з яких складаються образи літературних персонажів. На тлі з'ясування стильових, жанрово-композиційних, мовно-образних особливостей прози Т. Гарді, І. Нечуя-Левицького окреслюються авторські зображення характерів головних героїв Джуда Фаулі та Миколи Джері,

що лежать в основі епічного мислення другої половини ХІХ ст. Завдяки детальному текстуальному аналізу виділяються ідейно-естетичні риси художніх образів протагоністів кожного прозаїка, досліджуються особливості творчої манери видатних митців.

Загалом особливості типізації залежать від світогляду письменників, включаючи їхні філософські, естетичні, етичні та релігійні погляди на світ. На типізації позначаються саме такі особливості, як переконання, принципи пізнання й ідеали письменників. У характеристиці персонажів Т. Гарді та І. Нечуя-Левицького значну роль відіграє портрет. Часто зовнішність героя дає уявлення про такі особливості характеру, як вдача, смаки, уподобання. Іноді портретна характеристика взагалі виступає справжнім дзеркалом душі. Досить часто автори індивідуалізують портрети своїх головних героїв.

Обидва письменники досить влучно використовують такі засоби типізації, як дії, вчинки, діалоги, монологи, авторську розповідь, портрети своїх персонажів. Проте у творі Томаса Гарді під час створення характеру Джуда велику роль відіграла самохарактеристика. Про думки, переживання, внутрішній стан героя часто довідуємося із монологів, діалогів, а також з міміки, жестів та виразу очей. Що ж до типізації характеру головного героя І. Нечуя-Левицького, то помітним є те, що автор звертається до різноманітних образів, використовуючи такі художні деталі, як зорові, звукові, а також психологічних аналіз. Іншим, не менш важливим засобом типізації в творах Т. Гарді та І. Нечуя-Левицького виступає мова героїв, влучне використання лексики, культурних традицій та звичаїв, притаманних своєму народові.

Кожен образ було окреслено з достатньою повнотою та індивідуальною конкретністю. Така типізація характерів допомагає відчитати не лише історично зумовлений тип поведінки персонажів, але й морально-естетичну концепцію людського буття загалом.

Ключові слова: психологічний аналіз, світогляд, художнє пізнання, опис, образ.

Маркуляк Л. В.,
orcid.org/0000-0003-3329-6509
Researcher ID E-2217-2016
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ЗАСОБИ ХАРАКТЕРОТВОРЕННЯ В РОМАНІ ІВАНА БАГРЯНОГО «САД ГЕТСИМАНСЬКИЙ»

Анотація. Стаття присвячена аналізу засобів характеротворення в романі визначного українського письменника І. Багряного «Сад Гетсиманський». Актуальність вивчення цього питання ґрунтується на необхідності комплексного дослідження персоносфери роману. Оскільки майстер слова свої художні візії вибудовував на основі філософсько-естетичних пошуків ХХ століття, то в романній творчості віддає пріоритет сильній особистості, яка промовляє голосом свого народу. В образній системі твору центральне місце відведено головному персонажеві, якого літературознавці часто ототожнюють із самим автором художнього полотна. Авторка статті полемізує з тими науковцями, які вважають, що автобіографізм перевагає художній твір, надає йому публіцистичності. У статті доведено, що автобіографізм не порушує законів художності, а допомагає авторові увиразнити характери персонажів твору.

Особливу увагу приділено персоносфері роману, під час аналізу якої простежується весь спектр ментальних якостей людини. Письменник подає образи антагоністів, які стоять на протилежних світоглядних позиціях. У зв'язку із цим зосереджено увагу на дихотомії «кат – жертва» у ментально-психологічній, соціальній та ідеологічній парадигмах. Розгляд цього аспекту уможливив глибоке розуміння важливої проблеми добра і зла. Автор статті докладно простежує, як на тлі всеохопного беззаконня в радянській тоталітарній системі головний герой зростає до християнської ідеї всепрощення. Звернено увагу на нестереотипну ситуацію, коли кат стає жертвою. Ураховано також парадигмальні значення страждання та жертвності у змалюванні письменником біблійних образів у романі.

У результаті проведеного дослідження висловлено припущення, що лейтмотивом роману І. Багряного «Сад Гетсиманський» є християнська любов. Письменник інтерпретує євангельський сюжет, змальовує образи персонажів у біблійній парадигмі.

Ключові слова: біографізм, персоносфера, психологізм, мотив, художній дискурс, біблійний сюжет.

Постановка проблеми. Художній дискурс І. Багряного заснований на естетичних та філософських пошуках ХХ ст., коли «художньою практикою актуалізуються парадигмальні ознаки ідеальної людини – гордої, сильної духом, національно свідомої особистості, якій належить промовляти від імені цілого народу, що має гідно репрезентувати його як націю на суді історії, на яку автори покладають виконання місії свого народу» [1, с. 320]. У романі «Сад Гетсиманський» таким образом постає Андрій Чумак, який багатьма літературознавцями ототожнюється з постаттю самого автора. Як стверджує відома

літературознавиця В. Сасенко, «саме в образі як мікрочастці твору, його будівельному матеріалі постає чудовий мистецький витвір, вичакловується в руках майстра художня система, мистецька даність. Образ є втіленням духовної субстанції. Ще однією прикметою образу є його індивідуалізованість, за якою можна пізнати творця, бо саме через образ автора просвічує своєрідність мислення митця образами, що і становить справжню художність літературного твору. Мета образу – бути не лише способом донесення до читача інформаційно-ілюстративних зарисовок, а дати конкретне бачення людини, подій і явищ історії, по-своєму зрозуміти і пояснити навколишній світ <...>» [2, с. 264–265].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Життєвий досвід І. Багряного «перетікає» у зображенні ним художні образи. Власне, доля автора тісно переплетена з долею головного героя роману Андрія Чумака. Відомий літературознавець Григорій Костюк зауважив, що «<...> у процесі створення «Саду Гетсиманського» боролися дві внутрішні стихії автора: дуже сильна, властива йому творча уява і надмірна перевага власної біографії конкретно пережитими в тюрмі НКВД фактами і подіями» [1, с. 545]. Тож на думку вченого, саме біографізм заважає художності цього твору і є причиною надмірної його мемуаристичності, оскільки «<...> в більшості типаж з'являється в романі не внаслідок, як звичайно, конфлікту ситуацій, ідей, образів у процесі розгортання сюжетної, суворо продуманої канви <...>, а поза сюжетною структурою, внаслідок чисто описової і хронологічної розповіді про життя людей у певному місці й певного часу <...>» [1, с. 544]. Дозволимо собі не погодитися з авторитетним літературознавцем, адже, пройшовши кола Дантового пекла, пізнавши весь жах радянських тюрем, І. Багряний свідомо вводить образи антагоністів: людини з проукраїнськими переконаннями (Андрій Чумак) та енкаведиста в минулому (Олексій Копаєв) якраз для загострення конфлікту ситуації і розгортання сюжетного полотна. Тож нам видається, що біографізм ніяк не завадив створенню високомистецького художнього полотна, а допоміг виокремити його персоносферу, не порушуючи законів художності, а подекуди навіть допомагаючи сильніше виписати окремі епізоди роману, оскільки «<...> божевілля від внутрішніх незбагнених мук – це той досвід, який не можна вигадати, змоделювати за допомогою бурхливої уяви, це треба пережити» [3, с. 135]. Тож щодо «стосунків» автора і головного героя, як нам видається, переважає тип «автор опановує героя», адже автор у своєму ставленні до нього виказує тотожні з ним погляди. Зваживши на автобіографічність образу, припускаємо, що тут накладається й третій тип –

«герой сам є своїм автором, осмислює власне життя естетично, ніби грає роль» [4, с. 11]. Попри те, автор у творі «народжує зовнішню людину в новому плані буття» [4, с. 11]. Ми солідаризуємося з відомим літературознавцем А. Ткаченком у тому, що «реальний письменник не досягає абсолютного самовираження ні у своїх героях, ані в тому образі автора, що постає чи то з одного, чи й з усієї сукупності його текстів» [5, с. 52].

У своєму блискучому памфлеті «Чому я не хочу вертатись до СССР», що був написаний двома роками раніше від «Саду Гетсиманського», І. Багрянний говорить про свої поневіряння в «тюрмі народів: «<...> половина мого життя проведена в тюрмах і концтаборах большевії. Ціла молодість похоронена там. А решта життя прожита в загальному концтаборі, ім'я якому СССР, де така категорія людей (а саме категорія політично неблагонадійних) позбавлена права голосу й приречена на вічний стан моральної депресії, не кажучи вже, що вона часто позбавлена праці й життєвих засобів й вічно zagrożена новими арештами та ув'язненнями» [6, с. 438]. Тож очевидно, що власний досвід допоміг письменникові краще змалювати тюремну психологію політичних (і не тільки) в'язнів, глибше проникнути у внутрішній світ людини. Автор вибудовує яскраві ланцюги ситуацій, у яких задіяні персонажі роману, культивуючи засоби психологізму.

У сформованій І. Багрянним антропологічній площині в центрі перебуває людина з її страхами, сумнівами, нарешті, з її вибором у надскладних ситуаціях, які підготувала доля. Ознаки художності роману І. Багряного підкреслила відома дослідниця В. Сасенко, за спостереженням якої, письменник зумів представити «цілий біблійний сюжет, у якому окремі фрагменти тексту не тільки вибудовуються в логічну схему, що з *погляду художньої переконливості* (курсив наш – Л. М.) є концептуально вагомим, але й набувають «множинності смислів» – за Р. Бартом, у сприйнятті контрасту гасел і дій сталінського режиму» [7, с. 207].

На думку Юрія Клена, який вступав у дискусію з І. Багрянним щодо орієнтації української літератури, «загалом цілком умотивованим є, якщо поет вживає певні образи, які у всесвітній літературі стали символами <...> Особливо, коли ті образи наповнюються сучасним, живим змістом, узятим з української дійсності та особистого переживання, коли в них пульсує життя нашого навколишнього світу [8, с. 524]. Зрештою, «не тема вирішує справу, а талановитість, геній мистця, який створює собі свій власний, не залежний від вказівок стиль і вкладає у твір велику ідею» [8, с. 525–526].

Мета статті – проаналізувати персонсферу роману І. Багряного «Сад Гетсиманський», простежити весь спектр ментальних якостей персонажів.

Виклад основного матеріалу. Викладемо свої міркування щодо особливостей творчої манери Івана Багряного у змалюванні конкретних образів персонажів у романі «Сад Гетсиманський», які в усій своїй цілісності становлять персонсферу цього епічного твору. За основу візьмемо яскравий епізод, коли до камери, у якій перебуває головний герой твору Андрій Чумак, потрапляє новий ув'язнений, колишній начальник районного НКВД Олексій Копаєв. Упродовж усього роману спостерігаємо двобій добра і зла. Образ добра уособлює головний герой твору Андрій Чумак. Образ зла – вся тоталітарна система з її каральними органами, зі своїми в'язницями, катами як історичними, реальними (Сталін, Єжов), так і створеними письменником художніми образами.

На тлі всеохопного беззаконня, безчинства слідчих та тюремних наглядачів письменник зображує свого головного героя, сповненого християнської ідеї всепрощення. Андрій Чумак є носієм цієї ідеї. Він не озлобився, не намагається помститися начальникові районного НКВД Копаєву, навіть прагне його зрозуміти. Упродовж усього романного полотна письменник підкреслює загострене ставлення свого персонажа до моральності. Власне, вона в нього бездоганна. Загартований психологічно, Андрій виробив уміння тримати удар у найскрутніші моменти життя у в'язниці. Тому спокійно й розважливо сприймає появу Копаєва у своїй камері. Спочатку навіть сприйняв цю людину за сексота, яких у радянській в'язниці часто «підсаджували» до політичних («Це вони вкидають до мене сексота <...> Чи ти ба! Ще ім щось бракує!») [6, с. 515], але почувши історію його ув'язнення, повірив, що його насправді покарано. Андрій навіть спробував пожартувати: «За тими ж самими тюремними звичаями, кожен новоприбулий рапортує старості <...> А так як єдиний арештант, а значить, і староста тут я, то, будь ласка <...>» [6, с. 515]. І. Багрянний змальовує, на перший погляд, нестереотипну ситуацію: кат (не особистий кат Андрія, а потенційний, людина іншого ідеологічного табору) потрапляє в одну в'язничну камеру зі своєю жертвою. Фактично цей кат сам стає жертвою системи і вже у сприйнятті іншої жертви не усвідомлюється як кат, а радше як жертва. Тому внутрішні монологи Андрія, якими рясніють сторінки роману, виказують певний жаль до колишнього енкаведиста, адже для головного героя важливою стає передусім теперішня ситуація тут-і-зараз, а не минуле Копаєва. Для Андрія Чумака важливим є каяття його візаві: він помічає, що ця людина насправді розуміє навколишні події, прагне все йому розповісти аж до подробиць: «Коли сам секретар обласного комітету КП(б)У тов. Попов приїздив і давав на зборах всього активу НКВД вказівки – бити нещадно, коли він категорично ставив тезу, як директиву: «Ліпше поламати ребра ста невинним, аніж пропустити одного винного!», коли парторг управління вчив, як треба бити, а одноразово вчив нещадности до всіх тих, у кого «рука тремтить», – не можна не бити» [6, с. 517].

Кат-Жертва № 2 – це Олексій Копаєв. Він з'явився несподівано в камері Андрія. На перший погляд це була непоказна людина, але письменник зацентровує увагу на тому, що він був заляканий і стурбований: «Людина несміливо переступила поріг і зупинилася <...> Низенька на зріст, русява, років тридцять, у військовій уніформі, лише без пояса й без кашкета, в розстебнутій блузці без відзнак – людина мала дуже розгублений вигляд» [6, с. 515]. Крім портрета персонажа, окремих деталей, в антропологічному зображенні важливу роль посідає мовна картина світу персонажа. Саме з його розповіді довідуємося про енкаведешне минуле. З короткої історії, яку персонаж розповів про себе, виявилось, що він має гарну родину, робив вдалі кар'єрні сходження, (уже в минулому) начальник райвідділу НКВД. В автопортреті персонажа прочитується людина досить м'яка («ніколи не зарізав курки»). Проте здійснивши енкаведистську кар'єру, «мусів замазати руки в кров <...> В людську кров. Він бив <...> І він мусів бити! <...>» [6, с. 517]. Хоча це йому не приносило задоволення, просто в нього не було виходу. Ось як про це висловився сам персонаж: «Людина потрапила в чортове колесо й не може з нього вискочити. Відмовитися – значить бути знищеним без жалю й без милосердя. А бити – це значить самому мучитись. Чей же

нерви в людини не з заліза. Скільки їх, отаких, що в них «рука не тремтіла», пішло до божевільні або до психіатричної лікарні! І він, Копаєв, теж був не раз на цій грані» [6, с. 518]. Як бачимо, сам Копаєв розуміє, як система ламає людей, перетворює їх на вбивць і садистів, загострює в них тваринні інстинкти. До того ж витворює «вчителів», які вчать бити. Один із таких потім став його підслідним, і тоді Копаєв йому помстився: «Він його бив нещадним боем, бив, як винуватця всієї своєї муки, своєї ганьби, свого психічного надщерблення <...> Він перший раз за своє життя був садистом <...>» [6, с. 518]. Письменник змальовує світ, у якому опинилася жертва, що сама колись, у недавньому минулому, була катом, бодай від безвиході, проте все ж чинила зло. Відомий літературознавець М. Кодак зауважує, що «катастрофічна ситуація збуджує психіку людини, активізує її думку. Пояснення становища для самого себе, пошук оптимального варіанта виходу з неї, чи, навпаки, вмотивування доцільності такої ситуації для особи відбувається у формах внутрішнього мовлення» [9, с. 117]. І. Багрянний практикує цей підхід: внутрішнє мовлення персонажа виявляє його характер. Для цього розмаїто використовуються приховані, замасковані діалоги, багаті на риторичні питання, неповні речення тощо. Усе це сприяє творенню переконливішого образу, психологічно наповненого, поданого в розвитку: «Все тут зв'язане круговою порукою кров'ю <...> Чи Андрій знає, що це значить зв'язане круговою порукою кров'ю? Це значить, що все, що працює в НКВД, від начальника починаючи й отими кельнерками-комсомолками кінчаючи, мусіло, бодай раз, бути присутнім при розстрілах! Так, при розстрілах! Ну, а вже при езекуціях само собою <...> І от тоді кров в'яже, й людина мусить мовчати, й покійно робити все, що їй призначать. А інакше – смерть. І не можна не бити <...>» [6, с. 517].

В емоційній сфері Копаєва спочатку боролися два начала: зло і добро, дві іпостасі: кат і жертва. Навіть якщо припустити вроджену людську «лагідність», то його доброта стає усвідомленою, коли він опиняється в кризовій ситуації, коли сам волею долі перетворюється на жертву. Така трансформація виявляється й тоді, коли Копаєв намагається хоча б чимось прислужитись Андрієві й розповісти правду про його братів. На інтуїтивному рівні він відчуває, що така допомога буде тотожна каяттю і приведе до очищення від усіх його гріхів. Цей персонаж у своєму «минулому» житті, будучи катом, бачив різні типи своїх жертв, але й різні типи катів. Він докладно розповідає Андрієві про дії відомих йому наглядачів, змальовує жахливі картини «конвеєра». Ті наглядачі, які були начебто «прихильні» до в'язнів, з розповіді Копаєва постають страшними монстрами, як, наприклад, Мельник, що його в'язні вважали доброю людиною, бо він часто ділився з ними махоркою. Насправді ж саме він брав участь у «конвеєрі», займався розстрілами в'язнів без суду й слідства, а тих, хто ще ледь животіли, добивав ломом. Копаєву було важливо розповісти Андрієві жахливу правду про нічні розстріли: це було навіть якоюсь нав'язливою ідеєю, адже він декілька разів намагався розпочати цю розповідь, але Андрієві було байдуже. Лише коли Копаєв підписав свої слідчі документи і його чекав вирок: 15–20 років ув'язнення, Андрій змиловився, дозволив розповісти. Очевидно, він не міг бачити моральних страждань Копаєва, бо був благородною людиною («Він (Копаєв – Л. М.) благав, він просив, йому, видно, було тяжко носити той тягар на серці, й він хотів з-під нього вивертитися, він хотів сповіді»)

[6, с. 521]. Андрій, безперечно, надзвичайно пройнявся цією розповіддю, хоча «ніяк не міг зв'язати до купи дві речі – ломик в руках Мельника й пачку махорки в тих же руках, за яку Мельника любила вся тюрма й творила про нього чудесну легенду» [6, с. 524]. Така полярність учинків Мельника надзвичайно дивує Андрія: він не може повірити в те, що в одній людині може поєднуватися дика жорстокість з лагідністю.

Отже, на перший план виходить проблема каяття: кат (Копаєв), що волею обставин стає жертвою, хоче покаятися, щоби вивільнитись від свого страшного минулого, від діянь таких, як він, катів, адже він також одного разу був присутній на нічних розстрілах – фактично, був свідком убивства людей, хоч сам і не вбивав. Удаючись до різних засобів творення образу, автор використовує градацію, створену за допомогою дієслів, що увиразнюють бажання персонажа висловитись, бути почутим. Фразеологізм «носити тягар на серці» зі стилістичною метою доповнено словом «тяжко», яке є фактично тавтологією, проте тут вона виглядає цілком умотивованою. Автор-наратор підкреслює, що для Копаєва важливо не просто вилити душу кому-небудь: особа візаві не менш важлива, можливо, навіть вона для нього найголовніша. І він робить свій вибір: довіряє Андрієві цю страшну таємницю, таємницю свого гріха, бо бачить у ньому глибоко духовну Людину. Іншої можливості в нього не буде, тому Копаєв хоче «висповідатись», а саме Андрій найбільше підходить для цього. Копаєв навіть ділиться з ним сокровеним: як він подумував над скоєнням найбільшого гріха – самогубства, адже важко переживав сцени езекуції, бо був на грані: «Він не раз брав револьвера до рук, щоб пустити кулю в лоба, та <...> жінка й двоє діток!» [6, с. 518]. Андрій Чумак повірив у щирість слів Копаєва, він його зрозумів. Отже, катарсис Копаєва відбувся через власне каяття, а також через сприйняття Андрієм у намаганні зрозуміти його. Наприкінці їхнього спілкування Копаєв відкрився Андрієві як на сповіді, бо вважав його людиною високої моралі, чистою, яка для нього уособлює «вищого суддю». Тотальне відчуття порожнечі, незахищеності, навіть відчаю простежуємо в такому цитатному ряді: «Суд – то лише формальність, комедія. Крапка на всьому. Він ніколи не виживе там, де його пошлють, значить, все скінчено. Тужив за дружиною й дітьми. Сидів і плакав, одвернувшись до стіни <...> Всі дістали підвищення в рангах, там, нагорі, лише його *принесено в жертву* <...>» [6, с. 521]. Тут ужито фразеологізм «*принесено в жертву*», що вважаємо надзвичайно присутнім для розуміння авторських художньо-естетичних підходів. Біблійний за своїм походженням фразеологізм «*принесено в жертву*» є домінантою в зіставленні з біблійним сюжетом усього роману. Це лейтмотив твору. Головного героя Андрія Чумака також принесено в жертву. І таких жертв було надзвичайно багато. Відома дослідниця трагічних подій, насамперед пов'язаних з історією українського репресованого театру, Наталя Кузякіна слушно зазначає: «Перетворивши особистість на «человека страждующего», свідомо знищивши кращих, мислячих людей у кожному народі, радянська влада багато чого досягла. В результаті вона відчутно змінила генофонд народів, які жили в країні, катастрофічно понизила рівень інтелекту й діяльної енергії в суспільстві. Багатолітнє залякування терором, страхом розправи не могло не дати своїх страшних наслідків» [10, с. 159].

Несправедлива, жорстока, антилюдська тоталітарна система готова приносити в жертву навіть відданих слуг, чіми руками здійснювалися репресивні заходи. Не випадково автор

укладає в уста колишнього начальника районного відділу НКВД Копасва фразеологізм «лише його *принесено в жертву*» двічі: персонаж усвідомлює свою поразку, а також те, якою ціною будеться міфічна держава, якими ілюзорними видаються всі її «чесноти», на яких побудована комуністична ідеологія.

Ще одним фразеологізмом біблійного походження «*випити гірку чашу*» автор актуалізує сакральний мотив твору. Головний герой роману обмірковує своє становище: його мучать сумніви, пов'язані з місцеперебуванням братів, їхньою долею. Опинившись у камері наодинці (Копасва вже на той час забрали), Андрій відчув страх і безмежну тугу. Автор зосереджує нашу увагу на тому, як самотність може порушувати рівновагу навіть такої сильної особистості, як Андрій, і передає його психологічний стан в парадигмі страждання: «Самота – жахлива річ, коли не знаєш, куди ведуть ось ці двері <...> Жахлива самота, коли людина всією душею до крику, до болу хотіла б мати свідка <...> Андрій все ходив і ходив по камері – тинявся взад та вперед. Потім зупинився й довго дивився в одну невідому точку» [6, с. 526]. Для підсилення використано фразеологізм біблійного походження «*випити гірку чашу*». Цей засіб зацентровує увагу на сакральній просторі всього тексту, починаючи з назви. Таким чином автор прагне «нагадати» читачеві основний посил роману: жертвність і страждання. Передаючи екзистенційний стан головного героя, автор фокусує нашу увагу на тому, з чого він, власне, розпочав своє прозове полотно: із промовистої назви «Сад Гетсиманський», що є «програмою літературного твору і ключем до його розуміння» [11, с. 138].

У фінальному епізоді роману (перед зустріччю із братами) письменник інтерпретує відомий біблійний сюжет: головний герой зазнає мук страждання, йому випало випити гірку чашу за гріхи інших людей, випити сповна. Символічним є й те, що автор тричі вкладає в уста свого героя цей фразеологізм: «Хоч би ж хтось знав, яку він *гірку чашу випив*. Хоч би ж хтось хоч колись передав братам, яку він *гірку чашу* за них *випив!* <...> Серце огортала нестерпна туга. А з нею тонюнький-тонюнький біль, ніби там стирчала голка. Він годинами стояв у камері, як стовп, перед якоюсь візією, що облягала душу <...> Хоч би хоч хтось був біля нього, хоч би хоч хтось <...> Щоб потім, може, колись, може, після довгих-довгих років знайшов і передав братам (передав хоч їхнім дітям), яку ж він *гірку чашу* за них *випив*. Випив до кінця <...> До краю <...> Спалив усе своє серце <...> Своє, до кінця вірне, до кінця віддане братське серце <...>» [6, с. 526]. (Порівняймо, Петро тричі зрікся Христа). Цифра три набуває особливого сакрального значення.

Висновки. Отже, у зображенні реалістичних картин Іван Багряний поєднує дві площини: реальну та євангельську. Накладання двох площин дозволяє письменникові глибше осмислити сутність тоталітарного суспільства як суспільства антигуманного, антиморального, деградованого, у якому людина приречена на страждання. Попри це, головний герой твору уособлює християнську любов, що є, зрештою, лейтмотивом усього твору. До низки людських чеснот, оприявнених тут, варто додати, певне, найголовнішу: жертвність. Сюжет випрозорює її упродовж усього твору: це і відповідні трансформації відомого біблійного сюжету, які особливо закорінені в образі головного героя роману – Андрія Чумака. І. Багряний розмислює над кризою суспільства, яке відкинуло християнські цінності. Зневажаений і відторгнутий у мистецтві радянського періоду, культ сакрального в І. Багряного набуває осо-

бливих смислів, адже письменник хоче повернути читачів до втраченого, занедбаного Храму. Тому перспективу подальших досліджень убачаємо в докладному вивченні художнього часопростору в романістиці Івана Багряного.

Література:

1. Костюк Григорій. Проба людини. Про «Сад Гетсиманський» Івана Багряного. *Вибрані твори / упоряд., автор передм. та приміток М. Балаклицький*. Київ : Смолоскип, 2006. 687 с.
2. Саєнко Валентина. Поетика Олександра Довженка: ефект примноження смислів («Україна в огні»). *Українська література ХХ ст. : діапазони творчих голосів і мистецьких відкриттів. Вибрані літературознавчі праці*. Львів : ЛА «Піраміда», 2016. С. 249–273.
3. Моклиця М. Модернізм Василя Стефаника крізь магічний кристал алегорії. *Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Шевченка. Слово*. 2016. № 2 (34). 590 с.
4. Бахтин М. Автор и герой в эстетической деятельности. *Эстетика словесного творчества*. Москва, 1979. С. 7–21.
5. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : підручник для гуманітаріїв. Київ : Правда Ярослави́чів, 1997. 448 с.
6. Багряний Іван. Сад Гетсиманський : Роман / передм. О. Гаврильченка, А. Коваленка ; підг. тексту О. Гаврильченка, А. Коваленка, А. Ткаченка. Київ : Дніпро, 1992. 528 с.
7. Саєнко Валентина. Концепти духовності в українській та російській романістиці про апокаліптичний 1937 рік («Сад Гетсиманський» Івана Багряного та «Факультет непотрібних речей» Юрія Домбровського): компаративне зіставлення. *Українська література ХХ ст. : діапазони творчих голосів і мистецьких відкриттів. Вибрані літературознавчі праці*. Львів : ЛА «Піраміда», 2016. С. 204–209.
8. Клен Юрій. Бій може початися. *Вибрані твори / Юрій Клен (Освальд Бургардт)*. Дрогобич, 2003. С. 520–534.
9. Кодак М. Психологізм соціальної прози. Київ : Наукова думка, 1980. 164 с.
10. Кузякина Наталья. Театр на Соловках. 1923–1937. Санкт-Петербург : Дмитрий Буланин, 2009.
11. Фатеева Н. Интертекст в мире текстов: Контрапункт интертекстуальности. 3-е изд., стереотип. Москва : КомКнига, 2007.

Markuliak L. Means of character formation in Ivan Bahrianyi's novel "The Garden of Gethsemane"

Summary. The article is devoted to the analysis of the means of characterization in the novel "The Garden of Gethsemane" by the prominent Ukrainian writer I. Bahrianyi. The relevance of the study of this issue is based on the need for a comprehensive study of the personosphere of the novel. Since the master of the word built his artistic visions on the basis of philosophical and aesthetic pursuits of the twentieth century, in novels he gives priority to a strong personality who speaks with the voice of his people. In the figurative system of the work, the central place is given to the main character, whom literary critics often identify with the author of the canvas. The author of the article argues with those scholars who believe that autobiography overloads the work of art, giving it publicity. The article proves that autobiography does not violate the laws of art, but helps the author to express the characters of the work.

Particular attention is paid to the personosphere of the novel, during the analysis of which the whole spectrum of mental qualities of man is traced. The writer presents images of antagonists who stand on opposite worldviews. In this regard, the focus is on the "victim victim" dichotomy in mental-psychological, social and ideological paradigms. Consideration of this aspect has provided a deep understanding of the important problem of good and evil. The author of the article traces in detail how, against the background

of pervasive lawlessness in the Soviet totalitarian system, the protagonist grows up to the Christian idea of forgiveness. Attention is drawn to the non-stereotypical situation when the executioner becomes a victim. The paradigmatic meanings of suffering and sacrifice are also taken into account when the writer depicts biblical images in the novel.

As a result of the research, it was suggested that the leitmotif of I. Bahrianyi's novel "The Garden of Gethsemane" is Christian love. The writer interprets the gospel story, depicting images of characters in the biblical paradigm.

Key words: biography, personosphere, psychologism, motive, artistic discourse, biblical plot.

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

<i>Мицкан Д. А., Камішова Т. М.</i> ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ СФЕРИ МАРКЕТИНГУ.....	4
<i>Мігай Н. В., Камішова Т. М.</i> АНГЛОМОВНА ТЕРМІНОЛОГІЯ СФЕРИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ЕПОНІМІЧНІ ОДИНИЦІ.....	9
<i>Nagaitseva N. I., Romanov Yu. O.</i> OCCASIONAL WORDS AS A LINGUISTIC PHENOMENON AND EXPRESSION OF AUTHORS' SELVES.....	13
<i>Назаренко О. В.</i> ВАРІАТИВНІСТЬ ТРАКТУВАННЯ СЕМАНТИКИ ЛЕКСЕМ-ЗООНІМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ: ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ.....	18
<i>Народова М. І., Петренко О. Д.</i> ФУНКЦІЇ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	22
<i>Ніколаєва Т. М.</i> ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕТРОНІМІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	26
<i>Овсяник С. В., Лазебна О. А.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НОВИНИХ ЗАГОЛОВКІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ПРЕСИ.....	29
<i>Павлик Н. В., Олійник Е. В., Вусик Г. Л.</i> ЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ БІЖЕНЦІВ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ЕФЕКТИВНОЇ АДАПТАЦІЇ.....	33
<i>Пелепейченко Л. М.</i> СПЕЦИФІКА КОМУНІКАТИВНОГО САБОТАЖУ В ДОСУДОВОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНИХ КІНОФІЛЬМІВ).....	38
<i>Пічахчи О. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛЕКТИЧНОЇ ВАРІАТИВНОСТІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ.....	44
<i>Pozdniakov O. V.</i> THE USE OF WORD-BUILDING MORPHEMES IN FORMATION OF GERMAN YOUTH VOCABULARY.....	49
<i>Поліщук Л. Б.</i> ТЕРМІНОЛОГІЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК У ТВОРАХ Г. С. СКОВОРОДИ.....	53
<i>Прутчинова В. В.</i> АКСІОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ НІМЕЦЬКИХ ПАРЕМІЙ ЯК СКЛАДНИК ПРАГМАТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ.....	57
<i>Сай І. В.</i> СИНТАКСИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ БАХУВРІХІ (НА МАТЕРІАЛІ І-ХІІ ПІСЕНЬ ПОЕМИ ГОМЕРА «ІЛІАДА»).....	62
<i>Симканич О. В.</i> МОЛОДІЖНА НІМЕЦЬКА МОВА ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	66
<i>Соловійова Л. Ф., Сніховська І. Е.</i> ВІДАД'ЕКТИВНИЙ СЛОВОТВІР У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: СХЕМИ ТА МОДЕЛІ.....	71
<i>Suvorova S. A.</i> TEXT CHARACTERISTICS OF THE SCIENTIFIC STYLE AS ONE OF THE FUNCTIONAL STYLES OF SPEECH.....	75
<i>Хоровець В. Є., Канна В. Ю., Тарапатов М. М.</i> КОГНІТИВНЕ КОНСТРУЮВАННЯ ПРИЙМЕННИКОВОЇ КАУЗАТИВНОСТІ В НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ.....	78
<i>Циганок І. Б.</i> МЕТАФОРИ І МОВОСВІТ ВАЛЕРІЯ ВИХОДЦЕВА.....	84

CONTENTS

LINGUISTICS

<i>Mytskan D., Kamyshova T.</i> HISTORY OF EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF THE ENGLISH-LANGUAGE TERMINOLOGY OF THE SPHERE OF MARKETING.....	4
<i>Mihai N., Kamyshova T.</i> ENGLISH TERMINOLOGY OF THE SPHERE OF INCLUSIVE EDUCATION AND ITS EPONYMIC TERMS.....	9
<i>Nagaitseva N., Romanov Yu.</i> OCCASIONAL WORDS AS A LINGUISTIC PHENOMENON AND EXPRESSION OF AUTHORS' SELVES.....	13
<i>Nazarenko O.</i> VARIABILITY OF INTERPRETATION OF LEXEMES-ZOONYMS SEMANTICS IN UKRAINIAN PHRASEOLOGY: DIACHRONIC ASPECT.....	18
<i>Narodova D., Petrenko O.</i> FUNCTIONS AND STRUCTURAL PECULIARITIES OF JURIDICAL TERMS OF THE ENGLISH LANGUAGE.....	22
<i>Nikolaieva T.</i> LEXICAL CHARACTERISTICS OF RETRONYMS IN THE MODERN ENGLISH LANGUAGE.....	26
<i>Ovsyanyk S., Lazebna O.</i> FEATURES OF TRANSLATION OF NEWS HEADLINES OF THE MODERN GERMAN-LANGUAGE PRESS.....	29
<i>Pavlyk N., Oliinyk E., Vusyk H.</i> LINGUISTIC INTEGRATION OF REFUGEES: STATE AND PROSPECTS OF EFFECTIVE ADAPTATION.....	33
<i>Pelepeichenko L.</i> SPECIFICS OF COMMUNICATIVE SABOTAGE IN PRE-TRIAL DISCOURSE.....	38
<i>Pichakhchy O.</i> PECULIARITIES OF THE DIALECTICAL VARIABILITY OF THE MODERN GREEK LANGUAGE.....	44
<i>Pozdniakov O.</i> THE USE OF WORD-BUILDING MORPHEMES IN FORMATION OF GERMAN YOUTH VOCABULARY.....	49
<i>Polishchuk L.</i> THE TERMINOLOGY OF THE HUMANITIES IN THE WORKS OF G. S. SKOVORODA.....	53
<i>Prutchykova V.</i> AXIOLOGICAL VALUES OF GERMAN PROVERBS AS PART OF THE PRAGMATIC POTENTIAL.....	57
<i>Say I.</i> YNTACTIC PECULIARITIES OF BAHUVRIHI (ON THE BASIS OF I–XII SONGS OF HOMER'S "ILIAD").....	62
<i>Symkanych O.</i> YOUTH GERMAN LANGUAGE AS AN OBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH.....	66
<i>Soloviova L., Snikhovska I.</i> DEADJECTIVAL WORD FORMATION IN MODERN ENGLISH: PATTERNS AND MODELS.....	71
<i>Suvorova S.</i> TEXT CHARACTERISTICS OF THE SCIENTIFIC STYLE AS ONE OF THE FUNCTIONAL STYLES OF SPEECH.....	75
<i>Khorovets V., Kanna V., Tarapatov M.</i> COGNITIVE CONSTRUCTING OF PREPOSITIONAL CAUSATIVITY IN MODERN GREEK.....	78
<i>Tsydanok I.</i> METAPHORS AND THE LANGUAGE WORLD OF VALERY VYKHODTSEV.....	84

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 48 том 2, 2021

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.

Комп'ютерна верстка – Кузнєцова Н.С.

Підписано до друку 30.04.2021 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 21,52, ум. друк. арк. 17,91.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0621/227.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6424 від 04.10.2018 р.)

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Тел. +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua